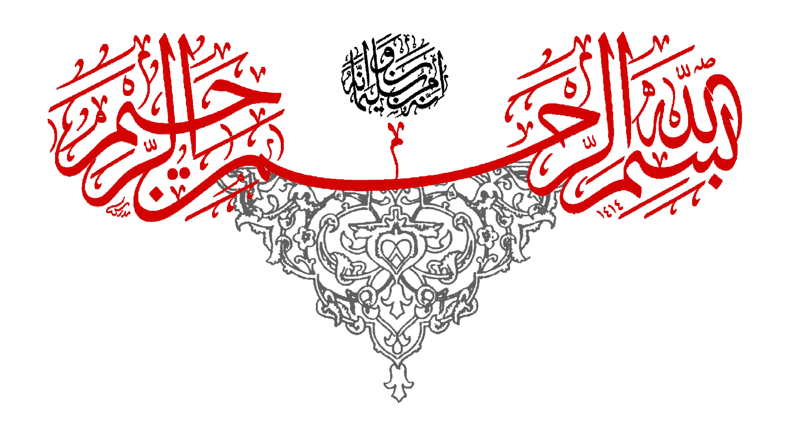

چرا در داخل نماز رفع یدین نمی کنیم
مفتی محمد ابراهیم تیموری

بسم الله الرحمن الرحيم

چرا در داخل نماز رفع یدین نمی کنیم
مفتی محمد ابراهیم تیموری

جمادی الثانی ۱٤۳٦ هجری قمری

مطابق حمل ۱۳۹٤ هجری شمسی موافق مارچ ۲۰۱۵ عیسوی

تعداد ۳۰۰۰ نسخه

جدیدترین PDF کتاب را می توانید از روی انترنت از نشانی ذیل اخذ کنید:

www.afghanicc.com/books

یا با نشانی های (email) ذیل تماس بگیرید:

miteymori@gmail.com

و یا با شمارهٔ تلفونی ذیل در تماس شوید:

۰۰۴۴۷۷۷۶۰۰۳۱۳۷

۰۰۴۴۷۸۸۶۷۰۷۹۲۷

و یا با شمارهٔ ذیل در کابل تماس بگیرید.

امیر محمد: **۰۷۰۰۲۴۳۵۰۱**

بسم الله الرحمن الرحیم

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَ کَفٰی وَ سَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی، اَمَّا بَعْدُ!

نکته سنجان را صلای عام ده

از نبیّ اُمّی ای پیغام ده

معنای رفع یَدَیْن

قبل از آغاز سخن بهتر است معنی رفع یَدَیْن و سپس بعضی معلوماتی مُقدَّماتی دانسته شود.

رفع: برداشتن و بلند کردن.

یَدَیْن: تثنیهٔ «**یَد**» است. «**یَد**» دست را می گویند و لذا یَدَیْن دو دست می باشد. جمع ید، اَیْدِی است.

رفع یَدَیْن: به معنی بلند کردن دو دست است.

معنی رفع یَدَیْن در وقت شروع نماز: اینست که نمازگزار در شروع نماز دو دست خود را بلند نموده سپس تکبیر تحریمه یعنی اَللّٰهُ اَکْبَرْ بگوید. این رفع یَدَیْن در خارج نماز واقع است.

رفع یَدَیْن در داخل نماز: بعد از تکبیر تحریمه تا وقت سلام گردانیدن

داخل نماز است و رفع یَدَیْن های که کسی در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع و در وقت رفتن به سجود و برخاستن از سجود و غیره ... انجام می دهد، رفع یَدَیْن در داخل نماز می باشند.

مسلمانان و رفع یَدَیْن در طول ۱۴۵۰ سال تاریخ اسلام

دربارۀ مسئلۀ رفع یَدَیْن باید دانست که در میان امامان چهارگانۀ اهل سنّت و جماعت، دو امام بزرگوار متقدّم و اسبق، حضرت امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله و حضرت امام مالک رحمه الله می فرمایند که رفع یَدَیْن در داخل نمازهای پنجگانه متروک می باشد. و دو امام بزرگوار متأخر، حضرت امام شافعی رحمه الله و حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله می فرمایند که انجام دادن رفع یَدَیْن در نماز بهتر است.

اهل سنّت و جماعت احناف و مالکیها بر وِفق تحقیق امامان بزرگوار خویش در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کنند و آن را متروک و منسوخ می دانند، و برادران شافعی و حنبلی مذهب ما بر وِفق قول امامان خویش در داخل نماز رفع یَدَیْن می کنند.

ولی هر دوی این دو گروه اهل سنت و جماعت ـ چه کنندگان رفع یَدَیْن و چه ناکنندگان آن ـ با وجود اختلاف در این مسئله در طول بیشتر از یک هزار و سه صد سال با همدیگر برادرانه زندگی کرده اند و بخاطر کردن یا نکردن رفع یَدَیْنِ داخل نماز، نه اینها آنها را بد و بیراه می گفتند و نه آنها اینها را زشت و نازیبا، بلکه همگان برادروار در طول این قرون متمادی باهم زندگی می نمودند و در کنار یکدیگر مانند یک صف واحد به عبادت خداوند واحد لا شریک خود مشغول بودند.

ولی متأسفانه در این دورهٔ آخر زمان

ولی متأسفانه در این دورهٔ آخر زمان، بر علاوه صدها فتنه و فساد دینی و دنیوی، فرقهٔ مخصوصی که قبلاً بر روی کرهٔ زمین وجود نداشت و در قرن نوزدهم عیسوی جدیداً تأسیس شده است و خود را در هند و پاکستان «اهل حدیث» و در کشورهای عربی «سَلَفِی» می خواند و مردم هند و پاکستان آنها را «غیر مقلِّد» و «وهابی» می نامند و مردم کشورهای عربی آنها را «خوارج» و «لامذهب» و «وهابی» می خوانند و در بین مردم افغانستان به نام «وهابی» و «لامذهب» مشهور می باشد.

این فرقهٔ جدید التأسیس در مورد رفع یَدَیْن در داخل نماز، روش عملی و مسلک اعتقادی مخصوصی برای خود ساخته است و این مسئلهٔ اختلافی نامهمِ بالاو پائین بردن دست ها در داخل نماز (یعنی رفع یَدَیْن) را به شکل عجیبی نزد مسلمانان ساده ارائه می دهد.

چنانچه این فرقهٔ جدید التأسیس ادعاء می کند که رفع یَدَیْن کردن در داخل نماز فرض است و واجب است،[۱] و نماز بدون رفع یَدَیْن باطل می باشد،[۲] و چون حنفی ها در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کنند، نماز تمامی

---

(۱) مجموعهٔ مقالات پر سلفی تحقیقی جائزه از رئیس احمد ندوی سلفی: ص ۲٤٦ چاپ کتابفروشی الفضیل بن عیاض، کراچی، پاکستان | قرة العینین فی اثبات رفع الیَدَیْن از مِستری نورحسین گرجاکی غیر مقلد: صفحهٔ ۷۱ و ۷۲ | جزء رفع الیَدَیْن از شیخ خالد گرجاکی غیر مقلد: صفحهٔ ١٤ چاپ ادارهٔ احیاء السنة، گرجاک، پاکستان | نور العینین: ص ۱۸۱ از زبیر علیزی غیر مقلد | رفع یدین فرض هے: از مسعود احمد غیر مقلد | فتاوی رفیقیه: ۱۵۳/٤ از محمد رفیق پسروری غیر مقلد

(۲) مجموعهٔ مقالات پر سلفی تحقیقی جائزه از رئیس احمد ندوی سلفی: ص ۲٤٦ | فتاوی رفیقیه از محمد رفیق پسروری غیر مقلد: حصهٔ چهارم، ص ۱۵۳ | نور العینین فی اثبات رفع الیَدَیْن عند الرکوع وبعده فی الصلوة: ص ۱۸۱ از زبیر علیزی غیرمقلد، چاپ کتابفروشی اسلامیه، لاهور، پاکستان، سال ۲۰۰۲ عیسوی | قرة العینین فی اثبات رفع الیَدَیْن از مِستری نورحسین گرجاکی غیر مقلد: صفحهٔ ۷۱ و ۷۲ | جزء رفع الیَدَیْن از شیخ خالد گرجاکی غیر مقلد: صفحهٔ ١٤ چاپ ادارهٔ احیاء السنة، گرجاک،

آنها باطل و کالعدم می باشد.[1] و کسانی که در داخل نماز رفع يَدَيْن نمی کنند کافر، دوزخی، لعنتی، و گمراه اند، نکاح با آنها حرام، و دعای مغفرت خواستن برای آنها حرام است.[2] العیاذ بالله.

نزد سایر مسلمانان کلمۀ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللّٰهِ سبب نجات از کفر و عذاب ابدی دوزخ می باشد. در مقابل، این فرقۀ جدید التأسیس بالا و پائین کردن دست‌ها (رفع يَدَيْن) در داخل نماز را گویا کلید دروازۀ اسلام و تنها راه نجات در آخرت قرار داده است و کسانی را که دست های خود را بالاو پائین نمی کنند از دایرۀ اسلام و ایمان بیرون و از جنّت خدا محروم قرار می دهد.

نزد سایر مسلمانان، کلمۀ اسلام لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللّٰهِ باعث اُخوت و برادری اسلامی می باشد که پیوند پاکیزۀ نکاح را میان شان حلال می گرداند و دعای مغفرت خواستن برای برادر مسلمان را نمونه‌ای از اظهار عواطف اخلاص و اُخوت و برادری مسلمانی قرار می دهد. ولی در مقابل، این فرقۀ جدید التأسیس، بالاو پائین کردن دست ها در داخل نماز را باعث اُخوت و برادری قرار داده و نکاح نمازگذاری را که دست هایش را در داخل نماز بالا و پائین نمی کند حرام می گرداند و حتی دعای مغفرت خواستن برایش را حرام می داند و... و...

این چنین نظریۀ عجایب خیزی در طول تاریخ اسلام وجود نداشت و هیچ فرقه ای از فرقه های اسلامی حتی فرقۀ شیعه های روافض نیز که در هر بالاو پائین شدن در نماز دست ها را بالاو پائین (رفع يَدَيْن) می کنند، اینگونه نظراتی را در مورد مسئلۀ اختلافی غیر مهمی چون بالاو پائین کردن

(۱) مجموعۀ مقالات پر سلفی تحقیقی جائزه از رئیس احمد ندوی سلفی: ص ۲٤٦

(۲) الرسائل فی تحقیق المسائل: مؤلفۀ چهارده تن از سلفی های سرشناس که به تصدیق همۀ علـمای غیر مقلد پاکستان و با تقاریظ آنها به چاپ رسیده: صـفحۀ ١٥٦ و ١٥٧ و ١٧٣ و ١٧٧ و ١٨١ و ١٨٨ بـه حوالۀ تجلیات صفدر: ٣٦٤/٤

دست ها تا بحال اختراع نکرده بود، و این تنها فرقهٔ جدید التأسیس سلفی است که بعد از گذر یک هزار و چهار صد سال از تاریخ اسلام، به محض پیدایش خود اکنون در این آخر زمان چنین نوآوری های عجیب و غریبی را در میان امت اسلامی ایجاد کرده است.

این روش این فرقهٔ جدید التأسیس، بازار بحث و جدل در میان عامهٔ مسلمانان را گرم گردانیده از مجالس عمومی گذشته حتی مساجد خدا را به مراکز فساد و جدال مبدّل ساخته است. اینکار به نوبهٔ خود نه تنها دشمنان اسلام را موقع داده تا زبان طعن و تشنیع را بر اسلام و مسلمین دراز کنند بلکه این روش یک طبقه ای را در میان خود مسلمانان پیدا کرده است که از سَلَف صالحین و امامان مجتهدین اسلام بی اعتماد و از دین و شریعت بیزار گردیده اند، و ای بسای ایشان که از دایرهٔ اسلام نیز خود را خارج ساخته اند.

سیر تکاملی مسئلهٔ رفع یَدَیْن در نماز

سیر تکاملی تاریخی مسئلهٔ رفع یَدَیْن، حسب ذیل است:

- در دوره ابتدائی اسلام هنگامی که احکام دینی تازه آغاز شده بود، در هر اَللّٰهُ اَکْبَرْ گفتن و هر بالاو پائین رفتن (که شامل شروع نماز، قبل و بعد رکوع، قبل و بعد سجده ها و سه وقت ایستادن برای قیامِ رکعت های دوم و سوم و چهارم و غیره ... می شد) رفع یَدَیْن وجود داشت.
- سپس زمانی که احکام اسلام شروع به تکامل نمود رفع یَدَیْن شروع نماز، قبل و بعد رکوع، قبل و بعد سجود و بعدِ قعدهٔ اولی باقی ماند و در بقیهٔ جاها منسوخ و متروک شد.
- سپس رفع یَدَیْن قبل و بعد سجود و بعدِ قعدهٔ اولی نیز منسوخ

گردید و تنها رفع یَدَیْن شروع نماز، و قبل و بعد رکوع باقی ماند.

و سرانجام در آخرین دَور اسلام قبل از رحلت حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، تنها رفع یَدَیْن شروع نماز باقی ماند، و سایر رفع یَدَیْن های دیگر در داخل نماز به کلّی منسوخ و متروک گردید.

اهل سنت و جماعت احناف نیز همهٔ احادیث صحیحی را که رفع یَدَیْن در قبل و بعد رکوع، قبل و بعدِ سجود و سایر جاهای دیگر در داخل نماز را نشان می دهد، قبول دارند، و لیکن چنانکه حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آن رفع یَدَیْن ها را ترک گفتند و منسوخ گردانیدند، به اتباع از حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، هر رفع یَدَیْنی را که حضرت والا ذات و پاکیزه صفات جناب محمد مصطفی و رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ترک فرمودند و منسوخ گردانیدند، ایشان نیز آن رفع یَدَیْن ها را ترک کرده اند و منسوخ دانسته اند و به آخرین سنّت و آخرین طریقهٔ نماز آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که تنها شامل رفع یَدَیْن شروع نماز است و بس، عمل می نمایند.

مذهب اهل سنّت و جماعت احناف دربارهٔ رفع یَدَیْن

مذهب اهل سنّت و جماعت احناف در مورد رفع یَدَیْن اینست که نمازگذار در آغاز نمازهای پنجگانه در وقت تکبیر تحریمه رفع یَدَیْن کند و بس، و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکند. رفع یَدَیْن کردن در وقت رفتن به رکوع و در وقت سر بلند کردن از رکوع، خلاف سنّت است.[1]

---

(۱) بدائع الصنایع: ۲۰۸/۱ فصل؛ و اما سننها کثیرة | فتاوی عالمگیری: ۷۲/۱ الفصل الثالث فی سنن الصلاة وآدابها وکیفیتها

اهل سنّت و جماعت احناف عموماً بر مسایلی عامل می باشند که مورد اتفاق همهٔ مسلمانان است و احناف كَثَّرَهُمُ اللّٰهُ تَعَالَى سَوَادَهُمْ نماز خود را از مسایل اختلافی دور نگه می دارند تا نماز شان از اختلاف محفوظ باشد.

و در مورد رفع یَدَیْن، تنها رفع یَدَیْن شروع نماز آن رفع یَدَیْنی است که همهٔ مسلمانان جهان، چه حنفی و مالکی، و چه شافعی و حنبلی، و حتی شیعهٔ رافضی یا ناصبی و خارجی اتفاق دارند که این رفع یَدَیْن صحیح می باشد و انجام دادن آن ثواب دارد.

علامه نَوَوِی شافعی رَحِمَهُ اللّٰهُ در شرح صحیح مُسْلِم می نویسد:

أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ عَلَى اسْتِحْبَابِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ تَكْبِيْرَةِ الْإِحْرَامِ وَاخْتَلَفُوا فِيْمَا سِوَاهَا.

ترجمه: همهٔ اهل اسلام بر ثواب داشتن رفع یَدَیْن در شروع نماز اتفاق دارند و در مورد سایر رفع یَدَیْن های داخل نماز اختلاف کرده اند.[1]

و همین رفع یَدَیْن مورد اتفاق همهٔ مسلمانان بِحَمْدِاللّٰهِ تَعَالَى مذهب حنیف احناف می باشد و چنانکه گفته شد ایشان از رفع یَدَیْن‌های اختلافی اجتناب می کنند تا نماز ایشان از اختلاف دور باشد.

در مورد کتاب چرا در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کنیم

بعضی اشخاص این فرقهٔ جدید التأسیس از عوام الناس سوال می کنند که چرا شما در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کنید؟ گرچه فقهاء و علماء و محدثین اهل سنت و جماعت احناف در این باره آنقدر نگاشته اند که حتی جمع آوری آنها ناممکن به نظر می آید و ما را از هر نگاه مستغنی می سازد،

(۱) المنهاج شرح صحیح مسلم بن الحجاج للنووی: ٩٥/٤ كتاب الصلاة، بَابُ اسْتِحْبَابِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ حَذْوَ الْمِنْكَبَيْنِ مَعَ تَكْبِيرَةِ الْإِحْرَامِ

اما بازهم تعدادی از احادیث شریفه از اوراق بعضی کتاب های مختلف جمع آوری گردید و به طور «مشتی نمونهٔ خروار» به صورت کتاب هذا در جواب سوال مذکور به نشر سپرده می شود تا مسلمانان عامه، اندکی از نمونه ای از دلایلی آنکه «**چرا ما اهل سنّت و جماعت احناف در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کنیم**» را بدانند. این کتاب شامل ۳۴۰ حدیث شریف است.

هدف این کتاب، تردید و تغلیط کسی و بحث و مناظره نیست بلکه مقصود از ترتیب و نشر این کتاب آن است که عامهٔ مسلمانان که به سبب کمبود وقت یا علم نمی توانند مستقیماً به کتاب های بزرگ فقه و حدیث شریف مراجعه کنند، با مطالعهٔ این کتاب علم یقینی بیابند که طریقهٔ نماز ایشان در مورد مسئلهٔ رفع یَدَیْن، سراسر و مُکمَّلاً مطابق احادیث نبوی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و قول و عمل خلفای راشدین و فقهای صحابهٔ کرام رضی الله عنهم می باشد و مسلمانان خیر القرون اسلام بر همین طریقهٔ نماز تعامل داشتند. و به این وسیله هم بر اطمینان قلبی خویش بیفزایند و هم خویش و اهل و عیال و دوستان و آشنایان خود را از گمراهی های نوپیدای این دور آخر زمان، دور و محفوظ و مصون نگهدارند.

از خداوند متعال امید است که این کوشش ناچیز را مصداقِ:

قبول است گرچه هنر نیستت
که جز ما پناهی دیگر نیستت

قرار دهد و به فضل و کرم خود این کتاب را قبول عام و خاص مسلمانان بگرداند. حقا که ما را هنری نیست و جز او جل جلاله پناه دیگری نی.

وَصَلَّى اللهُ عَلى مُحَمَّدٍ النَبِيّ الاُمِّيّ
وَاَزْوَاجِهِ اُمَّهاتِ الْمُؤمِنِيْنَ وَذُرِّيَّتِهِ وَاَهْلِ بَيْتِهِ
وَاَصْحَابِهِ اَجْمَعِيْنَ،
وَاللهُ هُوَ الْمُوَفِّقُ وَالْمُعِيْنُ.

غرض نقشیست کز ما یاد ماند — کـه هسـتی را نمی بینـم بقـائی
مگر صاحبدلی روزی ز رحمت — کند بر حال این مسکین دعـائی

جمادی الثانی ۱۴۳۶ هجری قمری
مطابق حمل ۱۳۹۴ هجری شمسی موافق مارچ ۲۰۱۵ عیسوی

محمد ابراهیم تیموری
ابن محمد اعظم تیموری،
ابن محمد شفیع تیموری، ابن ملک افضل تیموری،
ابن ملک یوسف، ابن ملک احمد، ابن شاد محمد بابا، ابن عادل بابا

احادیث حضرت جابر بن سمرہ رضی اللہ عنہ

احادیث حضرت جابر بن سمره رضی الله عنه

حدیث سُنَن نَسائی

۱ این حدیث شریف را محدث بزرگ ابو عبد الرحمن احمد بن شعیب بن علی خراسانی مشهور به امام نَسائی رحمه الله (متوفی ۳۰۳ هـ ق) در کتاب معروف خود «**سُنَنُ النَّسَائِي**» که یکی از کتب «**صحاح سِتَّه**» به شمار می رود روایت نموده است.

عَنْ الْمُسَيَّبِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ رَافِعُو أَيْدِينَا فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ: «مَا بَالُهُمْ رَافِعِينَ أَيْدِيَهُمْ فِي الصَّلَاةِ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ الْخَيْلِ الشُّمُسِ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ».

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رحمه الله از حضرت جابر رضی الله عنه روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرۀ شریف خویش) [1] قدم بیرون نهادند و ما را مشاهده کردند که در داخل نماز رفع یَدَیْن می کردیم. آنحضرت فرمودند: این چه کار است که اینها می کنند؟ آیا در داخل نماز مانند دم اسپ های چَمُوش [2] با دستهای خود رفع یَدَیْن می کنند؟! (خبردار! دست های)

---

(۱) حُجْرۀ شریف آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ متصل به مسجد نبوی شریف بود و یک دروازۀ آن به مسجد شریف باز می شد.

(۲) **چَمُوش:** اسب و اُستر و خر بد فعل لگدزن را گویند و مُعَرَّب آن شَمُوس است. اسب یا قاطر یا خرِ بد و سرکش که چون خواهند زین یا پالان بر او نهند یا تیمارش کنند جُفت و لگد اندازد و شرارت کند. (لغت نامۀ دهخدا)

خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید.[1]

﴿۞﴾ این حدیث شریف واضح می سازد که بعضی از صحابهٔ کرام ﷺ در مسجد نبوی شریف نماز نفلی می خواندند که حضرت رسول خدا صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از حجرهٔ مبارکه خارج شده آنها را مشاهده نمودند که در داخل نماز رفع يَدَيْن می کردند.

آنحضرت صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آنها را بر اینکار توبیخ نمودند و رفع يَدَيْن های داخل نماز آنها را به حرکت دم اسپ های سرکش و نافرمان و چموش مشابهت داده اینکار آنها را خلاف سکون در داخل نماز دانسته به آنها امر فرمودند که «اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ»، دستهای خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید.

همین حکم در قرآن مجید نیز آمده است و خدای تعالی مسلمانان را حکم داده که «وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ» در پیشگاه خداوند تعالی با سکون ایستاده باشید.[2] از روی این آیت شریف نامناسب بودن رفع يَدَيْن در داخل نماز کاملاً به وضوح دانسته می شود.

﴿۞﴾ این امر نیز از روی این حدیث شریف دانسته می شود که حضرت رسول الله صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رفع يَدَيْن در داخل نماز را ترک کرده بودند و همچنین صحابهٔ کرامی که در محضر آنحضرت صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دائماً حاضر بودند نیز رفع يَدَيْن های داخل نماز را ترک نموده بودند. البته بعضی از صحابه به سبب عدم آگاهی از متروک شدن رفع يَدَيْن هنوز هم اینکار را می کردند و آنحضرت صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با مشاهدهٔ آن به سختی آنها را توبیخ نموده آنها را از رفع يَدَيْن در داخل نماز جداً منع کردند.

﴿۞﴾ محدّث مشهور مکهٔ مکرّمه و شارح مشکات شریف حضرت ملا علی قاری هِرَوی رحمه الله می فرماید: وَيُفِيْدُ النَّسْخَ. این حدیث شریف منسوخ

---

(۱) سنن النسائی: ۳ / ٤ حدیث ۱۱۸٤ كِتَابُ السَّهْوِ، بَابُ السَّلَامِ بِالْأَيْدِي فِي الصَّلَاةِ

(۲) سورهٔ بقره: آیهٔ ۲۳۸

بودن رفع یَدَیْن در داخل نماز را افاده می کند.[۱]

راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح مُسْلِم شریف است و این حدیث شریف در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» می باشد.

حدیث مُسْلِم شریف

۲ این حدیث شریف را امام مُسْلِم رحمه الله (متوفی ۲۶۱هـ) در کتاب مشهور خود «**صحیح مسلم**» شریف روایت نموده است.

عَنْ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «مَا لِي أَرَاكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ؟ اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ».

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رحمه الله از حضرت جابر رضی الله عنه روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرۀ شریف خویش) قدم بیرون نهادند (و ما را مشاهده کردند که در داخل نماز رفع یَدَیْن می کردیم.) حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: این چکار است که می کنید؟ آیا در داخل نماز دست های تان را مانند دم اسپ های چَمُوش در رفع یَدَیْن بالاو پائین می کنید؟! (خبردار! دست های) خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید.[۲]

حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دربارۀ نماز فرموده اند که «تَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ» یعنی از تکبیر تحریمه تا سلام، داخل نماز است که آن را «فِي الصَّلَاةِ» می گویند، بنابرین رفع یَدَیْن در رکوع و سجود یا در شروع رکعت دوم و سوم یا چهارم نماز، رفع یَدَیْن کردن در داخل نماز

---

(۱) فتح باب العناية شرح النقاية: ۱/ ۲۹۱

(۲) صحيح مسلم: ۳۲۲/۱ حدیث ۴۳۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ الْأَمْرِ بِالسُّكُونِ فِي الصَّلَاةِ، وَالنَّهْيِ عَنِ الْإِشَارَةِ بِالْيَدِ، وَرَفْعِهَا عِنْدَ السَّلَامِ، وَإِتْمَامِ الصُّفُوفِ الْأُوَلِ وَالتَّرَاصِّ فِيهَا وَالْأَمْرِ بِالِاجْتِمَاعِ

می باشد، و حضرت رسول خدا صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بر این رفع یَدَیْن خشمگین شده آن را به فعل اسپان شریر و چَمُوش تشبیه دادند و آن را خلاف سکون در نماز دانستند.

❁ امام محدث اصولی ملا علی بن سلطان محمد ابو الحسن نور الدین، مشهور به قاری هِرَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۱۴هـ) بعد از تخریج این حدیث شریف می نویسد: رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَيُفِيْدُ النَّسْخَ. این حدیث را امام مُسْلِم رحمه الله روایت نموده و این حدیث منسوخ بودن رفع یَدَیْن را افاده می کند.[۱]

حدیث مُسْنَد احمد

❁۳❁ این حدیث شریف را امام احمد بن حنبل رحمه الله (متوفی ۲۴۱هـ) در «**مُسْنَد**» خود روایت نموده است.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنِ الْمُسَيَّبِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ رَافِعو أَيْدِينَا فِي الصَّلَاةِ، فَقَالَ: مَا لِي أَرَاكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رحمه الله از حضرت جابر رضی الله عنه روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرۀ شریف خویش) قدم بیرون نهادند و ما در داخل نماز رفع یَدَیْن می کردیم. حضرت رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: این چکار است که می کنید؟ آیا در داخل نماز دست های تان را مانند دم اسپ‌های چَمُوش برای رفع یَدَیْن بالا و پائین می کنید؟! (خبردار! دست های) خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید.[۲]

---

(۱) فتح باب العناية شرح النقاية: ۱/ ۲۹۱

(۲) مسند احمد: ٥٢٠/٣٤ حدیث ٢١٠٢٧ حَدِيثُ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ السَّوَائِيِّ

﴿ ﴾ محققین مُسْنَد احمد در حاشیۀ حدیث فوق می نویسند: إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ، رِجَالُهُ ثِقَاتٌ رِجَالُ الشَّيْخَيْنِ، غَيْرَ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ، فَمِنْ رِجَالِ مُسْلِمٍ. یعنی راویان این حدیث شریف همگی راویان احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند الا تمیم بن طَرَفَه که از راویان صحیح مُسْلِم شریف می باشد، (۱) بنابرین این حدیث شریف در صحت برابر با احادیث صحیح مُسْلِم شریف صحیح است.

حدیث مُسْنَد احمد

﴿۴﴾ این حدیث شریف را نیز امام احمد بن حنبل رحمه الله در «**مُسْنَد**» خود روایت نموده است.

عَنْ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَأَبْصَرَ قَوْمًا قَدْ رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ، فَقَالَ: قَدْ رَفَعُوهَا كَأَنَّهَا أَذْنَابُ الْخَيْلِ الشُّمُسِ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رحمه الله از حضرت جابر رضی الله عنه روایت می کند که حضرت پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرۀ شریف خویش برآمده) داخل مسجد قدم نهادند و ناگهان یک گروه از حاضران در مسجد را دیدند که در داخل نماز رفع یَدَیْن کردند. حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: اینها با دست های خود در داخل نماز مانند دم اسپ های چَمُوش رفع یَدَیْن کرده اند. (خبردار! دست های) خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید. (۲)

﴿ ﴾ محققین مُسْنَد احمد در حاشیۀ حدیث فوق می نویسند: إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ كَسَابِقِهِ، یعنی راویان این حدیث شریف مانند حدیث

---

(۱) مسند احمد: ۵۲۰/۳۴ حدیث ۲۱۰۲۷ حَدِيثُ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ السَّوَائِيِّ

(۲) مسند احمد: ۴۴۶/۳۴ حدیث ۲۰۸۷۵ حَدِيثُ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ السَّوَائِيِّ

قبلی همگی راویان احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند الا تمیم بن طَرَفَه که از راویان صحیح مُسْلِم شریف می باشد، [۱] لذا این حدیث شریف در صحت برابر با احادیث صحیح مُسْلِم شریف صحیح است.

حدیث مُسْتَخْرَج ابی عَوَانة

﴿۵﴾ این حدیث شریف را امام ابو عوانه رحمه الله (متوفی ۳۱۶ هـق) در «**مُسْتَخْرَج**» خود بر صَحِيْحَيْن شریف روایت کرده است.

عَنْ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي جَابِرُ بْنُ سَمُرَةَ قَالَ: دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ رَافِعِي أَيْدِينَا فَقَالَ: «مَا لِي أَرَاكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ فِي الصَّلَاةِ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ».

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رحمه الله از حضرت جابر رضي الله عنه روایت می کند که ما در داخل نماز رفع یَدَیْن می کردیم که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرهٔ شریف خویش برآمده) داخل مسجد نزد ما آمدند. حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: این چکار است که می کنید؟ آیا در داخل نماز دست های تان را مانند دم اسپ های چَمُوش در رفع یَدَیْن بالاو پائین می کنید؟! (خبردار! دست های) خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید. [۲]

حدیث صحیح ابن حِبان

﴿۶﴾ این حدیث شریف را امام محمد بن حِبَان ابوحاتم دارمی بُسْتِی

---

(۱) مسند احمد: ٤٤٦/٣٤ حدیث ٢٠٨٧٥ حَدِيثُ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ السَّوَائِيِّ

(۲) مستخرج ابی عوانة: ٤١٩/١ حدیث ١٥٥٢ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَيَانُ النَّهْيِ عَنِ الِاخْتِصَارِ فِي الصَّلَاةِ، وَإِيجَابُ الِانْتِصَابِ وَالسُّكُونُ فِي الصَّلَاةِ إِلَّا لِصَاحِبِ الْعُذْرِ

رَحِمَهُ اللهُ (متوفی ۳۵۴ هـ ق) در «**صحیح ابن حبان**» شریف روایت کرده است.

عَنْ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِذَا النَّاس رَافِعُوا أَيدِيهِم فِي الصَّلَاةِ، فَقَالَ: مَا لِي أَرَاكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رَحِمَهُ اللهُ از حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که گروهی از مردم در داخل نماز رفع یَدَیْن می کردند که ناگهان حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرۀ شریف خویش برآمده) داخل مسجد آمدند. حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: این چکار است که شما می کنید؟ آیا در داخل نماز دست های تان را مانند دم اسپ های چَمُوش در رفع یَدَیْن بالاو پائین می کنید؟! (خبردار! دست های) خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

﴿❁﴾ چنانچه شیخی از کلانسران سلفی ها بنام ناصر آلبانی (متوفی ۱۹۹۹ عیسوی) که در حَلَقات سلفی ها مانند پیغامبر ثانی در حدیث خوانی پنداشته می شود دربارۀ این حدیث شریف اعتراف می کند که صَحِيحٌ، این حدیث «صحیح» است.[2]

حدیث مُسْنَد احمد

﴿۷﴾ این حدیث شریف را امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ (متوفی ۲۴۱ هـ ق) در «**مُسْنَد**» خود روایت نموده است.

---

(۱) صحیح ابن حبان: ۱۹۷/۵ و ۱۹۸ حدیث ۱۸۷۸ ذِكْرُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمُصَلِّي رَفْعُ الْيَدَيْنِ عِنْدَ قِيَامِهِ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ مِنْ صَلَاتِهِ

(۲) «صحیح أبي داود» آلبانی: حدیث ۹۱۸

عَنْ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ، فَقَالَ: مَا لِي أَرَاكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رحمه الله از حضرت جابر رضی الله عنه روایت می کند که یک روز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرهٔ شریف خویش برآمده داخل مسجد) نزد ما آمدند و فرمودند: این چکار است که شما می کنید؟! دست های تان را در داخل نماز مانند دم اسپ های چَمُوش در رفع یَدَیْن بالاو پائین می کنید؟! (خبردار! دست های) خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید.[1]

﴿❁﴾ محققین مُسْنَد احمد در حاشیهٔ حدیث فوق می نویسند: إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ، رِجَالُهُ ثِقَاتٌ رِجَالُ الشَّيْخَيْنِ، غَيْرَ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ، فَمِنْ رِجَالِ مُسْلِمٍ. یعنی راویان این حدیث شریف همگی راویان احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند الا تمیم بن طَرَفَه که از راویان صحیح مُسْلِم شریف می باشد،[2] بنابرین این حدیث شریف در صحت برابر با احادیث صحیح مُسْلِم شریف صحیح است.

حدیث المُعْجَم الکبیر طَبَرانی

﴿۸﴾ این حدیث شریف را امام محدث سلیمان بن احمد ابو القاسم طبرانی رحمه الله (متوفی ۳۶۰ هـ) در کتاب خود «**المُعْجَم الکبیر**» روایت نموده است.

عَنْ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

---

(۱) مسند احمد: ٤٨٨/٣٤ حديث ٢٠٩٦٤ حَدِيثُ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ السَّوَائِيِّ

(۲) مسند احمد: ٤٨٨/٣٤ حديث ٢٠٩٦٤ حَدِيثُ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ السَّوَائِيِّ

خَرَجَ عَلَيْهِمْ، أُرَاهُ قَالَ: فِي الْمَسْجِدِ وَهُمْ رَافِعُوا أَيْدِيهِمْ وَقَالَ: «مَـا لِي أَرَاكُـمْ رَافِـعِي أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمُسٍ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ».

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رحمه الله از حضرت جابر رضی الله عنه روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرهٔ شریف خویش برآمده) داخل مسجد آمدند و دیدند که آنها در داخل نماز رفع یَدَیْن می کنند. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با دیدن اینکار فرمودند: این چکار است که شما می کنید؟! دست های تان را در داخل نماز مانند دم اسپ های چَمُوش در رفع یَدَیْن بالاو پائین می کنید؟! (خبردار! دست های) خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث سُنَن ابو داود

﴿۹﴾ امام محدث بزرگ ابو داود سلیمان بن الأشعث سَجِسْتانی رحمه الله (متوفی ۲۷۵ هـ ق) این حدیث شریف را در کتاب معروف خود «**سُنَن ابی داؤد**» که یکی از کتب «**صِحَاح سِتَّه**» به شمار می رود روایت نموده است.

عَنْ تَمِيمٍ الطَّائِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالنَّاسُ رَافِعُوا أَيْدِيهِمْ - قَالَ زُهَيْرٌ: أُرَاهُ قَالَ - فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ: «مَا لِي أَرَاكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ؟ أُسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ».

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رحمه الله از حضرت جابر رضی الله عنه روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرهٔ شریف خویش برآمده داخل مسجد) نزد ما آمدند و گروهی از مردم در داخل نماز رفع یَدَیْن می کردند.

---

(۱) المعجم الکبیر للطبرانی: ۲۰۳/۲ حدیث ۱۸۲۶

آنحضرتصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با مشاهدۀ اینکار فرمودند: این چکار است که شما می کنید؟! دست های تان را در داخل نماز مانند دم اسپهای چَمُوش در رفع یَدَیْن بالاو پائین می کنید؟! (خبردار! دست های) خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید.[1]

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

چنانچه شیخی از کلانسران سلفی ها بنام ناصر آلبانی (متوفی ۱۹۹۹ عیسوی) که در حلَقات سلفی ها همانند پیغامبر ثانی در حدیث خوانی پنداشته می شود، دربارۀ این حدیث شریف اقرار دارد که صَحِيحٌ، این حدیث صحیح است.[1]

حدیث السُنَن الْكُبْرى بَيْهَقى

۱۰ این حدیث شریف را امام بَيْهَقِى شافعی رحمه الله (متوفی ۴۵۸ هـ) در «**سُنَن كُبراى**» خود روایت کرده است.

قَالَ: دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ رَافِعِي أَيْدِينَا فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ: " مَا لِيَ أَرَاكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رحمه الله از حضرت جابر رضي الله عنه روایت می کند که ما در داخل نماز رفع یَدَیْن می کردیم که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرۀ شریف خویش برآمده داخل مسجد) نزد ما آمدند. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با دیدن اینکار فرمودند: این چکار است که شما می کنید؟! دست های تان را در داخل نماز مانند دم اسپ های چَمُوش در رفع یَدَیْن بالاو

---

(۱) سنن ابی داود: ٢٦٢/١ حدیث ١٠٠٠ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بَابٌ فِي السَّلَامِ

(۲) سنن ابی داود: ٢٦٢/١ حدیث ١٠٠٠ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بَابٌ فِي السَّلَامِ (الشاملة) | «صحيح أبي داود» للالبانی: حدیث ٩١٨

پائین می کنید؟! (خبردار! دستهای) خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید. [۱]

حدیث مُصَنَّف ابن ابی شَیْبَه

۱۱ این حدیث شریف را امام ابوبکر ابن ابی شَیْبَه رحمه‌الله (متوفی ۲۳۵ هـ ق) استاذ امام بخاری رحمه‌الله در کتاب مشهور خود «**أَلْمُصَنَّف**» روایت نموده است.

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ الْمُسَيِّبِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «مَا لِي أَرَاكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ».

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رحمه‌الله از حضرت جابر رضی‌الله‌عنه روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرهٔ شریف خویش قدم در مسجد) نهادند (و ما را مشاهده کردند که در داخل نماز رفع یَدَیْن می کردیم.) آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: این چکار است که می کنید؟ آیا در داخل نماز دست های تان را مانند دم اسپ های چَمُوش در رفع یَدَیْن بالاو پائین می کنید؟! (خبردار! دست های) خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید. [۲]

راویان این حدیث شریف همگان راویان احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند الا تمیم بن طَرَفَه که از راویان صحیح مُسْلِم شریف می باشد، بنابرین این حدیث شریف در صحت برابر با احادیث صحیح مُسْلِم شریف صحیح است.

---

(۱) السنن الکبری للبیهقی: ۳۹۸/۲ حدیث ۳۵۲۱ جُمَّاعُ أَبْوَابِ الْخُشُوعِ فِي الصَّلَاةِ وَالْإِقْبَالِ عَلَيْهَا

(۲) مصنف ابن ابی شیبه: ۲۳۱/۲ حدیث ۸۴۴۷ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ، مَنْ كَرِهَ رَفْعَ الْيَدَيْنِ فِي الدُّعَاءِ

حدیث مُنتقی من الحدیث المروزی

﴿۱۲﴾ این حدیث شریف را امام عبد الله بن محمد مَرْوَزِی بغدادی رحمه الله (متوفی ۳۲۹ هـ)در «**منتقی من الجزء الأول والثالث من حديث المَرْوَزِيُّ**» روایت نموده است.

عَن تَمِيم بن طرفَة، عَن جَابر بن سَمُرَة قَالَ: إِنْتَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم إِلَيْهِم وَهُم رَافِعُو أَيْدِيهِم فِي الصَّلَاة؛ فَقَالَ: مَالَكُم رَافِعُو أَيْدِيكُم كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ[۱].

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رحمه الله از حضرت جابر رضی الله عنه روایت می کند که آنها در داخل نماز رفع یَدَیْن می کردند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرۀ شریف خویش برآمده) نزد آنها رفتند و به آنها فرمودند: این چکار است که شما می کنید؟! دست های تان را در داخل نماز مانند دم اسپ های چَمُوش در رفع یَدَیْن بالاو پائین می کنید؟! (خبردار! دست های) خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید.[۲]

حدیث جامع المسانید والسنن

﴿۱۳﴾ این حدیث شریف را علامه ابن کثیر شافعی دمشقی رحمه الله (متوفی ۷۷۴ هـ) در کتاب خود «**جامع المسانید والسنن**» تخریج نموده است.

عَنْ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَأَبْصَرَ قَوْمًا قَدْ رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ، فَقَالَ: قَدْ رَفَعُوهَا كَأَنَّهَا أَذْنَابُ الْخَيْلِ الشُّمَّسِ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ.

---

(۱) منتقى من الجزء الأول والثالث من حديث المروزي: ص ١٣٤ حديث ٣٥

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رحمه الله از حضرت جابر رضی الله عنه روایت می کند که حضرت پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرهٔ شریف خویش برآمده) داخل مسجد قدم نهادند و ناگهان یک گروه از حاضران در مسجد را دیدند که در داخل نماز رفع یَدَیْن کردند. حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: اینها با دست های خود در داخل نماز مانند دم اسپ های چَمُوش رفع یَدَیْن کرده اند. (خبردار! دست های) خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید.[1]

﴿❁﴾ راویان این حدیث شریف همگان راویان احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند الا تمیم بن طَرَفَه که از راویان صحیح مُسْلِم شریف می باشد، بنابرین این حدیث شریف در صحت برابر با احادیث صحیح مُسْلِم شریف صحیح است.

﴿حدیث نَصْبُ الرَّايَة﴾

﴿۱۴﴾ این حدیث شریف را امام جمال الدین ابو محمد عبد الله بن یوسف بن محمد زَیْلَعِی حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲هـ) در کتاب لا مثال خود «**نَصْبُ الرَّايَةِ فِيْ تَخْرِيْجِ أَحَادِيْثِ الْهِدَايَةِ**» تخریج نموده است.

حَدِيثُ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: مَا لِي أَرَاكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ، كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ؟! اُسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ، أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: تمیم بن طَرَفَه رحمه الله از حضرت جابر رضی الله عنه روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (از حُجْرهٔ شریف خویش) قدم بیرون نهادند (و ما را مشاهده کردند که در داخل نماز رفع یَدَیْن می کردیم.) حضرت

---

(۱) جامع المسانید والسنن لابن کثیر: ۱۳/۲ حدیث ۱٤۱۲

رسول الله صَلَّىٰ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ فرمودند: این چکار است که می کنید؟ آیا در داخل نماز دست های تان را مانند دم اسپ های چَمُوش در رفع یَدَیْن بالاو پائین می کنید؟! (خبردار! دست های) خود را در داخل نماز ساکن نگهدارید.[۱]

﴿❁﴾ امام زَیْلَعِی رَحِمَهُ ٱللَّهُ در ادامۀ حدیث می گوید: أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ. این حدیث شریف را امام مُسْلِم تخریج کرده است.[۲]

---

(۱) نصب الراية: ۳۹٤/۱ و ۳۹٥ صفة الصلاة | صحيح مسلم: ۳۲۲/۱ حديث ٤۳۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ الْأَمْرِ بِالسُّكُونِ فِي الصَّلَاةِ، وَالنَّهْيِ عَنِ الْإِشَارَةِ بِالْيَدِ، وَرَفْعِهَا عِنْدَ السَّلَامِ، وَإِتْمَامِ الصُّفُوفِ الْأُوَلِ وَالتَّرَاصِّ فِيهَا وَالْأَمْرِ بِالِاجْتِمَاعِ

(۲) نصب الراية لأحاديث الهداية مع حاشيته بغية الألمعي في تخريج الزيلعي: ۳۹٤/۱ و ۳۹٥ باب صفة الصلاة

احادیث حضرت عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہ

﴿احادیث حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه﴾

﴿حدیث المُدَوَّنَةُ الْکُبْرَی﴾

﴿۱۵﴾ این حدیث شریف در کتاب «**أَلمُدَوَّنَةُ الْکُبْرَی**» امام دار الهجره حضرت امام مالک بن انس رحمه الله (متوفی ۱۷۹هـ ق) روایت گردیده است.

إِبْنُ وَهْبٍ وَابْنُ الْقَاسِمِ عَنْ مَالِكٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِيهِ «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ التَّكْبِيرَ لِلصَّلَاةِ».

ترجمه: ابن وَهْب و ابن قاسم دو شاگرد بزرگ امام مالک رحمه الله از امام مالک رحمه الله و وی از ابن شهاب رحمه الله و وی از حضرت سالِم فرزند حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما و وی از پدر بزرگوار خود روایت می کند که بی شک حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس.[1]

﴿❁﴾ محدث کبیر هند حضرت مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید: سَنَدٌ صَحِيْحٌ. سند این حدیث شریف صحیح است ... و شکی در صحت این حدیث وجود ندارد.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در کتاب «**أَلمُدَوَّنَةُ الْکُبْرَی**» که از عظیم ترین

---

(۱) المدونة الکبری: ۱۶۵/۱ و ۱۶٦ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الرُّكُوعِ وَالْإِحْرَامِ

(۲) تحقیق مسئلۀ رفع یَدَیْن: ص ٤١ و ٤٢

و معتمدترین کتاب های مذهب مالکی می باشد به عنوان دلیل متروک بودن رفع یَدَیْن در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع آورده شده است. ابن وَهْب رَحِمَهُ ٱللَّهُ راوی این کتاب، شاگرد مشهور امام مالک رَحِمَهُ ٱللَّهُ است و ابن قاسم رَحِمَهُ ٱللَّهُ شاگرد بزرگ دیگر امام مالک رَحِمَهُ ٱللَّهُ نیز این حدیث را از امام مالک رَحِمَهُ ٱللَّهُ روایت می کنند، بنابرین در صحَّت این حدیث هیچ شکی وجود ندارد.

❁ البته متروک بودن رفع یَدَیْن در وقت رفتن و برخاستن از رکوع در این حدیث شریف لفظاً مذکور نیست، ولی قاعدهٔ مشهور زبان عربی است که «أَلتَّقْدِيْمُ مَا حَقُّهُ التَّأْخِيْرُ يُفِيْدُ الْحَصْرَ»، یعنی مُقدَّم ساختن آنچه که باید مؤخَّر آورده شود حَصْر (انحصار یک کار تنها در همان مورد) را افاده می کند.

مثلاً در آیت قرآنی «إِيَّاكَ نَعْبُدُ»، جزاء که «إِيَّاكَ» است مُقدَّم می باشد و شرط یعنی «نَعْبُدُ»، مُؤخَّر، که به این صورت این جملهٔ مختصر، عبادت را تنها برای خداوند پاکیزهٔ متعال محدود و منحصر می سازد، و ترجمهٔ آیت شریف را چنین می گرداند که خداوندا «ما تنها ترا عبادت می کنیم»، و بجز تو هیچ کس دیگری را عبادت نمی کنیم.

در این حدیث شریف نیز شرط یعنی «إِذَا افْتَتَحَ التَّكْبِيرَ لِلصَّلَاةِ» مؤخَّر و جزاء یعنی «كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ» مُقدَّم آورده شده است، که اینکار به نوبهٔ خود رفع یَدَیْن را تنها در وقت شروع نماز، محدود و منحصر می سازد و ترجمهٔ حدیث شریف را چنین می گرداند که «بی شک حضرت رسول الله صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در وقت شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس»، یعنی بجز تکبیر اولی در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

❁ حضرت امام مالک رَحِمَهُ ٱللَّهُ نیز به همین سبب، رفع یَدَیْن تنها در وقت آغاز نماز را درست می دانست و بجز آن هر رفع یَدَیْن دیگر در

داخل نماز را ضعیف قرار می داد. قَالَ ابْنُ الْقَاسِمِ: وَكَانَ رَفْعُ الْيَدَيْنِ عِنْدَ مَالِكٍ ضَعِيفًا إِلَّا فِي تَكْبِيرَةِ الْإِحْرَامِ. [۱]

راویان این حدیث شریف همگی از باشندگان مدینهٔ منوَّره هستند و هر کدام ایشان در زمان خود از بزرگان محدثین بودند. هیچ راوی این حدیث از شهر دیگری نیست. اهالی مدینهٔ منوَّره در قرون اولیهٔ اسلام در عصر تابعین و تبع تابعین بر ترک رفع یَدَیْن عامل بودند، چنانچه پیشوای مدینهٔ منوَّره امام مالک رَحِمَهُ الله (متوفی ۱۷۹ هـ) که در همان زمان در مدینهٔ منوَّره زندگی می کرد در این باره می فرماید:

وَقَالَ مَالِكٌ: لَا أَعْرِفُ رَفْعَ الْيَدَيْنِ فِي شَيْءٍ مِنْ تَكْبِيرِ الصَّلَاةِ لَا فِي خَفْضٍ وَلَا فِي رَفْعٍ إِلَّا فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: من بجز رفع یَدَیْنِ شروع نماز، هیچ رفع یَدَیْن دیگری در داخل نماز، چه در وقت رفتن به رکوع و بالا شدن از رکوع و چه در وقت رفتن به سجده و بالا شدن از سجده را اصلاً نمی شناسم. [۲]

این نکته نیز از روی حدیث شریف فوق دانسته می شود که در قرن اول و دوم اسلام در زمان تابعین و تبع تابعین، احدی از اهالی شهر مبارک مدینهٔ منوَّره در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد و همچنین هیچ کس دیگری نیز که از سایر نقاط دنیای اسلام برای زیارت مقبرهٔ پاکیزهٔ حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به مدینهٔ منوَّره می آمد رفع یَدَیْن نمی کرد، وگرنه حضرت امام مالک رَحِمَهُ الله حتماً این رفع یَدَیْن را می شناخت. [۳]

پس گویا اهل مدینهٔ منوَّره تعاملاً بر متروک بودن رفع یَدَیْن در داخل نماز اجماع داشتند.

---

(۱) المدونة الكبرى: ۱۶۵/۱ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الرُّكُوعِ وَالْإِحْرَامِ
(۲) المدونة الكبرى: ۱۶۵/۱ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الرُّكُوعِ وَالْإِحْرَامِ
(۳) تجلیات صفدر: ۳۰۸/۲ حدیث ۶ | المدونة الكبرى: ۱۶۵/۱ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الرُّكُوعِ وَالْإِحْرَامِ

حدیث نَیْلُ الفرْقَدَیْن

﴿۱۶﴾ این حدیث شریف را امام العصر و فقیه و محدث و استاذ کبیر حضرت مولانا محمد انورشاه کشمیری دیوبندی رحمه الله (متوفی ۱۳۵۲ هـ ق) در کتاب بی‌مثال خود در مورد رفع یَدَیْن «**نَیْلُ الفَرْقَدَیْن**» تخریج نموده است.

عَنْ مَالِكٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِيهِ «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ التَّكْبِيرَ لِلصَّلَاةِ».

ترجمه: امام مالک رحمه الله از ابن شهاب رحمه الله و وی از حضرت سالِم فرزند حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما و وی از پدر بزرگوار خود روایت می کند که بی شک حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس.[1]

﴿❀﴾ محدث کبیر هند حضرت مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ) دربارهٔ این حدیث می گوید: سَنَدٌ صَحِيْحٌ. سند این حدیث شریف صحیح است ... و شکی در صحت این حدیث وجود ندارد.[2]

حدیث معارف السُّنَن

﴿۱۷﴾ این حدیث شریف را علامهٔ بزرگ سید محمد یوسف بن سید محمد زکریا حسینی بَنُّوری رحمه الله (متوفی ۱۳۹۷ هـ) در شرح مشهور ترمذی شریف «**مَعَارِفُ السُّنَن**» تخریج نموده است.

عَنْ مَالِكٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِيهِ «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى

---

(۱) مجموعة الرسائل للكشميرى: ۱/ ۳۰۵ | نیل الفرقدین فی مسئلة رفع اليَدَيْن: ص ۱۴۷

(۲) تحقیق مسئلهٔ رفع یَدَیْن: ص ۴۱ و ۴۲

اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ التَّكْبِيرَ لِلصَّلَاةِ».

ترجمه: امام مالک رحمه الله از ابن شهاب رحمه الله و وی از حضرت سالِم فرزند حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما و وی از پدر بزرگوار خود روایت می کند که بی شک حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع يَدَيْن می کردند و بس.(۱)

﴿❁﴾ محدث کبیر هند حضرت مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ) دربارۀ این حدیث می گوید: سَنَدٌ صَحِيْحٌ. سند این حدیث شریف صحیح است ... و شکی در صحت این حدیث وجود ندارد.(۲)

حدیث اسماعیل بن جَعْفر بن ابی کثیر

﴿۱۸﴾ این حدیث شریف را محدث بزرگ، امام إسماعيل بن جعفر بن ابی کثیر رحمه الله (متوفی ۱۸۰هـ) که استادِ استاذان امام بخاری رحمه الله و امام مُسْلِم رحمه الله می باشد روایت کرده است.

حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ «أَنَّهُ كَانَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ حِينَ يَقُومُ فِي الرَّكْعَةِ وَفِي الثَّالِثَةِ حِينَ يَرْفَعُ مِنَ السُّجُودِ».

ترجمه: حضرت سالِم رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه روایت می کند که پدرم حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه در رکوع و (در آخر قعدۀ اول) در وقت برخاستن برای رکعت سوم رفع يَدَيْن نمی کرد.(۳)

﴿❁﴾ حضرت سالم رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه که در خانۀ پدر بدنیا آمده و در خانۀ پدر بزرگ شده است و سالها نماز پنجگانۀ

---

(۱) معارف السنن للبنّوری: ۴۹۷/۲

(۲) تحقيق مسئلۀ رفع يَدَيْن: ص ۴۱ و ۴۲

(۳) حديث علي بن حجر السعدي عن إسماعيل بن جعفر المدني: ص ۳۵۹ و ۳۶۰ حديث ۳۰۳ رَابِعًا أَحَادِيثُ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ

پدر را به چشمان سر هر روزه مشاهده کرده است، در این حدیث شریف به صراحت تمام بیان می کند که پدرش حضرت عبد الله بن عمر ﷺ نه در رکوع رفع یَدَیْن می کرد و نه در وقت برخاستن بخاطر رکعت سوم.

«❁» محقِّق کتاب در حاشیهٔ حدیث می نویسد: سند این حدیث «حَسَن» است.[۱]

«❁» اما این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ با شرایط صحت احادیث صحیح مُسْلِم شریف می باشد، زیرا اسماعیل بن جعفر ﷺ و سالِم بن عبد الله بن عمر ﷺ هر دو از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند، و علاء بن عبد الرحمن از راویان صحیح مُسْلِم شریف می باشد، لذا این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث شرح معانی الآثار

«۱۹» این حدیث شریف را امام فقیه مجتهد اصولی محدّث مفسّر امام ابو جعفر طحاوی ﷺ (متوفی ۳۲۱ هـ ق) در کتاب معروف خود «**شرح معانی الآثار**» روایت کرده است.

أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: «صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَلَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ».

ترجمه: حضرت مجاهد ﷺ روایت می کند که من در پشت سر حضرت عبد الله بن عمر ﷺ نماز خوانده ام، و آنجناب بجز در تکبیر اولی شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۲]

(۱) حديث علي بن حجر السعدي عن إسماعيل بن جعفر المدني: ص ۳۵۹ و ۳۶۰ حديث ۳۰۳

(۲) شرح معانی الآثار: ۲۲۵/۱ حديث ۱۳۵۷ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ...

❁ امام طحاوی رحمه الله در ادامه می نویسد: حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه مشاهده کرده بود که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در داخل نماز رفع يَدَيْن می کرد، ولی خودش بعد از وفات حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رفع يَدَيْن را ترک کرد. چرا؟ وی هرگز اینکار را ترک نمی نمود مگر آنکه برایش ثابت شده باشد که رفع يَدَيْن کردن در داخل نماز منسوخ است. و دلیل منسوخ بودن رفع يَدَيْن نزدش اقامه شده باشد.(۱)

❁ حضرت مجاهد رحمه الله در سن ۸۳ سالگی در سال ۱۰۴ هـ ق از دنیا درگذشت که به این حساب در سال ۲۱ هـق به دنیا آمده(۲) و حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه در سال ۷۳ یا ۷۴ هـ ق وفات کرد که به این صورت حضرت مجاهد رحمه الله در وقت وفات حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه ۵۲ یا ۵۳ ساله بود.

❁ حضرت مجاهد رحمه الله خودش می گوید: خَدَمْتُ ابْنَ عُمَرَ عَشْرَ سِنِينَ فَمَا رَأَيْتُهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى. من ده سال تمام خدمت حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه را نمودم ولی هرگز او را ندیدم که بجز در تکبیر اولی در آغاز نماز در جای دیگری در داخل نماز رفع يَدَيْن کند.(۳)

❁ در هر روز پنج وقت نماز فرض وجود دارد، و هر سال قمری مساوی ۳۵۵ روز است و ده سال مساوی ۳۵۵۰ روز می گردد. بنابرین ۳۵۵۰ روز ضربِ ۵ نماز، مساوی ۱۷۷۵۰ نماز می گردد.

❁ اکنون اهمیت این سخن حضرت مجاهد رحمه الله بهتر دانسته می شود. حضرت مجاهد رحمه الله می گوید که من در پشت سر حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه ده سال نماز خوانده ام ولی هرگز او را در حالت رفع يَدَيْن در داخل نماز مشاهده نکرده ام.

---

(۱) بعضی از این دلایل را می توان در حدیث ۱۵ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۹ تا ۴۳ مشاهده کرد.

(۲) سیر اعلام النبلاء للذهبی: ٤٥٦/٤

(۳) تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق للزيلعي: ١٢٠/١ فَصْل: الشروع فِي الصَّلَاة وَبَيَان إحرامها وأحوالها

و حضرت مجاهد رحمه الله در طول دوران شاگردی خود نزد حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه حدودِ هژده هزار بار در پشت سر آنجناب نماز خوانده است، ولی در هیچ کدام از این هژده هزار نماز حتی یکبار هم هرگز حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه را ندیده است که در داخل نماز رفع یَدَیْن کند.

❁ از اینجا مانند روز روشن واضحاً دانسته می شود که حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد و اگر یکی دوباری آن را انجام داده بود سببش چیزی دیگری بود و آن اینکه نسلهای آینده بدانند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در یک زمانی اینکار را نیز کرده بودند.

❁ امام فقیه محدث علامه بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) دربارهٔ این حدیث شریف می فرماید: وَإِسْنَادُ مَا رَوَاهُ الطَّحَاوِيُّ صَحِيْحٌ. اسناد این حدیث امام طحاوی رحمه الله «صحیح» می باشد.[۱]

❁ امام محدث فقیه علاء الدین ماردینی حنفی مشهور به ابن ترکمانی رحمه الله (متوفی ۷۵۰ هـ ق) می نویسد: وَهَذَا سَنَدٌ صَحِيْحٌ. سند این حدیث شریف، «صحیح» است.[۲]

❁ امام فقیه محدث علامه بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) دربارهٔ این حدیث شریف می فرماید:

رَوَاهُ الطَّحَاوِيّ بِإِسْنَادٍ صَحِيْحٍ. امام طحاوی رحمه الله این حدیث شریف را به «اسناد صحیح» روایت کرده است.[۳]

❁ امام محدث داعی کبیر، حضرت شیخ مولانا زکریا کانْدِهْلَوِی مدنی رحمه الله (متوفی ۱۴۰۲ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می نویسد:

وَسَنَدُهُ صَحِيْحٌ. سند این حدیث شریف، «صحیح» می باشد.[٤]

---

(۱) البناية شرح الهداية: ۲۵۹/۲ قول سبحان ربي الأعلى في السجود

(۲) الجوهر النقي على سنن البيهقي: ۷٤/۲

(۳) عمدة القاري شرح صحيح البخاري: ۲۷۳/۵ بابُ رَفْعِ اليَدَيْنِ فِي التَّكْبِيرَةِ الأولَى مَعَ الافْتِتَاحِ سَوَاءً

(٤) اوجز المسالک الی موطا الامام مالک: ۹۲/۲ چاپ دار القلم، دمشق، الطبعة الاولی ۱٤۲٤ هـ ۲۰۰۳م

حدیث امام بخاری

۲۰ این حدیث شریف را امام بخاری رحمه الله (متوفی ۲۵۶ هـ) در «جزء رَفْعِ الْيَدَيْن» خود معروف به «قُرَّةُ الْعَيْنَيْنِ بِرَفْعِ الْيَدَيْنِ» روایت نموده است.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: «مَا رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ، يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا فِي أَوَّلِ مَا يَفْتَتِحُ».

ترجمه: حضرت مجاهد رحمه الله می گوید که من حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه را هیچگاهی ندیده ام که بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن کند.[1]

امام محدث فقیه علاء الدین ماردینی حنفی مشهور به ابن ترکمانی رحمه الله (متوفی ۷۵۰ هـ ق) می نویسد: وَهَذَا سَنَدٌ صَحِيْحٌ. سند این حدیث شریف، «صحیح» است.[2]

امام محدث و داعی بزرگ حضرت مولانا شبّیر احمد عثمانی رحمه الله (متوفی ۱۳۶۹ هـ ق) صاحب تفسیر کابلی شریف در کتاب مشهور خود «**فتح المُلهِم شرح صحیح الامام مسلم**» دربارۀ این حدیث می نویسد: بِسَنَدٍ صَحِيحٍ. این حدیث شریف با «سند صحیح» آمده است.[3]

محدث کبیر هند حضرت مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارۀ این حدیث می نویسد: وَرِجَالُ إِسْنَادِهِ ثِقَاتٌ رِجَالُ الْبُخَارِيِّ. راویان این حدیث شریف همگان ثقات و راویان صحیح بخاری شریف اند.[4]

---

(۱) البخاری، قُرَّةَ العَيْنَيْن بِرَفع اليَدَيْن: ص ۷۰ حدیث ۹۸

(۲) الجوهر النقي على سنن البيهقي: ۷٤/۲

(۳) فتح الملهم بشرح صحیح الامام مسلم: ۱٦۲/۳ بَابُ اسْتِحْبَابِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ حَذْوَ الْمَنْكِبَيْنِ مَعَ تَكْبِيرَةِ...

(٤) تحقیق مسئله رفع يَدَيْن: ص ۵۵ چاپ جمعیة علناء هند، دهلی، ۱٤۲۲ هـ ق، ۲۰۰۱ عیسوی

﴿❁﴾ امام بخاری رحمه الله با عین سند در بخاری شریف حدیث آورده است. حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ يَعْنِي ابْنَ عَيَّاشٍ، عَنْ حُصَيْنٍ.[۱]

﴿❁﴾ پس این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری شریف صحیح می باشد.

﴿حدیث مُصَنَّف ابن ابی شَيْبَه﴾

﴿۲۱﴾ این حدیث شریف را امام ابوبکر ابن ابی شَیْبَه رحمه الله (متوفی ۲۳۵هـ ق) استاذ امام بخاری رحمه الله در کتاب مشهور خود «**اَلْمُصَنَّف**» روایت نموده است.

عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: «مَا رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ، يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا فِي أَوَّلِ مَا يَفْتَتِحُ».

ترجمه: حضرت مجاهد رحمه الله می گوید که من حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه را هیچگاهی ندیده ام که بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن کند.[۲]

﴿❁﴾ امام محدث داعی کبیر حضرت شیخ زکریا کانْدِهْلَوِی مدنی رحمه الله (متوفی ۱۴۰۲ هـ ق) در شرح شهرهٔ آفاق خود بر موطای امام مالک رحمه الله «**أوجَزُ المَسَالِكِ إلَى مُوَطَّأ الإمَامِ مَالِكٍ**» دربارهٔ این حدیث می نویسد: وَسَنَدُهُ صَحِيحٌ. سند این حدیث شریف «صحیح» است.[۳]

﴿❁﴾ محدث کبیر هند حضرت مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می نویسد: وَرِجَالُ إِسْنَادِهِ ثِقَاتٌ رِجَالُ

---

(۱) صحيح البخاري: ١٤٨/٦ حديث ٤٨٨٨ كِتَابُ تَفْسِيرِ القُرْآنِ ؛ بَابُ {وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالإِيمَانَ}

(۲) المصنف لابن أبي شيبة به تحقيق محمد عوامة: ٤١٧/٢ حديث ٢٤٦٧ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ | مصنف ابن ابی شیبة به تحقیق حوت: ٢١٤/١ حديث ٢٤٥٢ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ

(۳) اوجز المسالک الی موطا الامام مالک: ٩٢/٢ چاپ دار القلم، دمشق، الطبعة الاولى ١٤٢٤هـ-٢٠٠٣ م

البُخَارِيِّ. راویان این حدیث شریف همگان ثقات و راویان صحیح بخاری شریف اند.[1]

﴿❁﴾ پس این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری شریف صحیح می باشد.

﴿حدیث فتح الْمُلْهِم شرح صحیح مُسْلِم﴾

﴿۲۲﴾ این حدیث شریف را امام محدث و داعی بزرگ حضرت مولانا شبّیر احمد عثمانی رحمه الله (متوفی ۱۳۶۹ هـ ق) صاحب تفسیر کابلی شریف در کتاب مشهور خود «**فتح الملهم شرح صحیح الامام مسلم**» تخریج نموده است.

عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: «مَا رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ، يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا فِي أَوَّلِ مَا يَفْتَتِحُ».

ترجمه: حضرت مجاهد رحمه الله می گوید که من حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه را هیچگاهی ندیده ام که بجز در آغاز نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن کند.[2]

﴿❁﴾ فخر المحدثین حضرت مولانا سید فخر الدین احمد رحمه الله صدر المحدثین اسبق دار العلوم دیوبند دربارۀ این حدیث می گوید: سند این حدیث شریف «صحیح» است.[3]

﴿❁﴾ محدث کبیر هند حضرت مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارۀ این حدیث می نویسد: راویان این حدیث شریف همگان ثقات و راویان صحیح بخاری شریف اند.[4]

---

(۱) تحقیق مسئله رفع یَدَیْن: ص ٥٥ چاپ جمعیة علماء هند، دهلی، ١٤٢٢ هـ ق، ٢٠٠١ عیسوی

(۲) فتح الملهم بشرح صحیح الامام مسلم: ١٦٢/٣ بَابُ اسْتِحْبَابِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ حَذْوَ الْمَنْكِبَيْنِ مَعَ تَكْبِيرَةِ الْإِحْرَامِ، وَالرُّكُوعِ، وَفِي الرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ، وَأَنَّهُ لَا يَفْعَلُهُ إِذَا رَفَعَ مِنَ السُّجُودِ

(۳) رفع یَدَیْن صحیح بخاری میں پیش کرده دلایل کی روشنی میں: ص ٢٠

(٤) تحقیق مسئله رفع یَدَیْن: ص ٥٥ چاپ جمعیة علناء هند، دهلی، ١٤٢٢ هـ ق، ٢٠٠١ عیسوی

پس این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری شریف صحیح می باشد.

حدیث اَوْجَزُ المَسَالِک

۲۳ این حدیث شریف را امام محدث داعی کبیر حضرت شیخ زکریا کانْدِهْلَوِی مدنی رحمه الله (متوفی ۱۴۰۲ هـ ق) در شرح شهرهٔ آفاق خود بر موطای امام مالک رحمه الله «**أوجَزُ المَسَالِكِ إلَى مُوَطَّأ الإمَامِ مَالِكٍ**» تخریج نموده است.

عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: «مَا رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ، يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا فِي أَوَّلِ مَا يَفْتَتِحُ».

ترجمه: حضرت مجاهد رحمه الله می گوید که من حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه را هیچگاهی ندیده ام که بجز در ابتدای نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن کند.[1]

حضرت شیخ رحمه الله آنگاه دربارهٔ این حدیث می نویسد: وَسَنَدُهُ صَحِيحٌ. سند این حدیث شریف «صحیح» است.[2]

محدث کبیر هند حضرت مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می نویسد:

راویان این حدیث شریف همگان ثقات و راویان صحیح بخاری شریف اند.[3]

این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری شریف صحیح می باشد.

---

(۱) اوجز المسالک الی موطا الامام مالک: ۹۲/۲ چاپ دار القلم، دمشق، الطبعة الاولی ۱٤۲٤هـ ۲۰۰۳ م

(۲) اوجز المسالک الی موطا الامام مالک: ۹۲/۲ چاپ دار القلم، دمشق، الطبعة الاولی ۱٤۲٤هـ ۲۰۰۳ م

(۳) تحقیق مسئله رفع یَدَیْن: ص ۵۵ چاپ جمعیة علماء هند، دهلی، ۱٤۲۲ هـ ق، ۲۰۰۱ عیسوی

حدیث معرفةُ الآثارِ وَالسُّنَن

۲۴ این حدیث شریف را امام بَیْهَقِی شافعی رحمه الله (متوفی ۴۵۸ هـ) در کتاب «**معرفةُ الآثارِ وَالسُّنَن**» خود روایت کرده است.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: «مَا رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا فِي أَوَّلِ مَا يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ».

ترجمه: حضرت مجاهد رحمه الله می گوید که من حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه را هیچگاهی ندیده ام که بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن کند.[۱]

علامهٔ محدث مولانا محمد بن علی نِیمَوِی رحمه الله (متوفی ۱۳۲۲ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می گوید: وَسَنَدُهُ صَحِيْحٌ. اهـ اسناد این حدیث شریف صحیح است.[۲]

حدیث نَصْبُ الرَّايَة

۲۵ این حدیث شریف را امام جمال الدین ابو محمد عبد الله بن یوسف بن محمد زَیْلَعِی حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲هـ) در کتاب لا مثال خود «**نَصْبُ الرَّايَةِ فِىْ تَخْرِيْجِ أَحَادِيْثِ الْهِدَايَةِ**» تخریج نموده است.

أَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي الْخِلَافِيَّاتِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَوْنٍ الْخَرَّازِ ثنَا مَالِكٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ، إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، ثُمَّ لَا يَعُودُ. انْتَهَى.

---

(۱) معرفة السنن والآثار: ٢/٤٢٨ حديث ٣٣٠٩ مَنْ قَالَ: لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ إِلَّا عِنْدَ الِافْتِتَاحِ

(۲) آثار السنن مع التعليق الحسن: ص ۱۳۸ حديث ٤٠٥

ترجمه: عبد الله بن عَون رحمه الله از امام مالک رحمه الله و وی از ابن شهاب زُهْرِی رحمه الله و وی از سالِم رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه و وی از پدر خود حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه روایت می کند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می نمودند و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

قبلاً گذشت که حضرت سالم رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه که در خانهٔ پدر به دنیا آمده و در خانهٔ پدر بزرگ شده و سالها نماز پنجگانهٔ پدر را به چشمان سر هر روزه مشاهده کرده است، به صراحت تمام بیان می کند که پدرش حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

و در این حدیث شریف، خود حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه به صراحت کامل بیان می کند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نیز تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می نمودند و بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند. و به این وسیله به مسلمانان می فهماند که به همین خاطر است که وی نیز رفع یَدَیْنِ در داخل نماز را ترک نموده است.

حاکم نیشابوری (خدا از او درگذرد) ادعاء کرده که این حدیث باطل است.[2] محدث و فقیه کبیر، شیخ الاسلام حضرت شیخ عابد سِنْدِی رحمه الله (متوفی ۱۲۵۷ هـق) در کتاب خود «**المواهب اللطیفة شرح مسند الامام ابی حنیفة**» می نویسد:

به محض آنکه کسی ادعاء کند که این حدیث ضعیف (یا باطل) است، حدیث ضعیف نمی گردد، بلکه دلایل ضعیف (یا باطل) بودن آن حدیث را باید در قدم اول روشن بسازد. (و حاکم بجز ادعای خالی حتی

---

(۱) نصب الرایة للزیلعی: ٤٠٤/١ باب صفة الصلاة

(۲) نصب الرایة للزیلعی: ٤٠٤/١ باب صفة الصلاة

نتوانسته فقط یک دلیل هم بخاطر اثبات ضُعف یا بطلان حدیث ارائه کند) و این حدیث حضرت عبد الله بن عمر ﵄ که امام بیهقی در خلافیات خود روایت نموده همهٔ راویت کنندگانش، روایان «حدیث صحیح» می باشد، بنابرین هیچگونه ضُعفی در این حدیث شریف دیده نمی شود ... پس این حدیث شریف نزد من بدون شک «حدیث صحیح» است.(۱)

محدث کبیر هند حضرت مولانا حبیب الرحمن اعظمی ﵀ (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می گوید:

بجز عَبْدُ الله بن عَوْن هلالی الْخَرَّاز (که از راویان صحیح مُسْلِم شریف و سُنَن نَسائی شریف است) سراسر سند این حدیث شریف بر طبق تصریح محدثین از قبیل «أَصَحُّ الْأَسَانِيْد» یعنی «صحیح ترین اسناد حدیث» می باشد. لهذا این حدیث شریف که توسط احادیث موجود در مُسْتَخْرَج ابی عَوانه و مُسْنَد حُمَیْدی و همچنین عملکرد خود حضرت عبد الله بن عمر ﵄ نیز تأئید می گردد، بلا تردُّد «حدیث صحیح» است.(۲)

حدیث نَيْلُ الفَرْقَدَيْن

۲۶ این حدیث شریف را امام العصر و فقیه و محدث و استاذ کبیر حضرت مولانا محمد انورشاه کشمیری دیوبندی ﵀ (متوفی ۱۳۵۲ هـ ق) در کتاب لامثال خود در مورد رفع یَدَیْن «نَيْلُ الفَرْقَدَيْن» تخریج نموده است.

مَالِكٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ، إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، ثُمَّ لَا يَعُودُ. انْتَهَى.

ترجمه: امام مالک ﵀ از ابن شهاب زُهْرِی ﵀ و وی از سالِم ﵀

---

(۱) المواهب اللطیفة شرح مسند الامام ابی حنیفة: بحواله معارف السنن: ۲/ ٤٩٨

(۲) تحقیق مسئلهٔ رفع یَدَیْن: ص ٤٠ چاپ دهلی

فرزند حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه و وی از پدر خود حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه روایت می کند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در آغاز نماز رفع يَدَيْن می نمودند و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع يَدَيْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ چنانکه گذشت سند مذکورهٔ فوق این حدیث شریف، بر طبق تصریح محدثین از قبیل «أَصَحُّ الْأَسَانِيْد» یعنی «صحیح ترین اسناد حدیث» می باشد. لهذا این حدیث شریف بلا تردُّد «حدیث صحیح» است.[2]

حدیث مُوَطَّای محمد

﴿۲۷﴾ این حدیث شریف را امام مجتهد محدث فقیه بلا منازع امام محمد بن حسن شَيْبَانی حنفی رحمه الله (متوفی ۱۷۹هـ ق) در «**مُوَطَّای**» خود روایت نموده است.

عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ حَكِيمٍ، قَالَ: «رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حِذَاءَ أُذُنَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةِ افْتِتَاحِ الصَّلاةِ، وَلَمْ يَرْفَعْهُمَا فِيمَا سِوَى ذَلِكَ».

ترجمه: حضرت عبد العزیز بن حکیم رحمه الله می گوید: من حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه را دیدم که فقط در تکبیر تحریمه در شروع نماز برابر با گوش های خود رفع يَدَيْن می کرد و بجز آن، در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع يَدَيْن نمی کرد.[3]

﴿❁﴾ حضرت عبد العزیز بن حکیم رحمه الله شاگرد دیگر حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه به مانند مجاهد رحمه الله شاگرد دیگرش و سالم رحمه الله فرزند

---

(۱) مجموعة الرسائل للكشميرى: ۱/ ۳۰۵ | نیل الفرقدین فی مسئلة رفع اليَدَيْن: ص ۱۴۷
(۲) تحقیق مسئلهٔ رفع يَدَيْن: ص ۴۰ چاپ دهلی
(۳) موطأ مالك برواية محمد بن الحسن الشيباني: ص ۵۹ حديث ۱۰۸ بَابُ: افْتِتَاحِ الصَّلاةِ

آنجناب، در این حدیث شریف به صراحت تمام بیان می کند که او نیز حضرت عبد الله بن عمر ﷺ را هرگز ندیده است که بجز تکبیر اولی نماز در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن کند.

﴿❁﴾ سند این حدیث شریف در درجۀ ثانی صحت یعنی «حَسَن» بوده و مطابق اصول حدیث در موجودیت یک شاهد یا متابع و یا مؤیِّد دیگر در درجۀ اولی صحت یعنی «حدیث صحیح» قرار می گیرد.

و سراسر احادیث موجودۀ کتاب حاضر، شواهد و متابعات و مؤیِّدات این حدیث شریف است.

﴿❁﴾ پس این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث الحُجَّةُ عَلَی اهلِ المدینة

﴿۲۸﴾ این حدیث شریف را امام مجتهد محدث فقیه بلا منازع امام محمد بن حسن شَیْبَانی حنفی ﷬ (متوفی ۱۷۹هـ‍ـق) در «**أَلحُجَّةُ عَلَى أهلِ المدینة**» روایت نموده است.

عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ حَكِيمٍ، قَالَ: «رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حِذَاءَ أُذُنَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةِ افْتِتَاحِ الصَّلاةِ، وَلَمْ يَرْفَعْهُمَا فِيمَا سِوَى ذَلِكَ».

ترجمه: حضرت عبد العزیز بن حکیم ﷬ می گوید: من حضرت عبد الله بن عمر ﷺ را دیدم که فقط در تکبیر تحریمه در شروع نماز برابر با گوش های خود رفع یَدَیْن می کرد و بجز آن، در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

(۱) الحجة علی اهل المدینة للامام محمد بن الحسن الشیبانی: ۳٦٢/۱ و ۳٦۳ بَاب رفع الْيَدَيْنِ فِي صَلَاة الْجِنَازَة

حدیث مُسْنَدُ الْحُمَیْدِی

۲۹ این حدیث شریف را ابو بکر عبد الله بن زبیر حُمَیْدی رحمه الله (متوفی ۲۱۹هـ ق) آن استاذ امام بخاری رحمه الله که امام بخاری رحمه الله اولین حدیث بخاری شریف را با سند او آغاز نموده در کتاب خود «**مُسْنَدُ الْحُمَیْدِی**» روایت کرده است.

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: [ثنا سُفيَان، قَالَ] ثنا الزُّهْرِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَـنْ أَبِيهِ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ وَبَعْدَ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَلَا يَرْفَعُ، وَلَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ.

ترجمه: حضرت سالِم رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه از پدر بزرگوار خود حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه روایت می کند که من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند (و بندِ) دست های مبارک خویش را برابر با شانه های مبارک قرار می دادند، و در هنگام رفتن به رکوع و سر بلند کردن از رکوع و همچنین در بین دو سجده رفع یَدَیْن نمی کردند.[۱]

فخر المحدثین حضرت مولانا سید فخر الدین احمد رحمه الله صدر المحدثین اسبق دار العلوم دیوبند دربارهٔ این حدیث می گوید: سند این حدیث شریف «أَصَحُّ الْأَسَانِيْد» یعنی «صحیح ترین اسناد حدیث» هست.[۲]

محدث کبیر هند حضرت مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می گوید: سَنَدٌ صَحِيْحٌ. اسناد این حدیث شریف صحیح است.[۳]

---

(۱) مُسْنَدُ الْحُمَیْدِی: ۵۱۵/۱ حدیث ٦٢٦ أَحَادِيثُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

(۲) رفع یَدَیْن صحیح بخاری مین پیش کرده دلایل کی روشنی مین: ص ۲۳

(۳) تحقیق مسئله رفع یَدَیْن: ص ۱۲ چاپ جمعیة علماء هند، دهلی، ۱۴۲۲ هـ ق، ۲۰۰۱ عیسوی

﴿❁﴾ امام مناظر و متکلم اسلام حضرت مولانا محمد الیاس گُمَّن دربارۀ این حدیث شریف می فرماید: إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٍ. اسناد این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.[1]

﴿❁﴾ راویت کنندگان این حدیث شریف؛ حُمَیدی، سُفیان، زُهْرِی و سالِم؛ همگان از راویان صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف می باشند.

﴿حدیث مُسْتَخْرَج ابی عَوَانة﴾

﴿۳۰﴾ این حدیث شریف را امام ابو عوانه رحمه الله (متوفی ۳۱۶ هـ) در «مُسْتَخْرَج» خود بر صَحِیْحَیْن شریف روایت کرده است.

سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا» وَقَالَ بَعْضُهُمْ: حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ وَبَعْدَ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ لَا يَرْفَعُهُمَا، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: وَلَا يَرْفَعُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ، وَالْمَعْنَى وَاحِدٌ.

ترجمه: حضرت سالِم رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه از پدر بزرگوار خود حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه روایت می کند که من حضرت رسول الله صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند (و بندِ) دست های مبارک خویش را برابر با شانه های مبارک قرار می دادند، و در هنگام رفتن به رکوع و سر بلند کردن از رکوع و همچنین در بین دو سجده رفع یَدَیْن نمی کردند.[2]

---

(۱) مسئلۀ ترک رفع الیدین: ص ۸ دلیل ۸

(۲) مستخرج ابي عوانه: ۴۲۳/۱ حدیث ۱۵۷۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَيَانُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ...

﴿❁﴾ فخر المحدثین حضرت مولانا سید فخر الدین احمد رحمه الله صدر المحدثین اسبق دار العلوم دیوبند دربارۂ این حدیث می گوید: سند این حدیث شریف «أَصَحُّ الْأَسَانِيْد» یعنی «صحیح ترین اسناد حدیث» هست.(۱)

﴿❁﴾ محدث کبیر هند حضرت مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارۂ این حدیث می گوید:

در مُسْتَخْرَج ابی عوانه که مانند صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف از کتاب های «صِحَاح» به شمار می رود، می باشند و در مُسنَد مهم ترین استاذ امام بخاری، حُمَیْدی، این سه حدیث شریف به اعتبار سند با اعلی‌ترین درجۂ «حدیث صحیح» موجود هستند و همچنین از عِلَل و شُذوذ پاک بوده و در متروک بودن رفع یَدَیْن، کاملاً صریح می باشند.(۲)

﴿❁﴾ امام مناظر و متکلم اسلام حضرت مولانا محمد الیاس گُمَّن دربارۂ این حدیث شریف می فرماید: إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٍ. اسناد این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.(۳)

حدیث مُسْتَخْرَج ابی عَوَانَة

﴿۳۱﴾ این حدیث شریف را نیز امام ابو عوانه رحمه الله (متوفی ۳۱۶ هـ) در «مُسْتَخْرَج» خود بر صَحِيْحَيْن شریف روایت کرده است.

حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنِ الشَّافِعِيِّ، عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، بِنَحْوِهِ: [عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ

---

(۱) رفع یَدَیْن صحیح بخاری میں پیش کرده دلایل کی روشنی میں: ص ۲۳
(۲) تحقیق مسئله رفع یَدَیْن: ص ۳۹ چاپ جمعیة علماء هند، دهلی، ۱۴۲۲ هـ ق، ۲۰۰۱ عیسوی
(۳) مسئلۂ ترک رفع الیدین: ص ۹ دلیل ۹

يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا» وَقَالَ بَعْضُهُمْ: حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ وَبَعْدَ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ لَا يَرْفَعُهُمَا».

ترجمه: حضرت سالِم رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه از پدر بزرگوار خود حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه روایت می کند که من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که در آغاز نماز رفع يَدَيْن می کردند (و بند) دست های مبارک خویش را برابر با شانه های مبارک قرار می دادند، و در هنگام رفتن به رکوع و سر بلند کردن از رکوع، رفع يَدَيْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ فخر المحدثین حضرت مولانا سید فخر الدین احمد رحمه الله صدر المحدثین اسبق دار العلوم دیوبند دربارهٔ این حدیث می گوید: سند این حدیث شریف «أَصَحُّ الْأَسَانِيْد» یعنی «صحیح ترین اسناد حدیث» هست.[2]

﴿❁﴾ چنانکه گفته شد این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث مُسْتَخْرَج ابی عَوانة

﴿۳۲﴾ این حدیث شریف را نیز امام ابو عوانه رحمه الله (متوفی ۳۱۶ هـ) در «مُسْتَخْرَج» خود بر صَحِيْحَيْن شریف روایت کرده است.

حَدَّثَنِي أَبُو دَاوُدَ قَالَ: ثَنَا عَلِيٌّ قَالَ: ثَنَا سُفْيَانُ، ثَنَا الزُّهْرِيُّ، أَخْبَرَنِي سَالِمٌ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِهِ: [إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا» وَقَالَ بَعْضُهُمْ: حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ وَبَعْدَ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ لَا يَرْفَعُهُمَا».

ترجمه: حضرت سالِم رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه از

(۱) مستخرج ابي عوانه: ۴۲۳/۱ حدیث ۱۵۷۳ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَيَانُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ...
(۲) رفع يَدَيْن صحيح بخاری میں پیش کرده دلایل کی روشنی میں: ص ۲۳

پدر بزرگوار خود حضرت عبدالله بن عمر ﷺ روایت می کند که من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که در ابتدای نماز رفع یَدَیْن می کردند (و بندِ) دست های مبارک خویش را برابر با شانه های مبارک قرار می دادند، و در هنگام رفتن به رکوع و سر بلند کردن از رکوع، رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ فخر المحدثین حضرت مولانا سید فخر الدین احمد رحمه الله صدر المحدثین اسبق دار العلوم دیوبند دربارۀ این حدیث می گوید:

سند این حدیث شریف «أَصَحُّ الْأَسَانِيْد» یعنی «صحیح ترین اسناد حدیث» هست.[2]

حدیث مُسْتَخْرَج ابی عوَانة

﴿۳۳﴾ این حدیث شریف را نیز امام ابو عوانه رحمه الله (متوفی ۳۱۶ هـ) در «مُسْتَخْرَج» خود بر صَحِیْحَیْن شریف روایت کرده است.

حَدَّثَنَا الصَّائِغُ بِمَكَّةَ قَالَ: ثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: ثنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمٌ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ: [إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا» وَقَالَ بَعْضُهُمْ: حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ وَبَعْدَ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ لَا يَرْفَعُهُمَا].

ترجمه: حضرت سالِم رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن عمر ﷺ از پدر بزرگوار خود حضرت عبدالله بن عمر ﷺ روایت می کند که من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که در اول نماز رفع یَدَیْن می کردند (و بندِ) دست های مبارک خویش را برابر با شانه های مبارک قرار می دادند، و در هنگام رفتن به رکوع و سر بلند کردن از رکوع، رفع یَدَیْن نمی کردند.[3]

---

(۱) مستخرج ابي عوانه: ۴۲۳/۱ حدیث ۱۵۷۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَيَانُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ...
(۲) رفع یَدَیْن صحیح بخاری میں پیش کرده دلایل کی روشنی میں: ص ۲۳
(۳) مستخرج ابي عوانه: ۴۲۳/۱ حدیث ۱۵۷۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَيَانُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ...

﴿❁﴾ فخر المحدثین حضرت مولانا سید فخر الدین احمد رحمه الله صدر المحدثین اسبق دار العلوم دیوبند دربارۀ این حدیث می گوید: سند این حدیث شریف «أَصَحُّ الْأَسَانِيْد» یعنی «صحیح ترین اسناد حدیث» هست.[۱]

﴿❁﴾ امام مناظر و متکلم اسلام حضرت مولانا محمد الیاس گُمَّن دربارۀ این حدیث شریف می فرماید: إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٍ. اسناد این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.[۲]

حدیث شرح معانی الآثار

﴿۳۴﴾ این حدیث شریف را امام فقیه مجتهد اصولی محدّث مفسّر امام ابو جعفر طحاوی رحمه الله (متوفی ۳۲۱ هـ ق) در کتاب معروف خود «**شرح معانی الآثار**» روایت کرده است.

عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ... رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تُرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ ، فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، وَعِنْدَ الْبَيْتِ، وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ، وَبِعَرَفَاتٍ وَبِالْمُزْدَلِفَةِ ، وَعِنْدَ الْجَمْرَتَيْنِ.

ترجمه: نافع رحمه الله از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمان دادند که تنها در هفت جا باید (بطور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن کرد و بس: یکبار در شروع نماز، (و بقیه در دوران حج).[۳]

﴿❁﴾ به مانند حضرت مجاهد رحمه الله و حضرت عبد العزیز بن حکیم

---

(۱) رفع یَدَیْن صحیح بخاری میں پیش کرده دلایل کی روشنی میں: ص ۲۳

(۲) مسئلهٔ ترک رفع الیدین: ص ۹ دلیل ۹

(۳) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱۷۶/۲ حدیث ۳۸۲۱ كِتَابُ مَنَاسِكِ الْحَجِّ؛ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ ...

رحمه‌الله شاگردان حضرت عبد الله بن عمر رضی‌الله‌عنهما و به مانند حضرت سالِم رحمه‌الله فرزند و شاگرد حضرت عبد الله بن عمر رضی‌الله‌عنهما؛ شاگرد دیگر حضرت عبد الله بن عمر رضی‌الله‌عنهما حضرت نافع رحمه‌الله نیز در این حدیث شریف به صراحت تمام از حضرت عبد الله بن عمر رضی‌الله‌عنهما روایت می کند که حکم حضرت رسول الله خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مورد رفع یَدَیْن نماز اینست که تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن گردد و بس.

سند این حدیث شریف در درجهٔ ثانی صحت یعنی «حدیث حَسَن» است، و مطابق اصول حدیث در موجودیت یک شاهد یا متابع و یا مؤیِّد دیگر در درجهٔ اولی صحت یعنی «حدیث صحیح» قرار می گیرد،[۲] و سراسر احادیث مسطورهٔ کتاب حاضر؛ شواهد، متابعات و مؤیِّدات این حدیث شریف است. پس این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث امام بخاری

﴿۳۵﴾ این حدیث شریف را امام بخاری رحمه‌الله (متوفی ۲۵۶ هـ ق) در «**جُزء رفع الیَدَیْن**» خود که دربارهٔ موضوع رفع یَدَیْن نوشته و معروف به «**قُرَّةُ الْعَيْنَيْنِ بِرَفْعِ الْيَدَيْنِ**» می باشد روایت نموده است.

وَقَالَ وَكِيعٌ ... عَنِ ابْنِ عُمَرَ ... عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ...».

ترجمه: امام وکیع بن الجراح رحمه‌الله ... از حضرت عبد الله بن عمر رضی‌الله‌عنهما روایت می کند که حضرت پیغامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند که بجز هفت جا در هیچ جای دیگر نباید (بطور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن گردد:

(۲) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ٣٤ و ٧٨ و ٨٠ | تدریب الراوي: ١٩١/١ النوع الثانی: الحسن

یکبار در شروع نماز، (و بقیه در دوران حج).[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» است.

﴿حدیث مُسْنَدُ الْبَزّار﴾

﴿۳۶﴾ این حدیث شریف را امام محدث، ابو بکر احمد بن عمرو عتکی رحمه الله معروف به البَزَّار (متوفی ۲۹۲هـ ق) روایت نموده است.

وَقَالَ الْبَزَّارُ فِي مُسْنَدِهِ: ... عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: تُرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ: افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ...

ترجمه: حضرت نافع رحمه الله از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت پیغامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمان دادند که فقط در هفت جا (بطور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن انجام می گردد و بس: یکبار در شروع نماز، (و بقیه در دوران حج).[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

﴿حدیث شرح سُنَن ابن ماجهٔ مُغَلْطائی﴾

﴿۳۷﴾ این حدیث شریف را امام محدث فقیه مُغَلْطائی رحمه الله (متوفی ۷۶۲ هـ ق) در کتاب خود «**ألإعْلامُ بِسُنَّتِهِ عَلَيْهِ السَّلَام**» مشهور به «**شرح ابن ماجه**» تخریج نموده است.

وبحديث ذكره البيهقي ... عن نافع عن ابن عمر ... : قال رسول الله صَلَّى اللهُ

---

(۱) البخاری، قرة العینین برفع الیدین: ص ۵۹ حدیث ۸۱

(۲) مسند البزّار به حوالهٔ نصب الراية للزيلعی: ۱/ ۳۹۰ صفة الصلاة | مسند البزار به حوالهٔ البناية شرح الهداية للعينی: ۲۵۳/۲ قول سبحان ربی الله فی السجود

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لا ترفعوا الأيدي إلا في سبع مواطن: عند افتتاح الصلاة، واستقبال البيت، والصفا والمروة، والموقفين، والجمرتين.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما روایت می کند که حضرت پیغامبر خدا عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَام فرمان دادند که بجز هفت جا در هیچ جای دیگری شما (بطور سنّت مؤکده) رفع يَدَيْن نکنید؛ یکبار در شروع نمـاز، (و بقیه در دوران حج).[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

﴿حديث شرح التلقين مازری﴾

﴿۳۸﴾ این حدیث شریف را امام ابو عبد الله محمد بن علی بن عمر تَمِیمی مازری مالکی رحمه الله (متوفی ۵۳۶ هـق) در کتاب خود «**شرح التلقین**» تخریج نموده است.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ، وَ ابْنِ عَبَّاسٍ، مَوقُوفاً عَلَيهِمَا وَمَرفُوعاً إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ، تَكبِيرَةُ الإِفْتِتَاحِ وَتَكبِيرَةُ الْقُنُوتِ ...

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما و حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنهما فتوی می دادند و همچنین روایت می کردند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرمودند که بجز هفت جا در هیچ جای دیگر نباید (بطور سنّت مؤکده) رفع يَدَيْن کرد. یکی در وقت تکبیر شروع نماز و در وقت تکبیر دعای قنوت در نماز وتر ...[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

---

(۱) شرح ابن ماجه للمغلطائی: ۱۴۷۱/۱ و ۱۴۷۲ کتاب الصلاة، باب رفع الیدین إذا رکع وإذا رفع رأسه من الرکوع

(۲) شرح التلقین للمازری المالکی: ۵۵۰/۱

حدیث العنایة

﴿۳۹﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث علامه اکمل الدین بابرتی رحمه‌الله (متوفی ۷۸۶ هـ ق) در کتاب مشهور خود «**العنایة**» تخریج نموده.

إِبْنِ عُمَرَ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ: أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ قَالَ «لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ» فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، وَفِي التَّكْبِيرِ لِلْقُنُوتِ فِي الْوِتْرِ، وَفِي الْعِيدَيْنِ ... وَمَا رَوَاهُ مَحْمُولٌ عَلَى الِابْتِدَاءِ: أَيْ أَنَّهُ كَانَ ثُمَّ نُسِخَ كَذَا.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رضی‌الله‌عنهما و حضرت عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما روایت می کنند که حضرت پیغمبر خدا عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ فرمان می دادند که بجز هفت جا در هیچ جای دیگر نباید (به طور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن کرد. یکی در وقت تکبیر شروع نماز و در وقت تکبیر دعای قنوت در نماز وتر، و در نماز عید ...».

علامه بابرتی رحمه‌الله آنگاه می نویسد: و آن احادیثی که انجام دادن رفع یَدَیْن را نشان می دهند از دوران ابتدائی اسلام بوده همه منسوخ شده اند.[1]

﴿۞﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث تبیین الحقائق

﴿۴۰﴾ این حدیث شریف را امام محدث فقیه عثمان بن علی بن محجن البارعی فخر الدین زَیْلَعِی رحمه‌الله (متوفی ۷۴۳ هـ ق) در کتاب معروف خود «**تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق**» تخریج نموده است.

---

(۱) العناية شرح الهداية للبابرتی: ۳۰۹/۱ باب صفة الصلاة

﴿۵۹﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ؛ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُمَا قَالَا: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «تُرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَاسْتِقْبَالِ الْقِبْلَةِ وَالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَالْمَوْقِفَيْنِ وَالْجَمْرَتَيْنِ»...

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما و حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما می فرمایند که حضرت پیغمبر خدا عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ فرمان دادند که: فقط در هفت جا (به طور سنّت مؤکده) باید رفع یَدَیْن کرد و بس: یکبار در شروع نماز، (و شش تای مابقی در دوران حج).[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

﴿حدیث اخبار الفقهاء والمُحدِّثین﴾

﴿۴۱﴾ این حدیث شریف را محدث محمد بن الحارث خشنی قیروانی رحمه الله (متوفی ۳۶۱ هـ ق) در کتاب خود «**اخبار الفقهاء والمحدثین**» روایت کرده است.

سیر تاریخی تعداد های مختلف رفع یَدَیْن در داخل نماز
و سپس متروک شدن آنها از زبان حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ نَرْفَعُ اَيْدِيْنَا فِي بَدْءِ الصَّلَاةِ وَفِيْ دَاخِلِ الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوْعِ، فَلَمَّا هَاجَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِلَي الْمَدِينَةِ تَرَک رَفْعَ الْيَدَيْنِ فِيْ دَاخِلِ الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوْعِ وَ ثَبَتَ عَلَي رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِيْ بَدْءِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما روایت است که ما تا زمانی که با حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ در مکهٔ مکرّمه بودیم، هم در

(۱) تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق وحاشية الشِّلْبِيِّ: ۱۲۰/۱ فصل الشروع فی الصلاة و بیان احرامها و احوالها

وقت شروع نماز و هم در داخل نماز در وقت رکوع رفع یَدَیْن می کردیم، و چون رسول خدا صَلَّىٰاللَّهُعَلَيْهِوَآلِهِوَسَلَّمَ هجرت فرموده به مدینهٔ منوَّره تشریف فرما شدند، (در اواخر) رفع یَدَیْن در وقت رکوع را ترک نمودند و تنها رفع یَدَیْن در هنگام شروع نماز را ثابت و باقی گذاشتند.[1]

﴿❁﴾ امام مناظر و متکلم اسلام حضرت مولانا محمد الیاس گُمَّن دربارهٔ این حدیث شریف می فرماید: إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ وَرَوَاتُهُ ثِقَاتٌ. اسناد این حدیث شریف، «صحیح» است و راویان آن همگان ثقات اند.[2]

﴿❁﴾ چنانکه در بعضی دیگر از احادیث آمده است تعدادهای بسیار مختلف رفع یَدَیْن از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللَّهُ‌عَنْهُمَا در احادیث ثابت می باشد، و احتمال داشت که مشاهدهٔ این تعدادهای گوناگون رفع یَدَیْن، آنهم در احادیث خود حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللَّهُ‌عَنْهُمَا کسانی را که علم درست یا فهم درست ندارند در مورد احادیث شریف مشکوک بگرداند، و آنها اقدام به انکار احادیث نمایند، بنابرین حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللَّهُ‌عَنْهُمَا لازم دید تا پس منظر تمامی این اختلاف تعدادهای گوناگون رفع یَدَیْن در داخل نماز را روشن بسازد تا نسل های آیندهٔ مسلمانان در این مورد از هرگونه شک و تردُّدی محفوظ بمانند.

﴿❁﴾ بنابرین حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللَّهُ‌عَنْهُمَا حدیث بالا را ایراد نموده به الفاظ ساده واضح گردانید که در ابتدای اسلام که احکام عملی اسلام تکامُل نیافته بود (مثلاً حتی قبله به طرف بیت المقدس بود نه به سمت کعبهٔ شریف، و شراب نوشیدن حلال بود، و سخن گفتن در داخل نماز جایز بود و غیره ...)، در آن زمان حضرت رسول الله صَلَّىٰاللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ و به پیروی

---

(١) اخبار الفقهاء والمحدثين: از محمد بن الحارث الخشني القيرواني المتوفي ٣٦١ هـ ق: ص ٢٨٢ حدیث ٣٧٨ چاپ مادرید، و ص٢١٤ چاپ بیروت و لاهور

(٢) مسئلهٔ ترک رفع اليدين: ص ١٩ دلیل ١٠

ایشان سایر اصحاب کرام نیز، هم در شروع نماز و هم در جاهای مختلف در داخل نماز مثلاً در وقت رکوع و غیره ... رفع یَدَیْن می نمودند و چون آنحضرت صَلَّىٰ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به مدینهٔ منوَّره تشریف فرما شدند و احکام عملی اسلام شروع به تکامُل کرد (مثلاً در این سیر تکاملی، شراب حرام گردید و سخن گفتن در داخل نماز ناجایز شد و غیره ...)، مسئلهٔ رفع یَدَیْن در داخل نماز نیز تغییرات یافت و تعداد رفع یَدَیْن در داخل نماز کم و کمتر شده تا آنکه در آخرین دَور تشریف فرمائی حضرت رسول الله صَلَّىٰ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مدینهٔ منوَّره، آنحضرت صَلَّىٰ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رفع یَدَیْن در تمامی جاهای مختلف در داخل نماز را ترک فرموده منسوخ گردانیدند و فقط رفع یَدَیْن در شروع نماز را ثابت و جاری گذاشتند.

با ارائهٔ این حقیقت، حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا هر شک و تردیدی را که ممکن بود در فهم یا وهم کسی دربارهٔ احادیث شریف پیدا شود از میان برداشت. (گرچه اشخاص ضِدِّی و عنادپیشه از ضد یا عناد بازهم اباء نخواهند نمود، و از رد این احادیث شریف و حتی از رد حدیث فوق شریف نیز اباء نخواهند ورزید و به هر بهانهٔ ممکنه از قبول آن انکار خواهند نمود.)

حدیث الکامل ابن عدی

اکنون که معلوم گردید که به استثنای رفع یَدَیْن در شروع نماز، چرا تعدادهای مختلف رفع یَدَیْن در داخل نماز آن وجود داشت و همچنین چگونه همهٔ آنها به شمول رفع یَدَیْن در وقت رکوع و بعد رکوع منسوخ شده اند، پس حالا بایست دانست که اگر کسی این رفع یَدَیْن های داخلِ نماز را بطور دائمی ادامه بدهد حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دربارهٔ آن چه می فرماید:

﴿۴۲﴾ این حدیث شریف را محدث بزرگ امام ابن عدی رحمه الله (متوفی ۳۶۵هـ) روایت کرده است.

عَنْ بِشْرِ بْنِ حَرْبٍ، قَالَ ابْنُ عُمَرَ: رَأَيْتُكُمْ رَفَعْتُمْ أَيْدِيَكُمْ فِي الصَّلاةِ وَاللَّهِ إِنَّهَا لَبِدْعَةٌ مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَ هَذَا قَطُّ.

ترجمه: بِشْرِ بْنِ حَرْب رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما (دو سه شخص را مشاهده کرد که در داخل نماز رفع یَدَیْن می کردند. حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما به آنها) گفت: شما را می بینم که (همیشه) در داخل نماز رفع یَدَیْن می کنید، به خدا سوگند است که این رفع یَدَیْن (همیشگیِ در داخل نماز) شما بدعت است. من هرگز ندیده ام که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به اینگونه رفع یَدَیْن کنند.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث میزان الاعتدال

﴿۴۳﴾ این حدیث شریف را علامه ذَهَبی شافعی رحمه الله (متوفی ۳۶۵) تخریج کرده است.

وَبِهِ عَنْ ابْنُ عُمَرَ قَالَ: رَأَيْتُكُمْ وَرَفَع أَيْدِيَكُمْ فِي الصَّلاةِ وَاللَّهِ إِنَّهَا لَبِدْعَةٌ، مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَ هَذَا قَطُّ.

ترجمه: بِشْرِ بْنِ حَرْب رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما (دو سه شخص را مشاهده کرد که در داخل نماز رفع یَدَیْن می کردند. حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما به آنها) گفت: شما را می بینم که (همیشه) در داخل نماز رفع یَدَیْن می کنید، به خدا قسم است که این رفع

---

(۱) الكامل لابن عدى: ١٦٠/٢ [٢٤٦] بشر بْن حرب أَبُو عَمْرو الندبي بصري

یَدَیْن (همیشگیِ در داخل نماز) شما بدعت می باشد. من هرگز ندیـده ام که حضرت رسول الله صَلَّىٰاللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ به اینگونه رفع یَدَیْن کنند.[(۱)]

﴿۞﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

﴿۞﴾ این دو حدیث شریف به طور کامل روشن می سازد که حضرت رسول خدا صَلَّىٰاللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ بر ادامهٔ رفع یَدَیْن در داخل نماز مواظبت نفرموده بودند، لذا ادامه دادن و مواظبت کردن بر این رفع یَدَیْن، سنّت حضرت رسول الله صَلَّىٰاللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ نیست.

﴿۞﴾ و حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا مواظبت آن اشخاص بر رفع یَدَیْن در داخل نماز را خلاف سنت حضرت رسول الله صَلَّىٰاللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ دیده آنها را از اینکار منع کرد و اینکار آنها را بدعت خواند.

﴿۞﴾ از اینجا بخوبی دانسته می شود که حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا صحابی بزرگوار پیغمبر صَلَّىٰاللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ، ادامه دادن رفع یَدَیْن در داخل نماز را و مواظبت بر آن را نه درست می پنداشت و نه می پسندید، بلکه آن را بدعت می نامید.

﴿۞﴾ این بدعت خواندن رفع یَدَیْن در داخل نماز توسط حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا مانند بدعت خواندن قرائت جهری بسم الله در نماز توسط حضرت عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغَفَّل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، و مانند بدعت خواندن قنوت فجر توسط صحابهٔ کرام، و مانند بدعت خواندن نماز ضُحی توسط ام المؤمنین حضرت بی بی عایشهٔ صدیقه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا است. و معنایش اینست که اگرچه حضرت رسول خدا صَلَّىٰاللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ یکی دو باری و یا برای مدتی اینکار را انجام داده اند، ولی آن را ادامه نداده اند و بر آن مواظبت نفرموده اند، لذا ادامه دادن آن و مواظبت کردن بر آن بدعت می باشد.

---

(۱) میزان الاعتدال: ۳۱۵/۱

حدیث تبیین الحقائق

۴۴ این حدیث شریف را امام محدث فقیه عثمان بن علی بن محجن البارعی فخر الدین زَیْلَعِی رحمه الله (متوفی ۷۴۳ هـ‍ق) در کتاب معروف خود «**تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق**» تخریج نموده است.

عَنْ مُجَاهِدٍ أَنَّهُ قَالَ خَدَمْتُ ابْنَ عُمَرَ عَشْرَ سِنِينَ فَمَا رَأَيْتُهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى.

ترجمه: حضرت مجاهد رحمه الله روایت می کند که من ده سال تمام خدمت حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه را نمودم، ولی هرگز او را ندیدم که بجز در آغاز نماز در جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن کند.[1]

حضرت مجاهد رحمه الله در سن ۸۳ سالگی در سال ۱۰۴ هـ‍ق از دنیا درگذشت که به این حساب در سال ۲۱ هـ‍ق به دنیا آمده است[2] و حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه در سال ۷۳ یا ۷۴ هـ‍ ق وفات کرد که به این صورت حضرت مجاهد رحمه الله در وقت وفات حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه ۵۲ یا ۵۳ ساله بود.

حضرت مجاهد رحمه الله خودش می گوید که من ده سال تمام خدمت حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه را نمودم، ولی هرگز او را ندیدم که بجز آغاز نماز در جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن کند.

در هر روز پنج وقت نماز فرض وجود دارد، و هر سال قمری مساوی ۳۵۵ روز است و ده سال مساوی ۳۵۵۰ روز می گردد. بنابرین ۳۵۵۰ روز ضربِ ۵ نماز، مساوی ۱۷۷۵۰ نماز می گردد.

---

(۱) تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق للزيلعى: ۱۲۰/۱ فَصْل: الشروع فِي الصَّلَاة وَبَيَان إحرامها وأحوالها

(۲) سير اعلام النبلاء للذهبى: ٤٥٦/٤

﴿❁﴾ اکنون اهمیت این سخن حضرت مجاهد ﷫ بهتر دانسته می شود. حضرت مجاهد ﷫ در طول دوران شاگردی خود نزد حضرت عبد الله بن عمر ﭭ حدودِ هژده هزار بار در پشت سر آنجناب نماز خوانده است، ولی در هیچ کدام از این هژده هزار نماز حتی یکبار هم هرگز حضرت عبد الله بن عمر ﭭ را ندیده است که در داخل نماز رفع یَدَیْن کند.

﴿❁﴾ از اینجا مانند روز روشن واضحاً دانسته می شود که حضرت عبد الله بن عمر ﭭ در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد و اگر یکی دوباری آن را انجام داده بود سببش آن بود تا نسل های آینده بدانند که چنین چیزی نیز در ابتدای اسلام وجود داشته بود.

﴿❁﴾ از حضرت عبد الله بن عمر ﭭ در بخاری شریف روایت است که حضرت رسول الله ﷺ در داخل نماز رفع یَدَیْن کردند.[1] ولی چنانکه در این احادیث مشاهده می نمائید خود حضرت عبد الله بن عمر ﭭ بعد از وفات حضرت رسول الله ﷺ در داخل نماز رفع یَدَیْن را ترک کرده بود، حتی که شاگردش حضرت مجاهد ﷫ نیز در طول ده سال خدمتش، حتی یکبار هم او را ندیده بود که بجز در آغاز نماز در جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن کند. در اینجا صریحاً معلوم است که حضرت عبد الله بن عمر ﭭ بر خلاف آن روایت خود عمل می نموده است.

﴿❁﴾ علامه فخر الدین زَیْلَعِی ﷫ در ادامه می نویسد: وَالرَّاوِيُّ إِذَا فَعَلَ بِخِلَافِ مَا رَوَى تُتْرَكُ رِوَايَتُهُ عَلَى مَا عُرِفَ فِي مَوْضِعِهِ.

ترجمه: و باید دانست که هنگامی که صحابی راویت کنندۀ یک حدیث اگر برخلاف آن حدیث روایت کردۀ خود عمل می کند، قاعده اینست که آن حدیث روایت شده اش ترک می گردد، چنانکه در کتاب

---

(۱) صحیح البخاری: كِتَابُ الأَذَانِ، بَابُ رَفْعِ اليَدَيْنِ إِذَا قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ

های اصول مقرّ می باشد.[۱]

حضرت مولانا سعید احمد پالنپوری مفتی اعظم هند و شیخ الحدیث و صدر المدرسین دار العلوم دیوبند مدَّظِلُّهُ در شرح بخاری خود می نویسد:

«خود حضرت عبد الله بن عمر ﷺ که راوی این حدیث می باشد مذهبش ترک رفع یَدَیْن بود، چنانچه امام طحاوی ﷺ از مجاهد ﷺ روایت می کند که من در پشت سر حضرت عبد الله بن عمر ﷺ نماز خواندم و آن جناب بجز تکبیر تحریمه در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۲]

و قاعدۀ طی شدۀ اصول حدیث است که اگر فتوی یا عمل راوی یک حدیث برخلاف حدیث روایت شده‌اش باشد، در این صورت آن حدیث روایت شده اش منسوخ دانسته می شود،[۳] ورنه سقوط عدالت آن صحابی لازم می آید».[٤] و این محال است.

از اینجا دانسته می شود که حدیث رفع یَدَیْن حضرت عبد الله بن عمر ﷺ که در بخاری شریف موجود است منسوخ می باشد.

---

(۱) تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق للزیلعی: ۱۲۰/۱ فَصْل: الشروع فِي الصَّلَاة وَبَيَان إحرامها وأحوالها

(۲) شرح معانی الآثار: ۲۲۵/۱ حدیث ۱۳۵۷ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ...

(۳) عَمَلُ الرَّاوِيِّ بِخِلَافِ رَوَايَتِهِ بَعْدَ الرَّوَايَةِ مِمَّا هُوَ خِلَافٌ بِيَقِيْنٍ، يُسْقِطُ الْعَمَلَ بِهِ عِنْدَنَا. قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ۲۰۲ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۰۲/۱۹

(٤) تحفة القاری شرح صحیح البخاری: ۳/ ٤٤

احادیث حضرت عبداللہ بن مسعودؓ

﴿احادیث حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه﴾

﴿حدیث سُنَن نَسائی﴾

﴿۴۵﴾ این حدیث شریف را محدث بزرگ ابو عبد الرحمن احمد بن شعیب بن علی خراسانی مشهور به امام نَسائی رحمه الله (متوفی ۳۰۳هـ ق) در کتاب معروف خود «**سُنَنُ النَّسَائِی**» که یکی از کتب «**صحاح سِتَّه**» به شمار می رود روایت نموده است.

أَخْبَرَنَا مَحْمُودُ بْنُ غَيْلَانَ الْمَرْوَزِيُّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، **عَنْ عَبْدِ اللهِ أَنَّهُ قَالَ: «أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَصَلَّى فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً».**

ترجمه: امام وکیع بن الجراح رحمه الله روایت می کند که ... حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه فرمود که آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما بخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نماز خواند و بجز یک مرتبه (در آغاز نماز) در هیچ جای دیگر نماز رفع یَدَیْن نکرد.[1]

﴿❁﴾ علامهٔ محدّث محمد هاشم بن عبد الغفور سِنْدِی مدنی رحمه الله (متوفی ۱۱۷۴ هـ) در کتاب خود «**كَشْفُ الرَّيْنِ عَنْ مَسْأَلَةِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ**» در بارهٔ این حدیث شریف می گوید:

إِنَّ إِسْنَادَ النَّسَائِيِّ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.

---

(۱) سنن النسائي: ۱۹۵/۲ حديث ۱۰۵۸ كِتَابُ الِافْتِتَاحِ؛ الرُّخْصَةُ فِي تَرْكِ ذَلِكَ (اي رَفْعِ الْيَدَيْنِ عند الرُّكُوعِ)

ترجمه: سند این حدیثِ سنن نَسائی شریف در صحت یقیناً همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف می باشد.[1]

العلامة الشیخ سید ابو الحسنات عبد الله شاه بن مُظفَّرحسین هندی حیدرآبادی حنفی رحمه الله در کتاب خود «**زَجَّاجَةُ المَصَابیحِ**» دربارهٔ این حدیث می نویسد:

رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَ... إِنَّ إِسْنَادَ النَّسَائِيِّ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.

ترجمه: این حدیث شریف را امام نَسائی رحمه الله روایت کرده است و سند آن در سنن نَسائی شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف می باشد.[2]

محقق و محدث کبیر هند حضرت مولانا شیخ حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می گوید:

صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.

ترجمه: این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[3]

مناظر و متکلم اسلام حضرت مولانا الیاس گُمَّن مُدَّظِلُّه دربارهٔ این حدیث شریف در کتاب خود «**مسئلهٔ ترک رفع یَدَیْن**» می نویسد:

إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمِ.

ترجمه: اسناد این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[4]

مُحشی «**شرح معانی الآثارِ**» در حاشیهٔ آن می نویسد:

إِنَّ إِسْنَادَ النَّسَائِيِّ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.

---

(۱) زجاجة المصابیح: ۲۲۸/۱ باب صفة الصلاة
(۲) زجاجة المصابیح: ۲۲۸/۱ باب صفة الصلاة
(۳) تحقیق مسئله رفع یدین: ص ۲۱ چاپ دهلی
(٤) مسئلهٔ ترک رفع یدین: صفحهٔ ۳

ترجمه: یقیناً سند این حدیثِ سنن نَسائی شریف در صحت همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف می باشد.[1]

﴿❁﴾ خلاصۀ کلام آنکه این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح است، و راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند، و امام بخاری رحمه الله احادیث «عَاصِمِ بنِ كُلَيْب» یکی از راویان این حدیث را در بخاری شریف، «**اَصَحّ**» یعنی بالاتر از «**حدیث صحیح**» قرار داده است.[2]

حدیث جامع ترمذی

﴿۴۶﴾ امام محدث بزرگ ابوعیسی ترمذی رحمه الله (متوفی۲۷۹هـ) در کتاب معروف خود «**جامع الترمذی**» که یکی از کتب «**صِحَاح سِتَّه**» به شمار می رود در «**باب آنکه حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم بجز یکبار، دیگر در سراسر نماز رفع یَدَیْن نمی کرد**»، این حدیث شریف را روایت نموده است.

حَدَّثَنَا هَنَّادٌ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الأَسْوَدِ، **عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ: أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَصَلَّى، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ.**

حَدِيثُ ابْنِ مَسْعُودٍ حَدِيثٌ حَسَنٌ، وَبِهِ يَقُولُ غَيْرُ وَاحِدٍ مِنْ أَهْلِ العِلْمِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالتَّابِعِينَ، وَهُوَ قَوْلُ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، وَأَهْلِ الكُوفَةِ.

ترجمه: امام سُفیان ثَوری رحمه الله روایت می کند که ... حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما نخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یک

---

(۱) شرح معانی الآثار: ۲۲٤/۱ کتاب الصلاة؛ باب التکبیر، چاپ عالم الکتاب

(۲) صحیح البخاری: ۱۵۱/۷ قبل از حدیث ۵۸۳۸ كِتَابُ اللِّبَاسِ، بَابُ لُبْسِ القَسِّيِّ

مرتبه در آغاز نماز، دیگر در هیچ جای نماز رفع یَدَیْن نکرد.[1]

امام ترمذی رحمه الله در ادامه می نویسد:

حدیث حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه «حدیث حَسَن» است و مذهب عدهٔ بی شماری از علمای اصحاب رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ این است که در سراسر نماز تنها یک رفع یَدَیْن آنهم در شروع نماز وجود دارد و بس. و همین مذهب عدهٔ بی شماری از تابعین بزرگوار نیز می باشد، و همین مذهب امام سُفیان ثَوری و تمامی علمای کوفه نیز است.

امام ترمذی رحمه الله در نسخهٔ متداول ترمذی شریف، این حدیث شریف را «حدیث حَسَن» خوانده است.

«حدیث حَسَن» حدیثی است که در صحت، مطابق اصول حدیث در درجهٔ بعد از «حدیث صحیح» قرار دارد و به اتفاق محدثین مانند «حدیث صحیح» قابل قبول و واجب العمل می باشد.[2]

اما علامه و محدّث و فقیه و عارف بزرگ، شیخ الاسلام مفتی مولانا سید حسین احمد مدنی رحمه الله (متوفی ۱۳۷۷ هـ ق) دربارهٔ این حدیث شریف می گوید:

این حدیث شریف «**صحیحٌ لِذَاتِهِ**» است، یعنی بلند مرتبه تر از «حدیث حَسَن» است، زیرا همهٔ راویان آن از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم می باشند و همان معیاری را دارا هستند که راویان حدیث صحیح دارا می باشد. البته امام بخاری رحمه الله از عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب تنها تعلیقاً روایت می کند،

---

(۱) جامع الترمذی (چاپ شاکر): ٤٠/٢ حدیث ٢٥٧ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ مَا جَاء أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ | جامع الترمذی (چاپ دار السلام سلفی): ص ۷۱ حدیث ۲۵۷ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ مَا جَاء أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَرْفَعْ إِلَّا فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ

(۲) «أَلْحَسَنُ كَالصَّحِيحِ فِي الِاحْتِجَاجِ بِهِ».
تدریب الراوی للسیوطی: ۱۷۱/۱ و ۱۷٤ أقسام الحسن وحكم الاحتجاج به | التقريب والتيسير لمعرفة سنن البشير النذير في أصول الحديث للنووی: ص ۲۹ النوع الثانی: الحسن

ولی سایر امامان خَمْسَه (امام مُسْلِم، امام ترمذی، امام ابو داود، امام نَسائی و امام ابن ماجه) بلا تأمل از او روایت می کنند.[1]

﴿❁﴾ شیخ الحدیث و صدر المدرّسین دار العلوم دیوبند، و مفتی اعظم هند، حضرت مولانا سعید احمد پالَن پوری مُدَّظِلُّهٗ نیز عین سخن را در بارۀ این حدیث می نویسد.[2]

﴿❁﴾ ولی باید دانست که امام ابوعیسی ترمذی رحمه الله (متوفی ۲۷۹ هـ ق) در نسخۀ دیگر ترمذی شریف، خود تصریح کرده است که این حدیث شریف «**حدیث صحیح**» می باشد.

قَالَ العَيْنِيُّ: قُلْتُ: حَدِيْثُ إبْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صَحِيْحٌ، نَصَّ عَلَيْهِ التِّرْمِذِيِّ وَغَيْرُهُ.

علامه بدر الدین عَیْنِی رحمه الله می فرماید که حدیث حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه «**حدیث صحیح**» است و امام ترمذی و غیره برآن تصریح نموده است.[3]

﴿❁﴾ محقق و محدث کبیر هند حضرت مولانا شیخ حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید:

صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ.

ترجمه: این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[4]

﴿❁﴾ خلاصۀ کلام آنکه راویان این حدیث شریف همه از راویان

---

(۱) تحفة القاری شرح صحیح البخاری: ٤٤/٣

(۲) تحفة القاری شرح صحیح البخاری: ٤٤/٣

(۳) البنایة شرح الهدایة للعینی: ٢٥٦/٢ قول سبحان ربی الاعلی فی السجود | انوار المحمود شرح أبي داود از مولانا محمد صدیق نجیب آبادی رحمه الله: ٢٥٨/١ | نسخۀ ترمذی مخطوط دار الکتب المصریة: سنن الترمذی به تحقیق محمد شاکر: ٤١/٢ | مسئلۀ ترک رفع یدین از مولانا الیاس گُمَّن: صفحۀ ٥ | نور الصباح: ص ١٠٥

(٤) تحقیق مسئله رفع یدین: ص ٢١ چاپ دهلی

صحیح مُسْلِم شریف اند و این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

و این حدیث شریف در صحت و قوّت آنقدر درجهٔ بلندی دارد که حتی کلانسران وهابی ها و سلفی ها نیز برآن اقرار می کنند. چنانچه شیخ ناصر آلبانی (متوفی ۱۹۹۹ عیسوی) که در حلَقات سلفیان همانند پیغامبر ثانی در حدیث خوانی پنداشته می شود در کتاب «**اصل صفة الصلاة**» خود صریحاً اعتراف می کند که:

وَهَذَا سَنَدٌ صَحِيحٌ رِجَالُهُ رِجَالُ مُسْلِمٍ ...

وَالحقُّ أَنَّهُ صَحِيحٌ ثَابِتٌ، لَا مَطعَنَ فِي إسنَادِهِ.

ترجمه: این سند صحیح است و راویان آن همگان راویان صحیح مُسْلِم می باشند ... و حق اینست و حقیقت اینست که این حدیث صحیح و ثابت می باشد و اصلاً هیچ گونه ضعفی در اسنادش وجود ندارد.[۱]

لطایف این حدیث شریف:

تمامی راویان این حدیث شریف از **هَنَّاد** استاد امام ترمذی رحمه الله گرفته تا حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه، همگی از اهالی شهر کوفه اند و اهالی کوفه بر متروک بودن رفع یَدَیْن در داخل نماز اجماع دارند.

از جانب دیگر، این حدیث شریف «**مُسَلْسَل بِالْعَمَل**» نیز می باشد، یعنی هر پنج راوی آن، امام وکیع بن جرّاح رحمه الله، امام سفیان ثَوری رحمه الله، **عَاصِم بن کُلَیْب** رحمه الله، **عَبْد الرَّحْمن بن الْأَسْوَد** رحمه الله و **عَلْقَمَه** رحمه الله، همهٔ ایشان مطابق این حدیث شریف نماز می خواندند و بجز شروع نماز در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۲]

---

(۱) اصل صفة صلاة آلبانی: ۲/۶۱۰ و ۶۱۱

(۲) معارف السنن: ۲/ ٤۸۵

حدیث سُنَن ابو داود

۴۷ امام محدث بزرگ ابو داود سلیمان بن الأشعث سَجِسْـتانی ﷫ (متوفی ۲۷۵ هـ) این حدیث شریف را در کتاب معروف خود «**سُنَن ابی داوُد**» که یکی از کتب «**صِحَاح سِتَّه**» به شمار می رود روایت نموده است.

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمٍ يَعْنِي ابْنَ كُلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: **قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ: أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَصَلَّى فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً.**

ترجمه: امام سُفیان ثَوری ﷫ روایت می کند که ... حضرت عبد الله بن مسعود ﷠ فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله ﷺ را برای شما نخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود ﷠ نماز خواند و بجز یک مرتبه (در شروع نماز)، دیگر در هیچ جا رفع یَدَیْن نکرد.[1]

محقق و محدث کبیر هند حضرت مولانا شیخ حبیب الرحمن اعظمی ﷫ (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید:

وَرِجَالُهُ رِجَالُ الصَّحِيْحَيْنِ. همۀ راویان این حدیث شریف از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند.[2]

و در جای دیگری می فرماید: **صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.**

ترجمه: این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[3]

کلانسران وهابی ها و سلفی ها نیز بر صحت این حدیث

---

(۱) سنن ابي داؤد: ۱۹۹/۱ حدیث ۷۴۸ كِتَاب الصَّلَاةِ، أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ، بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ

(۲) تحقیق مسئله رفع یدین: ص ۱۸ چاپ دهلی

(۳) تحقیق مسئله رفع یدین: ص ۲۱ چاپ دهلی

شریف اقرار دارند.

چنانچه شیخ ناصر آلبانی (متوفی ۱۹۹۹ عیسوی) که سلفیان او را همانند پیغامبر ثانی در حدیث خوانی می پندارند در کتاب «**سُنَن ابی داؤد - ألأم**» خود صریحاً اعتراف می کند که:

وَهَذَا سَنَدٌ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ ... وَالْحَقُّ أَنَّهُ حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ.

ترجمه: این سند مطابق شروط صحت حدیث نزد امام مُسْلِم و همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم صحیح است ... و حق این است و حقیقت اینست که این حدیث «حدیث صحیح» می باشد.[۱]

اما راویان این حدیث شریف همه از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند و این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح است. امام بخاری ﷫ احادیث عاصم بن کُلَیْب را در صحیح بخاری شریف «**اَصَحّ**» یعنی در مرتبه بلندتر از «**حدیث صحیح**» قرار داده است.[۲]

حدیث سُنَن ابو داود

۴۸ امام محدث بزرگ ابو داود سلیمان بن الأشعث سَجِسْـتانی ﷫ (متوفی ۲۷۵ هـ) این حدیث شریف را در کتاب معروف خود «**سُنَن ابی داؤد**» روایت نموده است.

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ، وَخَالِدُ بْنُ عَمْرٍو، وَأَبُو حُذَيْفَةَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، بِإِسْنَادِهِ بِهَذَا قَالَ: «فَرَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ»، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: «مَرَّةً وَاحِدَةً».

ترجمه: مُعَاوِيَه، خَالِد بْن عَمْرو، و ابو حُذَيْفَه از امام سُفیان ثَوری ﷫

---

(۱) صحیح ابي داود– الام: ۳۳۸/۳ تا ۳۴۰ | صحیح وضعیف سنن أبي داود: حدیث ۷۴۸ (الشاملة)

(۲) صحیح البخاری: ۱۵۱/۷ قبل از حدیث ۵۸۳۸ كِتَابُ اللِّبَاسِ، بَابُ لُبْسِ القَسِّيِّ

به عین سند بالا روایت می کنند [که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما نخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یک مرتبه در اول نماز، در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد].

و در آخر حدیث این الفاظ را روایت می کنند: «فَرَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ»، یعنی بجز یک مرتبه در اول نماز، دیگر در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد. و بعضی های شان این لفظ را روایت می کند که «مَرَّةً وَاحِدَةً»، یعنی در سراسر نماز فقط یک مرتبه رفع یَدَیْن کرد و بس.[1]

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث سُنَن نَسائی

﴾۴۹﴿ این حدیث شریف را محدث بزرگ ابو عبد الرحمن احمد بن شعیب بن علی خراسانی مشهور به امام نَسائی رحمه الله (متوفی ۳۰۳هـ ق) در کتاب معروف خود «**سُنَنُ النَّسَائِی**» که یکی از کتب «**صحاح سِتَّه**» به شمار می رود روایت نموده است.

أَخْبَرَنَا سُوَيْدُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَقَامَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ ثُمَّ لَمْ يُعِدْ.

ترجمه: امام عبد الله بن مبارک رحمه الله روایت می کند که ... حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما نشان بدهم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه برخاست (و

---

(۱) سنن ابي داؤد: ۲۰۰/۱ حدیث ۷۵۱ كِتَاب الصَّلَاةِ، أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ، بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ

نماز خواند) و بجز یک مرتبه در اول نماز، دیگر در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن را تکرار نکرد.(۱)

﴿❁﴾ راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند الا سُوَیْد بن نَصْر، و او نیز ثقه است، لذا این حدیث شریف، «حدیث صحیح» می باشد.

﴿❁﴾ علامۀ جلیل و محدث بزرگ مولانا محمد بن علی نیموی حنفی رحمه الله (متوفی ۱۳۲۲ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید:

وَهُوَ حَدِيثٌ صَحِيحٌ.

این حدیث صحیح است.(۲)

﴿❁﴾ محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید:

هَذَا إِسنَادٌ صَحِيْحٌ، قُلْتُ: رِجَالُهُ رِجَالُ الصَّحِيْحَيْنِ، غَيْر سُوَيْد بْن نَصْرٍ، وَهُوَ ثِقَةٌ، وَإِلَّا عَاصِم فَهُوَ مِن رِجَالِ مُسْلِمٍ ثِقَةٌ.

ترجمه: سند این حدیث شریف صحیح است، و راویان آن همگان از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم هستند، جز سُوَید که ثقه می باشد و جز عاصم که ثقه و از راویان صحیح مُسْلِم است.(۳)

و باید دانست که امام بخاری رحمه الله احادیث عاصم بن کُلَیْب را در صحیح بخاری شریف، «اَصَحّ» یعنی بالاتر از «**حدیث صحیح**» قرار داده است.(٤)

بنابرین این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

---

(۱) سنن النسائی: ۱۸۲/۲ حدیث ۱۰۲٦ كِتَابُ الِافْتِتَاحِ، تَرْكُ ذَلِكَ (اي رَفْعِ الْيَدَيْنِ لِلرُّكُوعِ)
(۲) آثار السنن: ص ۱۳۳ حدیث ٤٠٢
(۳) إعلاء السنن للتهانوي: ۳۱/۳ حدیث ۸۱٤ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح
(٤) صحیح البخاری: ۱۵۱/۷ قبل از حدیث ۵۸۳۸ كِتَابُ اللِّبَاسِ، بَابُ لُبْسِ القَسِّيِّ

حدیث مُسْنَد احمد

۵۰ این حدیث شریف را امام احمد بن حنبل رحمه الله (متوفی ۲۴۱ هـ ق) در «**مُسْنَد**» خود روایت نموده است.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: **قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: أَلَا أُصَلِّي لَكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: فَصَلَّى، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً.**

ترجمه: امام احمد بن حنبل رحمه الله روایت می کند که ... حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما بخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یک مرتبه (در آغاز نماز)، دیگر رفع یَدَیْن نکرد.(۱)

محقق و محدث کبیر هند حضرت مولانا شیخ حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارۀ چنین سند می گوید:

صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.

ترجمه: این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.(۲)

محققین مُسْنَد احمد در حاشیۀ حدیث فوق می نویسند: **رِجَالُهُ رِجَالُ الشَّيْخَيْنِ، غَيْرَ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، فَمِنْ رِجَالِ مُسْلِمٍ.**

ترجمه: راویان این حدیث شریف، همگان راویان احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند الا عاصم بن کُلَیْب که از راویان صحیح مُسْلِم می باشد.(۳)

---

(۱) مسند احمد: ۲۰۳/٦ حدیث ٣٦٨١ مُسْنَدُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ

(۲) تحقیق مسئله رفع یدین: ص ۲۱ چاپ دهلی

(۳) مسند احمد: ۲۰۳/٦ حدیث ٣٦٨١ مُسْنَدُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ

ولی چنانکه گفته شد امام بخاری رحمه الله احادیث عاصم بن کُلَیْب را در صحیح بخاری شریف، «اَصَحّ» یعنی بالاتر از «**حدیث صحیح**» قرار داده است.(۱)

﴿۞﴾ شیخ احمد محمد شاکر غیر مقلد نیز در حاشیۂ «**مُسْنَد احمد**» می نویسد:

إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ. اسناد این حدیث، صحیح است.(۲)

﴿۞﴾ خلاصۂ کلام آنکه راویان این حدیث شریف همگی از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند و این حدیث شریف در صحت، همپایۂ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف می باشد.

حدیث مُسْنَد احمد

﴿۵۱﴾ این حدیث شریف را نیز امام احمد بن حنبل رحمه الله (متوفی ۲۴۱ هـ ق) در «**مُسْنَد**» خود روایت نموده است.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: **قَالَ عَبْدُ اللهِ: أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَرَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ**

ترجمه: امام احمد بن حنبل رحمه الله روایت می کند که ... حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: من نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما می خوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و تنها در اول نماز رفع یَدَیْن کرد و بس.(۳)

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۵۱/۷ قبل از حدیث ۵۸۳۸ كِتَابُ اللِّبَاسِ، بَابُ لُبْسِ الْقَسِّيِّ

(۲) المسند للامام احمد بن محمد بن حنبل: ۵۴۳/۳ حدیث ۳۶۸۱ چاپ دار الحدیث، القاهرة، ۱۴۱۶ هـ ق = ۱۹۹۵ عیسوي

(۳) مسند احمد: ۲۶۰/۷ حدیث ۴۲۱۱ مُسْنَدُ الْمُكْثِرِينَ مِنَ الصَّحَابَةِ، مُسْنَدُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ

محقق و محدث کبیر هند حضرت مولانا شیخ حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارۀ چنین سند می گوید:

صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.

ترجمه: این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[1]

شیخ احمد محمد شاکر غیر مقلد نیز در حاشیۀ «**مُسْنَد احمد**» می نویسد:

إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ. اسناد این حدیث، صحیح است.[2]

خلاصه آنکه این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح است، و راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند، و امام بخاری رحمه الله احادیث عَاصِمِ بنِ كُلَيْب را در بخاری شریف، «**اَصَحّ**» یعنی بالاتر از «**حدیث صحیح**» قرار داده است.[3]

حدیث مُصَنَّف ابن ابی شَيْبَه

۵۲ این حدیث شریف را امام ابوبکر ابن ابی شَيْبَه رحمه الله (متوفی ۲۳۵هـ ق) استاذ امام بخاری رحمه الله در کتاب مشهور خود «**أَلْمُصَنَّف**» روایت نموده است.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: أَلَا أُرِيكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَلَمْ

(۱) تحقیق مسئله رفع یدین: ص ۲۱ چاپ دهلی

(۲) المسند للامام احمد بن محمد بن حنبل: ۱۷۹/٤ حدیث ٤۲۱۲ چاپ دار الحدیث، القاهرة، ۱٤۱٦ هـ . ق = ۱۹۹۵ عیسوی

(۳) صحیح البخاری: ۱۵۱/۷ قبل از حدیث ۵۸۳۸ كِتَابُ اللِّبَاسِ، بَابُ لُبْسِ الْقَسِّيِّ

يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که ... حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما بخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یک مرتبه (در آغاز نماز) دیگر در سراسر نماز رفع یَدَیْن نکرد.[۱]

﴿❁﴾ علامهٔ محدّث محمد هاشم بن عبد الغفور سِنْدِی مدنی رحمه الله (متوفی ۱۱۷۴ هـ) در کتاب خود «**كَشْفُ الرَّيْنِ عَنْ مَسْأَلَةِ رَفْعِ الْيَدَيْن**» دربارهٔ این چنین سند می گوید: ... عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.

ترجمه: سند این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف می باشد.[۲]

﴿❁﴾ العلامة الشيخ سيد ابو الحسنات عبد الله شاه بن مُظفَّرحسين هندی حیدرآبادی حنفی رحمه الله در کتاب خود «**زَجَّاجَةُ الْمَصَابِيحِ**» دربارهٔ چنین سند می نویسد: ... عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.

ترجمه: سند این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف می باشد.[۳]

﴿❁﴾ محقق و محدث کبیر هند حضرت مولانا شیخ حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارهٔ چنین سند می گوید:

صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.

ترجمه: این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[٤]

﴿❁﴾ مناظر و متکلم اسلام حضرت مولانا الیاس گُمَّن مُدَّظِلُّهٗ دربارهٔ

---

(١) مُصنَّف ابن ابي شيبة: ٢١٣/١ حديث ٢٤٤١ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ
(٢) زجاجة المصابيح: ٢٢٨/١ باب صفة الصلاة
(٣) زجاجة المصابيح: ٢٢٨/١ باب صفة الصلاة
(٤) تحقيق مسئله رفع يدين: ص ٢١ چاپ دهلى

چنین سند حدیث در کتاب خود «**مسئلهٔ ترک رفع یَدَیْن**» می نویسد:

إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِم.

ترجمه: اسناد این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.(۱)

﴿❁﴾ پس این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح است، و راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند. و امام بخاری رحمه الله احادیث عَاصِمِ بنِ کُلَیْب را در بخاری شریف، «اَصَحّ» یعنی بالاتر از «**حدیث صحیح**» قرار داده است.(۲)

حدیث شرح معانی الآثار

﴿۵۳﴾ این حدیث شریف را امام فقیه مجتهد اصولی محدّث مفسّر امام ابو جعفر طحاوی رحمه الله (متوفی ۳۲۱ هـ ق) در کتاب معروف خود «**شرح معانی الآثار**» که به نام «**سُنَن طحاوی**» نیز مشهور است روایت کرده است.

... عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ».

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که ... حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کردند و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۳)

---

(۱) مسئلهٔ ترک رفع یدین: صفحهٔ ۳

(۲) صحیح البخاری: ۱۵۱/۷ قبل از حدیث ۵۸۳۸ كِتَابُ اللِّبَاسِ، بَابُ لُبْسِ القَسِّيِّ

(۳) شرح معانی الآثار: ۲۲٤/۱ حدیث ۱۳٤۹ کتاب الصلاة، بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ هَلْ مَعَ ذَلِكَ رَفْعٌ أَمْ لَا؟

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» می باشد.

چنانکه ابن حَزْم ظاهری (متوفی ۴۵۶ هـ ق) دربارۀ حدیث حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ می نویسد:

إِنَّ هَذَا الْخَبَرَ صَحِيحٌ.

ترجمه: این حدیث یقیناً صحیح است.[1]

حدیث شرح معانی الآثار

۵۴ این حدیث شریف را امام فقیه مجتهد اصولی محدّث مفسّر امام ابو جعفر طحاوی رحمه الله (متوفی ۳۲۱ هـ ق) در کتاب معروف خود «**شرح معانی الآثار**» روایت کرده است.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ النُّعْمَانِ، قَالَ: ثنا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، قَالَ: ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ بِإِسْنَادِهِ [عَنْ عَبْدِ اللهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ].

ترجمه: محدث محمد بن نعمان از یحیی بن یحیی از امام وکیع بن الجراح از حضرت سُفیان رحمه الله به مانند حدیث قبلی روایت می کند که ... [حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ فرمود که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کردند و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند].[1]

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» می باشد، چنانکه قبلاً گذشت.

---

(۱) المحلی بالآثار لابن حزم: ۴/۳ مَسْأَلَةٌ: رَفْعُ الْيَدَيْنِ عِنْدَ كُلِّ رُكُوعٍ وَسُجُودٍ وَقِيَامٍ وَجُلُوسٍ...

(۲) شرح معانی الآثار: ۲۲۴/۱ حدیث ۱۳۵۰ کتاب الصلاة، بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ هَلْ مَعَ ذَلِكَ رَفْعٌ أَمْ لَا؟

حدیث عُقُوْدُ الْجَوَاهِرِ المُنِيْفَة فِی أدِلَّة مَذْهَبِ الْإمَام أبِی حَنِيْفَةَ

۵۵ این حدیث شریف را حافظ محدِّث اصولی سید محمد مرتضی زُبیْدِی رحمه الله (متوفی ۱۲۰۵ هـ ق) در «**عُقُوْدُ الْجَوَاهِرِ المُنِيْفَةِ فِیْ أدِلَّةِ مَذْهَبِ الْإمَامِ أبِیْ حَنِيْفَةَ**» تخریج نموده است.

أَبُوْحَنِيْفَةَ عَنْ حَمَّاد عَنْ إِبْرَاهِيْمَ عَنْ الْأَسْوَدِ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بن مَسْعودٍ رَضِىَ اللهُ عَنهُ، كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ التَّكْبِيرِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ لِشَيءٍ مِن ذلک، وَيأثرُ ذَلک عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: امام اعظم، حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله ... روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فقط در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد و می فرمود که این طریقهٔ نمازِ حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ است.(۱)

محقق و محدث کبیر هند حضرت مولانا شیخ حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می گوید:

وَسَنَدُ أَبِيْ حَنِيْفَةَ رِجَالُهُ كُلُّهُمْ ثِقَاتٌ.

ترجمه: همهٔ راویان سند امام اعظم رحمه الله ثقات هستند.(۲)

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است، و سند این حدیث شریف از حضرت امام اعظم رحمه الله تا بالا «**أَبُوْحَنِيْفَةَ عَنْ حَمَّاد عَنْ إِبْرَاهِيْمَ عَنْ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بن مَسْعودٍ رَضِىَ اللهُ عَنهُ**»، عالی ترین سند حدیث در دنیا می باشد، زیرا همهٔ راویان این سند، نه تنها ثقات اند بلکه مطابق اصول

---

(۱) عقود الجواهر المنيفة فى ادلّة مذهب الامام ابى حنيفة: ۶۰/۱ بيان الخبر الدال على ان رفع اليَدَيْن فى تكبيرة الافتتاح فقط

(۲) تحقیق مسئله رفع یدین: ص ۲۱ چاپ دهلی

حدیث هم تام الضبط اند و هم کثیر الملازمه.[۱] و هم فقیه ترین مردم زمان خود.

﴿حدیث عُقُوْدُ الْجَوَاهِرِ المُنِیْفَة﴾

﴿۵۶﴾ این حدیث شریف را حافظ محدِّث اصولی سید محمد مرتضی زُبَیْدِی رحمه‌الله (متوفی ۱۲۰۵ هـ ق) در «**عُقُوْدُ الْجَوَاهِرِ المُنِیْفَةِ فِیْ أدِلَّةِ مَذْهَبِ الْإِمَامِ أبِیْ حَنِیْفَةَ**» تخریج نموده است.

«أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَصَلَّى، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ» وَفِي رِوَايَةٍ «ثُمَّ لَا يَعُودُ».

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه می فرماید: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما نخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه نماز خواند و تنها در اول نماز یکبار رفع یَدَیْن کرد و بس. و در روایتی دیگری وارد است که بجز آغاز نماز، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن را تکرار نکرد.[۲]

﴿۞﴾ محقق و محدث کبیر هند حضرت مولانا شیخ حبیب الرحمن اعظمی رحمه‌الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارۀ چنین سند می گوید:

وَرِجَالُهُ رِجَالُ الصَّحِيْحَيْنِ.

ترجمه: همۀ راویان این حدیث شریف از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند.[۳]

---

(۱) تجلیات صفدر: ۹۱/۲

(۲) عقود الجواهر المنیفة فی ادلّة مذهب الامام ابی حنیفة: ۶۰/۱ بیان الخبر الدال علی ان رفع الیَدَیْن فی تکبیرة الافتتاح فقط

(۳) تحقیق مسئله رفع یدین: ص ۱۸ چاپ دهلی

و در جای دیگری می فرماید: صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.

ترجمه: این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[1]

﴿❁﴾ پس این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح است.

حدیث السُنَن الْكُبْرى بَيْهَقى

﴿۵۷﴾ این حدیث شریف را امام بَيْهَقِى شافعی رحمه‌الله (متوفی ۴۵۸ هـ) در «**سُنَن كُبراى**» خود روایت کرده است.

عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ يَعْنِي ابْنَ مَسْعُودٍ: لَأُصَلِّيَنَّ بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَصَلَّى فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه‌الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه فرمود که بیائید تا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای تان بخوانم. و سپس حضرت عبد الله رضی‌الله‌عنه نماز خواند و بجز یکبار (در شروع نماز) در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع يَدَيْن نکرد.[2]

﴿❁﴾ امام دارقُطْنی شافعی رحمه‌الله (متوفی ۳۸۵ هـ) در «**كتابُ الْعِلَل**» خود حدیث حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه را روایت کرده سپس دربارهٔ آن می گوید:

وَإِسْنَادُهُ صَحِيحٌ. اسناد این حدیث، صحیح است.[3]

---

(۱) تحقیق مسئله رفع یدین: ص ۲۱ چاپ دهلی

(۲) السنن الکبری للبیهقی: ۱۱۲/۲ حدیث ۲۵۳۱ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ، بَابُ مَنْ لَمْ يَـذْكُرِ الرَّفْـعَ إِلَّا عِنْدَ الِافْتِتَاحِ

(۳) العلل للدارقطنی: ۱۷۲/۵ حدیث ۸۰۴ الثَّالِثُ مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث مُسْنَد الْإِمَامِ الْأَعْظَمِ أَبِیْ حَنِیْفَةَ

۵۸ این حدیث شریف را امام حافظ فقیه علامۀ محدِّث شیخ أبو محمد عبد الله بن یعقوب حارث بخاری (متوفی ۳۴۰ هـ ق) در «**مُسْنَدُ الْإِمَامِ الْأَعْظَمِ أَبِیْ حَنِیْفَةَ**» تخریج نموده است.

أَبُوْحَنِيْفَةَ عَنْ حَمَّاد عَنْ إِبْرَاهِيْمَ عَنْ الْأَسْوَدِ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بن مَسْعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُ، كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ التَّكْبِيرِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ لِشَيءٍ مِن ذلک، وَيأثرُ ذَلک عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: حضرت امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله ... روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فقط در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد و می فرمود که این طریقۀ نماز حضرت پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می باشد.[1]

محقق و محدث کبیر هند حضرت مولانا شیخ حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارۀ سند حدیث می گوید:

وَسَنَدُ أَبِيْ حَنِيْفَةَ رِجَالُهُ كُلُّهُمْ ثِقَاتٌ.

ترجمه: همۀ راویان سند امام اعظم رحمه الله ثقات هستند.[2]

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» می باشد. و سند این حدیث شریف از حضرت امام اعظم رحمه الله تا بالا «**أَبُوْحَنِيْفَةَ عَنْ حَمَّاد عَنْ إِبْرَاهِيْمَ عَنْ الْأَسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بن مَسْعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُ**» عالی ترین سند حدیث در دنیا می باشد، زیرا همۀ راویان این سند، نه تنها ثقات اند بلکه مطابق اصول

---

(۱) مُسْنَدُ الْإِمَامِ الْأَعْظَمِ أَبِیْ حَنِیْفَةَ بروایة الحارثی: ۵۰۱/۲ و ۵۰۲ حدیث ۸۰۱

(۲) تحقیق مسئله رفع یدین: ص ۲۱ چاپ دهلی

حدیث هم تام الضبط اند و هم کثیر الملازمه.[۳] و هم فقیه ترین مردم زمان خود.

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح است.

﴿حدیث مُسْنَد الْإِمَامِ الْأَعْظَمِ﴾

﴿۵۹﴾ این حدیث شریف را امام حافظ محدث علامه، قاضی صدر الدین موسی بن زکریا حَصْکَفِی رحمه الله (متوفی ۶۵۰ هـ ق) در «**مُسْنَدُ الْإِمَامِ الْأَعْظَمِ**» تخریج نموده است.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ، أَنَّهُ قَالَ: ... وَقَدْ حَدَّثَنِي مَنْ لَا أُحْصِي، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّهُ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي بَدْءِ الصَّلَاةِ فَقَطْ، وَحَكَاهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَعَبْدُ اللهِ عَالِمٌ بِشَرَائِعِ الْإِسْلَامِ وَحُدُودِهِ، مُتَفَقِّدٌ لِأَحْوَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مُلَازِمٌ لَهُ فِي إِقَامَتِهِ وَفِي أَسْفَارِهِ، وَقَدْ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَالَا يُحْصَى.

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله می فرماید که گروه فراوانی از تابعین کرام که از شمار خارج اند برایم روایت کرده اند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه تنها در آغاز نماز رفع یَدَیْن می کرد و بس، و می فرمود که این طریقۀ نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ است.

و حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه عالِم قوانین و حدود اسلام است، همیشه جویای احوال حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و همیشه ملازم خدمت آنحضرت، چه در حضر و چه در سفر می بود، و به همراهی حضرت

---

(۱) تجلیات صفدر: ۹۱/۲

رسول الله صَلَّىٰاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ آنقدر نماز اداء فرموده که از شمار بیرون است.[۱] (زیرا مدت بیش از بیست سال در معیَّت آنحضرت ﷺ بود).

❁ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» می باشد. و سند این حدیث شریف از حضرت امام اعظم رَحِمَهُاللهُ تا بالا «أَبُوْحَنِيْفَةَ عَنْ حَمَّاد عَنْ إِبْرَاهِيْمَ عَنْ ...»، عالی ترین سند حدیث در دنیا می باشد، زیرا همهٔ راویان این سند، نه تنها ثقات اند بلکه مطابق اصول حدیث هم تام الضبط اند و هم کثیر الملازمه.[۲] و هم فقیه ترین مردم زمان خود.

❁ بلکه این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث کتاب الْعِلَل دارقُطْنِی

❁۶۰❁ این حدیث شریف را امام دارقُطْنی شافعی رَحِمَهُاللهُ (متوفی ۳۸۵ هـ ق) در «**کتابُ الْعِلَل**» خود، روایت کرده است.

وَسُئِلَ عَنْ حَدِيثِ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: أَلَا أُرِيكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَرَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَمْ يَعُدْ.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رَحِمَهُاللهُ روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَاللهُعَنْهُ فرمود که آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّىٰاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ را برایتان نشان ندهم. سپس حضرت عبد الله رَضِيَاللهُعَنْهُ (نماز خواند) و بجز یکبار در شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[۳]

❁ امام دارقُطْنی شافعی رَحِمَهُاللهُ (متوفی ۳۸۵ هـ ق) دربارهٔ حدیث

---

(۱) مُسْنَدُ الْإِمَامِ الْأَعْظَمِ أَبِيْ حَنِيْفَةَ بروایة الحصکفی: ص ۱۵۲ و ۱۵۳ حدیث ۹۶ مسألة رفع الیَدَیْن
(۲) تجلیات صفدر: ۹۱/۲
(۳) العلل للدارقطنی: ۱۷۲/۵ حدیث ۸۰٤ الثَّالِثُ مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ

حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ می گوید:

وَإِسْنَادُهُ صَحِيحٌ. اسناد این حدیث، صحیح است.[۱]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» می باشد.

﴿❁﴾ بلکه راویان این حدیث شریف از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند و این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث مُسْنَد ابِی یَعْلِی

﴿۶۱﴾ این حدیث شریف را امام ابو یَعلِی موصِلِی رحمه الله (متوفی ۳۰۷ هـ ق) در کتاب خود «**مُسْنَد ابِی یَعْلِی**» روایت کرده است.

حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ (بْنُ حَرْبٍ أَبُو خَيْثَمَةَ) حَدَّثَنَا وَكِيعٌ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، **عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: فَصَلَّى بِهِمْ فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَهُ إِلَّا مَرَّةً.**

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ فرمود که آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برایتان نشان ندهم. سپس حضرت عبد الله ﷺ آنها را نماز داد و بجز یکبار (در شروع نماز) در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[۲]

﴿❁﴾ محقق «**مُسْنَد ابِی یَعْلِی**» در حاشیهٔ حدیث بالا می نویسد:

إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ.

اسناد این حدیث، صحیح است.[۳]

---

(۱) العلل للدارقطنی: ۱۷۲/۵ حدیث ۸۰٤ الثَّالِثُ مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ

(۲) مسند ابي يعلي الموصلي: ٤٥٣/٨ و ٤٥٤ حدیث ٥٠٤٠ مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ

(۳) مسند ابي يعلي الموصلي: ٤٥٣/٨ و ٤٥٤ حدیث ٥٠٤٠ مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ (حاشيه)

﴿❁﴾ و حقیقت این است که راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند و این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث مُسْنَد ابِی یَعْلِی

﴿۶۲﴾ این حدیث شریف را امام ابو یَعلِی موصِلی رحمه الله (متوفی ۳۰۷ هـ ق) در کتاب خود «**مُسْنَد ابِی یَعْلِی**» روایت کرده است.

حَدَّثَنَا أَبُو خَيْثَمَةَ (زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ)[۱]، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، **عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: «أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى بِهِمْ فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً».**

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود که آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برایتان نخوانم. سپس حضرت عبد الله رضی الله عنه آنها را نماز داد و تنها یکبار (در شروع نماز) رفع یَدَیْن کرد و بس.[۲]

﴿❁﴾ محقق «**مُسْنَد ابِی یَعْلِی**» در حاشیۀ حدیث بالا می نویسد:

إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ. اسناد این حدیث، صحیح است.[۳]

﴿❁﴾ ولی حقیقت اینست که راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند و این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف است.

---

(۱) أَبُو خَيْثَمَةَ هُوَ زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، کما فی صحیح مُسْلِم: ۳۶/۱ حدیث ۸ كِتَابُ الْإِيمَانَ؛ بَابُ معرفة الْإِيمَانِ، وَالْإِسْلَامِ، والقَدَرِ وَعَلَامَةِ السَّاعَةِ

(۲) مسند ابي يعلي الموصلي: ۲۰۳/۹ و ۲۰٤ حدیث ۵۳۰۲ مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ

(۳) مسند ابي يعلي الموصلي: ۲۰۳/۹ و ۲۰٤ حدیث ۵۳۰۲ مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ (حاشیه)

حدیث المُدوَّنة الْكُبْرى

۶۳ این حدیث شریف در کتاب «أَلْمُدَوَّنَةُ الْكُبْرَى» امام دار الهجره حضرت امام مالک بن انس رحمه‌الله (متوفی ۱۷۹ هـ ق) روایت گردیده است.

قَالَ وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ وَعَلْقَمَـةَ قَالَا: «قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ: أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَصَلَّى وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً».

ترجمه: حضرت عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ رحمه‌الله و حضرت عَلْقَمَه رحمه‌الله روایت می کنند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه فرمود که آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما نخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه نماز خواند و بجز یک مرتبه (در آغاز نماز) در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[۱]

امام ابن عدی جرجانی شافعی رحمه‌الله (متوفی ۳۶۵ هـ) حدیث حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه را «حدیث صحیح» قرار داده است.

وَقَدْ صَحَّحَهُ إِبْنُ عَدِيٍّ فِيْ كَامِلِهِ.[۲]

این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح است، و راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند و امام بخاری رحمه‌الله احادیث «عَاصِمِ بنِ كُلَيْب» را در بخاری شریف «اَصَحّ» یعنی بالاتر از «**حدیث صحیح**» قرار داده است.[۳]

---

(۱) أَلْمُدَوَّنَةُ الْكُبْرَى لمالک: ۱۶۶/۱ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الرُّكُوعِ وَالْإِحْرَامِ
(۲) الكوكب الدّرى على جامع الترمذى للامام الگنگوهى: ۲۷۲/۱
(۳) صحيح البخارى: ۱۵۱/۷ قبل از حدیث ۵۸۳۸ كِتَابُ اللِّبَاسِ، بَابُ لُبْسِ الْقَسِّيِّ

حدیث مُسْنَد ابن ابی شَیْبَه

﴿۶۴﴾ این حدیث شریف را امام ابوبکر ابن ابی شَیْبَه رحمه الله (متوفی ۲۳۵هـ ق) استاذ امام بخاری رحمه الله در «أَلْمُسْنَد» خود روایت نموده است.

نَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، «فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً».

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که ... حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما بخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و تنها بجز یک مرتبه (در آغاز نماز) دیگر در سراسر نماز رفع یَدَیْن نکرد.[1]

﴿❁﴾ امام محدث ابو الحسن ابْن الْقَطَّان مالکی رحمه الله (متوفی ۶۲۸ هـ) دربارۀ حدیث حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می گوید:

وَالَّذِي عِنْدِي أَنَّهُ صَحِيحٌ ... وَكَذَلِكَ قَالَ الدَّارَقُطْنِيُّ: إِنَّهُ حَدِيثٌ صَحِيحٌ،

ترجمه: این حدیث نزد من «حدیث صحیح» می باشد و همچنین امام دارقُطنی می گوید که این حدیث شریف «حدیث صحیح» است.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح است، و راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند و چنانکه بارها قبلاً گذشت، امام بخاری رحمه الله احادیث عَاصِمِ بنِ کُلَیْب را در بخاری شریف، «اَصَحّ» یعنی بالاتر از «**حدیث صحیح**» قرار داده است.

---

(۱) مسند ابن ابی شیبة: ۲۱۹/۱ حدیث ۳۲۳ مَا رَوَاهُ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(۲) نصب الراية فی تخريج احاديث الهداية للزيلعی: ۳۹۵/۱ باب صفة الصلاة

حدیث امام بخاری

۶۵ این حدیث شریف را امام بخاری رحمه الله (متوفی ۲۵۶ هـ ق) در «**جزء رَفْعِ الْيَدَيْنِ**» خود معروف به «**قُرَّةُ الْعَيْنَيْنِ بِرَفْعِ الْيَدَيْنِ**» روایت نموده است.

عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ ، عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَصَلَّى وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که ... حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما بخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یک مرتبه (در آغاز نماز) دیگر در سراسر نماز رفع یَدَیْن نکرد.[۱]

امام محدث فقیه علامه بدر الدین عَیْنِی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ) دربارهٔ حدیث حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می فرماید:

قُلْتُ: حَدِيْثُ إِبْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صَحِيْحٌ، نَصَّ عَلَيْهِ التِّرْمِذِيِّ وَغَيْرُهُ.

ترجمه: حدیث حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه «**حدیث صحیح**» است، و امام ترمذی و غیره برآن تصریح نموده است.[۲]

این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح است، و راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند و چنانکه بارها قبلاً گذشت، امام بخاری رحمه الله احادیث عَاصِمِ بنِ کُلَیْب را در بخاری شریف، «**اَصَحّ**» یعنی بالاتر از «**حدیث صحیح**» قرار داده است.

(۱) البخاری، قُرَّةَ العَيْنَيْن بِرفع اليَدَيْن: ص ۲۸ حدیث ۳۱
(۲) البناية شرح الهداية للعینی: ۲۵٦/۲ قول سبحان ربی الاعلی فی السجود

حدیث مُسْتَخْرَج الأحکام

﴿۶۶﴾ این حدیث شریف را امام ابو عَلِی الحسن بن عَلی بنِ نَصْر طُوْسِی رحمه الله (متوفی ۳۱۲هـ ق) در کتاب خود «**مُسْتَخْرَج الأحکام**» روایت کرده است.

عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الأَسْوَدِ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ أَلا أُصَلِّي بِكُمْ صَلاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَصَلَّى بِهِمْ فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلا مَرَّةً.

ترجمه: حضرت عبد الرحمن بْنِ الأَسْوَد رحمه الله از حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود که آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما بخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یک مرتبه (در آغاز نماز)، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[1]

﴿❁﴾ امام طوسی رحمه الله در ادامه می نویسد: حدیث حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه «حدیث حَسَن» [و «صحیح»] [2] است و مذهب عدۀ بی شماری از علمای اصحاب رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ این است که در سراسر نماز تنها یک رفع یَدَیْن آنهم در شروع نماز وجود دارد و بس. و همین مذهب عدۀ بی شماری از تابعین بزرگوار نیز می باشد و همین مذهب امام سُفیان ثَوری و تمامی علمای کوفه نیز است.

﴿❁﴾ امام سیوطی شافعی رحمه الله (متوفی ۹۱۱ هـ) نیز «حَسَن و

---

(۱) مستخرج الاحکام للطوسی: ۱۰۳/۲ و ۱۰٤ بَابُ مَا جَاءَ فِي رَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الرُّكُوعِ

(۲) البنایة شرح الهدایة للعینی: ۲۵٦/۲ قول سبحان ربی الاعلی فی السجود | انوار المحمود شرح أبي داود از مولانا محمد صدیق نجیب آبادی رحمه الله: ۲۵۸/۱ | نسخۀ ترمذی مخطوط دار الکتب المصریة: سنن الترمذی به تحقیق محمد شاکر: ٤١/٢ | مسئلۀ ترک رفع یدین از مولانا الیاس گُمَّن: صفحۀ ٥ | نور الصباح: ص ۱۰۵

صحیح» بودن این حدیث شریف را نقل کرده است.[۱]

﴿❁﴾ راویان این حدیث شریف همه از راویان صحیح مُسْلِم شریف اند و این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

﴿حدیث الْسُّنَن الْکُبْری نَسائی﴾

﴿۶۷﴾ این حدیث شریف را محدث بزرگ ابو عبد الرحمن احمد بن شعیب بن علی خراسانی مشهور به امام نَسائی رحمه الله (متوفی ۳۰۳هـ ق) در کتاب بزرگ خود «**أَلْسُّنَنُ الکُبْرَی**» روایت نموده است.

عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فَقَامَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْ».

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که ... حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما نشان بدهم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه برخاست (و نماز خواند) و در آغاز نماز رفع یَدَیْن کرد و سپس در هیچ جای دیگر نماز رفع یَدَیْن را تکرار نکرد.[۲]

﴿❁﴾ محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید:

هَذَا إِسنَادٌ صَحِيْحٌ، قُلْتُ: رِجَالُهُ رِجَالُ الصَّحِيْحَيْنِ، غَيْرِ سُوَيْدِ بْنِ نَصْرٍ، وَهُوَ ثِقَةٌ، وَإِلَّا عَاصِم فَهُوَ مِن رِجَالِ مُسْلِمٍ ثِقَةٌ.

ترجمه: سند این حدیث شریف صحیح است، و راویان آن همگان

---

(۱) اللآلی المصنوعة للسیوطی: ۱۷/۲ و ۱۸

(۲) السنن الکبری للنسائی: ۳۱/۲ حدیث ۱۱۰۰ الرُّخْصَةُ فِي تَرْكِ ذَلِكَ (ترک رفع اليَدَيْن)

از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم هستند، جز سُوَید که ثقه می باشد و جز عاصم که ثقه و از راویان صحیح مُسْلِم است.(۱)

و باید دانست که امام بخاری رحمه الله احادیث عاصم بن کُلَیْب را در صحیح بخاری شریف، «اَصَحّ» یعنی در درجهٔ بالاتر از «**حدیث صحیح**» قرار داده است.(۲)

حدیث السُّنَن الْکُبْری نَسائی

﴿۶۸﴾ این حدیث شریف را محدث بزرگ ابو عبد الرحمن احمد بن شعیب بن علی خراسانی مشهور به امام نَسائی رحمه الله (متوفی ۳۰۳ هـ ق) در کتاب بزرگ خود «**اَلْسُّنَنُ الکُبْرَی**» روایت نموده است.

... وَكِيعٌ قَالَ: ... عَنْ عَبْدِ اللهِ أَنَّهُ قَالَ: «أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَصَلَّى فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً».

ترجمه: امام وکیع بن الجراح رحمه الله روایت می کند که ... حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود که آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما بخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یک مرتبه (در آغاز نماز)، دیگر در هیچ جای نماز رفع یَدَیْن نکرد.(۳)

﴿۞﴾ علامهٔ محدّث محمد هاشم بن عبد الغفور سِنْدِی مدنی رحمه الله (متوفی ۱۱۷۴ هـ ق) در کتاب خود «**کَشْفُ الرَّيْنِ عَنْ مَسْأَلَةِ رَفْعِ الْيَدَيْن**» در بارهٔ این حدیث شریف می گوید:

إِنَّ إِسْنَادَ النَّسَائِيِّ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.

---

(۱) إعلاء السنن للتهانوي: ۳۱/۳ حدیث ۸۱٤ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

(۲) صحیح البخاری: ۱۵۱/۷ قبل از حدیث ۵۸۳۸ كِتَابُ اللِّبَاسِ، بَابُ لُبْسِ القَسِّيِّ

(۳) السنن الکبری للنسائی: ۳۳۲/۱ حدیث ٦٤٩ الرُّخْصَةُ فِي تَرْكِ ذَلِكَ (ترک رفع اليَدَيْن)

ترجمه: سند این حدیثِ سنن نَسائی شریف در صحت یقیناً همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف می باشد.[۱]

﴿❁﴾ محقق و محدث کبیر هند حضرت مولانا شیخ حبیب الرحمن اعظمی رحمه‌الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می گوید:

صَحِیْحٌ عَلَی شَرْطِ الشَّیْخَیْنِ.

ترجمه: این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[۲]

﴿❁﴾ خلاصهٔ کلام آنکه این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح است، و راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند، و امام بخاری رحمه‌الله احادیث «عَاصِمِ بنِ کُلَیْب» را در بخاری شریف، «**اَصَحّ**» یعنی بالاتر از «**حدیث صحیح**» قرار داده است.[۳]

﴿حدیث مَعَالِمُ السُّنَن خطابی﴾

﴿۶۹﴾ این حدیث شریف را علامه ابو سلیمان بُسْتِی معروف به امام خطابی رحمه‌الله (متوفی ۳۸۸ هـ ق) در کتاب بزرگ خود «**مَعَالِمُ السُّنَن**» تخریج نموده است.

حَدِیثُ إِبْنِ مَسْعُودٍ: أَلَا أُصَلِّي بِکُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ: فَصَلَّی وَلَمْ یَرْفَعْ یَدَهُ إِلَّا مَرَّةً.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه فرمود که آیا نماز حضرت

---

(۱) زجاجة المصابیح: ۲۲۸/۱ باب صفة الصلاة
(۳) تحقیق مسئله رفع یدین: ص ۲۱ چاپ دهلی
(٤) صحیح البخاری: ۱۵۱/۷ قبل از حدیث ۵۸۳۸ کِتَابُ اللِّبَاسِ، بَابُ لُبْسِ القَسِّيِّ

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای شما بخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نماز خواند و بجز یک مرتبه (در آغاز نماز) در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[1]

﴿❁﴾ امام محدث اصولی متکلم ملا علی بن سلطان محمد، أبو الحسن نور الدین، قاری هِرَوِی (متوفی ۱۰۱۴هـ ق) سند این حدیث شریف را صحیح قرار می دهد: «صَحِيْحاً». سند این حدیث صحیح است.[2]

﴿❁﴾ راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند و این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث معرفةُ الآثارِ وَالسُّنَن

﴿۷۰﴾ این حدیث شریف را امام بَیْهَقِی شافعی رحمه الله (متوفی ۴۵۸ هـ) در کتاب «**معرفةُ الآثارِ وَالسُّنَن**» خود روایت کرده است.

عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ: أَلَا أُصَلِّي لَكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «فَصَلَّى وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً».

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه فرمود که بیائید تا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برایتان بخوانم. و سپس حضرت عبد الله رضي الله عنه نماز خواند و بجز یکبار (در شروع نماز) در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[3]

﴿❁﴾ چنانکه گذشت این حدیث، «حدیث صحیح» می باشد.

---

(۱) معالم السنن للخطابی: ۱۹۲/۱ ومن باب رفع الیدین عند افتتاح الصلاة

(۲) مرقاة المصابیح شرح مشكاة المفاتیح للقاری: ٦٦٩/٢ حديث ٨٠٩

(۳) معرفة الآثار والسنن للبیهقی: ٤٢٢/٢ حديث ٣٢٨٠ مَنْ قَالَ: لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ إِلَّا عِنْدَ الِافْتِتَاحِ

حدیث ألتَّمْهِیْد

﴿۷۱﴾ این حدیث شریف را امام ابو عمر معروف به ابن عبد البر مالکی رحمه الله (متوفی ۴۶۳ هـ) در کتاب مشهور خود «أَلتَّمْهِیْد» روایت کرده است.

عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَصَلَّى فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود که بیائید تا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برایتان بخوانم. و سپس حضرت عبد الله رضی الله عنه نماز خواند و بجز یکبار (در شروع نماز) در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[1]

﴿❁﴾ چنانکه گذشت این حدیث شریف، «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث شرح السُّنَّة

﴿۷۲﴾ این حدیث شریف را امام بَغَوِی شافعی رحمه الله (متوفی ۵۱۶ هـ) در کتاب خود «شرح السُّنَّة» تخریج نموده است.

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: «أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى، وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلا أَوَّلَ مَرَّةٍ».

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود که بیائید تا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برایتان بخوانم. و سپس حضرت عبد الله رضی الله عنه نماز خواند و بجز یکبار در

---

(۱) التمهید لابن عبد البر المالکی: ۲۱۵/۹

شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[۱]

﴿❁﴾ علامۀ شیخ محدث مولانا محمد حسن سَنْبَلی رحمه الله (متوفی ۱۳۰۵ هـ ق) دربارۀ این حدیث شریف می گوید که این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[۲]

﴿حدیث بَیَانُ الْوَهْمِ وَالْإِیْهَام﴾

﴿۷۳﴾ این حدیث شریف را علامه ابن القطان مالکی رحمه الله (متوفی ۶۲۸ هـ) در کتاب خود «**بَیَانُ الْوَهْمِ وَالْإِیْهَامِ فِی کتَابِ الأحکَامِ**» تخریج نموده است.

حَدِیْث عَلْقَمَة عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ: «أَلا أُصَلِّی بِکُمْ صَلاةَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّی، فَلَمْ یَرْفَعْ یَدَهُ إِلا مَرَّةً وَاحِدَةً».

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود که بیائید تا نماز حضرت رسول الله صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ را برایتان بخوانم. و سپس حضرت عبد الله رضی الله عنه نماز خواند و بجز یک مرتبه (در شروع نماز) در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[۳]

﴿❁﴾ امام محدث فقیه النفس عارف بالله حضرت مولانا رشید احمد گَنْگُوهی رحمه الله (متوفی ۱۳۲۳ هـ) دربارۀ حدیث حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می نویسد:

«راویان این حدیث حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه راویان «حدیث صحیح» می باشند، پس حدیث وی بدون هیچ شکی و بغیر هیچ ریبی

---

(۱) شرح السنة: ۲٤/۳ بَابُ رَفْعِ الْیَدَیْنِ عِنْدَ تَکْبِیرِ الافْتِتَاحِ وَعِنْدَ الرُّکُوعِ وَالارْتِفَاعِ عَنْهُ وَالْقِیَامِ مِنَ الرَّکْعَتَیْنِ

(۲) تنسیق النظام فی مسند الامام: ص ۱۵۹ مسألة رفع الیَدَیْن

(۳) بیان الوهم والایهام فی کتاب الاحکام: ۳٦۵/۳ حدیث ۱۱۰۹

«حدیث صحیح» است.»[۱]

﴿حدیث اللُّبَابُ فِیْ الْجَمْعِ بَیْنَ السُّنَّةِ وَالْکِتَابِ﴾

﴿۷۴﴾ این حدیث شریف را امام حافظ محدث فقیه، امام ابو محمد علی بن زکریا الْمَنْبَجِی حنفی رحمه الله (متوفی ۶۸۶ هـ‍ق) در کتاب خود «**أللُّبَابُ فِیْ الْجَمْعِ بَیْنَ السُّنَّةِ وَالْکِتَابِ**» تخریج نموده است.

عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ بن مَسْعُودٍ: «أَلا أُصَلِّيِ بِکُمْ صَلاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا فِيْ أَوَّلِ مَرَّةٍ».

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود که بیائید تا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برایتان بخوانم. و سپس حضرت عبد الله رضی الله عنه نماز خواند و بجز یک مرتبه در شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[۲]

﴿❁﴾ امام العصر و فقیه محدث، استاذ کبیر حضرت مولانا محمد انورشاه کشمیری دیوبندی رحمه الله (متوفی ۱۳۵۲ هـ ق) دربارۀ حدیث حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می فرماید: وَهُوَ حَدِيثٌ صَحِيحٌ. این حدیث شریف «حدیث صحیح» است.[۳]

﴿حدیث نَصْبُ الرَّايَة﴾

﴿۷۵﴾ این حدیث شریف را امام جمال الدین أبو محمد عبد الله بن

---

(۱) الکوکب الدّری علی جامع الترمذی للامام الگنگوهی: ۲۷۲/۱

(۲) اللباب فی الجمع بین السنة والکتاب: ج۱ص۲۳۱ بَاب لَا ترفع الْأَيْدِي عِنْد الرُّكُوع وَلَا بعد الرّفْع مِنْهُ

(۳) نَيْلُ الفَرْقَدَيْن مع حاشيته بسط اليدين فی مسئلة رفع اليدين: ص ۷۳

یوسف بن محمد زَیْلَعِی حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲هـ) در کتاب لا مثال خود «**نَصْبُ الرَّايَةِ فِیْ تَخْرِيْجِ أحَادِيْثِ الْهِدَايَةِ**» تخریج نموده است.

عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ: أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَصَلَّى، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إلَّا فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ، انْتَهَى. وَفِي لَفْظٍ: فَكَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود که آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برایتان نخوانم. و سپس حضرت عبد الله رضی الله عنه نماز خواند و بجز یک مرتبه در اول نماز، دیگر در سراسر نماز رفع یَدَیْن نکرد. و در روایت دیگری وارد است که بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.(۱)

﴾❁﴿ علامۀ محدث و داعی کبیر حضرت مولانا شبّیر احمد عثمانی رحمه الله (متوفی ۱۳۶۹ هـ ق) صاحب تفسیر کابلی شریف می گوید:

وَهَذَا إسنَادٌ صَحِيحٌ. این حدیث با سند صحیح روایت شده است.(۲)

﴾❁﴿ راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف اند و این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث جَامِعُ الْاُصُوْل ابن اثیر

﴾۷۶﴿ این حدیث شریف را امام مجد الدین ابو السعادات مبارک بـن محمد شیبانی جزری شافعی معروف به ابن الأثیر رحمه الله (متوفی ۶۰۶ هـ) در

(۱) نصب الراية فی تخريج احاديث الهداية للزيلعی: ۳۹٤/۱

(۲) فتح الملهم بشرح صحيح الامام مسلم: ۱۵۷/۳ و ۱۵۸ المجلد الثالث، بَابُ اسْتِحْبَابِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ حَذْوَ الْمَنْكِبَيْنِ مَعَ تَكْبِيرَةِ الْإِحْرَامِ...

کتاب خود «**جامع الأصول في أحاديث الرسول**» تخریج نموده است.

علقمةُ قال: «قال لنا ابنُ مسعود رضي الله عنه يوماً: ألا أُصَلِّي بكم صلاةَ رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ فصلى ولم يرفعْ يديه إلا مرة واحدة، مع تكبيرة الافتتاح».

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه یک روز به ما فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای تان نخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نماز خواند و تنها یک مرتبه در اول نماز همراه با تکبیر تحریمه رفع یَدَیْن کرد و بس.[1]

﴿❁﴾ چنانکه گذشت این حدیث شریف، «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث إتِّحَافُ المَهَرَة ابن حَجَر

﴿۷۷﴾ این حدیث شریف را علامه ابن حَجَر شافعی رحمه الله (متوفی ۸۵۲ هـ) در «**إتِّحَافُ المَهَرَةِ بالفوائد المبتكرة من أطراف العشرة**» تخریج نموده.

قَالَ إبنُ مَسْعُودٍ: «أَلا أُصَلِّي بِكُمْ صَلاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً» ... فَرَفَعَ فِيْ اَوَّلٍ.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای تان نخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نماز خواند و بجز یکبار دیگر در سراسر نماز رفع یَدَیْن نکرد. در روایت دیگر موجود است که تنها در اول نماز رفع یَدَیْن کرد و بس.[2]

---

(۱) جامع الأصول في أحاديث الرسول لابن الاثير: ۳۰۱/۵ و ۳۰۲ حديث ۳۳۸۳ الفصل الخامس في كيفية الصلاة وأركانها، الفرع الأول في التكبير ورفع اليدين

(۲) إتحاف المهرة بالفوائد المبتكرة من أطراف العشرة: ۳۹۲/۱۰ حديث ۱۳۰۰۹

این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث شرح سنن ابو داود

۷۸ این حدیث شریف را امام محدث فقیه بلا منازع حافظ بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در شرح خود بر سنن ابی داؤد تخریج نموده است.

عن علقمة قال: قال عبد الله بن مسعود: ألا أصلی بکم صلاةَ رسولِ اللهِ صلى الله علیه وسلم؟ قال: فَصلی، فلم یَرفعْ یدیه إِلا مرةً.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای تان نخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یکبار، دیگر در سراسر نماز رفع یَدَیْن نکرد.[۱]

این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث الْمَقْصَدُ الْعَلِیُّ فِیْ زَوَائِدِ اِبِیْ یَعْلِی الْمَوْصِلِیّ

۷۹ این حدیث شریف را علامه ابو الحسن نور الدین علی بن ابی بکر بن سلیمان هَیْثَمِی شافعی رحمه الله (متوفی ۸۰۷ هـ ق) در کتاب «**الْمَقْصَدُ الْعَلِیُّ فِیْ زَوَائِدِ اِبِیْ یَعْلِی الْمَوْصِلِیّ**» تخریج نموده است.

---

(۱) شرح ابی داؤد للعَیْنِی: ۳٤۱/۳ حدیث ۷۲۹ باب: مَن لم یذکر الرفع عند الرکوع

﴾۱۰۶﴿ عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلاةِ وَقَدْ قَالَ مُحَمَّدٌ: فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ بَعْدَ التَّكْبِيرَةِ الأُولَى. قُلْتُ: الَّذِي فِي السُّنَنِ مِنْ حَدِيثِهِ: أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلا عِنْدَ التَّكْبِيرَةِ الأُولَى.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می فرماید: من با حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه، و حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نماز خوانده ام، ایشان همه بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

و در روایت دیگر موجود است که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای تان نخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یکبار در وقت تکبیر تحریمه دیگر در سراسر نماز رفع یَدَیْن نکرد.[1]

﴿❁﴾ شیخ الاسلام مفتی محمد تقی عثمانی مُدَّظِلُّهُ در شرح ترمذی خود دربارۀ حدیث حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می گوید:

«این حدیث شریف بر اثبات مسلک احناف هم صریح است و هم صحیح. و در صحت استدلال برآن هیچ شبهه ای وجود ندارد.»[2]

حدیث فتح القدیر

﴿۸۰﴿ این حدیث شریف را محقق علی الاطلاق و امام مجتهد علامه ابن هُمام حنفی رحمه الله (متوفی ۸۶۱ هـ ق) در کتاب مشهور خود «**فتح القدیر**» تخریج نموده است.

---

(۱) المقصد العلي في زوائد أبي يعلى الموصلي: ۱۳٤/۱ حدیث ۲٦٦ بَابٌ: رَفْعُ الْيَدَيْنِ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلاةِ

(۲) درس ترمذی: ۲۸/۲ و ۳۱ روایت حضرت عبد الله بن مسعود

﴿۱۰۷﴾ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ: «أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ» . وَفِي لَفْظٍ: «فَكَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ».

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای تان نخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و تنها در آغاز نماز رفع یَدَیْن کرد و بس.

و در روایت دیگر موجود است که تنها در اول نماز رفع یَدَیْن کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث منحة السلوک عَیْنِی

﴿۸۱﴾ این حدیث شریف را امام حافظ محدث فقیه، علامه بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـق) در «**منحة السلوک فی شرح تحفة الملوک**» تخریج نموده است.

وقال عبد الله بن مسعود رضي الله عنه: ألا أصلي بكم صلاة النبي صلى الله عليه وسلم، فصلى ولم يرفع يديه إلا في أول مرة. وقال الترمذي: حديث حسن. وما رواه، كان ثم نسخ.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برای تان نخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز در تکبیر

---

(۱) فتح القدير لابن الهمام: ۳۱۰/۱ و ۳۱۱ باب صفة الصلاة

اول نماز، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع يَدَيْن نکرد.

علامه عَيْنِی رحمه‌الله در ادامه می نویسد: امام ترمذی رحمه‌الله این حدیث را حَسَن [و صحیح[1]] قرار داده است و دربارۀ حدیث رفع يَدَيْن کردنِ داخل نماز که از حضرت عبد الله بن عمر رضی‌الله‌عنه روایت شده، باید دانست که آن رفع يَدَيْن در ابتدای اسلام وجود داشت و سپس منسوخ شد.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث الذخیرۀ قَرافی

﴿۸۲﴾ این حدیث شریف را فقیه مشهور مالکی علامه ابو العباس شهاب الدین أحمد بن ادریس مالکی مشهور به قَرَافی (متوفی ۶۸۴هـ) در کتاب مشهور مذهب مالکی «**الذخيرة**» تخریج نموده است.

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّهُ قَالَ أَلَا أُصَلِّي لَكُمْ صَلَاتَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه‌الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه فرمود: آیا نماز حضرت پیغمبر خدا عَلَيْهِ‌السَّلَامُ را برایتان نخوانم؟ (سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه نماز خواند) و بجز یکبار، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع يَدَيْن نکرد.[3]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

---

(۱) البناية شرح الهداية للعينی: ۲۵۶/۲ قول سبحان ربی الاعلی فی السجود | انوار المحمود شرح أبي داود از مولانا محمد صدیق نجیب آبادی رحمه الله: ۲۵۸/۱ | نسخۀ ترمذی مخطوط دار الكتب المصرية: سنن الترمذی به تحقیق محمد شاکر: ۴۱/۲ | مسئلۀ ترک رفع یدین از مولانا الیاس گُمَّن: صفحۀ ۵ | نور الصباح: ص ۱۰۵

(۲) منحة السلوک فی شرح تحفة الملوک للعَيْنِی: ص ۱۲٦

(۳) الذخيرة للقرافی المالکی: ۲۱۹/۲ و ۲۲۰ کتاب الصلاة، الْبَابُ الْخَامِسُ فِي سُنَنِ الصَّلَاةِ

﴿حدیث مِرْقَاةُ المَفَاتِیْح﴾

﴿۸۳﴾ این حدیث شریف را امام محدث اصولی متکلم ملا علی بن سلطان محمد، ابو الحسن نور الدین، قاری هِرَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۱۴هـ ق) در کتاب خود «**مِرْقَاةُ المَفَاتِیْحِ شرح مشکاة المصابیح**» تخریج نموده است.

وَعَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: قَالَ لَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ: «أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَصَلَّى وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً مَعَ تَكْبِيرَةِ الِافْتِتَاحِ».

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برایتان نخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یکبار، به همراه تکبیر آغاز نماز در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[۱]

﴿❁﴾ علامه ملا قاری رحمه الله این حدیث شریف را صحیح قرار می دهد: «صَحِيْحاً». این حدیث صحیح است.[۲]

﴿حدیث التمییز فی تلخیص احادیث شرح الوجیز﴾

﴿۸۴﴾ این حدیث شریف را علامه ابن حَجَر شافعی رحمه الله (متوفی ۸۵۲ هـ ق) در کتاب خود «**التمییز فی تلخیص تخریج احادیث شرح الوجیز**» تخریج نموده است.

حَدِيثٌ آخَرُ: عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ لَأُصَلِّيَنَّ بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ

---

(۱) مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح للقاری: ٦٦٩/٢ حدیث ۸۰۹

(۲) مرقاة المصابیح شرح مشکاة المفاتیح للقاری: ٦٦٩/٢ حدیث ۸۰۹

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برایتان می خوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یکبار (در شروع نماز)، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث البدر المنیر

﴿۸۵﴾ این حدیث شریف را علامه سراج الدین شافعی معروف به ابن مُلَقّن رحمه الله (متوفی ۸۰۴ هـ‍ق) در کتاب بزرگ خود «**البدر المنیر في تخریج الأحادیث والأثار الواقعة في الشرح الکبیر**» تخریج نموده است.

عَن عبد الله بن مَسْعُود رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: «لأصلین بكم صَلَاة رَسُول اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسلم فَصَلى، فَلَم يَرفَع يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً» .

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برایتان بخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یکبار (در شروع نماز)، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

---

(۱) التمییز فی تلخیص تخریج احادیث شرح الوجیز لابن حجر: ٦٢٦/٢ حدیث ۱۱۲۰

(۲) البدر المنیر لابن الملقن الشافعی: ٤٨١/٣

﴿حديث تُحْفَةُ الْأَشْرَاف بِمَعْرِفَةِ الْأَطْرَاف﴾

﴿۸۶﴾ این حدیث شریف را علامه جمال الدین مِزِی شافعی رحمه الله (متوفی ۷۴۲ هـ ق) در کتاب خود «**تُحْفَةُ الْأَشْرَافِ بِمَعْرِفَةِ الْأَطْرَافِ**» تخریج نموده است.

حَدِيثُ: «أَلَا أُصَلِّي لَكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: فَصَلَّى فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برایتان بخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یکبار (در شروع نماز)، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[1]

﴿۞﴾ این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

﴿حديث إطراف المُسْنِد المعتَلِي بأطراف المسنَد الحنبلي﴾

﴿۸۷﴾ این حدیث شریف را علامه ابن حَجَر شافعی رحمه الله (متوفی ۸۵۲ هـ ق) در کتاب خود «**إطراف المُسْنِد المعتَلِي بأطراف المسنَد الحنبلي**» تخریج نموده است.

حديث قَالَ إِبْنُ مَسعُودٍ: أَلَا أُصَلِّي لَكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: فَصَلَّى فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً ... فَرَفَعَ يَدَيهِ فِي أَوَّلٍ.

---

(۱) تحفة الأشراف بمعرفة الأطراف للمزى: ۱۱۳/۷ حديث ۹٤٦۸

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ فرمود: آیا نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برایتان بخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ نماز خواند و بجز یکبار در شروع نماز، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[1]

﴿۞﴾ این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

﴿حدیث شرح سِفْر سعادت﴾

﴿۸۸﴾ این حدیث شریف را امام علامۀ محدِّث، عارف بالله، شیخ محقِّق، شاه عبد الحق محدث دِهْلَوِی ﷫ (متوفی ۱۰۵۲هـ ق) در کتاب مشهور خود «**شرح سِفْر سعادت**» ذکر نموده است.

«و گفت ابن مسعود ﷺ: برداشت [دستها را یعنی رفع یَدَیْن کرد] رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، ما نیز برداشتیم؛ و ترک کرد [رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ رفع یَدَیْن را]، ما نیز ترک کردیم».[2]

﴿حدیث تَیْسِیرُ القاری شرح فارسی صحیح بخاری﴾

﴿۸۹﴾ این حدیث شریف را عالِم و محدث ناقد کامل مولانا نور الدین دِهْلَوِی بن مولانا عبد الحق محدث دِهْلَوِی ﷫ (متوفی ۱۰۷۳هـ ق) در کتاب خود «**تَیْسِیرُ القاری شرح فارسی صحیح بخاری**» تخریج نموده است.

---

(۱) إطراف المُسْنِد المعتَلِي بأطراف المسنَد الحنبلي لابن حجر: ٤/١٨٧ حديث ٥٦٣٦

(۲) شرح سِفْر سعادت: ص ٦٦

«امام اعظم نقل کرده: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيْمَ عَنْ عَلْقَمَةَ وَالْأَسْوَدِ، عَنْ عَبْدَ اللهِ بن مَسْعودٍ رَضِىَ اللهُ عَنهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لا يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلّاعِندَ إفتِتَاحِ الصَّلَوةِ ، ثُمَّ لَا يَعُودُ لِشَيءٍ مِن ذَلک ... از عبد الله بن مسعود ﷺ روایت است که پیغمبر خدا ﷺ بر نمی داشت دو دست خود را مگر در نزد شروع کردن نماز، پستر عَود نمی کرد مر هیچ حالی را از آن برداشتن. (یعنی در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد)».[۱]

﴿۸۹﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» می باشد. و سند این حدیث شریف از حضرت امام اعظم ﷫ تا بالا «أَبُوْحَنِيْفَةَ عَنْ حَمَّاد عَنْ إِبْرَاهِيْمَ عَنْ الْأَسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بن مَسْعودٍ رَضِىَ اللهُ عَنهُ» عالی ترین سند حدیث در دنیا می باشد، زیرا همهٔ راویان این سند، نه تنها ثقات اند بلکه مطابق اصول حدیث هم تام الضبط اند و هم کثیر الملازمه.[۲] و هم فقیه ترین مردم زمان خود.

حدیث شرح شیخ الاسلام بر صحیح بخاری

﴿۹۰﴾ این حدیث شریف را شیخ الاسلام، نبیرهٔ شیخ عبد الحق محدث دهلوی ﷫ در شرح فارسی خود بر صحیح بخاری شریف موسوم به «**شرح شیخ الاسلام**» تخریج نموده است.

«**حدیث ابن مسعود** ﷺ: به تحقیق آنحضرت ﷺ بر نمی داشت دو دست خود را مگر نزد افتتاح نماز، پستر عَود نمی کرد به چیزی، یعنی باز برنمی داشت (یعنی رفع یَدَیْن نمی کرد) در وقتی دیگر غیر افتتاح».[۳]

---

(۱) تیسیر القاری شرح فارسی صحیح بخاری: ۲٥٤/۱ باب اذا قام من الرکعتین

(۲) تجلیات صفدر: ۹۱/۲

(۳) شرح شیخ الاسلام: الجزء الثالث: ۲/ ۱۰۹

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشند.

حدیث جمع الفوائد

﴿۹۱﴾ این حدیث شریف را علامه محمد بن محمد مغربی مالکی رحمه الله (متوفی ۱۰۹۴ هـ ق) در کتاب خود «**جمع الفوائد من جامع الاصول و مجمع الزوائد**» تخریج نموده است.

(عَلْقَمَة) قَالَ لَنَا إبنُ مَسعُودٍ یومًا: أَلَا أُصَلِّي لكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ الله صلى الله عليه وسلم فَصَلَّى ولَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً. لأصحاب السنن.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه روزی به ما فرمود: آیا نماز حضرت پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را برایتان نخوانم؟ سپس حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه نماز خواند و بجز یکبار، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.[۱]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشند.

---

(۱) جمع الفوائد من جامع الأصول ومجمع الزَّوائِد: ۲۲۱/۱ حدیث ۱۳۳۳ كيفية الصلاة واركانها

﴿حضرت عبدالله بن مسعود رضی‌الله‌عنه در داخل نماز رفع یدین نمی کرد﴾

﴿حدیث مُوَطَّای محمد﴾

﴿۹۲﴾ این حدیث شریف را امام مجتهد محدث فقیه بلا منازع امام محمد بن حسن شَیْبَانی حنفی رحمه‌الله (متوفی ۱۷۹هـ ق) در «**مُوَطَّای**» خود روایت نموده است.

قَالَ مُحَمَّدٌ ، أَخْبَرَنَا الثَّوْرِيُّ، حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ، أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلاةَ.

ترجمه: امام محمد رحمه‌الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه فقط در شروع نماز رفع یَدَیْن می کرد و بس.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

﴿حدیث مُصَنَّف ابن ابی شَیْبَه﴾

﴿۹۳﴾ این حدیث شریف را امام ابوبکر ابن ابی شَیْبَه رحمه‌الله (متوفی ۲۳۵هـ ق) استاذ امام بخاری رحمه‌الله در کتاب مشهور خود «**أَلْمُصَنَّف**» روایت

(۱) موطا محمد: ص ۵۹ حدیث ۱۱۰ باب افتتاح الصلاة

نموده است.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، «أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ مَا يَسْتَفْتِحُ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُهُمَا».

ترجمه: امام ابراهیم نَخَعِی رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه فقط در شروع نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد. (۱)

﴾❁﴿ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» می باشد.

(۱) مصنف ابن ابی شیبة: ۲۱۳/۱ حدیث ۲۴۴۳ كِتَابُ الصَّلَوات، مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ

مناظره حضرت امام اعظم وامام اوزاعی

مناظرۀ حضرت امام اعظم و امام اوزاعی

حدیث مُسنَد امام اعظم

۹۴ این حدیث شریف در کتاب «**مُسْنَد امام اعظم**» روایت شده است. حضرت امام اعظم در سال ۱۵۰ هجری قمری از دنیا رحلت نمود.

إِجْتَمَعَ أَبُو حَنِيفَةَ وَالْأَوْزَاعِيُّ فِي دَارِ الْحَنَّاطِينَ بِمَكَّةَ، فَقَالَ الْأَوْزَاعِيُّ لِأَبِي حَنِيفَةَ: مَا بَالُكُمْ لَا تَرْفَعُونَ أَيْدِيَكُمْ فِي الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ الرَّفْعِ مِنْهُ؟ فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: لِأَجْلِ أَنَّهُ لَمْ يَصِحَّ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ شَيْءٌ، قَالَ: كَيْفَ لَا يَصِحُّ، وَقَدْ حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، وَعِنْدَ الرُّكُوعِ، وَعِنْدَ الرَّفْعِ مِنْهُ». فَقَالَ لَهُ أَبُو حَنِيفَةَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ وَالْأَسْوَدِ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، وَلَا يَعُودُ شَيْءٌ مِنْ ذَلِكَ». فَقَالَ الْأَوْزَاعِيُّ: أُحَدِّثُكَ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، وَتَقُولُ: حَدَّثَنِي حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ! فَقَالَ لَهُ أَبُو حَنِيفَةَ: كَانَ حَمَّادٌ أَفْقَهَ مِنَ الزُّهْرِيِّ، وَكَانَ إِبْرَاهِيمُ أَفْقَهُ مِنْ سَالِمٍ، وَعَلْقَمَةُ لَيْسَ بِدُونِ ابْنِ عُمَرَ فِي الْفِقْهِ وَإِنْ كَانَتْ لِابْنِ عُمَرَ صُحْبَةٌ أَوْ لَهُ فَضْلُ صُحْبَةٍ، فَالْأَسْوَدُ لَهُ فَضْلٌ كَثِيرٌ، وَعَبْدُ اللهِ هُوَ عَبْدُ اللهِ، فَسَكَتَ الْأَوْزَاعِيُّ.

ترجمه: امام سُفْیَان بْن عُیَیْنَه رحمه‌الله روایت می کند که حضرت امام اعظم ابوحنیفه رحمه‌الله و امام اَوْزاعِی رحمه‌الله در بازار گندم فروشان مکۀ مکرمه در مجلسی باهم یکجا شدند. امام اَوْزاعِی رحمه‌الله گفت: چرا شما اهل عراق در وقت رکوع رفع یَدَیْن نمی کنید؟ حضرت امام اعظم رحمه‌الله فرمود: زیرا در این

مورد هیچ حدیث صحیحِ (بلا معارض) از حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثابت نیست. امام اَوْزاعِی رحمه‌الله گفت: چگونه ثابت نیست در حالی که زُهْرِی رحمه‌الله از سالِم رحمه‌الله و او از حضرت عبد الله بن عمر رضی‌الله‌عنهما روایت می کند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در شروع نماز و در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع، رفع یَدَیْن می کردند.

امام اعظم رحمه‌الله فرمود: حَمّاد رحمه‌الله از ابراهیم نَخَعِی رحمه‌الله و او از حضرت عَلْقَمَه رحمه‌الله و حضرت اَسْوَد رحمه‌الله و هر دوی ایشان از حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه حدیث بیان کردند که بی شک حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

امام اَوْزاعِی رحمه‌الله گفت: من از زُهْرِی از سالِم از ابن عمر رضی‌الله‌عنهما حدیث را روایت می کنم و شما در مقابل آن از حَمّاد از ابراهیم نَخَعِی حدیث می آورید؟ امام اعظم رحمه‌الله فرمود: حَمّاد از زُهْرِی فقیه تر بود و ابراهیم نَخَعِی از سالِم فقیه تر بود و حضرت عبد الله بن عمر رضی‌الله‌عنهما اگرچه در فضل صحابیت افضل است عَلْقَمَه در فقه از او کمتر نبود، و اَسْوَد فضیلت بزرگ و بسیار داراست، و حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه است. امام اَوْزاعِی رحمه‌الله با شنیدن این جواب، خاموش و لاجواب ماند.[۱]

بعضی نکات این حدیث شریف:

❁ سیّدنا حضرت امام اعظم رحمه‌الله در این روایت نمایان گردانیده است که حُسن و خوبی سندِ این حدیث شریف آنست که هر روایت کنندۀ آن نه تنها از «فُقَهَاء» بلکه در عصر خود «فقیه ترین» مردم زمان خود بود. و حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دربارۀ فِقه و فُقَهاء می فرماید: مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ

---

(۱) مسند ابی حنیفة للحصکفی: حدیث ۱۸ کتاب الصلاة

بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ. هر کسی که خداوند بخواهد با او نیکوئی کند، او را در دین فقیه می سازد.[1] لذا در ترجیح حدیثی که هر یک از راویان سند آن «فقیه ترین» مردم عصر خود باشد هیچ جای شکی نیست. حق اینست که مخالفین ما هیچ حدیثی ندارند که هر راوی آن «فقیه ترین» مردم عصر خود باشد.

﴾۞﴿ راویان این حدیث همگان از خیر القرون اسلام است و خیر بودن صحابه و تابعین و تبع تابعین یعنی مردم خیر القرون اسلام در احادیث شریف منصوص است. خَيْرُكُمْ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ.[2]

﴾۞﴿ همهٔ راویان این حدیث شریف کوفی اند و تمامی کوفیان بر متروک بودن رفع يَدَيْن در داخل نماز اتفاق دارند، چنانچه امام ترمذی رحمه الله می نویسد: وَهُوَ قَوْلُ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، وَأَهْلِ الكُوفَةِ. این متروک بودن رفع يَدَيْن، مذهب امام سُفْيَان ثوری رحمه الله و همهٔ اهل کوفه است.[3]

و مولانا عبد الحی لَکْنَوِی رحمه الله می نویسد: این (متروک بودن رفع يَدَيْن)، مذهب حضرت امام اعظم، امام سفیان ثَوری، امام حَسَن بن متی و تمامی متقدمین و متأخرین فقهای کوفه است.[4]

﴾۞﴿ این حدیث شریف مسلسل بالعمل نیز است، یعنی تمام کسانی که آن را روایت می کنند بر آن عامل نیز بودند.

﴾۞﴿ چنانچه حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه بعد از شروع نماز، دیگر رفع يَدَيْن نمی کرد.[5]

---

(۱) صحیح البخاری: ۲۵/۱ حدیث ۷۱ كِتَابُ العِلْمِ، بَابٌ: مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ

(۲) صحیح البخاری: ۱۷۱/۳ حدیث ۲٦٥۱ كِتَابُ الشَّهَادَاتِ؛ بَابٌ: لاَ يَشْهَدُ عَلَى شَهَادَةِ جَوْرٍ إِذَا أُشْهِدَ

(۳) جامع الترمذی: ۳٤۳/۱ حدیث ۲٥۷ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ، باب ما جاء أن النبي صلى الله عليه وسلم لم يرفع إلا في أول مرة، چاپ بشار

(٤) التعليق المُمَجَّد: ص ۹۱

(٥) موطا محمد: ص ٥۹ حدیث ۱۱۰ باب افتتاح الصلاة | مصنف ابن ابی شیبة: ۲۱۳/۱ حدیث ۲٤٤۳ كِتَابُ الصَّلَوات، مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ

❁ حضرت اَسْوَد رحمه الله و عَلْقَمَه رحمه الله نیز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

❁ حضرت امام ابراهیم نَخَعِی رحمه الله نیز بعد از شروع نماز، دیگر رفع یَدَیْن نمی کرد.[2]

❁ حضرت امام حَمَّاد رحمه الله و حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله نیز در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[3]

منسوخی رفع یَدَیْن با هر تکبیرِ داخل نماز:

❁ امام اَوْزاعِی رحمه الله در مورد رفع یَدَیْن در داخل نماز، بعد از این مناظره چه می گفت؟ امام بخاری رحمه الله جواب این سوال را در کتاب خود چنین می آورد که امام اَوْزاعِی رحمه الله در این باره می گفت که ذَلِكَ الْأَمْرُ الْأَوَّلُ، رفع یَدَیْن های داخل نماز با هر تکبیر از افعال ادوار ابتدائی اسلام بود (و حالا همه منسوخ می باشد).[4]

❁ و باید دانست که تکبیر تحریمۀ آغاز نماز در خارج از نماز واقع می باشد و همچنین شرط نماز است، و سایر رفع یَدَیْن ها در داخل نماز قرار دارند، و لذا امام اَوْزاعِی رحمه الله رفع یَدَیْن های رکوع را از افعال ادوار ابتدائی اسلام (و لذا متروک و منسوخ) می دانَد.

سند این حدیث شریف:

❁ سند أَبُو حَنِيفَةَ عَنْ حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ (أَوِ الْأَسْوَدِ) عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، اعلی ترین سند حدیث در دنیا می باشد، زیرا همۀ راویان این سند، مطابق اصول حدیث هم تام الضبط اند

---

(۱) مصنف ابن ابی شیبة: ۲۱٤/۱ حدیث ۲٤٥۳ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ
(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۲۱۳/۱ حدیث ۲٤٤٥ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ
(۳) کتاب الآثار: ۱۲٦/۱ حدیث ۷۳ بَابُ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، وَرَفْعِ الْأَيْدِي...
(٤) البخاری، قرة العینین برفع الیَدَیْن فی الصلاة: ص ۷۳ حدیث ۱۰٤

و هم کثیر الملازمه [1] و هم «فقیه ترین» مردم زمان خود.

﴿❁﴾ محقق و محدث کبیر هند حضرت مولانا شیخ حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید:

وَسَنَدُ أَبِيْ حَنِيْفَةَ رِجَالُهُ كُلُّهُمْ ثِقَاتٌ.

ترجمه: همۀ راویان سند امام اعظم رحمه الله ثقات هستند. [2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است، و سند این حدیث شریف از حضرت امام اعظم رحمه الله تا بالا «أَبُوْحَنِيْفَةَ عَنْ حَمَّاد عَنْ إِبْرَاهِيْمَ عَنْ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بن مَسْعودٍ رَضِىَ اللهُ عَنهُ»، عالی ترین سند حدیث در دنیا می باشد، زیرا همۀ راویان این سند، نه تنها ثقات اند بلکه مطابق اصول حدیث هم تام الضبط اند و هم کثیر الملازمه و هم فقیه ترین مردم زمان خود.

حديث مُسْنَد الْإمَامِ الْأعْظَمِ أبِي حَنِيْفَةَ

﴿۹۵﴾ این حدیث شریف را امام حافظ فقیه علامۀ محدِّث شیخ أبو محمد عبد الله بن یعقوب حارث بخاری (متوفی ۳۴۰ هـ ق) در «**مُسْنَدُ الْإمَامِ الْأعْظَمِ أبِيْ حَنِيْفَةَ**» تخریج نموده است.

حدثنا محمد بن زياد الرازى، حدثنا سليمان ابن الشاذكونى، قال سَمِعتُ سُفيانَ ابْنَ عُيَيْنَةَ يَقُولُ: إجْتَمَعَ أَبُو حَنِيفَةَ وَالْأَوْزَاعِيِّ فِي دَارِ الْحَنَّاطِينَ بِمَكَّةَ فَقَالَ الْأَوْزَاعِيُّ لأَبِي حَنِيفَةَ: مَا بَالُكُمْ لَا تَرْفَعُونَ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَالرَّفْعُ مِنْهُ، فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: لِأَجْلِ أَنَّهُ لَمْ يَصِحَّ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ شَيْءٌ. فَقَالَ: كَيْفَ لَمْ يَصِحَّ وَقَدْ حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ وَعِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ الرَّفْعِ

---

(۱) تجلیات صفدر: ۹۱/۲

(۲) تحقیق مسئلۀ رفع یَدَیْن: ص ۲۷

مِنْهُ». فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ وَالْأَسْوَدُ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَعُودُ لِشَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ». فَقَالَ الْأَوْزَاعِيُّ: أُحَدِّثُكَ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ وَتَقُولُ حَدَّثَنِي حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ؟ فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: كَانَ حَمَّادٌ أَفْقَهَ مِنْ الزُّهْرِيِّ، وَكَانَ إِبْرَاهِيمُ أَفْقَهَ مِنْ سَالِمٍ، وَعَلْقَمَةُ لَيْسَ بِدُونٍ مِنْ ابْنِ عُمَرَ فِي الْفِقْهِ، وَإِنْ كَانَتْ لِابْنِ عُمَرَ صُحْبَةٌ وَلَهُ فَضْلُ صُحْبَةٍ فَالْأَسْوَدُ لَهُ فَضْلٌ كَثِيرٌ، وَعَبْدُ اللهِ عَبْدُ اللهِ فَسَكَتَ الْأَوْزَاعِيُّ.

ترجمه: امام سُفْیَان بْن عُیَیْنَه رحمه الله روایت می کند که حضرت امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله و امام اَوْزاعِی رحمه الله در بازار گندم فروشان مکهٔ مکرمه در مجلسی باهم یکجا شدند. امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: چرا شما در وقت رکوع و برخاستن از رکوع رفع یَدَیْن نمی کنید؟ حضرت امام اعظم رحمه الله فرمود: زیرا در این مورد هیچ حدیث صحیحِ (بلا معارض) از حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثابت نیست. امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: چگونه ثابت نیست در حالی که زُهْرِی رحمه الله از سالِم رحمه الله و او از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در شروع نماز و در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع، رفع یَدَیْن می کردند.

امام اعظم رحمه الله فرمود: حَمّاد رحمه الله از ابراهیم نَخَعِی رحمه الله و او از حضرت عَلْقَمَه رحمه الله و حضرت اَسْوَد رحمه الله و هر دوی ایشان از حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه حدیث بیان کردند که بی شک حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: من از زُهْرِی از سالِم از ابن عمر رضی الله عنهما حدیث را روایت می کنم و شما در مقابل آن از حَمّاد از ابراهیم نَخَعِی حدیث می آورید؟ امام اعظم رحمه الله فرمود: حَمّاد از زُهْرِی فقیه تر بود و ابراهیم نَخَعِی از سالِم فقیه تر بود و حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما اگرچه در فضل صحابیت

افضل است، عَلْقَمَه در فقه از او کمتر نبود، و اَسْوَد فضیلت بزرگ و بسیار داراست، و حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ است. امام اَوْزاعِی ﷺ با شنیدن این جواب، خاموش و لاجواب ماند.[1]

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است، و سند این حدیث شریف از حضرت امام اعظم ﷺ تا بالا «أَبُوحَنِيْفَةَ عَنْ حَمَّاد عَنْ إِبْرَاهِيْمَ عَنْ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بن مَسْعودٍ رَضِىَ اللهُ عَنهُ»، عالی ترین سند حدیث در دنیا می باشد، زیرا همهٔ راویان این سند، نه تنها ثقات اند بلکه مطابق اصول حدیث هم تام الضبط اند و هم کثیر الملازمه و هم فقیه ترین مردم زمان خود.

حديث مبسوط امام سَرَخْسی

﴿۹۶﴾ این حدیث شریف را امام شمس الأئمهٔ سَرَخْسی ﷺ محمد بن احمد بن ابی سَهْل (متوفی ۴۸۳هـ ق) در کتاب مشهور خود «**المبسوط**» تخریج نموده است.

وَفِي الْمَسْأَلَةِ حِكَايَةٌ فَإِنَّ الْأَوْزَاعِيَّ لَقِيَ أَبَا حَنِيفَةَ رَحِمَهُمُ اللهُ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَقَالَ مَا بَالُ أَهْلِ الْعِرَاقِ لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنَ الرُّكُوعِ، وَقَدْ حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمْ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنْ الرُّكُوعِ» ، فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى حَدَّثَنِي حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عِنْدَ تَكْبِيرَةِ الْإِحْرَامِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ». فَقَالَ الْأَوْزَاعِيُّ عَجَبًا مِنْ أَبِي حَنِيفَةَ أُحَدِّثُهُ بِحَدِيثِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ وَهُوَ يُحَدِّثُنِي بِحَدِيثِ حَمَّادٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ فَرَجَّحَ حَدِيثَهُ بِعُلُوِّ إِسْنَادِهِ. فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ أَمَّا حَمَّادٌ فَكَانَ أَفْقَهَ مِنْ الزُّهْرِيِّ وَأَمَّا إِبْرَاهِيمُ فَكَانَ أَفْقَهَ مِنْ سَالِمٍ وَلَوْلَا سَبْقُ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لَقُلْتُ بِأَنَّ عَلْقَمَةَ أَفْقَهُ مِنْهُ وَأَمَّا عَبْدُ اللهِ

---

(۱) مسند الإمام الأعظم أبي حنيفة برواية الحارثي: ٤٨٤/١ و ٤٨٥ و ٤٨٦ حديث ٧٧٨

(عَبْدُ اللهِ)، فَرَجَّحَ حَدِيثَهُ بِفِقْهِ رُوَاتِهِ وَهُوَ الْمَذْهَبُ؛ لِأَنَّ التَّرْجِيحَ بِفِقْهِ الرُّوَاةِ لَا بِعُلُوِّ الْإِسْنَادِ.

ترجمه: امام اَوْزاعِی رحمه الله با حضرت امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله در (بازار گندم فروشان، نزدیک) مسجد الحرام شریف در مجلسی باهم یکجا شدند. امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: چرا اهل عراق در وقت رفتن به رکوع و در وقت سربلند کردن از رکوع رفع یَدَیْن نمی کنند، در حالی که زُهْرِی رحمه الله از سالِم رحمه الله و او از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما برایم روایت کرد که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در شروع نماز و در وقت رکوع و برخاستن از رکوع رفع یَدَیْن می کردند.

حضرت امام اعظم رحمه الله فرمود: زیرا حَمّاد رحمه الله از ابراهیم نَخَعِی رحمه الله و او از حضرت عَلْقَمَه رحمه الله و او از حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه برایم حدیث بیان کرد که بی شک حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: اینکار عجیب است، من برای شما از زُهْرِی از سالِم از ابن عمر رضی الله عنهما حدیث را روایت می کنم و شما در مقابل از حَمّاد از ابراهیم نَخَعِی حدیث می آورید؟

امام اَوْزاعِی رحمه الله عُلُوِّ اسنادِ روایت را مدار ترجیح قرار داد.

امام اعظم رحمه الله فرمود: حَمّاد از زُهْرِی فقیه تر بود و ابراهیم نَخَعِی از سالِم فقیه تر بود و اگر فضل صحابیّت حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما نمی بود، می گفتم که عَلْقَمَه فقیه تر از او بود، و حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه است. (امام اَوْزاعِی رحمه الله با شنیدن این جواب خاموش و لاجواب ماند).[۱]

---

(۱) المبسوط للسرخسی: ۱۴/۱ کیفیة الدخول فی الصلاة

حضرت امام اعظم رحمه‌الله مدار ترجیح حدیث را «فقیه بودن راویان» آن قرار دارد، و همین مذهب اهل سنَّت و جماعت احناف می باشد، زیرا مدار ترجیح دادن یک حدیث بر حدیث دیگر، «فقیه بودن راویان» است نه عُلُوِّ سند آن.

حدیث مناقب الْإمَامِ الْأعْظَمِ أبِیْ حَنِیْفَةَ

۹۷ این حدیث شریف را امام حافظ فقیه علامهٔ محدِّث، مُوَفّق بن احمد مکی خطیب خوارزم رحمه‌الله (متولد ۴۸۴ هـ متوفی ۵۶۸ هـ‌ق) در کتاب بزرگ خود «**مَنَاقِبُ الْإمَامِ الْأعْظَمِ أبِیْ حَنِیْفَةَ**» تخریج نموده است.

إجْتَمَعَ أَبُو حَنِيفَةَ وَالْأَوْزَاعِيِّ فِي دَارِ الْحَنَّاطِينَ بِمَكَّةَ فَقَالَ الْأَوْزَاعِيُّ لأَبِي حَنِيفَةَ: مَا بَالُكُمْ لَا تَرْفَعُونَ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَالرَّفْعُ مِنْهُ، فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: لِأَجْلِ أَنَّهُ لَمْ يَصِحَّ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ شَيْءٌ. فَقَالَ: كَيْفَ لَمْ يَصِحَّ وَقَدْ حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ وَعِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ الرَّفْعِ مِنْهُ». فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ وَالْأَسْوَدُ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَعُودُ لِشَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ». فَقَالَ الْأَوْزَاعِيُّ: أُحَدِّثُكَ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ وَتَقُولُ حَدَّثَنِي حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ؟ فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: كَانَ حَمَّادٌ أَفْقَهَ مِنَ الزُّهْرِيِّ، وَكَانَ إِبْرَاهِيمُ أَفْقَهَ مِنْ سَالِمٍ، وَعَلْقَمَةُ لَيْسَ بِدُونٍ مِنْ ابْنِ عُمَرَ فِي الْفِقْهِ، وَإِنْ كَانَتْ لِابْنِ عُمَرَ صُحْبَةٌ وَلَهُ فَضْلُ صُحْبَةٍ فَالْأَسْوَدُ لَهُ فَضْلٌ كَثِيرٌ، وَعَبْدُ اللهِ عَبْدُ اللهِ. فَسَكَتَ الْأَوْزَاعِيُّ.

ترجمه: روایت است که حضرت امام اعظم ابوحنیفه رحمه‌الله و امام اَوْزاعِی رحمه‌الله در بازار گندم فروشان مکهٔ مکرّمه در مجلسی باهم یکجا شدند. امام اَوْزاعِی رحمه‌الله گفت: شما اهل عراق در وقت رکوع و بالا شدن از رکوع چرا رفع یَدَیْن نمی کنید؟ حضرت امام اعظم رحمه‌الله فرمود: زیرا در این مورد

هیچ حدیث صحیحِ (بلا معارض) از حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثابت نیست. امام اَوْزاعِی رحمه‌الله گفت: چگونه ثابت نیست در حالی که زُهْرِی رحمه‌الله از سالِم رحمه‌الله و او از حضرت عبد الله بن عمر رضی‌الله‌عنهما روایت می کند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در شروع نماز و در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع، رفع یَدَیْن می کردند. امام اعظم رحمه‌الله فرمود: حَمّاد رحمه‌الله از ابراهیم نَخَعِی رحمه‌الله و او از حضرت عَلْقَمَه رحمه‌الله و حضرت اَسْوَد رحمه‌الله و هر دوی ایشان از حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه حدیث بیان کردند که بی شک حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بجز آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند. امام اَوْزاعِی رحمه‌الله گفت: من از زُهْرِی از سالِم از ابن عمر رضی‌الله‌عنهما حدیث را روایت می کنم و شما در مقابل از حَمّاد از ابراهیم نَخَعِی حدیث می آورید؟ امام اعظم رحمه‌الله فرمود: حَمّاد از زُهْرِی فقیه تر بود و ابراهیم نَخَعِی از سالِم فقیه تر بود و حضرت عبد الله بن عمر رضی‌الله‌عنهما اگرچه در فضل صحابیت برتر است، عَلْقَمَه در فقه از او کمتر نبود، و أسْوَد فضیلت بزرگ و بسیار داراست، و حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه است. امام اَوْزاعِی رحمه‌الله با شنیدن این جواب، خاموش و لاجواب ماند.[1]

حدیث العنایة

﴿۹۸﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث علامه اکمل الدین بابرتی رحمه‌الله (متوفی ۷۸۶ هـ) در کتاب مشهور خود «**العنایة**» تخریج نموده.

أَنَّ الْأَوْزَاعِيَّ لَقِيَ أَبَا حَنِيفَةَ رَحِمَهُمَا اللهُ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَقَالَ: مَا بَالُ أَهْلِ

(۱) مناقب الامام الاعظم ابی حنیفة للموفق المکی: ۱۳۰/۱ و ۱۳۱ مناظرة الامام مع الاَوْزاعِی فی مسألة رفع الیَدَیْن سوی تکبیرة الافتتاح

الْعِرَاقِ لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنْهُ وَقَدْ حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عِنْدَ هُمَا، فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: حَدَّثَنِي حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عِنْدَ تَكْبِيرَةِ الِافْتِتَاحِ ثُمَّ لَا يَعُودُ» فَقَالَ الْأَوْزَاعِيُّ: عَجَبًا مِنْ أَبِي حَنِيفَةَ أُحَدِّثُهُ بِحَدِيثِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ وَهُوَ يُحَدِّثُنِي بِحَدِيثِ حَمَّادٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ، فَرَجَّحَ حَدِيثَهُ بِعُلُوِّ إِسْنَادِهِ. فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: أَمَّا حَمَّادٌ فَكَانَ أَفْقَهَ مِنْ الزُّهْرِيِّ، وَإِبْرَاهِيمُ كَانَ أَفْقَهَ مِنْ سَالِمٍ، وَلَوْلَا سَبْقُ ابْنِ عُمَرَ لَقُلْت بِأَنَّ عَلْقَمَةَ أَفْقَهُ مِنْهُ، وَأَمَّا عَبْدُ اللهِ فَعَبْدُ اللهِ، فَرَجَّحَ حَدِيثَهُ بِفِقْهِ الرُّوَاةِ وَهُوَ الْمَذْهَبُ فَإِنَّ التَّرْجِيحَ بِفِقْهِ الرُّوَاةِ لَا بِعُلُوِّ الْإِسْنَادِ، ...

خَلَا أَنَّ الْمُحْتَمَلَ عَلَى الرُّوَاةِ وَرُوَاةُ أَخْبَارِنَا الْبَدْرِيُّونَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِينَ كَانُوا يَلُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّلَاةِ، وَرُوَاتُهُ ابْنُ عُمَرَ وَوَائِلُ بْنُ حُجْرٍ كَانُوا يَقُومُونَ بِبُعْدٍ مِنْهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ، وَالْأَخْذُ بِقَوْلِ الْأَقْرَبِ أَوْلَى.

ترجمه: امام اَوْزاعِی رحمه الله با حضرت امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله در (بازار گندم فروشان، نزدیک) مسجد الحرام شریف در مجلسی باهم یکجا شدند. امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: چرا اهل عراق در وقت رفتن به رکوع و در وقت سربلند کردن از رکوع رفع یَدَیْن نمی کنند، در حالی که زُهْرِی رحمه الله از سالِم رحمه الله و او از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما برایم روایت کرد که حضرت رسول خدا عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ در شروع نماز و در وقت رکوع و برخاستن از رکوع رفع یَدَیْن می کردند.

حضرت امام اعظم رحمه الله فرمود: زیرا حَمّاد رحمه الله از ابراهیم نَخَعِی رحمه الله و او از حضرت عَلْقَمَه رحمه الله و او از حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه برایم حدیث بیان کرد که بی شک حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

امام اَوْزاعِی رَحِمَهُ اللَّه گفت: اینکار عجیب است، من برای شما از زُهْرِی از سالِم از ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا حدیث را روایت می کنم و شما در مقابل از حَمّاد از ابراهیم نَخَعِی حدیث می آورید؟

امام اَوْزاعِی رَحِمَهُ اللَّه عُلُوِّ اسنادِ روایت را مدار ترجیح قرار داد.

امام اعظم رَحِمَهُ اللَّه فرمود: حَمّاد از زُهْرِی فقیه تر بود و ابراهیم نَخَعِی از سالِم فقیه تر بود و اگر فضل صحابیّت حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا نمی بود، می گفتم که عَلْقَمَه فقیه تر از او بود، و حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ است. (امام اَوْزاعِی رَحِمَهُ اللَّه با شنیدن این جواب خاموش و لاجواب ماند).

حضرت امام اعظم رَحِمَهُ اللَّه مدار ترجیح حدیث را «فقیه بودن راویان» آن قرار دارد، و همین مذهب اهل سنَّت و جماعت احناف می باشد، زیرا مدار ترجیح یک حدیث بر حدیث دیگر «فقیه بودن راویان» آن حدیث است نه عُلُوِّ سند آن.[1]

﴿❁﴾ امام بابرتی رَحِمَهُ اللَّه (متوفی ۷۸۶ هـ) در ادامه می گوید: و باید دانست که مدار ترجیح احادیث شریف، راویان آن می باشد و راویان احادیث استدلالی ما اهل سنّت و جماعتِ احناف، صحابهٔ بدری حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می باشند که در هنگام نماز در نزدیکی حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ایستاده می شدند، و راویان احادیث استدلالی مخالفین، حضرت عبد الله بن عمر و حضرت وائل بن حُجْر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ اند که در نماز دور از حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ایستاده می شدند. و آشکاراست که عمل بر احادیث صحابه ای که مُقرَّبان حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هستند و در نزدیکی آنحضرت ایستاده می شدند بهتر و برتر است.[2]

---

(۱) العناية شرح الهداية للبابرتی: ۳۱۰/۱ و ۳۱۱ باب صفة الصلاة

(۲) العناية شرح الهداية للبابرتی: ۳۱۰/۱ و ۳۱۱ باب صفة الصلاة

حدیث البنایة

۹۹ این حدیث شریف را امام محدث فقیه بلا منازع علامه بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ) در «ألبنایة شرح الهدایة» تخریج نموده است.

الْأَوْزَاعِيّ لَقِيَ أَبَا حَنِيفَةَ رَحِمَهُمُ اللهُ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَقَالَ مَا بَالُ أَهْلِ الْعِرَاقِ لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنْ الرُّكُوعِ، وَقَدْ حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمْ: «أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عِنْدَهُمَا» ، فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى حَدَّثَنِي حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عِنْدَ تَكْبِيرَةِ الْإِفتتاحِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ». قَالَ عَجَبًا مِنْ أَبِي حَنِيفَةَ أُحَدِّثُهُ بِحَدِيثِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ وَهُوَ يُحَدِّثُنِي بِحَدِيثِ حَمَّادٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ، فَأَشَارَ إِلَى عُلُوِّ إِسْنَادِهِ. فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ أَمَّا حَمَّادٌ فَكَانَ أَفْقَهَ مِنْ الزُّهْرِيِّ وَأَمَّا إِبْرَاهِيمُ فَكَانَ أَفْقَهَ مِنْ سَالِمٍ وَلَوْلَا سَبْقُ ابْنِ عُمَرَ لَقُلْتُ بِأَنَّ عَلْقَمَةَ أَفْقَهُ مِنْهُ وَأَمَّا عَبْدُ اللهِ (عَبْدُ اللهِ)، فَرَجَّحَ بِفِقْهِ رُوَاتِهِ؛ لِأَنَّ التَّرْجِيحَ بِفِقْهِ الرُّوَاةِ لَا بِعُلُوِّ الْإِسْنَادِ فَسَكَتَ الْأَوْزَاعِيُّ رَحِمَهُ اللهُ.

ترجمه: امام اَوْزاعِی رحمه الله با حضرت امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله در (بازار گندم فروشان، نزدیک) مسجد الحرام شریف در مجلسی باهم یکجا شدند. امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: چرا اهل عراق در وقت رفتن به رکوع و در وقت سربلند کردن از رکوع رفع یَدَیْن نمی کنند، در حالی که زُهْرِی رحمه الله از سالِم رحمه الله و او از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما برایم روایت کرد که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در این دو وقت رفع یَدَیْن می کردند.

حضرت امام اعظم رحمه الله فرمود: زیرا حَمّاد رحمه الله از ابراهیم نَخَعِی رحمه الله و او از حضرت عَلْقَمَه رحمه الله و او از حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه برایم حدیث بیان کرد که بی شک حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در آغاز نماز

رفع یَدَیْن می کردند و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: این عجیب است، من برای شما از زُهْرِی از سالِم از ابن عمر رضی الله عنهما حدیث را روایت می کنم و شما در مقابل از حَمّاد از ابراهیم نَخَعِی حدیث می آورید؟ امام اَوْزاعِی رحمه الله اشاره رسانید که عُلُوِّ اسناد روایت، مدار ترجیح می باشد.

امام اعظم رحمه الله فرمود: حَمّاد از زُهْرِی فقیه تر بود و ابراهیم نَخَعِی از سالِم فقیه تر بود و اگر فضل صحابیّت حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما نمی بود، می گفتم که عَلْقَمَه فقیه تر از او بود، و حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه است. (امام اَوْزاعِی رحمه الله با شنیدن این جواب خاموش و لاجواب ماند).

حضرت امام اعظم رحمه الله مدار ترجیح حدیث را «فقیه بودن راویان» آن قرار داد، زیرا مدار ترجیح یک حدیث بر حدیث دیگر «فقیه بودن راوی» آن حدیث است نه عُلُوِّ سند آن.(۱)

علامه عَیْنِی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در ادامه می نویسد:(۲) حضرت امام اعظم رحمه الله ترجیحی دیگر نیز دارا می باشد و آن اینکه حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه که رفع یَدَیْن کردنِ داخلِ نماز را روایت می کند خودش بجز آغاز نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.(۳)

و همچنین حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه خودش نیز از

---

(۱) البنایة شرح الهدایة للعینی: ۲۶۱/۲ و ۲۶۲ قول سبحان ربی الاعلی فی السجود

(۲) البنایة شرح الهدایة للعینی: ۲۶۱/۲ و ۲۶۲ قول سبحان ربی الاعلی فی السجود

(۳) حديث علي بن حجر السعدي عن إسماعيل بن جعفر المدني: ص ۳۵۹ و ۳۶۰ حدیث ۳۰۳ رَابِعًا أَحَادِيثُ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ | شرح معانی الآثار: ۲۲۵/۱ حدیث ۱۳۵۷ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ ... | المصنف لابن أبی شیبة به تحقیق محمد عوامة: ۴۱۷/۲ حدیث ۲۴۶۷ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ | مصنف ابن ابی شیبة به تحقیق حوت: ۲۱۴/۱ حدیث ۲۴۵۲ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ

حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روایت می کند که آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می نمودند و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۱)

حدیث فتح القدير

﴿۱۰۰﴾ این حدیث شریف را امام مجتهد محدث فقیه محقق کمال الدين ابن الْهُمَام حنفی رَحِمَهُ الله (متوفی ۸۶۱ هـ ق) در شرح خود بر هدایهٔ شریف موسوم به «**فتح القدير**» تخریج نموده است.

ترجمه: حضرت امام اعظم ابوحنیفه رَحِمَهُ الله در (بازار گندم فروشان، نزدیک) مسجد الحرام شریف در مجلسی با امام اَوْزاعِی رَحِمَهُ الله یکجا شدند. امام اَوْزاعِی رَحِمَهُ الله گفت: چرا اهل عراق در وقت رفتن به رکوع و در وقت سربلند کردن از رکوع رفع یَدَیْن نمی کنید؟ حضرت امام اعظم رَحِمَهُ الله فرمود: زیرا در این مورد هیچ حدیث صحیحِ (بلا معارض) از حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثابت نیست. امام اَوْزاعِی رَحِمَهُ الله گفت: چگونه ثابت نیست در حالی که زُهْرِی رَحِمَهُ الله از سالِم رَحِمَهُ الله و او از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت می کند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در شروع نماز و در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع، رفع یَدَیْن می کردند.

فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ وَالْأَسْوَدُ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَعُودُ لِشَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ». امام اعظم رَحِمَهُ الله فرمود: حَمّاد رَحِمَهُ الله از ابراهیم نَخَعِی رَحِمَهُ الله

---

(۱) المدونة الكبرى: ۱۶۵/۱ و ۱۶۶ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الرُّكُوعِ وَالْإِحْرَامِ | نصب الراية للزيلعی: ۴۰۴/۱ باب صفة الصلاة | نيل الفرقدين فی مسئلة رفع اليَدَيْن: ص ۱۴۷ | معارف السنن للبنّوری: ۴۹۷/۲

بعضی از این احادیث را می توان در حدیث ۱۵ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۹ تا ۴۳ مشاهده کرد.

و او از حضرت عَلْقَمَه رحمه الله و حضرت اَسْوَد رحمه الله و هر دوی ایشان از حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه حدیث بیان کردند که بی شک حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع يَدَيْن می کردند و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع يَدَيْن نمی کردند.

امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: من از زُهْرِی از سالِم از ابن عمر رضی الله عنهما حدیث را روایت می کنم و شما در مقابل آن از حَمّاد از ابراهیم نَخَعِی حدیث می آورید؟ امام اعظم رحمه الله فرمود: حَمّاد از زُهْرِی فقیه تر بود و ابراهیم نَخَعِی از سالِم فقیه تر بود و حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما اگرچه در فضل صحابیت افضل است، عَلْقَمَه در فقه از او کمتر نبود، و أسْوَد فضیلت بزرگ و بسیار داراست، و حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه است. (امام اَوْزاعِی رحمه الله با شنیدن این جواب، خاموش و لاجواب ماند).[1]

حدیث شرح مُسْنَد ابی حنیفه

﴿۱۰۱﴾ این حدیث شریف را امام محدث اصولی متکلم ملا علی بن سلطان محمد، ابو الحسن نور الدین، قاری هِرَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۱۴هـ ق) در کتاب خود «**شرْح مُسْنَد ابی حنیفة**» تخریج نموده است.

ترجمه: حضرت امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله در بازار گندم فروشان مکۀ مکرمه در مجلسی با امام اَوْزاعِی رحمه الله یکجا شدند. امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: چرا اهل عراق در وقت رفتن به رکوع و در وقت سربلند کردن از رکوع رفع يَدَيْن نمی کنید؟ حضرت امام اعظم رحمه الله فرمود: زیرا در این مورد هیچ حدیث صحیحِ (بلا معارض) از حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثابت نیست. امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: چگونه ثابت نیست در حالی که زُهْرِی

---

(۱) فتح القدير لابن الهمام: ۳۱۱/۱ باب صفة الصلاة

رحمه الله از سالِم رحمه الله و او از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در شروع نماز و در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع، رفع یَدَیْن می کردند.

فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ وَالْأَسْوَدُ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَعُودُ لِشَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ».

امام اعظم رحمه الله فرمود: حَمّاد رحمه الله از ابراهیم نَخَعِی رحمه الله و او از حضرت عَلْقَمَه رحمه الله و حضرت أسْوَد رحمه الله و هر دوی ایشان از حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه حدیث بیان کردند که بی شک حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: من از زُهْرِی از سالِم از ابن عمر رضی الله عنهما حدیث را روایت می کنم و شما در مقابل آن از حَمّاد از ابراهیم نَخَعِی حدیث می آورید؟ امام اعظم رحمه الله فرمود: حَمّاد از زُهْرِی فقیه تر بود و ابراهیم نَخَعِی از سالِم فقیه تر بود و حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما اگرچه در فضل صحابیت افضل است، عَلْقَمَه در فقه از او کمتر نبود، و أسْوَد فضیلت بزرگ و بسیار داراست، و حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه است. (امام اَوْزاعِی رحمه الله با شنیدن این جواب، خاموش و لاجواب ماند).[1]

حدیث مِرْقَاةُ المَفاتِیْح

﴿۱۰۲﴾ این حدیث شریف را نیز امام قاری هِرَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۱۴هـ) در کتاب خود «**مِرْقَاةُ الْمَفَاتِيْحِ شرح مشكاة المصابيح**» تخریج نموده است.

---

(۱) شرح مسند ابی حنیفة للقاری الهروی: ص ۳۵ تا ۳۸ اجتماع ابی حنیفة والأَوْزاعِی

ترجمه: حضرت امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله در بازار گندم فروشان مکۀ مکرمه در مجلسی با امام اَوْزاعِی رحمه الله یکجا شدند. امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: چرا اهل عراق در وقت رکوع و در وقت سر بالا کردن از رکوع رفع یَدَیْن نمی کنید؟ حضرت امام اعظم رحمه الله فرمود: زیرا در این باره هیچ حدیث صحیحِ (بلا معارض) از حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثابت نیست. امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: چگونه ثابت نیست در حالی که زُهْرِی رحمه الله از سالِم رحمه الله و او از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در شروع نماز و در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع، رفع یَدَیْن می کردند.

فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ وَالْأَسْوَدُ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَعُودُ لِشَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ».

امام اعظم رحمه الله فرمود: حَمّاد رحمه الله از ابراهیم نَخَعِی رحمه الله و او از حضرت عَلْقَمَه رحمه الله و حضرت أسْوَد رحمه الله و هر دوی ایشان از حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه حدیث بیان کردند که بی شک حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: من از زُهْرِی از سالِم از ابن عمر رضی الله عنهما حدیث را روایت می کنم و شما در مقابل آن از حَمّاد از ابراهیم نَخَعِی حدیث می آورید؟ امام اعظم رحمه الله فرمود: حَمّاد از زُهْرِی فقیه تر بود و ابراهیم نَخَعِی از سالِم فقیه تر بود و حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما اگرچه در فضل صحابیت افضل است، عَلْقَمَه در فقه از او کمتر نبود، و أسْوَد فضیلت بزرگ و بسیار داراست، و حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه است. (امام اَوْزاعِی رحمه الله با شنیدن این جواب، خاموش و لاجواب ماند).[1]

---

(۱) مرقاة المفاتیح شرح مشكاة المصابيح: ٦٥٦/٢ كتاب الصلاة، باب صفة الصلاة

﴿حدیث عُقُودُ الْجَوَاهِرِ المُنِیْفَة فِی أدِلَّةِ مَذْهَبِ الْإِمَامِ أبِی حَنِیْفَةَ﴾

﴿۱۰۳﴾ این حدیث شریف را حافظ محدِّث اصولی سید محمد مرتضی زُبَیْدِی رحمه الله (متوفی ۱۲۰۵ هـ ق) در «**عُقُوْدُ الْجَوَاهِرِ المُنِیْفَةِ فِیْ أدِلَّةِ مَذْهَبِ الْإمَامِ أبِیْ حَنِیْفَةَ**» تخریج نموده است.

ترجمه: حضرت امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله در بازار گندم فروشان مکۀ مکرمه در مجلسی با امام اَوْزاعِی رحمه الله یکجا شدند. امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: چرا اهل عراق در وقت رکوع و در وقت سر بالا کردن از رکوع رفع یَدَیْن نمی کنید؟ حضرت امام اعظم رحمه الله فرمود: زیرا در این باره هیچ حدیث صحیحِ (بلا معارض) از حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثابت نیست. امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: چگونه ثابت نیست در حالی که زُهْرِی رحمه الله از سالِم رحمه الله و او از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در شروع نماز و در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع، رفع یَدَیْن می کردند.

فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ إبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ وَالْأَسْوَدُ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَعُودُ لِشَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ».

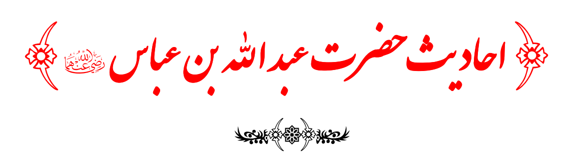
امام اعظم رحمه الله فرمود: حَمّاد رحمه الله از ابراهیم نَخَعِی رحمه الله و او از حضرت عَلْقَمَه رحمه الله و حضرت أسْوَد رحمه الله و هر دوی ایشان از حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه حدیث بیان کردند که بی شک حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

امام اَوْزاعِی رحمه الله گفت: من از زُهْرِی از سالِم از ابن عمر رضی الله عنهما حدیث

را روایت می کنم و شما در مقابل آن از حَمّاد از ابراهیم نَخَعِی حدیث می آورید؟ امام اعظم رحمه الله فرمود: حَمّاد از زُهْرِی فقیه تر بود و ابراهیم نَخَعِی از سالِم فقیه تر بود و حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما اگرچه در فضل صحابیت افضل است، عَلْقَمَه در فقه از او کمتر نبود، و أسْوَد فضیلت بزرگ و بسیار داراست، و حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه است. (امام اَوْزاعِی رحمه الله با شنیدن این جواب، خاموش و لاجواب ماند).[1]

(۱) عقود الجواهر المنیفة فی ادلّة مذهب الامام ابی حنیفة: ٦٢/١ بیان الخبر الدال علی ان رفع الیَدَیْن فی تکبیرة الافتتاح فقط

احادیث حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ

حدیث الجامع الصغیر

﴿۱۰۴﴾ این حدیث شریف را امام جلال الدین سیوطی شافعی رحمه الله (متوفی ۹۱۱ هـ) در کتاب مشهور خود «**الجامع الصغیر**» تخریج کرده است.

أَلسُّجُودُ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ: الْيَدَيْنِ، وَالْقَدَمَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَالْجَبْهَةِ، وَرَفْعُ الْأَيْدِي إِذَا رَأَيْتَ الْبَيْتَ، وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وبِعَرَفَةَ وبِجَمْعٍ وَعِنْدَ رَمْيِ الْجِمَارِ وَإِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ.

ترجمه: حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرموده اند که سجده بر هفت اعضای بدن انجام می شود؛ ... و رفع یَدَیْن (به طور سنّت مؤکده) در هفت جا انجام می گردد: شش تا در دوران حج و یکبار در وقتی که نماز شروع شود.(۱)

﴿۞﴾ قَالَ الشَّيْخُ: حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ. امام سیوطی رحمه الله می فرماید که این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.(۲)

حدیث التیسیر شرح الجامع الصغیر

﴿۱۰۵﴾ این حدیث شریف را علامه علی بن احمد شافعی رحمه الله

---

(۱) الجامع الصغیر مع شرحه التیسیر: ۶۹/۲

(۲) السراج المنیر فی شرح الجامع الصغیر للعزیزی: ۳۲۷/۲ | نَيْلُ الفَرْقَدَيْن مع حاشیته: ۱۳۷/۱

مشهور به عزیزی (متوفی ۱۰۷۰ هـ ق) در کتاب خود «**التیسیر فی شرح الجامع الصغیر**» تخریج نموده است:

أَلسُّجُودُ (یکون) **عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ: الْيَدَيْنِ، وَالْقَدَمَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَالْجَبْهَةِ...**، **وَرَفْعُ الْأَيْدِي** (یکون فی سبع مواطن:) **إِذَا رَأَيْتَ الْبَيْتَ** (ای الکعبة)، **وَ** (إذا رقیتَ) **عَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ** (فی السعی)...، **وبِعَرَفَةَ وبِجَمْعٍ** (ای المزدلفة) **وَعِنْدَ رَمْيِ الْجِمَارِ وَإِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ...** (والظاهر أن المراد تأکد رفع الیدین فی هذه المواضع). **طب عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ. قَالَ الشَّيْخُ: حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ.**

ترجمه: حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرموده اند که سجده بر هفت اعضای بدن انجام می شود؛ ... و رفع یَدَیْن در هفت جا (به طور سنّت مؤکده) انجام می گردد: شش تا در دوران حج و یکبار در وقتی که نماز شروع شود.[1]

﴿❁﴾ علامه عزیزی رَحِمَهُ الله سپس صحت حدیث شریف را نقل نموده با سکوت آن را تائید می کند: **حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ.** این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف چنانکه امام سیوطی شافعی رَحِمَهُ الله و علامه عزیزی شافعی رَحِمَهُ الله تصریح کرده اند، «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث نَيْلُ الفَرْقَدَيْن

﴿۱۰۶﴾ این حدیث شریف را امام العصر و فقیه و محدث و استاذ کبیر حضرت مولانا محمد انورشاه کشمیری دیوبندی رَحِمَهُ الله (متوفی ۱۳۵۲ هـ ق) در کتاب لامثال خود در مورد رفع یَدَیْن «**نَيْلُ الفَرْقَدَيْن**» تخریج نموده است.

---

(۱) السراج المنیر فی شرح الجامع الصغیر للعزیزی: ۳۲۷/۲

(۲) السراج المنیر فی شرح الجامع الصغیر للعزیزی: ۳۲۷/۲ سطر ۲۶ و ۲۷ | نَيْلُ الفَرْقَدَيْن : ۱۳۷

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ شُعَيْبٍ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ النَّسَائِيُّ ... عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: السُّجُودُ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ: الْيَدَيْنِ، وَالْقَدَمَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَالْجَبْهَةِ، وَرَفْعُ الْأَيْدِي إِذَا رَأَيْتَ الْبَيْتَ، وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وبِعَرَفَةَ وبِجَمْعٍ وَعِنْدَ رَمْيِ الْجِمَارِ وَإِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ.

ترجمه: امام ابو عبد الرحمن نَسائی رحمه‌الله به سند خود از حضرت عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: سجده بر هفت اعضای بدن انجام می گردد؛ ... و رفع يَدَيْن در هفت جا (سنّت مؤکده) است: شش تا در دوران حج و یکبار در وقتی که نماز شروع شود.[1]

﴿❁﴾ امام انورشاه کشمیری رحمه‌الله «حدیث صحیح» بودن این روایت را نقل نموده آنگاه می نویسد: إسنَادُ النَّسَائِيِّ قَبلَهُ كُلُّهُم مِن رِجَالِ التَّهذِيبِ ثِقَاتٌ ... فَالإسنَادُ قَوِيٌّ وَمُتَابِعَاتُهُ أيضاً فِي التَّخرِيجِ كافِيَةٌ. راویان سند امام نَسائی رحمه‌الله همگان ثقات می باشند، پس این حدیث سنداً قوی بوده و مؤیّدات آن در «**نصب الراية**» به اندازۀ کافی موجود است.[2]

﴿❁﴾ بنابرین این حدیث شریف، «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث المُعْجَم الکبیر

﴿۱۰۷﴾ این حدیث شریف را امام محدث سلیمان بن احمد ابو القاسم طبرانی رحمه‌الله (متوفی ۳۶۰هـ ق) در کتاب خود «**المُعْجَم الکبیر**» روایت نموده است.

... ثنا وَرْقَاءُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ

---

(۱) نَيْلُ الفَرْقَدَيْن مع حاشيته بسط اليدين فى مسئلة رفع اليدين: ۱۳۷/۱

(۲) نَيْلُ الفَرْقَدَيْن مع حاشيته بسط اليدين فى مسئلة رفع اليدين: ۱۳۷/۱

النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: السُّجُودُ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ: الْيَدَيْنِ، وَالْقَدَمَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَالْجَبْهَةِ، وَرَفْعُ الْأَيْدِي إِذَا رَأَيْتَ الْبَيْتَ، وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وبِعَرَفَةَ وبِجَمْعٍ وَعِنْدَ رَمْيِ الْجِمَارِ وَإِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ.

ترجمه: وَرقَاء رحمه الله ... از حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمودند: سجده بر هفت اعضای بدن انجام می گیرد؛ ... و رفع یَدَیْن در هفت جا (سنّت مؤکده) است: شش تا در دوران حج و یکبار در وقتی که نماز شروع شود.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف چنانکه گذشت به تصریح امام سیوطی رحمه الله، علامه عزیزی رحمه الله و امام انور شاه کشمیری رحمه الله «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث المُعْجَم الاوسط

﴿۱۰۸﴾ این حدیث شریف را امام محدث سلیمان بن احمد ابو القاسم طبرانی رحمه الله (متوفی ۳۶۰هـ ق) در کتاب «**المُعْجَمُ الأوْسَط**» خود روایت نموده است.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: السُّجُودُ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ: الْيَدَيْنِ، وَالْقَدَمَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَالْجَبْهَةِ، وَرَفْعُ الْأَيْدِي إِذَا رَأَيْتَ الْبَيْتَ ... وَإِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمودند: سجده بر هفت اعضای بدن انجام می گیرد؛ ... و رفع یَدَیْن در هفت جا (سنّت مؤکده) است: شش تا در دوران حج و یکبار در وقتی که نماز شروع شود.[2]

(۱) المعجم الکبیر للطبرانی: ۴۵۲/۱۱ حدیث ۱۲۲۸۲ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ

(۲) المُعْجَمُ الأوْسَط للطبرانی: ۱۹۲/۲ حدیث ۱۶۸۷ مَن اسمه احمد

﴿❁﴾ این حدیث شریف چنانکه گذشت به تصریح امام سیوطی رحمه الله، علامه عزیزی رحمه الله و امام انور شاه کشمیری رحمه الله «حدیث صحیح» می باشد.

﴿حدیث مَجْمَعُ الزوائد﴾

﴿۱۰۹﴾ این حدیث شریف را علامه هَیْثَمی شافعی رحمه الله (متوفی ۸۰۷ هـ ق) در کتاب معروف خود «**مجمع الزوائد ومنبع الفوائد**» تخریج نموده است.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ: حِينَ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ ...». وَفِي الْإِسْنَادِ الْأَوَّلِ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي لَيْلَى، وَهُوَ سَيِّءُ الْحِفْظِ، وَحَدِيثُهُ حَسَنٌ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم فرمان داده اند که: بجز هفت جا در هیچ جای دیگر (بطور سنّت مؤکده) نباید رفع یَدَیْن گردد. یکی هنگامی که نمازخوان، نماز را شروع می کند، (و شش تای مابقی در دوران حج).

﴿❁﴾ علامه هَیْثَمی رحمه الله به دنبالهٔ حدیث می نویسد:

یکی از راویان این حدیث مُحَمَّد بن اَبی لَیْلَی هست، وگرچه قوَّت حافظه اش ضعیف بود، ولی احادیثش انشاء الله در درجهٔ ثانی صحّت یعنی در درجهٔ «حدیث حَسَن» قرار دارد.[1]

علامه هَیْثَمی رحمه الله در جای دیگر می نویسد: **وَقَدْ وُثِّقَ.** و محدثین او را در روایت حدیث «ثقه» قرار داده اند.[2]

---

(۱) مجمع الزوائد ومنبع الفوائد للهیثمی: ۲۳۸/۳ حدیث ٥٤٦١ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ رُؤْيَةِ الْبَيْتِ ...
(۲) مجمع الزوائد ومنبع الفوائد للهیثمی: ۱۰۲/۲ و ۱۰۳ حدیث ۲۵۹۳ باب رفع الیدین فی الصلاة

﴿❁﴾ این حدیث شریف، بر وفق تصریح علامه هَیْثَمِی رحمه الله در درجهٔ ثانی صحّت حدیث یعنی «حدیث حَسَن» قرار دارد و طبق تصریح امام سیوطی رحمه الله و علامه عزیزی رحمه الله چنانکه گذشت در مرتبهٔ اولی صحت حدیث یعنی «حدیث صحیح» قرار دارد. بنابرین این حدیث شریف را «حدیث حَسَن و صحیح» می گویند.

﴿❁﴾ و باید دانست که «حدیث حَسَن» حدیثی است که در صحت، مطابق اصول حدیث در درجهٔ بعد از «حدیث صحیح» قرار دارد، و به اتفاق محدثین مانند «حدیث صحیح» قابل قبول و واجب العمل می باشد.[۱]

حدیث مَجْمَعُ الزوائد

﴿۱۱۰﴾ این حدیث شریف را نیز علامه هَیْثَمی رحمه الله در کتاب خود «**مجمع الزوائد ومنبع الفوائد**» تخریج نموده است:

وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ: حِينَ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ، وَحِينَ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ...»

ترجمه: حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمان دادند که بجز هفت جا در هیچ جای دیگر (بطور سنّت مؤکده) نباید رفع یَدَیْن کرد. یکی هنگامی که نمازخوان به نماز آغاز می کند، و ...[۱]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، بر وفق تصریح علامه هَیْثَمی رحمه الله در

---

(۱) «أَلْحَسَنُ كَالصَّحِيحِ فِي الِاحْتِجَاجِ بِهِ».
تدریب الراوی للسیوطی: ۱۷۱/۱ و ۱۷٤ أقسام الحسن وحکم الاحتجاج به | التقریب والتیسیر لمعرفة سنن البشیر النذیر فی أصول الحدیث للنووی: ص ۲۹ النوع الثانی: الحسن

(۲) مجمع الزوائد ومنبع الفوائد للهیثمی: ۱۰۲/۲ و ۱۰۳ حدیث ۲۵۹۳ باب رفع الیدین فی الصلاة

درجهٔ ثانی صحّت حدیث یعنی «حدیث حَسَن» قرار دارد و برطبق تصریح امام سیوطی رحمه الله و علامه عزیزی رحمه الله و نقل امام انور شاه کشمیری رحمه الله در مرتبهٔ اولی صحت حدیث یعنی «حدیث صحیح» قرار دارد.

و چنانکه گفته شد «حدیث حَسَن» حدیثی است که در صحت مطابق اصول حدیث در درجهٔ بعد از «حدیث صحیح» قرار دارد، و به اتفاق محدثین مانند «حدیث صحیح» قابل قبول و واجب العمل می باشد.(۱)

حدیث مُصَنَّف ابن ابی شَیْبَه

۱۱۱ این حدیث شریف را امام ابوبکر ابن ابی شَیْبَه رحمه الله (متوفی ۲۳۵هـ ق) استاذ امام بخاری رحمه الله در کتاب مشهور خود «**أَلْمُصَنَّف**» روایت نموده است.

حَدَّثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ: إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ، وَإِذَا رَأَى الْبَيْتَ، وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَفِي عَرَفَاتٍ، وَفِي جَمْعٍ، وَعِنْدَ الْجِمَارِ.

ترجمه: سَعِيدِ بْنِ جُبَيْر رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما فرمود: بجز هفت جا در هیچ جای دیگر (به طور سنّت مؤکده) نباید رفع یَدَیْن کرد. یکی هنگامی که نمازخوان برای نماز ایستاده شود، (و شش تای مابقی در دوران حج).(۲)

امام مناظر و متکلم اسلام حضرت مولانا محمد الیاس گُمَّن دربارهٔ این حدیث شریف می فرماید: إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ. اسناد

---

(۱) «أَلْحَسَنُ كَالصَّحِيحِ فِي الِاحْتِجَاجِ بِهِ».
تدريب الراوى للسيوطى: ۱۷۱/۱ و ۱۷٤ أقسام الحسن وحكم الاحتجاج به | التقريب والتيسير لمعرفة سنن البشير النذير في أصول الحديث للنووى: ص ۲۹ النوع الثانى: الحسن
(۲) مصنف ابن ابى شيبة: ۲۱٤/۱ حديث ۲٤٥۰ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ

این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح بخاری شریف «صحیح» می باشد.[۱]

﴿حدیث شرح معانی الآثار﴾

﴿۱۱۲﴾ این حدیث شریف را امام فقیه مجتهد اصولی محدّث مفسّـر امام ابو جعفر طحاوی رحمه الله (متوفی ۳۲۱ هـ ق) در کتاب معروف خود «**شرح معانی الآثار**» روایت کرده است.

عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، وَ ... عَنْ مِقْسَمٍ ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تُرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ ، فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، وَعِنْدَ الْبَيْتِ، وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ، وَبِعَرَفَاتٍ وَبِالْمُزْدَلِفَةِ ، وَعِنْدَ الْجَمْرَتَيْنِ.

ترجمه: نافع رحمه الله از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما و مِقْسَم رحمه الله از حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت می کنند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمان دادند که تنها در هفت جا باید (بطور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن کرد و بس: یکبار در شروع نماز، (و بقیه در دوران حج).[۲]

﴿❁﴾ سند این حدیث شریف در درجهٔ ثانی صحت یعنی «حدیث حَسَن» است، ولی مطابق اصول حدیث در موجودیت یک شاهد یا متابع و یا مؤیِّد دیگر در درجهٔ اولی صحت یعنی «حدیث صحیح» قرار می گیرد.[۳]

و سراسر احادیث مسطورهٔ کتاب حاضر؛ شواهد، متابعات و مؤیِّدات این حدیث شریف است. پس این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

---

(۱) مسئلهٔ ترک رفع الیدین: ص ١٤

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱۷۶/۲ حدیث ۳۸۲۱ كِتَابُ مَنَاسِكِ الْحَجِّ؛ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ ...

(۳) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ٣٤ و ۷۸ و ۸۰ | تدريب الراوي: ۱۹۱/۱ النوع الثانی: الحسن

حدیث مُصَنَّف ابن ابی شَیْبَه

﴿۱۱۳﴾ این حدیث شریف را امام ابوبکر ابن ابی شَیْبَه رحمه الله (متوفی ۲۳۵هـ ق) استاذ امام بخاری رحمه الله در کتاب مشهور خود «أَلْمُصَنَّف» روایت نموده است.

عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاضِعَ: إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ، وَإِذَا جِئْتَ مِنْ بَلَدٍ، وَإِذَا رَأَيْتَ الْبَيْتَ، وَإِذَا قُمْتَ عَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَبِعَرَفَاتٍ، وَبِجَمْعٍ، وَعِنْدِ الْجِمَارِ.

ترجمه: مِقْسَم رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما فرمود: بجز هفت جا در هیچ جای دیگر (به طور سنّت مؤکده) نباید رفع یَدَیْن کرد. یکی زمانی که برای ادای نماز ایستاده شوی، (و شش تای مابقی در دوران حج).[1]

﴿❀﴾ سند این حدیث شریف در درجهٔ ثانی صحت یعنی «حدیث حَسَن» بوده ولی مطابق اصول حدیث در موجودیت یک شاهد یا متابع و یا مؤیِّد دیگر در درجهٔ اولی صحت یعنی «حدیث صحیح» قرار می گیرد،[2] و سراسر احادیث مسطورهٔ کتاب حاضر؛ شواهد، متابعات و مؤیِّدات این حدیث شریف است. پس این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث المُعْجَم الکبیر

﴿۱۱۴﴾ این حدیث شریف را امام محدث سلیمان بن احمد ابو القاسم

---

(۱) مصنف ابن ابی شیبة: ٤٣٦/٣ حدیث ١٥٧٥٢ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ

(۲) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ٣٤ و ٧٨ و ٨٠ | تدریب الراوي: ١٩١/١ النوع الثانی: الحسن

طبرانی رحمه الله (متوفی ۳۶۰هـ) در کتاب خود «**المُعْجَم الکبیر**» روایت نمـوده است.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ حِينَ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ ...».

ترجمه: حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: بجز هفت جا در هیچ جای دیگر (به طور سنّت مؤکده) نباید رفع یَدَیْن کرد. یکی در آغاز نماز، (و شش تای باقیمانده در دوران حج).[1]

﴿۞﴾ این حدیث شریف چنانکه گذشت به تصریح امام سیوطی رحمه الله، علامه عزیزی رحمه الله و امام انور شاه کشمیری رحمه الله «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث مُسْنَدُ الْبَزّار

﴿۱۱۵﴾ این حدیث شریف را امام محدث، ابو بکر احمد بن عمرو عتکی رحمه الله معروف به البَزَّار (متوفی ۲۹۲هـ ق) روایت نموده است.

وَقَالَ الْبَزَّارُ فِي مُسْنَدِهِ: ... عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: تُرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ: افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ...

ترجمه: حضرت نافع رحمه الله از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت پیغامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمان دادند که فقط در هفت جا (بطور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن انجام می گردد و بس: یکبار در آغاز نماز، (و بقیه در دوران حج).[2]

---

(۱) المعجم الکبیر للطبرانی: ۳۸۵/۱۱ حدیث ۱۲۰۷۲ مِقْسَمٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ

(۲) مسند البزّار به حوالۀ نصب الرایة للزیلعی: ۱/ ۳۹۰ صفة الصلاة | مسند البزار به حوالۀ البنایة شرح الهدایة للعینی: ۲۵۳/۲ قول سبحان ربی الله فی السجود

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

حدیث نَصْبُ الرَّایَة

﴿۱۱۶﴾ این حدیث شریف را امام جمال الدین ابو محمد عبد الله بن یوسف بن محمد زَیْلَعِی حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲هـ) در کتاب لا مثال خود «**نَصْبُ الرَّایَةِ فِیْ تَخْرِیْجِ أحَادِیْثِ الْهِدَایَةِ**» تخریج نموده است.

... حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ شُعَيْبٍ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ النَّسَائِيّ ... عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: السُّجُودُ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ: ... وَرَفْعُ الْأَيْدِي إذَا رَأَيْت الْبَيْتَ. وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. وَبِعَرَفَةَ. وَعِنْدَ رَمْيِ الْجِمَارِ. وَإِذَا قُمْتَ لِلصَّلَاةِ.

ترجمه: امام نَسائی رحمه الله ... از حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت پیغامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: سجده بر هفت اعضای بدن انجام می شود ... و رفع یَدَیْن (در هفت جا سنّت مؤکده) است: شش تا در دوران حج و یکبار در وقتی که برای نماز ایستاده شوی.[۱]

﴿❁﴾ این حدیث شریف به تصریح امام سیوطی رحمه الله، علامه عزیزی رحمه الله و امام انور شاه کشمیری رحمه الله «حدیث صحیح» می باشد.[۲]

حدیث امام بخاری

﴿۱۱۷﴾ این حدیث شریف را امام بخاری رحمه الله (متوفی ۲۵۶ هـ ق) در «**جزء رَفْعِ الْیَدَیْن**» خود معروف به «**قُرَّةُ الْعَيْنَيْنِ بِرَفْعِ الْيَدَيْنِ**» روایت نموده است.

---

(۱) نصب الراية للزيلعی: ۳۹۰/۱ صفة الصلاة

(۲) السراج المنير فی شرح الجامع الصغير للعزيزی: ۳۲۷/۲ سطر ۲۶ و ۲۷ | نَيْلُ الفَرْقَدَيْن مع حاشيته بسط اليدين فی مسئلة رفع اليدين للإمام الكشميری: ص ۱۳۷

وَقَالَ وَكِيعٌ ... عَنِ ابْنِ عُمَرَ، وَ... عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ...».

ترجمه: امام وکیع بن الجراح رحمه‌الله ... از حضرت عبد الله بن عمر رضی‌الله‌عنهما و از حضرت عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما روایت می کند که حضرت پیغامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمان دادند که بجز هفت جا در هیچ جای دیگر نباید (بطور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن کرد: یکبار در شروع نماز، (و بقیه در دوران حج).[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث شرح ابی داود عَیْنِی

﴿۱۱۸﴾ این حدیث شریف را امام محدث فقیه بلا منازع علامه بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه‌الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**شرح سنن ابی داود**» خود تخریج نموده است.

ومنها: ... عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ عَلَيهِ السَّلامُ قَالَ: لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، وَحِينَ يَدخُل المَسجِدِ الحَرَامِ فَيَنظُر إلى البَيتِ...

ترجمه: قاضی ابن ابی لیلی رحمه‌الله از ... حضرت عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما روایت می کند که حضرت پیغمبر خدا عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ فرمودند که بجز در هفت جا در هیچ جای دیگری نباید (بطور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن کرد: یکبار در وقت شروع نماز، (و شش تای مابقی در دوران حج).[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

---

(۱) البخاری، قرة العینین برفع الیدین: ص ۵۹ حدیث ۸۱

(۲) شرح ابی داؤد للعینی: ۲۹۸/۳ و ۲۹۹ كِتابُ الصَّلاَةِ، باب: فِي رَفعِ اليدين

﴿حدیث العنایة﴾

﴿۱۱۹﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث علامه اکمل الدین بابرتی رحمه الله (متوفی ۷۸۶ هـ) در کتاب مشهور خود «**العنایة**» تخریج نموده.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ الْعَشَرَةَ الَّذِينَ شَهِدَ لَهُمْ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجَنَّةِ لَمْ يَكُونُوا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت است که فرمود: عَشَرَه مُبَشَّرَه که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به بهشتی بودن ایشان شهادت داده اند، بجز در شروع نماز، دیگر در هیچ جای داخلِ نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در موجودیت متابعات و شواهد و مُؤیّدات، مطابق اصول حدیث در درجهٔ «**حدیث صحیح**» قرار می گیرد.[2]

﴿حدیث التجرید قُدّوری﴾

﴿۱۲۰﴾ این حدیث شریف را امام ابی الحسین احمد بن محمد بغدادی قدّوری رحمه الله (ولادت ۳۶۲ و وفات ۴۹۸هـ ق) در دایرهٔ المعارف فقه تقابلی خود «**التجرید**» تخریج کرده است.

... عن عمرو بن محمد عن سعيد بن جبير عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ كُلَّمَا خفض وَرَفَعَ، ثُمَّ صَارَ إِلَى افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَتَرَكَ مَا سِوَى ذَلِكَ.

---

(۱) العناية شرح الهداية: ۳۱۰/۱ و ۳۱۱ باب صفة الصلاة

(۲) قواعد فی علوم الحديث للتهانوی: ص ۳٤ و ۷۸ و ۸۰ | تدريب الراوي: ۱۹۱/۱ النوع الثانی: الحسن

ترجمه: حضرت سعید بن جُبَیر ﷫ روایت می کند که حضرت عبد الله بن عباس ﵄ می فرماید که حضرت رسول الله ﷺ در ابتدای اسلام در هر پائین و بالا شدن در نماز رفع یَدَیْن می نمودند و سپس (اندک اندک) همهٔ رفع یَدَیْن های داخل نماز را ترک کردند و فقط بر رفع یَدَیْن در شروع نماز اکتفاء فرمودند.(۱)

﴿❁﴾ این حدیث شریف در موجودیت متابعات و شواهد و مُؤیّدات، مطابق اصول حدیث در درجهٔ «**حدیث صحیح**» قرار می گیرد.

حدیث شرح ابن ماجهٔ مُغَلطائی

﴿۱۲۱﴾ این حدیث شریف را امام محدث فقیه مُغَلطائی ﷫ (متوفی ۷۶۲ هـق) در کتاب «**ألإعْلَامُ بِسُنَّتِهِ عَلَيْهِ السَّلَام**» مشهور به «**شرح ابن ماجه**» خود تخریج نموده است.

وبحديث ذكره البيهقي من حديث ابن أبي ليلى عن الحكم عن مقسم عن ابن عباس وعن نافع عن ابن عمر قالا: قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لاترفعوا الأيدي إلا في سبع مواطن: عند افتتاح الصلاة، ...

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر ﵄ و حضرت عبد الله بن عباس ﵄ روایت می کنند که حضرت پیغامبر خدا عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ فرمان دادند که شما بجز هفت جا در جای دیگری (بطور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن نکنید؛ یکبار در شروع نماز، (و بقیه در دوران حج).(۲)

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

---

(۱) التجرید للقدوری: ۵۱۹/۲ مسألة ۱۱۵ لاترفع اليَدَيْن فی تكبير الركوع

(۲) شرح ابن ماجه للمغلطائی: ۱۴۷۱/۱ و ۱۴۷۲ كتاب الصلاة، باب رفع اليدين إذا ركع وإذا رفع رأسه من الركوع

حدیث المبسوط سَرَخْسِی

۱۲۲ این حدیث شریف را امام فقیه مجتهد محمد بن أحمد بن أبی سهل شمس الائمۀ سَرَخْسِی رحمه الله (متوفی ۴۸۳هـ ق) در کتاب مشهور خود «**المبسوط**» تخریج کرده است.

وَهُوَ الْحَدِيثُ الْمَشْهُورُ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، وَفِي الْعِيدَيْنِ وَالْقُنُوتِ فِي الْوِتْرِ».

ترجمه: حدیث مشهور است که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند که بجز هفت جا در هیچ جای دیگر نباید (بطور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن کرد. یکی در شروع نماز، و در نماز عیدَیْن، و در وقت قنوت وتر.[۱]

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است. «حدیث مشهور» یکی از اعلی ترین اقسام «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث بدائع الصنائع

۱۲۳ این حدیث شریف را امام علاء الدین کاسانی رحمه الله (متوفی ۵۸۷ هـ ق) در کتاب بی‌نظیر خود «**بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع**» تخریج نموده است.

وَفِي الْمَشَاهِيرِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، وَفِي الْعِيدَيْنِ، وَالْقُنُوتِ فِي الْوَتْرِ، وَعِنْدَ اسْتِلَامِ الْحَجَرِ، وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَبِعَرَفَاتٍ وَبِجَمْعٍ وَعِنْدَ الْمَقَامَيْنِ عِنْدَ الْجَمْرَتَيْنِ».

---

(۱) المبسوط للسرخسی: ١٤/١ كيفية الدخول فى الصلاة

ترجمه: در احادیث مشهور وارد است که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند که بجز هفت جا در هیچ جای دیگر نباید (به طور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن کرد. یکی در وقت شروع نماز و در نماز عیدَیْن و در وقت قنوت وتر ... [1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است. «حدیث مشهور» یکی از اعلی ترین اقسام «حدیث صحیح» می باشد.

﴿حدیث شرح التلقین مازری﴾

﴿۱۲۴﴾ این حدیث شریف را امام ابو عبد الله محمد بن علی بن عمر تَمِیمی مازری مالکی رَحِمَهُ اللهُ (متوفی ۵۳۶ هـق) در کتاب خود «**شرح التلقین**» تخریج نموده است.

وَرُوِيَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، وَابْنِ عَبَّاسٍ، مَوقُوفاً عَلَيهِمَا وَمَرفُوعاً إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ، تَكبِيرَةُ الإِفْتِتَاحِ وَتَكبِيرَةُ الْقُنُوتِ ...».

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا و حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فتوی می دادند و همچنین روایت می کردند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمان می دادند که بجز هفت جا در هیچ جای دیگر نباید (بطور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن کرد. یکی در وقت تکبیر شروع نماز و در وقت تکبیر دعای قنوت در نماز وتر... [1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

---

(۱) بدائع الصنائع للکاسانی: ۲۰۷/۱ فی سنن حکم التکبیر ایام التشریق

(۲) شرح التلقین للمازری المالکی: ۵۵۰/۱

حدیث العنایة

﴿۱۲۵﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث علامه اکمل الدین رومی بابرتی رحمه الله (متوفی ۷۸۶ هـ ق) در کتاب مشهور خود «**العنایة**» تخریج نموده است.

إِبْنِ عُمَرَ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ: أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ قَالَ «لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ» فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، وَفِي التَّكْبِيرِ لِلْقُنُوتِ فِي الْوِتْرِ، وَفِي الْعِيدَيْنِ ... وَمَا رَوَاهُ مَحْمُولٌ عَلَى الِابْتِدَاءِ: أَيْ أَنَّهُ كَانَ ثُمَّ نُسِخَ كَذَا.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما و حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت می کنند که حضرت پیغمبر خدا عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فرمان دادند که بجز هفت جا در هیچ جای دیگر نباید (به طور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن گردد. یکی در وقت تکبیر شروع نماز و در وقت تکبیر نماز وتر و در نماز عیدَیْن...».

علامه بابرتی رحمه الله آنگاه می نویسد: و آن احادیثی که انجام دادن رفع یَدَیْن در داخل نماز را نشان می دهند از زمان ابتدای اسلام هستند و همگی منسوخ شده اند.[۲]

﴿❀﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث البنایة

﴿۱۲۶﴾ این حدیث شریف را امام محدث فقیه بلا منازع علامه بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**ألبنایة شرح الهدایة**» خود

---

(۱) العنایة شرح الهدایة للبابرتی: ۳۰۹/۱ باب صفة الصلاة

تخریج نموده است.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ...».

ترجمه: حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت می کند که حضرت پیغامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمان دادند که بجز هفت جا در هیچ جای دیگر نباید (بطور سنّت مؤکده) رفع یَدَیْن کرد: یکبار در شروع نماز، (و بقیه در دوران حج).[1]

﴿*﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث تبیین الحقائق

﴿۱۲۷﴾ این حدیث شریف را امام محدث فقیه عثمان بن علی بن محجن البارعی فخر الدین زَیْلَعِی رحمه الله (متوفی ۷۴۳ هـق) در کتاب معروف خود «**تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق**» تخریج نموده است.

وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ؛ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُمَا قَالَا: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «تُرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ»...

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما و حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما می فرمایند که حضرت پیغمبر خدا عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ فرمان دادند که: فقط در هفت جا (به طور سنّت مؤکده) باید رفع یَدَیْن کرد و بس: یکبار در شروع نماز، (و شش تای مابقی در دوران حج).[2]

﴿*﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

---

(۱) البنایة شرح الهدایة للعینی: ۲۵۳/۲ قول سبحان ربی الله فی السجود

(۲) تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق وحاشیة الشِّلْبِيِّ: ۱۲۰/۱ فصل الشروع فی الصلاة و بیان احرامها و احوالها

﴿حدیث التحقیق فی احادیث الخلاف﴾

﴿۱۲۸﴾ این حدیث شریف را امام جمال الدین ابو الفرج عبد الرحمن بن علی بن محمد الجوزی حنبلی رحمه الله (متوفی ۵۹۷ هـ ق) که در حدیث آنقدر بسیار سخت متشدّد بود که حتی بعضی از احادیث صحیح بخاری شریف را نیز «حدیث ساختگی» قرار داده بود، در کتاب خود «**التحقیق فی احادیث الخلاف**» که پیرامون مذهب حنبلی نوشته تخریج نموده است.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ كُلَّمَا رَكَعَ وَكُلَّمَا رَفَعَ ثُمَّ صَارَ إِلَى افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَتَرَكَ مَا سِوَى ذَلِكَ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما می فرماید که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در ابتدای اسلام در هر پائین و بالا شدن در داخل نماز رفع یَدَیْن می نمودند و سپس (اندک اندک) همهٔ رفع یَدَیْن های داخل نماز را ترک کردند و فقط بر رفع یَدَیْن در شروع نماز اکتفاء فرمودند.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در موجودیت متابعات و شواهد و مُؤیّدات، مطابق اصول حدیث در درجهٔ «**حدیث صحیح**» قرار می گیرد.

---

(۱) التحقيق في أحاديث الخلاف لابن الجوزی: ۳۳۲/۱ تحت حدیث ٤٢٢

احادیث حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ

﴿ احادیث حضرت براء بن عازب رضی الله عنه ﴾

﴿حدیث مُسْنَد ابی حنیفه﴾

﴿۱۲۹﴾ این حدیث شریف را امام الائمة و المسلمین و تابعی فقیه بزرگ اسلام حضرت امام اعظم حضرت ابو حنیفه رحمه الله (متوفی ۱۵۰هـ) در «**حدیث ثُنائی**» یعنی حدیثی که میان آن بزرگوار و حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها دو واسطه موجود است روایت می کند.

أَبُو حَنِيفَةَ: سَمِعْتُ الشَّعْبِيَّ يقُوْلُ سَمِعْتُ الْبَرَاءِ بْنَ عَازِبٍ يقُولُ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتّٰى يُحَاذِيَ مَنْكَبَيهِ، لَا يَعُوْدُ بِرَفْعِهِمَا حَتّٰى يسَلِّمَ مِنْ صَلَاتَهِ.

ترجمه: حضرت امام اعظم رحمه الله می فرماید: من از شَعْبِی رحمه الله شنیدم که می گفت؛ از حضرت بَراء بن عازِب رضی الله عنه شنیدم که هنگامی که جناب حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را آغاز می کردند (در رفع یَدَیْن، بندِ) دست های مبارک خویش را برابر با شانه های مبارک بلند می نمودند و آنگاه تا از نماز سلام نمی گردانیدند، دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿۞﴾ امام مناظر و متکلم اسلام حضرت مولانا محمد الیاس گُمَّن

---

(۱) مسند ابی حنیفه به روایت ابو نُعَیم: ص۱۵٦ حدیث ۲۳۵ | مسئلۀ ترک رفع الیَدَیْن از مولانا الیاس گُمَّن: ص ۹ دلیل ٦

دربارۀ این حدیث شریف می فرماید: إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٍ.
اسناد این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم «صحیح» می باشد.(۱)

حدیث الامام الاعظم ابوحنیفة والثنائیات فی مسانیده

﴿۱۳۰﴾ این حدیث شریف در کتاب «**الامام الاعظم ابوحنیفة والثنائیات فی مسانیده**» تخریج شده است.

ابوحنيفة يَقُولُ: سَمِعْتُ الشَّعْبِي يقُوْلُ: سَمِعْتُ الْبَرَاءِ بْنَ عَازِبٍ يقُوْلُ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتّٰي يُحَاذِيَ مَنْكَبَيهِ، لَا يعُوْدُ بِرَفْعِهِمَا حَتّٰي يسَلِّمَ مِنْ صَلَاتَهِ.

ترجمه: حضرت امام اعظم رحمه الله می فرماید: من از شَعْبِی رحمه الله شنیدم که می گفت؛ از حضرت بَراء بن عازِب رضی الله عنه شنیدم که هنگامی که جناب حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را آغاز می کردند (در رفع یَدَیْن، بندِ) دست های مبارک خویش را برابر با شانه های مبارک بلند می نمودند و آنگاه تا سلام نماز را نمی گردانیدند، دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۲)

﴿❁﴾ امام مناظر و متکلم اسلام حضرت مولانا محمد الیاس گُمَّن دربارۀ این حدیث شریف می فرماید: إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٍ.
اسناد این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم «صحیح» می باشد.(۳)

---

(۱) مسئلۀ ترک رفع الیَدَیْن از مولانا الیاس گُمَّن: ص ۹ دلیل ٦
(۲) الامام الاعظم ابوحنیفة والثنائیات فی مسانیده: ص ۲۸۳ حدیث ۱۸٦
(۳) مسئلۀ ترک رفع الیَدَیْن از مولانا الیاس گُمَّن: ص ۹ دلیل ٦

﴿حدیث عُقُوْدُ الْجَوَاهِرِ المُنِيْفَة﴾

﴿۱۳۱﴾ این حدیث شریف را حافظ محدِّث اصولی سید محمد مرتضی زُبَیْدِی رحمه الله (متوفی ۱۲۰۵ هـ ق) در «**عُقُوْدُ الْجَوَاهِرِ المُنِيْفَةِ فِیْ أدِلَّةِ مَذْهَبِ الْإمَامِ أبِیْ حَنِیْفَةَ**» تخریج نموده است.

أبُوحَنِيفَةَ عَن يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ عَنِ (عَبْدِ الرَّحْمَنِ) ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا كَبَّرَ لِافْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، رَفَعَ يَدَيْهِ حَذوَ مَنْكِبَيْهِ أو حَذوَ أُذُنَيْهِ، ... وفى المتن زيادة ... ثُمَّ لَا يَعُودُ».

ترجمه: امام اعظم حضرت ابوحنیفه رحمه الله از یزید بن زیاد رحمه الله ... روایت می کند که حضرت بَراء بن عازِب رضی الله عنه می فرماید که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، چون تکبیر شروع نماز را می گفتند (بندِ) دست های مبارک را برابر با شانه های مبارک یا (انگشتان مبارک را) برابر با گوش مبارک در رفع یَدَیْن بلند می کردند و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۱)

﴿❁﴾ **إسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ.** اسناد این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح مُسْلِم بوده و همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.

﴿حدیث سُنَن ابو داود﴾

﴿۱۳۲﴾ امام محدث بزرگ ابو داود سلیمان بن الأشعث سَجِسْتانی

---

(۱) عقود الجواهر المنيفة فى ادلّة مذهب الامام ابى حنيفة: ٦١/١ بيان الخبر الدال على ان رفع اليَدَيْن فى تكبيرة الافتتاح فقط

رحمه الله (متوفی ۲۷۵ هـ) این حدیث شریف را در کتاب معروف خود «**سُنَن ابی داوٗد**» که یکی از کتب «**صِحَاح سِتَّه**» به شمار می رود روایت نموده است.

شَرِيكٌ، ... عَنِ الْبَرَاءِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَى قَرِيبٍ مِنْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ».

ترجمه: حضرت شریک رحمه الله روایت می کند ... که حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمود که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هنگامی که نماز را آغاز می نمودند دست های مبارک را تا نزدیک گوش های مبارک در رفع یَدَیْن بلند می کردند و آنگاه دیگر در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ مناظر و متکلم اسلام حضرت مولانا محمد الیاس گُمَّن مُدَّظِلُّهُ دربارهٔ این حدیث شریف می فرماید: **إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ.** اسناد این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح مُسْلِم «صحیح» می باشد.[2]

﴿حدیث سُنَن ابو داود﴾

﴿۱۳۳﴾ این حدیث شریف را امام ابو داود رحمه الله (متوفی ۲۷۵ هـ) در «**سُنَن ابی داوٗد**» روایت نموده است.

وَكِيعٌ، ... عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا حَتَّى انْصَرَفَ،

ترجمه: حضرت وکیع رحمه الله روایت می کند ... که حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمود که من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که

---

(۱) سنن ابي داؤد: ۲۰۰/۱ حدیث ۷۴۹ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ: بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ

(۲) مسئلۀ ترک رفع اليَدَيْن از مولانا الیاس گُمَّن: ص ۹ دلیل ۷

هنگامی که نماز را آغاز نمودند رفع یَدَیْن کردند و سپس تا سلام نگردانیدند دیگر در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نکردند.[1]

﴾❁﴿ امام ابوداود رحمه الله سپس در آخر این حدیث شریف می نویسد:

قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا الْحَدِيثُ لَيْسَ بِصَحِيحٍ.

این حدیث شریف در مرتبۀ اول صحّتِ حدیث یعنی «حدیث صحیح» قرار ندارد.[2]

﴾❁﴿ محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ ق) این سخن را آورده می گوید:

قُلْتُ نَعَمْ وَلَكِنَّهُ حَسَنٌ. وفی الْحاشية: **أَنَّ يَزِيد بْن أَبِي زِيَادٍ مِنْ رِجَالِ مُسْلِمٍ وَ الأَرْبَعَةِ وَعَلَّقَ لَهُ الْبُخَارِيُّ.**

بلی، این حدیث شریف در مرتبۀ اول صحّت قرار ندارد، زیرا این حدیث شریف در درجۀ دوم صحت حدیث یعنی «حَدیث حَسَن» قرار دارد.

و یزید بن ابی زیاد رحمه الله راوی این حدیث از راویان صحیح مُسْلِم و جامع ترمذی، سنن ابو داود، سنن نَسائی و سنن ابن ماجۀ شریف می باشد و امام بخاری رحمه الله نیز در صحیح بخاری شریف تعلیقاً از او روایت کرده است.[3]

﴾❁﴿ و باید دانست که «حدیث حَسَن» حدیثی است که در صحت، مطابق اصول حدیث در درجۀ بعد از «حدیث صحیح» قرار دارد، و به اتفاق محدثین مانند «حدیث صحیح» قابل قبول و واجب العمل می باشد.[4]

---

(۱) سنن ابي داؤد: ۲۰۰/۱ حدیث ۷۵۲ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ

(۲) سنن ابي داؤد: ۲۰۰/۱ حدیث ۷۵۲ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ

(۳) إعلاء السنن للتهانوی: ۸۵/۳ حدیث ۸۲۷ باب ترک رفع اليدين فی غیر الافتتاح | معارف السنن للبنوری: ۲/ ۴۸۹ تا ۴۹۳ حدیث البراء فی ترک الرفع

(٤) «أَلْحَسَنُ كَالصَّحِيحِ فِي الِاحْتِجَاجِ بِهِ».

تدريب الراوی للسيوطی: ۱۷۱/۱ و ۱۷٤ أقسام الحسن وحكم الاحتجاج به | التقريب والتيسير لمعرفة سنن البشير النذير في أصول الحديث للنووی: ص ۲۹ النوع الثانی: الحسن

حدیث جامع المسانید والسنن

﴿۱۳۴﴾ این حدیث شریف را علامه ابن کثیر شافعی دمشقی رحمه الله (متوفی ۷۷۴ هـ) در کتاب خود «**جامع المسانید والسنن**» تخریج نموده است.

وَفِيهِ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا حَتَّى انْصَرَفَ.

ترجمه: حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمود که من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که نماز را آغاز نمودند رفع یَدَیْن کردند و سپس تا نماز را به پایان نرسانیدند، دیگر در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نکردند.[1]

حدیث مُسْنَد ابِی یَعْلِی

﴿۱۳۵﴾ این حدیث شریف را امام ابو یَعلِی موصِلِی رحمه الله (متوفی ۳۰۷ هـ ق) در کتاب خود «**مُسْنَد ابِی یَعْلِی**» روایت کرده است.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، ... عَنِ الْبَرَاءِ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ حَتَّى يَنْصَرِفَ».

ترجمه: حضرت وکیع رحمه الله روایت می کند ... که حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمود که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هنگامی که نماز را آغاز می نمودند رفع یَدَیْن می کردند و سپس تا سلام نمی گردانیدند دیگر در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[2]

---

(۱) جامع المسانید والسنن لابن کثیر: ۳۸٤/۱ حدیث ٦۹۱ عبد الرحمن بن أبي ليلى يسار أبو عيسى ...

(۲) مسند ابی یعلی الموصلی: ۲٤۸/۳ حدیث ۱٦۸۹ مسند البراء بن عازب رضی الله عنه | مسند ابی یعلی الموصلی: ص ٤۰۰ حدیث ۱٦۸۹ شیحا

﴿❁﴾ هر دوی این احادیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

﴿حدیث مُسْنَد ابِی یَعْلِی﴾

﴿۱۳۶﴾ این حدیث شریف را نیز امام ابو یَعلِی موصِلِی رحمه الله (متوفی ۳۰۷ هـ ق) در «**مُسْنَد ابِی یَعْلِی**» روایت کرده است.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، **عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ نَحْوَ رَأْسِهِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ».**

ترجمه: حضرت شریک رحمه الله روایت می کند ... که حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمود که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هنگامی که نماز را آغاز می نمودند رفع یَدَیْن می کردند و (نوک انگشتان) دستهای مبارک شان را در رفع یَدَیْن برابر با سر مبارک قرار می دادند، و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ اسناد این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح مُسْلِم بوده و همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.

﴿حدیث مُسْنَد ابِی یَعْلِی﴾

﴿۱۳۷﴾ این حدیث شریف را نیز امام ابو یَعلِی موصِلِی رحمه الله (متوفی ۳۰۷ هـ ق) در «**مُسْنَد ابِی یَعْلِی**» روایت کرده است.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي

---

(۱) مسند ابی یعلی الموصلی: ۲۴۸/۳ حدیث ۱۶۹۰ مسند البراء بن عازب رضی الله عنه | مسند ابی یعلی الموصلی: ص ۴۰۰ حدیث ۱۶۹۰ شیحا

لَيْلَى، **عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ كَبَّرَ، وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى كَادَتَا تُحَاذِيَانِ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَمْ يُعِدْ».**

ترجمه: حضرت هُشَيْم رحمه‌الله روایت می کند ... که حضرت براء بن عازب رضی‌الله‌عنه فرمود که من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که نماز را آغاز می نمودند (شصت مبارک) دستهای خویش را در رفع یَدَیْن برابر با گوش مبارک قرار می دادند، و آنگاه در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ اسناد این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح مُسْلِم بوده و همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.

حدیث مُسْنَد ابِی یَعْلِی

﴿۱۳۸﴾ این حدیث شریف را نیز امام ابو یَعلِی موصِلِی رحمه‌الله (متوفی ۳۰۷ هـ ق) در «**مُسْنَد ابِی یَعْلِی**» روایت کرده است.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، قَالَ: سَمِعْتُ يَزِيدَ بْنَ أَبِي زِيَادٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، **عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ اسْتَقْبَلَ الصَّلَاةَ حَتَّى رَأَيْتُ إِبْهَامَيْهِ قَرِيبًا مِنْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا».**

ترجمه: حضرت ابْن إِدْرِیس رحمه‌الله روایت می کند ... که حضرت براء بن عازب رضی‌الله‌عنه فرمود که من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که نماز را آغاز می نمودند، دست های خویش را در رفع یَدَیْن آن قدر بلند بردند که حتی مشاهده کردم که دو انگشت شصت مبارک ایشان برابر با گوش مبارک قرار دارد، و آنگاه دیگر در هیچ جای دیگری در

---

(۱) مسند ابی یعلی الموصلی: ۲۴۸/۳ حدیث ۱۶۹۱ مسند البراء بن عازب رضی الله عنه | مسند ابی یعلی الموصلی: ص ۴۰۰ حدیث ۱۶۹۱ شیحا

داخل نماز رفع یَدَیْن نکردند.[۱]

اسناد این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح مُسْلِم بوده و همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.

حدیث مُصَنَّف عبد الرزاق

۱۳۹ این حدیث شریف را امام عبد الرزاق رحمه الله (متوفی ۲۱۱هـ) استاذ امام بخاری رحمه الله در کتاب مشهور خود «**مُصَنَّف عبد الرزاق**» روایت نموده است.

عَنِ الثَّوْرِيِّ، ... عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُرَى إِبْهَامُهُ قَرِيبًا مِنْ أُذُنَيْهِ». ... عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، ... مِثْلَهُ، وَزَادَ قَالَ: مَرَّةً وَاحِدَةً، ثُمَّ لَا تُعِدْ لِرَفْعِهَا فِي تِلْكَ الصَّلَاةِ.

ترجمه: امام سفیان ثَوری رحمه الله روایت می کند ... که حضرت براء بن عازِب رضی الله عنه می فرماید که هنگامی که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (در آغاز نماز) تکبیر می گفتند دست های مبارک را در رفع یَدَیْن آنقدر بالا می بردند که شصت های مبارک ایشان نزدیک گوش مبارک دیده می شد.

و امام سفیان بنِ عُیَیْنَه رحمه الله می افزاید که آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها یکبار رفع یَدَیْن می نمودند و سپس دیگر در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۲]

اسناد این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح مُسْلِم بوده و همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.

---

(۱) مسند ابی یعلی الموصلی: ۲۴۸/۳ حدیث ۱۶۹۲ مسند البراء بن عازب رضی الله عنه | مسند ابی یعلی الموصلی: ص ۴۰۰ حدیث ۱۶۹۲ شیحا

(۲) مصنَّف عبد الرزاق: ۷۰/۲ و ۷۱ حدیث ۲۵۳۰ و ۲۵۳۱ بَابُ تَكْبِيرَةِ الِافْتِتَاحِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ

﴿حدیث شرح معانی الآثار﴾

﴿۱۴۰﴾ این حدیث شریف را امام فقیه مجتهد اصولی محدّث مفسّر امام ابو جعفر طحاوی رحمه الله (متوفی ۳۲۱ هـ ق) در کتاب معروف خود «**شرح معانی الآثار**» روایت کرده است.

سُفْيَانُ ... عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ لِافْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يَكُونَ إِبْهَامَاهُ قَرِيبًا مِنْ شَحْمَتَيْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ».

ترجمه: حضرت امام سُفیان رحمه الله روایت می کند ... که حضرت براء بن عازِب رضی الله عنه می فرماید که هنگامی که حضرت پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در آغاز نماز تکبیر می گفتند دست های مبارک را در رفع یَدَیْن آنقدر بالا می بردند که شصت های مبارک ایشان نزدیک نرمهٔ گوش مبارک قرار می گرفت و بعد از آن دیگر در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» است.

﴿حدیث شرح معانی الآثار﴾

﴿۱۴۱﴾ این حدیث شریف را نیز امام ابو جعفر طحاوی رحمه الله (متوفی ۳۲۱ هـ ق) در «**شرح معانی الآثار**» روایت کرده است.

... خَالِدٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ عِيسَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ

---

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۲٤/۱ حدیث ۱۳٤٦ كِتَابُ الصَّلَاةِ: بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ هَلْ مَعَ ذَلِكَ رَفْعٌ أَمْ لَا؟

عَازِبٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ [كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ لِافْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يَكُونَ إِبْهَامَاهُ قَرِيبًا مِنْ شَحْمَتَيْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ.]

ترجمه: امام خالد رحمه‌الله ... به مانند حدیث قبلی روایت می کند که حضرت براء بن عازِب رضی‌الله‌عنه می فرماید که هنگامی که حضرت پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در آغاز نماز تکبیر می گفتند دست های مبارک را در رفع یَدَیْن آنقدر بالا می بردند که شصت های مبارک ایشان نزدیک نرمهٔ گوش مبارک قرار می گرفت و بعد از آن دیگر در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۱)

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» است.

حدیث شرح معانی الآثار

﴿۱۴۲﴾ این حدیث شریف را نیز امام ابو جعفر طحاوی رحمه‌الله (متوفی ۳۲۱ هـ ق) در «**شرح معانی الآثار**» روایت کرده است.

... وَكِيعٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَخِيهِ، وَعَنِ الْحَكَمِ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْبَرَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ [كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ لِافْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يَكُونَ إِبْهَامَاهُ قَرِيبًا مِنْ شَحْمَتَيْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ.]

ترجمه: امام وکیع رحمه‌الله ... و حَکَم رحمه‌الله ... به مانند حدیث قبلی روایت می کنند که حضرت براء بن عازِب رضی‌الله‌عنه می فرماید که هنگامی که حضرت پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در آغاز نماز تکبیر می گفتند دست های مبارک را در رفع یَدَیْن آنقدر بالا می بردند که شصت های مبارک ایشان نزدیک نرمهٔ گوش مبارک قرار می گرفت و بعد از آن دیگر در هیچ جای دیگری

---

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۲٤/۱ حدیث ۱۳٤۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ هَلْ مَعَ ذَلِكَ رَفْعٌ أَمْ لَا؟

در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» است.

حدیث سنن الدارقُطْنِی

﴿۱۴۳﴾ این حدیث شریف را امام دارقُطْنی شافعی رحمه الله (متوفی ۳۸۵ هـ ق) در «**سنن الدارقطنی**» روایت کرده است.

شُعْبَةُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي لَيْلَى ، يَقُولُ: **سَمِعْتُ الْبَرَاءَ، فِي هَذَا الْمَجْلِسِ يُحَدِّثُ قَوْمًا مِنْهُمْ كَعْبُ بْنُ عُجْرَةَ ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ».**

ترجمه: امام شُعْبَه رحمه الله روایت می کند ... که حضرت عبد الرحمن بن ابی لیلی رحمه الله می گفت که حضرت براء بن عازِب رضی الله عنه در همین جایگاه (در مسجد جامع شهر کوفه) در حضور بسیاری از بزرگان که یکی ایشان حضرت کَعْب بْن عُجْرَه رضی الله عنه بود فرمود که من حضرت رسول خدا صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که شروع به نماز می کردند تنها در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن می نمودند و بس.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

﴿❁﴾ حضرت براء بن عازِب رضی الله عنه در شهر کوفه سکونت اختیار کرده بود و این حدیث شریف را در مسجد جامع اعظم کوفه بیان نمود. حضرت کَعْب بن عُجْرَه رضی الله عنه نیز در این مجلس موجود بود، و با سکوتش این حدیث را تصدیق نمود.

---

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۲٤/۱ حدیث ۱۳٤۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ هَلْ مَعَ ذَلِكَ رَفْعٌ أَمْ لَا؟

(۲) سنن الدارقطنی: ٤٨/٢ حدیث ١١٢٧ بَابُ ذِكْرِ التَّكْبِيرِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الِافْتِتَاحِ وَالرُّكُوعِ وَالرَّفْعِ مِنْهُ وَقَدْرِ ذَلِكَ وَاخْتِلَافِ الرِّوَايَاتِ

﴾❁﴿ این حدیث براء بن عازِب ﷺ را دو تن از تابعین کرام از وی روایت کرده اند.

﴾❁﴿ یکی تابعی گرامی عَدِیِّ بْنِ ثَابِت ﷫ است.[۱]

﴾❁﴿ و دومی حضرت عبد الرحمن بن ابی لیلی ﷫ است که تابعی جلیل القدر می باشد و در همان مسجد جامع کوفه به شرف زیارت یک صد و بیست صحابی انصاری نائل آمده بود[۲]، و از راویان اساسی صحیح بخاری شریف و صحیح مسلم شریف و همهٔ کتاب های حدیث می باشد.[۳]

﴾❁﴿ و این مسجد همان شهری است که یک هزار و پنجاه صحابهٔ کرام در آن سکونت گزیده بودند که بیست و دو تن ایشان از اصحاب بدر بودند.[٤]

﴾❁﴿ خود حضرت عبد الرحمن بن ابی لیلی ﷫ نیز موافق این حدیث شریف تنها در شروع نماز رفع یدین می کرد و بس.[٥]

حدیث سنن الدارقُطْنِی

﴾۱۴۴﴿ این حدیث شریف را نیز امام دارقُطْنی شافعی ﷫ (متوفی ۳۸۵ هـ ق) در «**سنن الدارقطنی**» روایت کرده است.

إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكَرِيَّا ... عَنِ الْبَرَاءِ ، أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللهِ صَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَاذَى بِهِمَا أُذُنَيْهِ ، ثُمَّ لَمْ يَعُدْ إِلَى شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ

---

(۱) سنن الدارقطنی: ٤٨/٢ حدیث ١١٣٠ بَابُ ذِكْرِ التَّكْبِيرِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الِافْتِتَاحِ وَالرُّكُوعِ وَالرَّفْعِ مِنْهُ وَقَدْرِ ذَلِكَ وَاخْتِلَافِ الرِّوَايَاتِ

(۲) سنن الدارقطنی: ٤٨/٢ حدیث ١١٢٧ بَابُ ذِكْرِ التَّكْبِيرِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الِافْتِتَاحِ وَالرُّكُوعِ وَالرَّفْعِ مِنْهُ وَقَدْرِ ذَلِكَ وَاخْتِلَافِ الرِّوَايَاتِ

(۳) جامع الترمذی: ٥٠٤/٥ حدیث ٣٤٥٢ أَبْوَابُ الدَّعَوَاتِ، بَاب مَا يَقُولُ عِنْدَ الغَضَبِ

(٤) معارف السنن: ٤٩٠/٢

(٥) مصنف ابن ابی شیبه: ١/ ٢١٤ حدیث ٢٤٥١ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ

حَتَّى فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ».

ترجمه: امام إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكَرِيَّا رَحِمَهُ‌اللهُ روایت می کند ... که حضرت عبد الرحمن بن ابی لیلی رَحِمَهُ‌اللهُ می گفت که حضرت براء بن عازِب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ می فرمود که من حضرت رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که نماز را آغاز می کردند دست های مبارک را برابر با گوش مبارک در رفع يَدَيْن بلند می نمودند و سپس تا زمانی که از نماز فارغ نمی شدند، در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع يَدَيْن نمی کردند.(۱)

﴿۞﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

﴿حدیث سنن الدارقُطْنی﴾

﴿۱۴۵﴾ این حدیث شریف را نیز امام دارقُطْنی شافعی رَحِمَهُ‌اللهُ (متوفی ۳۸۵ هـ ق) در «**سنن الدارقطنی**» روایت کرده است.

حَدَّثَنَا ابْنُ صَاعِدٍ ، نا لُوَيْنٌ ، نا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكَرِيَّا ، عَنْ يَزِيدَ يَعْنِي ابْنَ أَبِي زِيَادٍ ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ، مِثْلَهُ [أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَاذَى بِهِمَا أُذُنَيْهِ ، ثُمَّ لَمْ يَعُدْ إِلَى شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ حَتَّى فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ».]

ترجمه: امام إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكَرِيَّا رَحِمَهُ‌اللهُ روایت می کند ... که حضرت عَدِی بن ثابت رَحِمَهُ‌اللهُ مانند حدیث شریف مذکورهٔ فوق از حضرت براء بن عازِب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کرد که من حضرت رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که نماز را آغاز می کردند دست های مبارک را برابر با گوش مبارک در رفع يَدَيْن بلند می نمودند و سپس تا زمانی که از نماز فارغ

---

(۱) سنن الدارقطنی: ٤٨/٢ حديث ١١٢٩ بَابُ ذِكْرِ التَّكْبِيرِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الِافْتِتَاحِ وَالرُّكُوعِ وَالرَّفْعِ مِنْهُ وَقَدْرِ ذَلِكَ وَاخْتِلَافِ الرِّوَايَاتِ

نمی شدند، در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۱]

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث سنن الدارقُطْنِی

۱۴۶ این حدیث شریف را نیز امام دارقُطْنی شافعی رحمه الله (متوفی ۳۸۵ هـ ق) در «**سنن الدارقطنی**» روایت کرده است.

عَلِيُّ بْنُ عَاصِمٍ ... الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى سَاوَى بِهِمَا أُذُنَيْهِ ثُمَّ لَمْ يَعُدْ».

ترجمه: علی بن عاصم رحمه الله روایت می کند ... که حضرت براء بن عازِب رضی الله عنه می فرمود که من حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که برای نماز ایستادند تکبیر گفتند و دست های مبارک را برابر با گوش مبارک در رفع یَدَیْن بلند نمودند و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نکردند.[۲]

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث مُصَنَّف ابن ابی شَیْبَه

۱۴۷ این حدیث شریف را امام ابوبکر ابن ابی شَیْبَه رحمه الله (متوفی ۲۳۵هـ ق) استاذ امام بخاری رحمه الله در کتاب «**أَلْمُصَنَّف**» روایت نموده است.

وَكِيعٌ، ... عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ

---

(۱) سنن الدارقطنی: ۴۸/۲ حدیث ۱۱۳۰ بَابُ ذِكْرِ التَّكْبِيرِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الِافْتِتَاحِ وَالرُّكُوعِ وَالرَّفْعِ مِنْهُ وَقَدْرِ ذَلِكَ وَاخْتِلَافِ الرِّوَايَاتِ

(۲) سنن الدارقطنی: ۴۸/۲ حدیث ۱۱۳۲ بَابُ ذِكْرِ التَّكْبِيرِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الِافْتِتَاحِ وَالرُّكُوعِ وَالرَّفْعِ مِنْهُ وَقَدْرِ ذَلِكَ وَاخْتِلَافِ الرِّوَايَاتِ

الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُهُمَا حَتَّى يَفْرُغَ».

ترجمه: حضرت امام وکیع بن الجراح ﷫ روایت می کند ... که حضرت براء بن عازِب ﷺ می فرماید که حضرت پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چون نماز را آغاز می نمودند رفع یَدَیْن می کردند و سپس تا زمانی که از نماز فارغ نمی شدند در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ علامه محمد امین صفدر اُکاروی ﷫ دربارۀ این حدیث شریف می نویسد: این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[2]

حدیث المُدَوَّنَةُ الْكُبْرَى

﴿١٤٨﴾ این حدیث شریف در کتاب «أَلمُدَوَّنَةُ الْكُبْرَى» امام دار الهجره حضرت امام مالک بن انس ﷫ (متوفی ١٧٩ هـ ق) روایت گردیده است.

قَالَ وَكِيعٌ ... عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ ثُمَّ لَا يَرْفَعُهَا حَتَّى يَنْصَرِفَ».

ترجمه: حضرت امام وکیع بن الجراح ﷫ روایت می کند ... که حضرت براء بن عازِب ﷺ می فرماید که حضرت پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چون نماز را آغاز می نمودند رفع یَدَیْن می کردند و سپس تا زمانی که سلام نمی گردانیدند در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[3]

﴿❁﴾ علامه محمد امین صفدر اُکاروی ﷫ دربارۀ این حدیث شریف می نویسد: این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[4]

---

(١) مصنف ابن ابی شیبة: ٢١٣/١ حدیث ٢٤٤٠ كِتَابُ الصَّلَوات؛ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ

(٢) تجلیات صفدر: ٢٨٨/٢

(٣) المدونة الکبری: ١٧٧/١ [رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الرُّكُوعِ وَالْإِحْرَامِ]

(٤) تجلیات صفدر: ٢٨٨/٢

حدیث أَلتَّمْهِیْد

﴿۱۴۹﴾ این حدیث شریف را امام ابوعمر معروف به ابن عبد البر مالکی رحمه‌الله (متوفی ۴۶۳ هـ) در کتاب مشهور خود «أَلتَّمْهِیْد» روایت کرده است.

وَالَّذِي عَلَيْهِ أَصْحَابُنَا الرَّفْعُ عِنْدَ الْإِحْرَامِ لَا غَيْرَ وَحُجَّةُ مَنْ ذَهَبَ مَذْهَبَ ابْنِ الْقَاسِمِ وَرِوَايَتَهُ عَنْ مَالِكٍ وَمَذْهَبَ الْكُوفِيِّينَ الْمُوَافِقِينَ لَهُ فِي ذَلِكَ حَدِيثُ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ وَحَدِيثُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بَعْدُ ... **مُوسَى بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَنْصَارِيُّ ... عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ صَلَّيْتُ خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَبَّرَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَاذَى أُذُنَيْهِ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ لَمْ يَزِدْ عَلَيْهَا.**

علامه ابن عبد البر مالکی رحمه‌الله می نویسد: مذهب ما مالکی ها این است که در وقت تکبیر تحریمهٔ نماز رفع یَدَیْن گردد و بجز آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز نباید رفع یَدَیْن کرد. و دلیل ما حدیث حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه... و حضرت براء بن عازب است ... موسی بن محمد انصاری رحمه‌الله روایت می کند که حضرت براء بن عازِب رضی‌الله‌عنه می فرماید که من در پشت سر حضرت پیغمبر خدا **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** نماز خواندم و آنحضرت تنها هنگامی که نماز را آغاز نمودند در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن کردند و بجز آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نکردند.[۱]

حدیث أَلتَّمْهِیْد

﴿۱۵۰﴾ این حدیث شریف را نیز امام ابو عمر ابن عبد البر مالکی رحمه‌الله (متوفی ۴۶۳ هـ) در کتاب مشهور خود «أَلتَّمْهِیْد» روایت کرده است.

---

(۱) التمهید لابن عبد البر المالکی: ۲۱٤/۹ حدیث الرابع والعشرون

﴿۱۷۷﴾ شَرِيكٌ ... عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى تُحَاذِيَ أُذُنَيْهِ ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: حضرت شریک رحمه الله روایت می کند ... که حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمود که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هنگامی که نماز را آغاز می نمودند رفع یَدَیْن می کردند و دست های مبارک شان را در رفع یَدَیْن برابر با گوش مبارک قرار می دادند، و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ علامه محمد امین صفدر اُکاروی رحمه الله دربارۀ هر دو حدیث فوق شریف می نویسد: این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[2]

حدیث الجوهر النقی

﴿۱۵۱﴾ این حدیث شریف را امام علاء الدین ماردینی مشهور به ابن ترکمانی رحمه الله (متوفی ۷۵۰ هـ ق) در کتاب شهرۀ آفاق خود «**الجوهر النقی فی الرد علی البیهقی**» تخریج کرده است.

حَدِيثُ إِبنِ عُيَينَة عَن يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ عَنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنِ الْبَرَاءِ: رَأَيتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، رَفَعَ يَدَيْهِ ... ثُمَّ لَا يَعُودُ».

ترجمه: امام سفیان بن عُیَیْنَه رحمه الله روایت می کند ... که حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمود که من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که نماز را آغاز می نمودند رفع یَدَیْن می کردند و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[3]

---

(۱) التمهید لابن عبد البر المالکی: ۲۱۵/۹ حدیث الرابع والعشرون
(۲) تجلیات صفدر: ۲۸۸/۲
(۳) الجوهر النقی فی الرد علی البیهقی: ۷٦/۲ و ۷۷

﴿❁﴾ این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح مُسْلِم بوده و همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.

﴿حدیث التجرید﴾

﴿۱۵۲﴾ این حدیث شریف را امام ابی الحسین احمد بن محمد بغدادی قدّوری رحمه الله (ولادت ۳۶۲ و وفات ۴۹۸هـ ق) در دایرة المعارف فقه تقابلی خود «**التجرید**» تخریج کرده است.

وَرَوَى يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِي بِهِمَا أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ».

ترجمه: حضرت یزید بن ابی زیاد رحمه الله روایت می کند ... که حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمود که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هنگامی که نماز را آغاز می نمودند رفع یَدَیْن می کردند و دستهای مبارک شان را در رفع یَدَیْن برابر با گوش مبارک قرار می دادند و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح مُسْلِم بوده و همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.

﴿حدیث التجرید﴾

﴿۱۵۳﴾ این حدیث شریف را نیز امام قدّوری رحمه الله (وفات ۴۹۸هـ ق) در دایرة المعارف فقه تقابلی خود «**التجرید**» تخریج کرده است.

خالد ويعقوب عن ابن ابى ليلى عن اخيه عن ابيه عن البراء أن النبى صلى الله

---

(۱) التجرید للقدوری: ۵۱۹/۲ مسألة ۱۱۵ لاترفع اليَدَيْن فی تكبير الركوع

عليه وسلم كان اذا دخل فى الصلاة رفع يديه ثم لا يعود حتى ينصرف من صلاته.

ترجمه: محدث خالد ﷫ و محدث یعقوب ﷫ روایت می کنند ... که حضرت براء بن عازب ﷺ می فرماید که حضرت رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هنگامی که می خواستند داخل نماز شوند (تکبیر گفته) رفع یَدَیْن می کردند و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند تا آنگاه که نماز را به پایان می رسانیدند.(۱)

﴿۞﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» است.

حديث التجريد

﴿۱۵۴﴾ این حدیث شریف را نیز امام قدّوری ﷫ (وفات ۴۹۸هـ ق) در دایرة المعارف فقه تقابلی خود «**التجرید**» تخریج کرده است.

عَنْ وَكِيعٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَخِيهِ عِيسَى، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْبَرَاءِ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرفَعُ يَدَيْهِ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهَا حَتَّى انْصَرَفَ.

ترجمه: حضرت وکیع ﷫ روایت می کند ... که حضرت براء بن عازب ﷺ فرمود که من حضرت رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که نماز را آغاز می نمودند رفع یَدَیْن می کردند و سپس تا سلام نمی گردانیدند دیگر در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۲)

﴿۞﴾ امام مناظر و متکلم اسلام حضرت مولانا محمد الیاس گُمَّن دربارهٔ این حدیث شریف می فرماید: إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٍ.

---

(۱) التجرید للقدوری: ۵۱۹/۲ مسألة ۱۱۵ لاترفع الیَدَیْن فی تکبیر الرکوع

(۲) التجرید للقدوری: ۵۱۹/۲ مسألة ۱۱۵ لاترفع الیَدَیْن فی تکبیر الرکوع

اسناد این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم «صحیح» می باشد.[۱]

حدیث الاعتبار فی الناسخ والمنسوخ

﴿۱۵۵﴾ این حدیث شریف را امام ابو بکر محمد بن موسی بن عثمان حازمی همدانی رحمه الله (متوفی ۵۸۴ هـ) در کتاب خود «**الاعتبار في الناسخ والمنسوخ من الآثار**» تخریج نموده است.

حَدِيثِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَى قَرِيبٍ مِنْ أُذُنَيْهِ ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمود که هنگامی که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را آغاز می نمودند دست های مبارک را تا نزدیک گوش مبارک در رفع یَدَیْن بلند می کردند و آنگاه دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۲]

﴿❁﴾ این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح مُسْلِم بوده و همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.

حدیث نَصْبُ الرَّايَة

﴿۱۵۶﴾ این حدیث شریف را امام جمال الدین ابو محمد عبد الله بن یوسف بن محمد زَيْلَعِی حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲هـ) در کتاب لا مثال خود «**نَصْبُ الرَّايَةِ فِىْ تَخْرِيْجِ أَحَادِيْثِ الْهِدَايَةِ**» تخریج نموده است.

(۱) مسئلۀ ترک رفع الیَدَیْن از مولانا الیاس گُمَّن: ص ۹ دلیل ٦

(۲) الاعتبار في الناسخ والمنسوخ من الآثار للحازمی: ص ١٤

عَنْ شَرِيكٍ ... عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَى قَرِيبٍ مِنْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ، انْتَهَى.

ترجمه: حضرت شریک رحمه الله ... روایت می کند که حضرت براء بن عازب رضي الله عنه فرمود که هنگامی که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را آغاز می نمودند دست های مبارک را تا نزدیک گوش مبارک در رفع یَدَیْن بلند می کردند و آنگاه دیگر در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

❁ این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح مُسْلِم بوده و همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.

حدیث نَصْبُ الرَّایَة

۱۵۷ این حدیث شریف را نیز امام جمال الدین ابو محمد عبد الله بن یوسف بن محمد زَیْلَعِی حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲هـ) در کتاب لا مثال خود «**نَصْبُ الرَّايَةِ فِيْ تَخْرِيْجِ أَحَادِيْثِ الْهِدَايَةِ**» تخریج نموده است.

عَنْ وَكِيعٍ ... عَنْ الْبَرَاءِ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا حَتَّى انْصَرَفَ، انْتَهَى.

ترجمه: حضرت وکیع رحمه الله روایت می کند ... که حضرت براء بن عازب رضي الله عنه فرمود که من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که نماز را آغاز می نمودند رفع یَدَیْن می کردند و سپس تا سلام نمی گردانیدند دیگر در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[2]

---

(۱) نصب الراية للزيلعي: ۴۰۲/۱ باب صفة الصلاة
(۲) نصب الراية للزيلعي: ۴۰۳/۱ باب صفة الصلاة

﴿❁﴾ امام ابوداود رحمه الله در آخر این حدیث شریف می نویسد: **قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا الْحَدِيثُ لَيْسَ بِصَحِيحٍ.** این حدیث شریف در مرتبهٔ اول صحّتِ حدیث یعنی «حدیث صحیح» قرار ندارد.[1]

﴿❁﴾ محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ ق) این سخن را آورده می گوید: **قُلْتُ نَعَمْ وَلَكِنَّهُ حَسَنٌ.** وفی الْحاشية: **أَنَّ يَزِيد بْن أَبِي زِيَادٍ مِنْ رِجَالِ مُسْلِمٍ وَ الأَرْبَعَةِ وَعَلَّقَ لَهُ الْبُخَارِيُّ.**

بلی، این حدیث شریف در مرتبهٔ اول صحّت قرار ندارد، زیرا این حدیث شریف در درجهٔ دوم صحت حدیث یعنی «حَدیث حَسَن» قرار دارد.

و یزید بن ابی زیاد رحمه الله راوی این حدیث از راویان صحیح مُسْلِم و جامع ترمذی، سنن ابوداود، سنن نَسائی و سنن ابن ماجهٔ شریف می باشد و امام بخاری رحمه الله نیز در صحیح بخاری شریف تعلیقاً از او روایت کرده است.[2]

﴿❁﴾ و باید دانست که «حدیث حَسَن» حدیثی است که در صحت، مطابق اصول حدیث در درجهٔ بعد از «حدیث صحیح» قرار دارد، و به اتفاق محدثین مانند «حدیث صحیح» قابل قبول و واجب العمل می باشد.[3]

﴿حدیث شرح ابن ماجهٔ مُغَلْطائی﴾

﴿۱۵۸﴾ این حدیث شریف را امام ابو عبد الله علاء الدین مُغَلْطائی

---

(۱) سنن ابي داؤد: ۲۰۰/۱ حديث ۷۵۲ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ

(۲) إعلاء السنن للتهانوی: ۸۵/۳ حدیث ۸۲۷ باب ترک رفع الیدین فی غیر الافتتاح | معارف السنن للبنوری: ۲/ ۴۸۹ تا ۴۹۳ حدیث البراء فی ترک الرفع

(۳) «أَلْحَسَنُ كَالصَّحِيحِ فِي الِاحْتِجَاجِ بِهِ».
تدریب الراوی للسیوطی: ۱۷۱/۱ و ۱۷۴ أقسام الحسن وحکم الاحتجاج به | التقریب والتیسیر لمعرفة سنن البشیر النذیر في أصول الحدیث للنووی: ص ۲۹ النوع الثانی: الحسن

حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲ هـ ق) در شرح خود بر سُنَن ابن ماجه تخریج نموده است.

رَوَاهُ شَرِيكٍ ... عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَى قَرِيبٍ مِنْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ،

ترجمه: حضرت شریک رحمه الله ... روایت می کند که حضرت براء بن عازب رضي الله عنه فرمود که هنگامی که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را آغاز می نمودند دست های مبارک را تا نزدیک گوش مبارک در رفع یَدَیْن بلند می کردند و آنگاه دیگر در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح مُسْلِم بوده و همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.

حدیث شرح ابن ماجهٔ مُغَلْطائی

۱۵۹ این حدیث شریف را نیز امام مُغَلْطائی رحمه الله (متوفی ۷۶۲ هـ ق) در شرح خود بر سُنَن ابن ماجه تخریج نموده است.

عن عبد الرحمن من رواية وكيع عن ابن أبي ليلى عن أخيه عيسى عن الحكم عنه عن البراء بلفظ «رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا حَتَّى انْصَرَفَ».

ترجمه: از حضرت براء بن عازب رضي الله عنه روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هنگامی که نماز را آغاز می نمودند رفع یَدَیْن می کردند و سپس تا نماز را به پایان نمی رسانیدند دیگر در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[2]

---

(۱) شرح سنن ابن ماجه لمغلطای: ۱۴۶۹/۱ باب رفع اليَدَيْن إذا ركع وإذا رفع رأسه من الركوع

(۲) شرح سنن ابن ماجه لمغلطای: ۱۴۷۱/۱ باب رفع اليَدَيْن إذا ركع وإذا رفع رأسه من الركوع

حدیث شرح ابن ماجهٔ مُغَلْطائی

﴿۱۶۰﴾ این حدیث شریف را نیز امام مُغَلْطائی رحمه الله (متوفی ۷۶۲ هـ ق) در شرح خود بر سُنَن ابن ماجه تخریج نموده است.

رواه البيهقي في الخلافيات من طريق النضر بن شميل عن إسرائيل عن يزيد بلفظ: رَفَعَ يَدَيْهِ حَذْوَ أُذُنَيْهِ وَلَمْ يَعُدْ.

ترجمه: محدث نَضْر بن شمیل رحمه الله از اسرائیل بن یونس رحمه الله از یزید بن ابی زیاد رحمه الله ... روایت می کند که « حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در آغاز نماز برابر با گوش مبارک رفع یَدَیْن می کردند و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند». این حدیث متابع، حدیث صحیح می باشد.[۱]

﴿۞﴾ امام مُغَلْطائی رحمه الله در ادامهٔ حدیث فوق می نویسد:

فَهَذِهِ مُتَابِعَةٌ لِشَرِيكٍ صَحِيحَةٌ. و این حدیث متابع، «حدیث صحیح» می باشد.[۲]

﴿۞﴾ این حدیث شریف چنانکه علامه مُغَلْطائی رحمه الله می فرماید و همچنین حدیث شریف قبلی، هر دو «حدیث صحیح» است.

حدیث شرح ابی داؤد عَیْنِی

﴿۱۶۱﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**شرح سُنَن ابی داود**» خود تخریج نموده است.

---

(۱) شرح سنن ابن ماجه لمغلطای: ١٤٦٩/١ باب رفع اليَدَيْن إذا ركع وإذا رفع رأسه من الركوع

(۲) شرح سنن ابن ماجه لمغلطای: ١٤٦٩/١ باب رفع اليَدَيْن إذا ركع وإذا رفع رأسه من الركوع

﴿۱۸۵﴾ عَنْ الْبَرَاءِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ عَلَيهِ السَّلَامُ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَى قَرِيبٍ مِنْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ. ش: أي: لا يعود بعد ذلك إلى رفعَ اليَدَيْن، وفيه مسألتان. الأولى: أن رفع اليَدَيْن إلى قريب الأذنين. والثانية: أنه في تكبيرة الافتتاح ليس إلا، وما رُوي غير ذلك فمنسوخ كما ذكرناه غير مرة.

ترجمه: حضرت براء بن عازب ﷺ روایت می کند که هنگامی که حضرت رسول الله عَلَيْهِ‌الصَّلَوٰةُوَالسَّلَامُ نماز را آغاز می نمودند دستهای مبارک را تا نزدیک گوش مبارک در رفع يَدَيْن بلند می کردند و آنگاه دیگر در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع يَدَيْن نمی کردند.(۱)

علامه عَینی رحمه الله در ادامه می نویسد: در این حدیث شریف دو مسئله وجود دارد. یکی آنکه دستها در رفع يَدَيْن تا نزدیک گوشها بالا برده شود. و دوم آنکه رفع يَدَيْن فقط در تکبیر اولی نماز وجود دارد و بس، و بجز آن هر رفع يَدَيْن دیگری در داخل نماز که در احادیث شریف آمده است منسوخ می باشد، چنانکه بارها یادآوری کرده ایم.(۲)

﴿❁﴾ این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح مُسْلِم بوده و همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.

﴿حدیث شرح ابی داؤد عَیْنِی﴾

﴿۱۶۲﴾ این حدیث شریف را نیز امام بدر الدین عَیْنِی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**شرح سُنَن ابی داود**» خود تخریج نموده است.

عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ عَلَيهِ السَّلَامُ رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا حَتَّى انْصَرَفَ،

---

(۱) شرح سنن ابی داود للعینی: ۳۴۸/۳ باب مَن لم یذکر الرفع عند الرکوع

(۲) شرح سنن ابی داود للعینی: ۳۴۸/۳ باب مَن لم یذکر الرفع عند الرکوع

ترجمه: حضرت براء بن عازب ﵁ روایت می کند که من حضرت رسول الله ﷺ را دیدم که هنگامی که نماز را آغاز می نمودند رفع یَدَیْن می کردند و سپس تا نماز را به پایان نمی رسانیدند در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۱)

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

﴿حدیث عُمْدَةُ القاری شرح صحیح البخاری﴾

﴿۱۶۳﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَیْنِی حنفی ﵀ (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در کتاب مشهور خود «**عُمْدَةُ القاری شرح صحیح البخاری**» تخریج نموده است.

وَاحْتج أَصْحَابنَا بِحَدِيث الْبَرَاء بن عَازِب، قَالَ: كَانَ النَّبِي، صلى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِذا كَبَّرَ لافتتاحِ الصَّلَاة رفع يَدَيْهِ حَتَّى يكون إبهاماه قَرِيبا من شحمتي أُذُنَيْهِ ثمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: حضرت براء بن عازب ﵁ روایت می کند که حضرت رسول الله ﷺ هنگامی که بخاطر آغاز نماز تکبیر می گفتند به همراه آن رفع یَدَیْن نیز می کردند و در این رفع یَدَیْن دو شصت مبارک ایشان تا نزدیک نرمهٔ گوش مبارک می رسید و سپس تا نماز را به پایان نمی رسانیدند در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

﴿❁﴾ علامه عینی ﵀ در ادامه می فرماید که این حدیث شریف را امام ابو داود﵀، امام طحاوی﵀ با سه سند، و امام ابن ابی شَیبَه ﵀ در مُصنَّف خود روایت نموده اند.(۲)

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

---

(۱) شرح سنن ابی داود للعینی: ۳۵۳/۳ باب مَن لم یذکر الرفع عند الرکوع
(۲) عمدة القاری شرح صحیح البخاری للعینی: ۲۷۳/۵

حدیث شرح سِفْر سعادت

۱۶۴ این حدیث شریف را امام علامهٔ محدِّث، عارف بالله، شیخ محقِّق، شاه عبد الحق محدث دِهْلَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۵۲هـ ق) در کتاب مشهور خود **«شرح سِفْر سعادت»** ذکر نموده است.

«و حدیث براء بن عازب رضی الله عنه را از ابی داود آورده. گفت: دیدم رسول خدا را صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، چون افتتاح می کرد (نماز را) بر می داشت دو دست خود را تا نزدیک دو دوش، **ثُمَّ لَا يَعُودُ ، وَفِي رِوَايَةٍ: ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا حَتَّى انْصَرَفَ**، (سپس دیگر در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد. و در روایتی است که: و آنگاه تا از نماز فارغ نمی شد دیگر رفع یَدَیْن نمی کرد).[۱]

این حدیث شریف مطابق شروط صحت احادیث صحیح مُسْلِم بوده و همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.

حدیث زَجَّاجَةُ المْصَابيح

۱۶۵ این حدیث شریف را العلامة الشیخ سید ابو الحسنات عبد الله شاه بن مُظفَّرحسین هندی حیدرآبادی حنفی رحمه الله در کتاب خود **«زَجَّاجَةُ المْصَابيحِ»** که شامل احادیث فقه شریف حنفی بر منوال کتاب **«مِشكاة المصابيح»** است تخریج نموده است.

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى تَكُونَ إِبْهَامَاهُ حِذَاءَ أُذُنَيْهِ... ثُمَّ لَم يَعُد.

---

(۱) شرح سِفْر سعادت: ص ٦٥

ترجمه: حضرت براء بن عازب ﷺ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هنگامی که بخاطر آغاز نماز تکبیر می گفتند به همراه آن رفع يَدَيْن نیز می کردند و در این رفع يَدَيْن دو دست مبارک ایشان تا نزدیک گوش مبارک می رسید ... و سپس تا نماز را به پایان نمی رسانیدند در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع يَدَيْن نمی کردند.[1]

﴿۞﴾ علامه حیدرآبادی رحمه الله سپس در ادامهٔ حدیث می نویسد: این حدیث را امام احمد بن حنبل رحمه الله، امام اسحاق بن راهویه رحمه الله، امام دارقُطْنی رحمه الله، امام ابن ابی شیبه رحمه الله، امام طحاوی رحمه الله، امام بخاری رحمه الله و امام مسلم رحمه الله روایت کرده اند.

﴿۞﴾ این حدیث شریف «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث مسند اسحاق بن راهویه

﴿۱۶۶﴾ این حدیث شریف را امام ابویعقوب اسحاق بن إبراهیم حَنظلی مَرْوَزِی معروف به ابن راهویه رحمه الله (متوفی ۲۳۸هـ ق) در مسند خود روایت نموده است.

وأما حديث البراء فأخرجه أحمد **وإسحاق بن راهويه** في «مسنديهما» ... من حديث يزيد بن أبي زياد عن عبد الرحمن بن أبي ليلى **عن البراء بن عازب قال: «كان رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذا صَلَّى رَفَعَ يَدَيهِ حَتَّى تَكُون إبهاماهُ حِذَاءَ أُذُنَيهِ». وزاد الدارقطني فيه: «ثُمَّ لَم يَعُد».**

ترجمه: حضرت امام اسحاق بن راهویه در مُسْنَد خود از حضرت براء بن عازب ﷺ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هنگامی که نماز را آغاز می کردند به همراه آن رفع يَدَيْن نیز می کردند و در این

---

(۱) زجاجة المصابيح: ۲۲۸/۱ باب صفة الصلاة

رفع یَدَیْن دو دست مبارک ایشان برابر با گوش مبارک می رسید ... و سپس تا نماز را به پایان نمی رسانیدند در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۱)

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث إعلاءُ السُّنَن

﴿۱۶۷﴾ این حدیث شریف را محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ) در کتاب لا مثال خود «**إعلاءُ السُّنَن**» تخریج نموده است.

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا حَتَّى انْصَرَفَ.

ترجمه: حضرت براء بن عازب رضی الله عنه روایت می کند که من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که نماز را آغاز نمودند رفع یَدَیْن کردند و سپس تا سلام نگردانیدند دیگر در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکردند.(۲)

﴿❁﴾ امام ابوداود رحمه الله سپس در آخر این حدیث شریف می نویسد: **قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا الْحَدِيثُ لَيْسَ بِصَحِيحٍ.** این حدیث شریف در مرتبۀ اول صحّتِ حدیث یعنی «حدیث صحیح» قرار ندارد.(۳)

﴿❁﴾ محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه الله این سخن را آورده می گوید:

---

(۱) البناية شرح الهداية للعينى: ۱۷۱/۲ رفع اليَدَيْن عند تكبيرة الاحرام

(۲) إعلاء السنن للتهانوی: ۸۵/۳ حدیث ۸۲۷ باب ترک رفع اليَدَيْن فى غير الافتتاح

(۳) سنن ابي داؤد: ۲۰۰/۱ حديث ۷۵۲ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ

قُلْتُ نَعَمْ وَلَكِنَّهُ حَسَنٌ. وفى الْحاشية: **أَنَّ يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ مِنْ رِجَالِ مُسْلِمٍ وَ الأَرْبَعَةِ وَعَلَّقَ لَهُ الْبُخَارِيُّ.**

بلی، این حدیث شریف در مرتبهٔ اول صحّت قرار ندارد، زیرا که این حدیث شریف در درجهٔ دوم صحت حدیث یعنی «حَدیث حَسَن» قرار دارد. و یزید بن ابی زیاد ﷫ راوی این حدیث از راویان صحیح مُسْلِم و جامع ترمذی، سنن ابوداود، سنن نَسائی و سنن ابن ماجهٔ شریف می باشد و امام بخاری ﷫ نیز در صحیح بخاری شریف تعلیقاً از او روایت کرده است.[1]

و باید دانست که «حدیث حَسَن» حدیثی است که در صحت، مطابق اصول حدیث در درجهٔ بعد از «حدیث صحیح» قرار دارد، و به اتفاق محدثین مانند «حدیث صحیح» قابل قبول و واجب العمل می باشد.[2]

علامه تهانوی ﷫ می فرماید که این حدیث شریف سنداً در درجهٔ «حدیث حَسَن» قرار دارد. ولی درست اینست که چنانکه گفته شد این حدیث در صحت همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف «صحیح» می باشد.

حدیث معارف السُّنَن

۱۶۸ این حدیث شریف را علامهٔ بزرگ سید محمد یوسف بن سید محمد زکریا حسینی بنّوری ﷫ (متوفی ۱۳۹۷ هـ) در شرح مشهور ترمذی شریف «**مَعَارِفُ السُّنَن**» تخریج نموده است.

---

(۱) إعلاء السنن للتهانوی: ۸۵/۳ حدیث ۸۲۷ باب ترک رفع الیدین فی غیر الافتتـاح | معـارف السـنن للبنوری: ۲/ ۴۸۹ تا ۴۹۳ حدیث البراء فی ترک الرفع

(۲) «أَلْحَسَنُ كَالصَّحِيحِ فِي الِاحْتِجَاجِ بِهِ».
تدریب الراوی للسیوطی: ۱۷۱/۱ و ۱۷۴ أقسام الحسن وحکم الاحتجاج به | التقریب والتیسیر لمعرفة سنن البشیر النذیر فی أصول الحدیث للنووی: ص ۲۹ النوع الثانی: الحسن

شُعْبَةُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي لَيْلَى ، يَقُولُ: **سَمِعْتُ الْبَرَاءَ، فِي هَذَا الْمَجْلِسِ يُحَدِّثُ قَوْمًا مِنْهُمْ كَعْبُ بْنُ عُجْرَةَ ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ... ثُمَّ لَا يَعُودُ».**

ترجمه: امام شُعْبَه رحمه الله روایت می کند ... که حضرت عبد الرحمن بن ابی لیلی رحمه الله می گفت که حضرت براء بن عازِب رضی الله عنه در همین جایگاه (در مسجد جامع شهر کوفه) در حضور بسیاری از بزرگان که یکی ایشان حضرت کَعْب بْن عُجْرَه رضی الله عنه بود فرمود که من حضرت رسول خدا صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که شروع به نماز می کردند تنها با اولین تکبیر رفع یَدَیْن می کردند و بس... و در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی نمودند.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

﴿❁﴾ حضرت براء بن عازِب رضی الله عنه در شهر کوفه سکونت اختیار کرده بود و این حدیث شریف را در مسجد جامع اعظم کوفه بیان نمود. حضرت کَعْب بن عُجْرَه رضی الله عنه نیز در این مجلس موجود بود، و با سکوتش این حدیث را تصدیق نمود.

﴿❁﴾ این حدیث براء بن عازِب رضی الله عنه را دو تن از تابعین کرام از وی روایت کرده اند.

﴿❁﴾ یکی تابعی گرامی عَدِیِّ بْنِ ثَابِت رحمه الله است.[2]

﴿❁﴾ و دومی حضرت عبد الرحمن بن ابی لیلی رحمه الله است که تابعی جلیل القدر می باشد و در همان مسجد جامع کوفه به شرف زیارت یک صد و بیست صحابی انصاری نائل آمده بود[3]، و از راویان اساسی صحیح

---

(۱) معارف السنن للبنوری: ۴۸۹/۲ حدیث البراء فی ترک الرفع و تحقیقه من کلام امام العصر
(۲) سنن الدارقطنی: ۴۸/۲ حدیث ۱۱۳۰ بَابُ ذِكْرِ التَّكْبِيرِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الِافْتِتَاحِ وَالرُّكُوعِ وَالرَّفْعِ مِنْهُ وَقَدْرِ ذَلِكَ وَاخْتِلَافِ الرِّوَايَاتِ
(۳) سنن الدارقطنی: ۴۸/۲ حدیث ۱۱۲۷

بخاری شریف و صحیح مسلم شریف و همهٔ کتاب های حدیث می باشد.[1]

و این مسجد همان شهری است که یک هزار و پنجاه صحابهٔ کرام در آن سکونت گزیده بودند که بیست و دو تن ایشان از اصحاب بدر بودند.[2]

خود حضرت عبد الرحمن بن ابی لیلی رحمه الله نیز موافق این حدیث شریف فقط در شروع نماز رفع یدین می کرد و بس.[3]

(۱) جامع الترمذی: ۵/۵۰٤ حدیث ۳٤۵۲ أَبْوَابُ الدَّعَوَاتِ، بَاب مَا يَقُولُ عِنْدَ الغَضَبِ
(۲) معارف السنن: ۲/٤۹۰
(۳) مصنف ابن ابی شیبه: ۱/ ۲۱٤ حدیث ۲٤۵۱ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ

احادیث حضرت ابوھریرہ رضی اللہ عنہ

﴿احادیث حضرت ابوهریره رضي الله عنه﴾

حدیث أَلتَّمْهِيْد

﴿۱۶۹﴾ این حدیث شریف را امام ابوعمر معروف به ابن عبد البر مالکی رحمه الله (متوفی ۴۶۳ هـ) در کتاب مشهور خود «**أَلتَّمْهِيْد**» روایت کرده است.

نُعَيْمٌ الْمُجْمِرُ وَأَبُو جَعْفَرٍ الْقَارِيُّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ وَيُكَبِّرُ كُلَّمَا خَفَضَ وَرَفَعَ وَيَقُولُ أَنَا أَشْبَهُكُمْ صَلَاةً بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: نُعَيْم الْمُجْمِر رحمه الله و ابو جعفر القاری رحمه الله روایت می کنند که حضرت اَبُوهُرَيْرَه رضي الله عنه تنها در شروع نماز رفع يَدَيْن می کرد و بس، و در بقیهٔ نماز در هر پائین و بالا شدن فقط تکبیر می گفت، و می فرمود که نماز من از همهٔ شما بیشتر با نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شباهت دارد.(۱)

﴿❁﴾ این روایت را دو شاگرد حضرت اَبُوهُرَيْرَه رضي الله عنه روایت می کنند و هر دوی آنها با مشاهدهٔ نماز حضرت اَبُوهُرَيْرَه رضي الله عنه به صراحت تمام روشن می سازند که حضرت اَبُوهُرَيْرَه رضي الله عنه تنها در شروع نماز رفع يَدَيْن می کرد و در بقیهٔ جاهای داخل نماز در هر پائین و بالا شدنِ رکوع و سجود تنها تکبیر می گفت و بس، و خود حضرت اَبُوهُرَيْرَه رضي الله عنه نیز تصریح می نماید که این نماز مشابهت تمام با نماز سیّد کاینات و سرور موجودات حضرت محمد

---

(۱) التمهید لابن عبد البر المالکی: ۲۱۵/۹ حدیث الرابع والعشرون

مصطفی صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ دارد.

﴿❁﴾ متروک بودن رفع یَدَیْن در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از آن در این حدیث شریف لفظاً مذکور نیست، ولی قاعدۀ مشهور زبان عربی است که «أَلتَّقْدِیْمُ مَا حَقُّهُ التَّأخِیْرُ یُفِیْدُ الْحَصْرَ»، یعنی مُقدَّم ساختن آنچه که باید مؤخَّر آورده شود حَصْر (انحصار یک کار تنها در همان مورد) را افاده می کند.

مثلاً در آیت قرآنی «إِیَّاكَ نَعْبُدُ»، جزاء که «إِیَّاكَ» است مُقدَّم می باشد و شرط یعنی «نَعْبُدُ»، مؤخَّر، که به این صورت این جملۀ مختصر، عبادت را تنها برای خداوند پاکیزۀ متعال محدود و منحصر می سازد، و ترجمۀ آیت شریف را چنین می گرداند که خداوندا «ما تنها ترا عبادت می کنیم»، و بجز تو هرگز هیچ کس دیگری را عبادت نمی کنیم.

در این حدیث شریف نیز شرط یعنی «إِذَا افْتَتَحَ التَّكْبِیرَ لِلصَّلَاةِ» مؤخَّر و جزاء یعنی «كَانَ یَرْفَعُ یَدَیْهِ» مُقدَّم آورده شده است، که اینکار به نوبۀ خود رفع یَدَیْن را تنها در وقت شروع نماز، محدود و منحصر می سازد و ترجمۀ حدیث شریف را چنین می گرداند که «بی شک حضرت رسول الله صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ تنها در وقت شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس»، یعنی بجز تکبیر اولی نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

﴿❁﴾ از این حدیث مرفوع ثابت می گردد که حضرت رسول خدا صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می نمودند و بس، و در بقیۀ جاهای داخلِ نماز در وقت رکوع و سجود فقط تکبیر می گفتند. و الحمد لله که اهل سنَّت و جماعت احناف نیز به اقتدای سردار کاینات و فخر موجودات، سید ثَقَلَیْن و سرور کونَیْن، حضرت محمد مصطفی صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ تنها به همراه تکبیر تحریمه رفع یَدَیْن می کنند و در وقت رفتن به رکوع و سجود فقط تکبیر می گویند و بس.

به مصطفی برسان خویش را که دین همه اوست
اگـر بـه او نـرسـیـدی تمـام لایـعـنی‌سـت

﴿❁﴾ حضرت امام مالک ﵀ نیز به همین سبب، تنها رفع یَدَیْن در آغاز نماز را درست می دانست و بجز آن هر رفع یَدَیْن دیگر در داخل نماز را ضعیف قرار می داد. قَالَ ابْنُ الْقَاسِمِ: وَكَانَ رَفْعُ الْيَدَيْنِ عِنْدَ مَالِكٍ ضَعِيفًا إِلَّا فِي تَكْبِيرَةِ الْإِحْرَامِ. [1]

﴿❁﴾ راویان این حدیث شریف همگی از باشندگان مدینهٔ منوَّره هستند و هر کدام ایشان در زمان خود از بزرگان محدثین بودند. هیچ راوی این حدیث از شهر دیگری نیست. اهالی مدینهٔ منوَّره در قرون اولیهٔ اسلام در عصر تابعین و تبع تابعین بر ترک رفع یَدَیْن عامل بودند، چنانچه پیشوای مدینهٔ منوَّره امام مالک ﵀ (متوفی ۱۷۹ هـ) که در همان زمان در مدینهٔ منوَّره زندگی می کرد در این باره می فرماید:

وَقَالَ مَالِكٌ: لَا أَعْرِفُ رَفْعَ الْيَدَيْنِ فِي شَيْءٍ مِنْ تَكْبِيرِ الصَّلَاةِ لَا فِي خَفْضٍ وَلَا فِي رَفْعٍ إِلَّا فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: من بجز رفع یَدَیْنِ شروع نماز، هیچ رفع یَدَیْن دیگری در داخل نماز، چه در وقت رفتن به رکوع و بالا شدن از رکوع و چه در وقت رفتن به سجده و بالا شدن از سجده را اصلاً نمی شناسم. [2]

﴿❁﴾ این نکته نیز از روی گفتهٔ فوق حضرت امام مالک ﵀ دانسته می شود که در قرن اول و دوم اسلام در زمان تابعین و تبع تابعین، هیچ کس از اهالی شهر مبارک مدینهٔ منوَّره در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد و همچنین احدی از زائران دیگر نیز که از سایر نقاط دنیای اسلام برای زیارت مقبرهٔ پاکیزهٔ حضرت رسول اکرم ﷺ به مدینهٔ منوَّره می

---

(۱) المدونة الکبری: ۱۶٥/۱ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الرُّكُوعِ وَالْإِحْرَامِ
(۲) المدونة الکبری: ۱۶٥/۱ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الرُّكُوعِ وَالْإِحْرَامِ

آمد رفع یَدَیْن نمی کرد، وگرنه حضرت امام مالک رحمه الله حتماً این رفع یَدَیْن را می شناخت.[۱]

پس گویا اهل مدینهٔ منوَّره تعاملاً بر متروک بودن رفع یَدَیْن در داخل نماز اجماع داشتند.

حدیث ألإستذکار

﴿۱۷۰﴾ این حدیث شریف را نیز امام ابو عمر ابن عبد البر مالکی رحمه الله (متوفی ۴۶۳ هـ) در کتاب مشهور خود «**ألإستذكار**» روایت کرده است.

مَالِک عَن جَعْفَرٍ الْقَارِيُّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ وَيُكَبِّرُ فِی كُلِّ خَفَضٍ وَرَفعٍ وَيَقُولُ إِنِّی أَشْبَهُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: حضرت امام مالک رحمه الله از استاد خود ابو جعفر قاری رحمه الله روایت می کند که حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه تنها در آغاز نماز رفع یَدَیْن می کرد و بس، و در بقیهٔ جاهای داخل نماز، در هر پائین و بالا شدن فقط تکبیر می گفت، و می فرمود که من کاملاً همانند نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز می خوانم.[۲]

﴿❁﴾ این حدیث شریف سه راوی دارد. یکی صحابی حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه، دومی تابعی حضرت ابوجعفر قاری رحمه الله، و سومی تبع تابعی حضرت امام مالک رحمه الله. هر سهٔ این بزرگان از خیر القرون اسلام می باشند.

﴿❁﴾ این سند نهایت عالی و بغایت صحیح است.

﴿❁﴾ چنانکه در این حدیث شریف صریحاً آمده است حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه تنها در آغاز نماز رفع یَدَیْن می کرد و در بقیهٔ جاهای داخل نماز

---

(۱) تجلیات صفدر: ۳۰۸/۲ حدیث ٦ | المدونة الكبرى: ١٦٥/١ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الرُّكُوعِ وَالْإِحْرَامِ
(۲) الاستذكار لابن عبد البر: ٤١٠/١ و ٤١٥

در هر پایین و بالا شدنِ رکوع و سجود فقط تکبیر می گفت و بس، و خود حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه نیز تصریح می نماید که این نماز مشابهت تمام با نماز سیّد کاینات و سرور موجودات حضرت محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دارد.

﴿❁﴾ چنانکه گذشت متروک بودن رفع یَدَیْن در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از آن در این حدیث شریف لفظاً مذکور نیست، ولی قاعدهٔ مشهور زبان عربی است که «أَلتَّقْدِيْمُ مَا حَقُّهُ التَّأْخِيْرُ يُفِيْدُ الْحَصْرَ»، یعنی مُقدَّم ساختن آنچه که باید مؤخَّر آورده شود حَصْر (انحصار یک کار تنها در همان مورد) را افاده می کند.

مثلاً در آیت قرآنی «إِيَّاكَ نَعْبُدُ»، جزاء که «إِيَّاكَ» است مُقدَّم می باشد و شرط یعنی «نَعْبُدُ»، مؤخَّر، که به این صورت این جملهٔ مختصر، عبادت را تنها برای خداوند پاکیزهٔ متعال محدود و منحصر می سازد، و ترجمهٔ آیت شریف را چنین می گرداند که خداوندا «ما تنها ترا عبادت می کنیم»، و بجز تو هرگز هیچ کس دیگری را عبادت نمی کنیم.

در این حدیث شریف نیز شرط یعنی «إِذَا افْتَتَحَ التَّكْبِيرَ لِلصَّلَاةِ» مؤخَّر و جزاء یعنی «كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ» مُقدَّم آورده شده است، که اینکار به نوبهٔ خود رفع یَدَیْن را تنها در وقت شروع نماز، محدود و منحصر می سازد و ترجمهٔ حدیث شریف را چنین می گرداند که «بی شک حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقط در وقت شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس»، یعنی بجز تکبیر اولی نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

﴿❁﴾ از این حدیث مرفوع ثابت می گردد که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می نمودند و بس، و در بقیهٔ جاهای داخلِ نماز در وقت رکوع و سجود فقط تکبیر می گفتند. و الحمد لله که اهل سنَّت و جماعت احناف نیز به اقتدای سردار کاینات و فخر موجودات،

سید ثَقَلَیْن و سرور کونَیْن، حضرت محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ تنها به همراه تکبیر تحریمه رفع یَدَیْن می کنند و در وقت رفتن و برخاستن از رکوع و سجود فقط تکبیر می گویند و بس.

حدیث مُوَطَّای محمد

﴿١٧١﴾ این حدیث شریف را امام مجتهد محدث فقیه بلا منازع امام محمد بن حسن شَیْبَانی حنفی رحمه الله (متوفی ١٧٩هـ ق) در «**مُوَطَّای**» خود روایت نموده است.

أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنِي نُعَيْمٌ الْمُجْمِرُ، وَأَبُو جَعْفَرٍ الْقَارِئُ «أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ كَانَ يُصَلِّي بِهِمْ، فَكَبَّرَ كُلَّمَا خَفَضَ وَرَفَعَ»، قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ: «وَكَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حِينَ يُكَبِّرُ وَيَفْتَتِحُ الصَّلاةَ»... فَأَمَّا رَفْعُ الْيَدَيْنِ فِي الصَّلاةِ فَإِنَّهُ يَرْفَعُ الْيَدَيْنِ حَذْوَ الأُذُنَيْنِ فِي ابْتِدَاءِ الصَّلاةِ مَرَّةً وَاحِدَةً، ثُمَّ لا يَرْفَعُ فِي شَيْءٍ مِنَ الصَّلاةِ بَعْدَ ذَلِكَ، وَهَذَا كُلُّهُ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى وَفِي ذَلِكَ آثَارٌ كَثِيرَةٌ.

ترجمه: امام مجتهد محدث حضرت امام محمد بن حسن شَیْبَانی حنفی رحمه الله می فرماید که حضرت امام مالک رحمه الله از نُعَیْم الْمُجْمِرِ و أبو جعفر القاری برای ما روایت کرد که حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضي الله عنه در هر پائین و بالا شدن در داخل نماز فقط تکبیر می گفت. و ابوجعفر رحمه الله تصریح کرد که حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضي الله عنه تنها در وقت آغاز نماز رفع یَدَیْن می کرد و بس.

﴿❁﴾ حضرت امام محمد رحمه الله در ادامه می نویسد: و اما رفع یَدَیْن؛ نمازگذار تنها یکبار در ابتدای نماز برابر با گوش رفع یَدَیْن کند و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن ننماید. و این مذهب حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله است و احادیث بسیاری در این مورد آمده است.[1]

---

(١) موطا محمد: ص ٥٨ حدیث ١٠٤ باب افتتاح الصلاة

﴿❁﴾ این روایت را دو شاگرد حضرت اَبُوهُرَيْرَه ﷺ روایت می کنند و هر دوی آنها با مشاهدهٔ نماز حضرت اَبُوهُرَيْرَه ﷺ به صراحت تمام روشن می سازند که حضرت اَبُوهُرَيْرَه ﷺ در هر پائین و بالا شدنِ رکوع و سجودِ نماز تنها تکبیر می گفت و بس. و ابوجعفر شاگرد حضرت اَبُوهُرَيْرَه ﷺ تصریح می نماید که حضرت اَبُوهُرَيْرَه ﷺ فقط در وقت گفتن تکبیر تحریمه در آغاز نماز رفع یَدَیْن می کرد و بس، چنانکه در احادیث قبلی حضرت اَبُو هُرَيْرَه ﷺ نیز گذشت.

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

﴿حدیث شرح ابی داؤد عَيْنِی﴾

﴿۱۷۲﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَيْنِی حنفی ﷺ (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**شرح سُنَن ابی داود**» خود تخریج نموده است.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي بِهِمْ، وَكَانَ لَا يَرْفَعُ الْيَدَيْنِ إِلَّاحِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ وَيَقُولُ أَنَا أَشْبَهُكُمْ صَلَاةً بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: از حضرت اَبُو هُرَيْرَه ﷺ روایت است که مردم را نماز می داد و بجز در آغاز نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد، و می فرمود که من کاملاً مشابه نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز می خوانم.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

---

(۱) شرح سنن ابی داود للعینی: ۳۵۳/۳ باب: مَن لم يذكر الرفع عند الركوع

﴿حدیث سُنَن ابو داود﴾

﴿۱۷۳﴾ امام محدث بزرگ ابو داود سلیمان بن الأشعث سَجِسْـتانی رحمه الله (متوفی ۲۷۵ هـ) این حدیث شریف را در کتاب معروف خود «**سُنَن ابی داؤد**» روایت نموده است.

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَمْعَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ مَدًّا».

ترجمه: حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه می فرماید که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها زمانی که می خواستند داخل نماز شوند (تکبیر تحریمه گفته) با دست های مبارک بسیار بالا رفع یَدَیْن می کردند و بس.[1]

﴿❁﴾ این حدیث را امام ابوداؤد رحمه الله در «**بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ**» یعنی «دلایل متروک بودن رفع یَدَیْن در وقت رکوع» درج نموده است و توسط آن بر متروک بودن رفع یَدَیْن در وقت رکوع و سایر جاهای دیگر در داخل نماز استدلال نموده است.

﴿❁﴾ وجه استدلال اینست که حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه در این حدیث شریف، بر رفع یَدَیْن کردن حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و کیفیت آن روشنایی می اندازد و در این مورد تنها رفع یَدَیْن در شروع نماز را یادآور می شود و بس. اگر حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بجز شروع نماز در داخل نماز رفع یَدَیْن دیگری هم می کردند حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه حتماً آن را در اینجا بیان می کرد. و چون بجز شروع نماز رفع یَدَیْن های دیگر در داخل نماز متروک و منسوخ شده بود، حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه آنها را نیز در اینجا

---

(۱) سنن ابی داود: ۲۰۰/۱ حدیث ۷۵۳ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ، بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ | بذل المجهود فی حل أبی داؤد: ۹۹/٤ و ۱۰۰ حدیث ۷۵۱

بیان نکرده است.

﴿❁﴾ این حدیث شریف نه تنها آنکه «حدیث صحیح» است بلکه در صحت همپایهٔ احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

﴿❁﴾ چنانکه شیخ شوکانی غیر مقلِّد دربارهٔ این حدیث می نویسد: **لَا مَطْعَنَ فِيْ إِسْنَادِهِ.** سند این حدیث هیچ عیبی ندارد.(۱)

﴿❁﴾ و شیخ شعیب ارناؤوط دربارهٔ این حدیث سنن ابی داؤد می نویسد: **إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ.** سند این حدیث صحیح است.(۲)

﴿❁﴾ شیخ آلبانی که سلفی‌ها او را مانند پیغمبر ثانی در حدیث‌خوانی می دانند دربارهٔ این حدیث می نویسد: **صَحِيْحٌ.** این حدیث صحیح است.(۳)

﴿❁﴾ محققین مُسنَد احمد دربارهٔ این حدیث می نویسند: **إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْن.** سند این حدیث همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم صحیح می باشد.(۴)

﴿❁﴾ و همچنین در جای دیگری دربارهٔ همین حدیث می نویسند: **إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْن.** سند این حدیث همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم صحیح می باشد.(۵)

﴿❁﴾ و همچنین باید دانست که چنانکه در احادیث قبلی گذشت حضرت اَبُو هُرَيْرَه ﵁ مذهبش این است که رفع یَدَیْن تنها در آغاز نماز وجود دارد و بس.(۶)

---

(۱) نیل الاوطار: ۲۰۵/۲

(۲) سنن ابی داود: ۶۸/۲ حدیث ۷۵۳ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ، بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ

(۳) صحیح وضعیف سنن ابی داود: حدیث ۷۵۳ بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ

(٤) مسند احمد: ٤٦٢/١٤ حدیث ۸۸۷۵ مُسْنَدُ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (چاپ الرساله)

(٥) مسند احمد: ٢٩٥/١٦ حدیث ١٠٤٩١ و ١٠٤٩٢ مُسْنَدُ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (چاپ الرساله)

(٦) أوجز المسالک إلى موطا الامام مالک: ٨٩/٢ و ٩٢/٢ (أن مذهب ابی هریرة رضی الله عنه أنه كان يرفع يديه حين يكبر لفتح الصلاة).

حدیث جامع ترمذی

﴿۱۷۴﴾ امام محدث بزرگ ابوعیسی ترمذی رحمه الله (متوفی۲۷۹هـ) در کتاب معروف خود «**جامع الترمذی**» که یکی از کتب «**صِحَاح سِتَّه**» به شمار می رود، این حدیث شریف را روایت نموده است.

عَنْ سَعِيدِ بْنِ سِمْعَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ مَدًّا».

ترجمه: حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه می فرماید که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها زمانی که می خواستند داخل نماز شوند (تکبیر تحریمه گفته) با دست های مبارک بسیار بالا رفع یَدَیْن می کردند و بس.(۱)

﴿❁﴾ چنانکه گفته شد حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه در این حدیث شریف، بر رفع یَدَیْن کردن حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و کیفیت آن روشنی می اندازد و در این مورد تنها رفع یَدَیْن در شروع نماز را یادآوری می کند و بس. اگر حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بجز آغاز نماز، در جای دیگری در داخل نماز نیز رفع یَدَیْن می کردند حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه حتماً آن را در اینجا بیان می کرد. و چون بجز شروع نماز، سایر رفع یَدَیْن های داخل نماز متروک و منسوخ شده بود، حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه آنها را نیز در اینجا بیان نکرده است.

﴿❁﴾ شیخ ناصر آلبانی که سلفی‌ها او را مانند پیغمبر ثانی در حدیث خوانی می دانند دربارۀ این حدیث شریف می نویسد: **صَحِيْحٌ**. این حدیث صحیح است.(۲)

---

(۱) جامع الترمذی: ٦/٢ حدیث ٢٤٠ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابٌ فِي نَشْرِ الْأَصَابِعِ عِنْدَ التَّكْبِيرِ

(۲) جامع الترمذی: ٦/٢ حدیث ٢٤٠ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابٌ فِي نَشْرِ الْأَصَابِعِ عِنْدَ التَّكْبِيرِ (ضمن الشاملة)

﴿حدیث شرح معانی الآثار﴾

﴿۱۷۵﴾ این حدیث شریف را امام فقیه مجتهد اصولی محدّث مفسّر امام ابو جعفر طحاوی رحمه‌الله (متوفی ۳۲۱ هـ ق) در کتاب معروف خود «**شرح معانی الآثار**» روایت کرده است.

عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَمْعَانَ، مَوْلَى الزُّرَقِيِّينَ قَالَا: دَخَلَ عَلَيْنَا أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ مَدًّا».

ترجمه: حضرت اَبُو هُرَيْرَه رضی‌الله‌عنه روایت می کند که حضرت رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ تنها زمانی که می خواستند داخل نماز شوند (تکبیر تحریمه گفته) با دست های مبارک بسیار بالا رفع یَدَیْن می کردند و بس.[1]

﴿۞﴾ حضرت اَبُو هُرَيْرَه رضی‌الله‌عنه در این حدیث شریف، بر رفع یَدَیْن کردن حضرت رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ و کیفیت آن روشنی می اندازد و در این مورد تنها رفع یَدَیْن در شروع نماز را یادآوری می کند و بس. اگر حضرت رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ بجز آغاز نماز، در جای دیگری در داخل نماز نیز رفع یَدَیْن می کردند حضرت اَبُو هُرَيْرَه رضی‌الله‌عنه حتماً آن را در اینجا بیان می کرد. و چون بجز شروع نماز، سایر رفع یَدَیْن های داخل نماز متروک و منسوخ شده بود، حضرت اَبُو هُرَيْرَه رضی‌الله‌عنه آنها را نیز در اینجا بیان نکرده است.

﴿حدیث مُسْنَد احمد﴾

﴿۱۷۶﴾ این حدیث شریف را امام احمد بن حنبل رحمه‌الله (متوفی ۲۴۱

---

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱۹۵/۱ حدیث ۱۱۵۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ إِلَى أَيْنَ يَبْلُغُ بِهِمَا؟

هـ ق) در «**مُسْنَد**» خود روایت نموده است.

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ إِذَا قَامَ يَعْنِي إِلَى الصَّلَاةِ، رَفَعَ يَدَيْهِ مَدًّا.

ترجمه: حضرت محمد بن عبد الرحمن رحمه الله روایت می کند که حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضي الله عنه می فرماید که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها زمانی که می خواستند داخل نماز شوند (تکبیر تحریمه گفته) با دست های مبارک بلند رفع یَدَیْن می کردند.(۱)

﴿❁﴾ چنانکه گفته شد امام ابوداوٗد رحمه الله این حدیث شریف را در «**بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ**» یعنی «دلایل متروک بودن رفع یَدَیْن در وقت رکوع» درج نموده است و توسط آن بر متروک بودن رفع یَدَیْن در وقت رکوع و غیره جاهای دیگر در داخل نماز استدلال نموده است.

﴿❁﴾ حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضي الله عنه در این حدیث شریف نیز بر رفع یَدَیْن کردن حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و کیفیت آن روشنی می اندازد و در این مورد تنها رفع یَدَیْن در شروع نماز را یادآوری می کند و بس. اگر حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بجز آغاز نماز، در جای دیگری در داخل نماز نیز رفع یَدَیْن می کردند حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضي الله عنه حتماً آن را در اینجا بیان می کرد. و چون بجز شروع نماز، سایر رفع یَدَیْن های داخل نماز متروک و منسوخ شده بود، حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضي الله عنه آنها را نیز در اینجا بیان نکرد.

﴿❁﴾ محققین مُسنَد احمد دربارۀ این حدیث می نویسند: **إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.** سند این حدیث همپایۀ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم صحیح می باشد.(۲)

﴿❁﴾ و همچنین باید دانست که چنانکه در احادیث قبلی گذشت

---

(۱) مسند احمد: ٤٦٢/١٤ حديث ٨٨٧٥ مُسْنَدُ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

(۲) مسند احمد: ٤٦٢/١٤ حديث ٨٨٧٥ مُسْنَدُ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

مذهب حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه این است که رفع یَدَیْن تنها در آغاز نماز وجود دارد و بس.(۱)

حدیث مُسْنَد احمد

﴿۱۷۷﴾ این حدیث شریف را نیز امام احمد بن حنبل رحمه الله (متوفی ۲۴۱ هـ ق) در «**مُسْنَد**» خود روایت نموده است.

مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَامَ فِي الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ مَدًّا.

ترجمه: حضرت محمد بن عبد الرحمن رحمه الله روایت می کند که حضرت اَبُو هُرَیْرَه رضی الله عنه می فرماید که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها زمانی که می خواستند داخل نماز شوند (تکبیر تحریمه گفته) با دست های مبارک بلند رفع یَدَیْن می کردند و بس.(۲)

﴿۞﴾ محققین مُسْنَد احمد دربارهٔ این حدیث در مُسْنَد احمد می نویسند: **إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْن.** سند این حدیث همپایهٔ احادیث صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم صحیح می باشد.(۳)

---

(۱) أوجز المسالک إلی موطا الامام مالک: ۸۹/۲ و ۹۲/۲ (أن مذهب ابی هریرة رضی الله عنه أنه كان يرفع يديه حين يكبر لفتح الصلاة).

(۲) مسند احمد (الرساله): ۲۹۵/۱۶ حدیث ۱۰۴۹۱ و ۱۰۴۹۲ مُسْنَدُ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

(۳) مسند احمد (الرساله): ۲۹۵/۱۶ حدیث ۱۰۴۹۱ و ۱۰۴۹۲ مُسْنَدُ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

احادیث حضرت ابو حمید ساعدی رضی اللہ عنہ

﴿حدیث حضرت ابوحمید ساعدی رضی الله عنه﴾

حدیث صحیح بخاری شریف

﴿۱۷۸﴾ این حدیث شریف را امام بخاری رحمه الله (متوفی ۲۵۶هـ ق) در کتاب مشهور خود «**صحیح البخاری**» روایت نموده است.

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ، أَنَّهُ كَانَ جَالِسًا مَعَ نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرْنَا صَلاَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ أَبُو حُمَيْدٍ السَّاعِدِيُّ: أَنَا كُنْتُ أَحْفَظَكُمْ لِصَلاَةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «رَأَيْتُهُ إِذَا كَبَّرَ جَعَلَ يَدَيْهِ حِذَاءَ مَنْكِبَيْهِ، وَإِذَا رَكَعَ أَمْكَنَ يَدَيْهِ مِنْ رُكْبَتَيْهِ، ثُمَّ هَصَرَ ظَهْرَهُ، فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ اسْتَوَى حَتَّى يَعُودَ كُلُّ فَقَارٍ مَكَانَهُ، فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ غَيْرَ مُفْتَرِشٍ وَلاَ قَابِضِهِمَا، وَاسْتَقْبَلَ بِأَطْرَافِ أَصَابِعِ رِجْلَيْهِ القِبْلَةَ، فَإِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ جَلَسَ عَلَى رِجْلِهِ اليُسْرَى وَنَصَبَ اليُمْنَى».

ترجمه: محمد بن عَمْرو رحمه الله روایت می کند که با چند تن از اصحاب حضرت رسول خدا الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نشسته بودیم و دربارۀ طریقۀ نماز آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صحبت می کردیم که در این میان حضرت اَبُو حُمَیْد ساعدی رضی الله عنه گفت: من طریقۀ نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را بهتر از همۀ شما به یاد دارم. من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که چون تکبیر تحریمه را می گفتند (بندِ) دست های مبارک خویش را برابر با دوش مبارک در رفع یَدَیْن بلند می کردند، و در وقتی که به رکوع می رفتند، زانوهای مبارک را با دستهای مبارک محکم می گرفتند و سپس

سر و کمر مبارک خویش را به موازای هم قرار می دادند. و در وقتی که از رکوع بر می خاستند، مستقیم ایستاده می شدند تا آنکه همهٔ مهره های پشت مبارک بر جای خود قرار می گرفت. و زمانی که به سجده می رفتند، بازوهای مبارک را طوری بر روی زمین می گذاشتند که نه بر روی زمین هموار می بود و نه به بدن مبارک شان چسپیده، و انگشتان پاهای مبارک را به سوی قبله می نمودند و چون آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در قعده می نشستند، پای چپ مبارک را هموار می نمودند و پای راست را ایستاده می کردند و بر پاها می نشستند.(۱)

﴿❁﴾ این حدیث شریف را امام بخاری رحمه الله در بخاری شریف تخریج نموده است.

﴿❁﴾ حضرت أَبُو حُمَيْد ساعدی رضي الله عنه بعد از وفات حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باری در یک مجلس، طریقهٔ مسنون نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را ذکر کرد و مطابق این حدیث شریف در سراسر این نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به صراحتِ تمام تنها یک رفع يَدَيْن وجود دارد، آنهم در شروع نماز و بس.

از اینجا معلوم می گردد که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رفع يَدَيْن در داخل نماز ـ در وقت رکوع و بعد از رکوع ـ را به کُلی ترک گفته و منسوخ ساخته بودند.

﴿❁﴾ در مقابل این حدیث صحیح، یک حدیث ضعیف وجود دارد که در آن آمده که حضرت أَبُو حُمَيْد ساعدی رضي الله عنه در موجودیت «ده» صحابهٔ کرام رضي الله عنهم گفت که من بیشتر از همهٔ شما از مسئلهٔ نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خبر دارم. آن ده صحابی پرسیدند: آن چه مسئله ای اسـت

---

(۱) صحیح البخاری: ۱/۱٦٥ حدیث ۸۲۸ كِتَابُ الأَذَانِ، بَابُ سُنَّةِ الجُلُوسِ فِي التَّشَهُّدِ

که تو از آن خبر داری و ما ده نفر برآن آگاهی نداریم. حضرت اَبُو حُمَیْد ساعدی ﷺ مسئلۀ رفع یَدَیْن در وقت رکوع را یاد کرد. آن ده صحابۀ کـرام ﷺ فرمودند که واقعاً تو راست گفتی، (این مسئلۀ رفع یَدَیْن، مسـئله‌ای اسـت که تنها تو آن را می دانی و بجز تو هیچ کسِ ما حتی از آن آگاهی هم ندارد). [۱]

﴿❁﴾ این روایت چنانکه گفته شد «حدیث ضعیف» است و بالفرض اگر صحیح هم باشد، پس آنچه از روی این روایت دانسته می شود اینست که در زمان صحابۀ کرام ﷺ نه تنها کسی رفع یَدَیْن نمی کرد، بلکه اکثریت عام و تام صحابۀ کرام از مسئله ای به نام رفع یَدَیْن حتی اطلاعی هم نداشتند. بلکه حضرت اَبُو حُمَیْد ساعدی ﷺ با وجود آنکه می گفت مسئلۀ رفع یَدَیْن را خبر دارد، خودش در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد، زیرا اگر حضرت اَبُو حُمَیْد ساعدی ﷺ در وقت رکوع و بعد رکوع در داخل نماز رفع یَدَیْن می کرد، آن ده صحابۀ کرام با مشاهدۀ رفع یَدَیْن وی از مسئلۀ رفع یَدَیْن آگاه می شدند و بعد دعوای حضرت اَبُو حُمَیْد ساعدی ﷺ به او می گفتند: اینکار چیز تازه ای نیست، ما مسئلۀ رفع یَدَیْنِ داخل نماز را با مشاهدۀ رفع یَدَیْن خودت در دوران نمازهایت می دانستیم.

﴿❁﴾ اما حقیقت اینست که این روایت «ضعیف» است و راوی آن عَبْدُ الْحَمِید بن جَعْفَر در فن روایت حدیث ضعیف می باشد[۲] و عدد «**ده صحابه**» و «**رفع یَدَیْن در وقت رکوع**» را او در حدیث صحیح که خالی از این اشیاء بود اضافه نموده است،[۳] و به این صورت چنین چیزی را خلاف حدیث صحیح بخاری شریف به وجود آورده است.

---

(۱) سنن ابی داود: ۱۹٤/۱ حدیث ۷۳۰ کتاب الصلاة، باب افتتاح الصلاة

(۲) میزان الاعتدال: ۵۳۹/۲ | تجلیات صفدر: ٤۰۹/۲

(۳) تجلیات صفدر: ۲۹٦/۲

برای دیدن عجایب دیگر این «حدیث ضعیف» به تجلیات صفدر: ۲۹٤/۲ تا ۲۹۷ و تجلیات صفدر: ٤۰۹/۲ و ٤۱۰ و تجلیات صفدر: ۵۱۷/۲ و ۵۱۸ مراجعه کنید.

احادیث حضرت ابومالک اشعری رضی الله عنه

﴿احادیث حضرت ابومالک اشعری رضی‌الله‌عنهما﴾

﴿حدیث مُسْنَد احمد﴾

﴿۱۷۹﴾ این حدیث شریف را حضرت امام احمد بن حنبل رحمه‌الله (متوفی ۲۴۱ هـ ق) در «مُسْنَد» خود روایت نموده است.

عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ غَنْمٍ، أَنَّ أَبَا مَالِكٍ الْأَشْعَرِيَّ جَمَعَ قَوْمَهُ فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ الْأَشْعَرِيِّينَ اجْتَمِعُوا وَاجْمَعُوا نِسَاءَكُمْ، وَأَبْنَاءَكُمْ أُعَلِّمْكُمْ صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي صَلَّى لَنَا بِالْمَدِينَةِ فَاجْتَمَعُوا، وَجَمَعُوا نِسَاءَهُمْ وَأَبْنَاءَهُمْ، فَتَوَضَّأَ وَأَرَاهُمْ كَيْفَ يَتَوَضَّأُ، فَأَحْصَى الْوُضُوءَ إِلَى أَمَاكِنِهِ حَتَّى لَمَّا أَنْ فَاءَ الْفَيْءُ، وَانْكَسَرَ الظِّلُّ قَامَ، فَأَذَّنَ فَصَفَّ الرِّجَالَ فِي أَدْنَى الصَّفِّ، وَصَفَّ الْوِلْدَانَ خَلْفَهُمْ، وَصَفَّ النِّسَاءَ خَلْفَ الْوِلْدَانِ، ثُمَّ أَقَامَ الصَّلَاةَ، فَتَقَدَّمَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَكَبَّرَ، فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةٍ يُسِرُّهُمَا، ثُمَّ كَبَّرَ فَرَكَعَ فَقَالَ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ ثَلَاثَ مِرَارٍ، ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَاسْتَوَى قَائِمًا، ثُمَّ كَبَّرَ، وَخَرَّ سَاجِدًا، ثُمَّ كَبَّرَ فَرَفَعَ رَأْسَهُ، ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ، ثُمَّ كَبَّرَ فَانْتَهَضَ قَائِمًا، فَكَانَ تَكْبِيرُهُ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ سِتَّ تَكْبِيرَاتٍ، وَكَبَّرَ حِينَ قَامَ إِلَى الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ، فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ أَقْبَلَ إِلَى قَوْمِهِ بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: احْفَظُوا تَكْبِيرِي، وَتَعَلَّمُوا رُكُوعِي وَسُجُودِي؛ فَإِنَّهَا صَلَاةُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي كَانَ يُصَلِّي لَنَا كَذِي السَّاعَةِ مِنَ النَّهَارِ.

ترجمه: حضرت عبد الرحمن بن غَنْم رحمه‌الله روایت می کند که حضرت ابومالک اَشْعَرِی رضی‌الله‌عنه قوم خود را جمع نمود و فرمود: ای اَشْعَرِیان! جمع شوید و زنان و کودکان خود را نیز جمع نمائید. من به شما نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را تعلیم می دهم. همان نمازی را که آنحضرت

صَلَّىٰاللهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ در مدینهٔ منوَّره می خواندند.

قوم اَشْعَرِیان همه جمع شدند و زنان و کودکان خویش را نیز جمع نمودند. حضرت ابومالک اَشْعَرِی ﷺ (نخست) وضو گرفت و به آنان نشان داد که چگونه باید وضو کرد و به همهٔ اعضای وضو آب رسانید.

و هنگامی که سایه خوب فرو افتاد، حضرت ابو مالک اَشْعَرِی ﷺ ایستاد و آذان داد و سپس مردان را در صف اول و پسران را در صف بعدی و زنان را در صف پشت سر پسران ایستاده کرد. سپس اقامه گفته شد و حضرت ابو مالک ﷺ بخاطر امامت پیش گردید و **رفع يَدَيْن نموده تکبیر تحریمه** گفت. سپس سورهٔ فاتحه و سورهٔ دیگری را خُفیه قرائت کرد، سپس تکبیر گفته به رکوع رفت و سه بار سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ خواند. سپس سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ گفت و راست ایستاده شد. سپس تکبیر گفت و به سجده رفت. سپس تکبیر گفت و از سجده برخاست. و باز تکبیر گفته به سجدهٔ دوم رفت و باز تکبیر گفت و از سجدهٔ دوم برخاست و راست ایستاده شد. جملهٔ تکبیرات وی در رکعت اول شش تکبیر بود.

حضرت ابومالک اَشْعَرِی ﷺ چون نماز را به پایان رسانید، رو بجانب قوم خود نمود و فرمود: تکبیرهای مرا به یاد بسپارید و رکوع و سجود مرا بیاموزید، زیرا این همان نمازی است که در همین وقت روز حضرت رسول الله **صَلَّىٰاللهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ** ما را دادند.[1]

﴿❁﴾ محقق و محدث کبیر هند حضرت مولانا شیخ حبیب الرحمن اعظمی ﷬ (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می گوید: **جَيِّدُ السَّنَد ... وَإِسْنَادُهُ حَسَنٌ.** این حدیث شریف جَيِّدُ السَّنَد است و اسنادش در درجهٔ «حَسَن» قرار دارد.[2]

---

(۱) مسند احمد: ۳۷ / ٥٤٠ حدیث ٢٢٩٠٦

(۲) تحقیق مسئلهٔ رفع يَدَيْن: ص ٤٦ و ٤٧ چاپ دهلی

﴿❁﴾ راویان این حدیث شریف، همگان، ثقات و از راویان «حدیث صحیح» می باشند الا یکی آنها که احادیث وی در درجهٔ «حدیث حَسَن» قرار دارد، ولی مطابق اصول حدیث در موجودیت یک شاهد یا متابع و یا مؤیِّد دیگر در درجهٔ اولی صحت یعنی «حدیث صحیح» قرار می گیرد.[1] و سراسر احادیث مسطورهٔ کتاب حاضر؛ شواهد و مؤیِّدات این حدیث شریف است.

﴿❁﴾ پس این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

﴿❁﴾ صحابی رسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حضرت ابومالک اَشْعَرِی رضي الله عنه به سعی و اهتمام بسیار همهٔ افراد قبیلهٔ خود چه مردان و چه زنان و چه پیران و چه کودکان قوم را جمع کرد تا طریقهٔ نماز را به ایشان بیاموزاند و در روبروی چشمان همهٔ ایشان نماز خوانده بطور عملی طریقهٔ ادای نماز مسنون را به آنها تعلیم داد. حضرت ابومالک اَشْعَرِی رضي الله عنه در سراسر این نماز تنها در وقت تکبیر تحریمه در شروع نماز رفع یَدَیْن کرد و بس، و در سایر جاها در داخل نماز تنها بر گفتن الله اکبر اکتفاء نمود و رفع یَدَیْن نکرد، و بعد از اختتام نماز بخاطر متوجه ساختن قوم خود بر این طریقهٔ مسنون نماز به ایشان گفت که به هر شکلی و به هر تعدادی که من تکبیر می گویم آن را به خوبی به یاد بسپارید و به همین گونه روش و کیفیت رکوع و سجود مرا بخوبی به یاد بسپارید و آن را از یاد نبرید، زیرا حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مدینهٔ منوَّره درست به همین شکل و ترتیب ما را نماز می دادند.

این تفاصیل واضح می گرداند که در سراسر نماز، تنها یکبار رفع یَدَیْن تنها در شروع نماز، سنت حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می باشد و اصحاب کرام حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با تلاش و اهتمام بسیار همین طریقهٔ نماز را به خویشان و نزدیکان خود تعلیم می دادند.

---

(۱) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ٣٤ و ٧٨ و ٨٠ | تدریب الراوي: ١٩١/١ النوع الثانی: الحسن

حدیث غَایَةُ المقصد فی زوائد المسند

﴿۱۸۰﴾ این حدیث شریف ابو الحسن نور الدین علی بن أبی بکر بن سلیمان هَیْثَمِی رحمه الله (متوفی۸۰۷ هـ ق) در کتاب مشهور خود «**غایةُ المقصد فی زوائد المسند**» روایت نموده است.

أَنَّ أَبَا مَالِكٍ الأَشْعَرِيَّ جَمَعَ قَوْمَهُ، فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ الأَشْعَرِيِّينَ، اجْتَمِعُوا وَاجْمَعُوا نِسَاءَكُمْ وَأَبْنَاءَكُمْ، أُعَلِّمْكُمْ صَلاَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، صَلَّى لَنَا النَّبِيَّ بِالْمَدِينَةِ، فَاجْتَمَعُوا وَجَمَعُوا نِسَاءَهُمْ وَأَبْنَاءَهُمْ، وَأَرَاهُمْ كَيْفَ يَتَوَضَّأُ، فَأَحْصَى الْوُضُوءَ إِلَى أَمَاكِنِهِ حَتَّى لَمَّا أَنْ فَاءَ الْفَيْءُ وَانْكَسَرَ الظِّلُّ قَامَ فَأَذَّنَ، فَصَفَّ الرِّجَالَ فِي أَدْنَى الصَّفِّ، وَصَفَّ الْوِلْدَانَ خَلْفَهُمْ، وَصَفَّ النِّسَاءَ خَلْفَ الْوِلْدَانِ، ثُمَّ أَقَامَ الصَّلاَةَ، فَتَقَدَّمَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ فَكَبَّرَ، فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةٍ يُسِرُّهُمَا، ثُمَّ كَبَّرَ فَرَكَعَ، فَقَالَ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ، ثَلاثَ مِرَاتٍ، ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَاسْتَوَى قَائِمًا، ثُمَّ كَبَّرَ وَخَرَّ سَاجِدًا، ثُمَّ كَبَّرَ فَرَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ، ثُمَّ كَبَّرَ فَانْتَهَضَ قَائِمًا، فَكَانَ تَكْبِيرُهُ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ سِتَّ تَكْبِيرَاتٍ، وَكَبَّرَ حِينَ قَامَ إِلَى الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ، فَلَمَّا قَضَى صَلاَتَهُ أَقْبَلَ إِلَى قَوْمِهِ بِوَجْهِهِ فَقَالَ: احْفَظُوا تَكْبِيرِي وَتَعَلَّمُوا رُكُوعِي وَسُجُودِي، فَإِنَّهَا صَلاَةُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي كَانَ يُصَلِّي لَنَا كَذَا السَّاعَةِ مِنَ النَّهَارِ.

ترجمه: از حضرت ابو مالک اَشْعَرِی رضی الله عنه روایت است که قوم خود را جمع نمود و فرمود: ای اَشْعَرِیان! جمع شوید و زنان و کودکان خود را نیز جمع نمائید. من به شما نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را تعلیم می دهم. همان نمازی را که آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مدینهٔ منوّره می خواندند.

قوم اَشْعَرِیان جمع شدند و زنان و کودکان خویش را نیز جمع نمودند. حضرت ابومالک اَشْعَرِی رضی الله عنه (نخست) وضو گرفت و به آنان نشان داد که چگونه باید وضو کرد و به همهٔ اعضای وضو آب رسانید.

و هنگامی که سایه خوب فرو افتاد، حضرت ابو مالک اَشْعَرِی ﷺ ایستاد و آذان داد و سپس مردان را در صف اول و پسران را در صف بعدی و زنان را در صف پشت سر پسران ایستاده کرد. سپس اقامه گفته شد و حضرت ابو مالک ﷺ بخاطر امامت پیش گردید و **تکبیر تحریمه گفته رفع یَدَیْن نمود**. سپس سورهٔ فاتحه و سورهٔ دیگری را خُفیه قرائت کرد، سپس تکبیر گفته به رکوع رفت و سه بار سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ خواند. سپس سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ گفته راست ایستاده شد. سپس تکبیر گفته به سجده رفت. سپس تکبیر گفته از سجده برخاست. و باز تکبیر گفته به سجدهٔ دوم رفت و باز تکبیر گفته از سجدهٔ دوم برخاست و راست ایستاده شد. جملهٔ تکبیرات وی در رکعت اول شش تکبیر بود. حضرت ابومالک اَشْعَرِی ﷺ چون نماز را به پایان رسانید، رو بجانب قوم خود نمود و فرمود: تکبیرهای مرا به یاد بسپارید و رکوع و سجود مرا بیاموزید، زیرا این همان نمازی است که در همین وقت روز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ما را دادند.[۱]

﴿❁﴾ حضرت مولانا محمد امین صفدر اُکاروی دربارهٔ این حدیث شریف می نویسد: **إِسْنَادُهُ حَسَنٌ**. اسناد این حدیث شریف در درجهٔ «حَسَن» قرار دارد.[۲]

﴿❁﴾ محمد احمد شاکر غیرمقلّد مشهور دیار عرب دربارهٔ این حدیث شریف می نویسد: **إِسْنَادُهُ حَسَنٌ**. اسناد این حدیث شریف در درجهٔ «حَسَن» قرار دارد.[۳]

﴿❁﴾ خوانندگان گرامی! این حدیث شریف روشن می سازد که طریقهٔ مسنون نمازی که صحابهٔ کرام ﷺ از حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ

---

(۱) غاية المقصد فی زوائد المسند للهيثمی: ۲۵۷/۱ حديث ۸۰٤ باب صفة الصلاة

(۱) تجلیات صفدر: ۲/ ۲۸۵ | آثار السنن: ۱۲۰/۱ و ۱۲۱

(۲) المسند للامام احمد: ٤٦٣/١٦ حديث ٢٢٨٠٤ ابومالک الاشعری، چاپ شاکر

عَلَيْهِوَسَلَّمَ آموخته بودند و سپس آن طریقهٔ مسنون را به اولاده و خویشان و قوم و قبیلهٔ خود تعلیم می دادند، در آن طریقهٔ نماز تنها یک رفع یَدَیْن آنهم فقط در وقت تکبیر آغاز نماز وجود داشت و بس. و در وقت رکوع و بعد رکوع در داخل آن نماز، تنها تکبیر گفته می شد و بس. و صحابی رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حضرت ابومالک اَشْعَرِی رضی الله عنه در آخر این حدیث شریف واضح می گرداند که این همان طریقهٔ نماز است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مدینهٔ منوّره به صحابهٔ خود تعلیم می دادند.

حدیث مَجْمَعُ الزوائد

﴿۱۸۱﴾ این حدیث شریف را علامه هَیْثَمی شافعی رحمه الله (متوفی ۸۰۷ هـ ق) در کتاب معروف خود «**مجمع الزوائد ومنبع الفوائد**» تخریج نموده است.

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنْمٍ «أَنَّ أَبَا مَالِكٍ الْأَشْعَرِيَّ جَمَعَ قَوْمَهُ فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ الْأَشْعَرِيِّينَ اجْتَمِعُوا وَاجْمَعُوا نِسَاءَكُمْ وَأَبْنَاءَكُمْ أُعَلِّمْكُمْ صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاجْتَمَعُوا وَجَمَعُوا نِسَاءَهُمْ وَأَبْنَاءَهُمْ وَأَرَاهُمْ كَيْفَ يَتَوَضَّأُ فَأَحْصَى الْوُضُوءَ أَمَاكِنَهُ حَتَّى لَمَّا أَنْ فَاءَ الْفَيْءُ وَانْكَسَرَ الظِّلُّ قَامَ فَأَذَّنَ وَصَفَّ الرِّجَالَ فِي أَدْنَى الصَّفِّ وَصَفَّ الْوِلْدَانَ خَلْفَهُمْ وَصَفَّ النِّسَاءَ خَلْفَ الْوِلْدَانِ ثُمَّ أَقَامَ الصَّلَاةَ؛ فَتَقَدَّمَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ، وَكَبَّرَ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةٍ يُسِرُّهُمَا ثُمَّ كَبَّرَ فَرَكَعَ فَقَالَ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ وَاسْتَوَى قَائِمًا ثُمَّ كَبَّرَ وَخَرَّ سَاجِدًا ثُمَّ كَبَّرَ فَرَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ ثُمَّ كَبَّرَ فَانْتَهَضَ قَائِمًا فَكَانَ تَكْبِيرُهُ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ سِتَّ تَكْبِيرَاتٍ وَكَبَّرَ حِينَ قَامَ إِلَى الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ، فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ أَقْبَلَ عَلَى قَوْمِهِ بِوَجْهِهِ فَقَالَ: احْفَظُوا تَكْبِيرِي وَتَعَلَّمُوا رُكُوعِي وَسُجُودِي فَإِنَّهَا صَلَاةُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي كَانَ يُصَلِّي لَنَا كَذِي السَّاعَةِ مِنَ النَّهَارِ».

ترجمه: حضرت عبد الرحمن بن غَنْم رحمه‌الله روایت می کند که حضرت ابومالک اَشْعَرِی رضی‌الله‌عنه قوم خود را جمع نمود و فرمود: ای اَشْعَرِیان! جمع شوید و زنان و کودکان خود را نیز جمع نمائید. من به شما نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را تعلیم می دهم. همان نمازی را که آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مدینهٔ منوَّره می خواندند.

قوم اَشْعَرِیان همه جمع شدند و زنان و کودکان خویش را نیز جمع نمودند. حضرت ابومالک اَشْعَرِی رضی‌الله‌عنه (نخست) وضو گرفت و به آنان نشان داد که چگونه باید وضو کرد و به همهٔ اعضای وضو آب رسانید.

و هنگامی که سایه خوب فرو افتاد، حضرت ابو مالک اَشْعَرِی رضی‌الله‌عنه ایستاد و آذان داد و سپس مردان را در صف اول و پسران را در صف بعدی و زنان را در صف پشت سر پسران ایستاده کرد. سپس اقامه گفته شد و حضرت ابو مالک رضی‌الله‌عنه بخاطر امامت پیش گردید و **رفع یَدَیْن نموده تکبیر تحریمه** گفت. سپس سورهٔ فاتحه و سورهٔ دیگری را خُفیه قرائت کرد، سپس تکبیر گفته به رکوع رفت و سه بار سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ خواند. سپس سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ گفت و راست ایستاده شد. سپس تکبیر گفت و به سجده رفت. سپس تکبیر گفت و از سجده برخاست. و باز تکبیر گفته به سجدهٔ دوم رفت و باز تکبیر گفت و از سجدهٔ دوم برخاست و راست ایستاده شد. جملهٔ تکبیرات وی در رکعت اول شش تکبیر بود.

حضرت ابومالک اَشْعَرِی رضی‌الله‌عنه چون نماز را به پایان رسانید، رو بجانب قوم خود نمود و فرمود: تکبیرهای مرا به یاد بسپارید و رکوع و سجود مرا بیاموزید، زیرا این همان نمازی است که در همین وقت روز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ما را در آن امامت نمودند.[۱]

---

(۱) مجمع الزوائد للهیثمی: ۱۳۰/۲ حدیث ۲۷۸۸ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ وَالتَّكْبِيرِ فِيهَا

حديث المسند الجامع

﴿١٨٢﴾ این حدیث شریف در کتاب «**المسند الجامع**» تخریج گردیده است.

أَنَّ أَبَا مَالِكٍ الأَشْعَرِيَّ جَمَعَ قَوْمَهُ، فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ الأَشْعَرِيِّينَ، اجْتَمِعُوا، وَاجْمَعُوا نِسَاءَكُمْ وَأَبْنَاءَكُمْ، أُعَلِّمْكُمْ صَلاَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، صَلَّى لَنَا بِالْمَدِينَةِ ... قَامَ فَأَذَّنَ، فَصَفَّ الرِّجَالَ فِي أَدْنَى الصَّفِّ، وَصَفَّ الْوِلْدَانَ خَلْفَهُمْ، وَصَفَّ النِّسَاءَ خَلْفَ الْوِلْدَانِ، ثُمَّ أَقَامَ الصَّلاَةَ، فَتَقَدَّمَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ، فَكَبَّرَ، فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، وَسُورَةٍ، يُسِرُّهُمَا، ثُمَّ كَبَّرَ، فَرَكَعَ، فَقَالَ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ، ثَلاَثَ مِرَارٍ، ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَاسْتَوَى قَائِمًا، ثُمَّ كَبَّرَ وَخَرَّ سَاجِدًا، ثُمَّ كَبَّرَ فَرَفَعَ رَأْسَهُ، ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ، ثُمَّ كَبَّرَ فَانْتَهَضَ قَائِمًا، ... الحديث.

ترجمه: از حضرت ابو مالک اَشْعَرِی رضي الله عنه روایت است که قوم خود را جمع نمود و فرمود: ای اَشْعَرِیان! جمع شوید و زنان و کودکان خود را نیز جمع نمائید. من به شما نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را تعلیم می دهم. همان نمازی را که آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مدینهٔ منوَّره می خواندند.

قوم اَشْعَرِیان همه جمع شدند و زنان و کودکان خویش را نیز جمع نمودند. حضرت ابومالک اَشْعَرِی رضي الله عنه (نخست) وضو گرفت و به آنان نشان داد که چگونه باید وضو کرد و به همهٔ اعضای وضو آب رسانید.

و هنگامی که سایه خوب فرو افتاد، حضرت ابو مالک اَشْعَرِی رضي الله عنه ایستاد و آذان داد و سپس مردان را در صف اول و پسران را در صف بعدی و زنان را در صف پشت سر پسران ایستاده کرد. سپس اقامه گفته شد و حضرت ابو مالک رضي الله عنه بخاطر امامت پیش گردید و **تکبیر تحریمه گفته رفع**

یَدَیْن نمود. سپس سورۀ فاتحه و سورۀ دیگری را خُفیه قرائت کرد، سپس تکبیر گفته به رکوع رفت و سه بار سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ خواند. سپس سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ گفته راست ایستاده شد. سپس تکبیر گفته به سجده رفت. سپس تکبیر گفته از سجده برخاست. و باز تکبیر گفته به سجدۀ دوم رفت و باز تکبیر گفته از سجدۀ دوم برخاست و راست ایستاده شد. جملۀ تکبیرات وی در رکعت اول شش تکبیر بود. حضرت ابومالک اَشْعَرِی رضي الله عنه چون نماز را به پایان رسانید، رو بجانب قوم خود نمود و فرمود: تکبیرهای مرا به یاد بسپارید و رکوع و سجود مرا بیاموزید، زیرا این همان نمازی است که در همین وقت روز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ما را دادند.[۱]

(۱) المسند الجامع: ٤١٩/١٦ حدیث ١٢٥٩٨ ابومالک الاَشْعَرِی

احادیث حضرت ابو مسعود انصاری رضی اللہ عنہ

﴿احادیث حضرت ابومسعود انصاری رضی الله عنه﴾

﴿حدیث مُسْنَد احمد﴾

﴿۱۸۳﴾ این حدیث شریف را امام احمد بن حنبل رحمه الله (متوفی ۲۴۱ هـ ق) در «**مُسْنَد**» خود روایت نموده است.

سَالِمٌ الْبَرَّادُ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ فَسَأَلْنَاهُ عَنِ الصَّلَاةِ فَقَالَ: أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي؟ قَالَ: فَقَامَ فَكَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ، ثُمَّ رَكَعَ فَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَجَافَى بَيْنَ إِبْطَيْهِ. قَالَ: ثُمَّ قَامَ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ، ثُمَّ سَجَدَ فَوَضَعَ كَفَّيْهِ وَجَافَى بَيْنَ إِبِطَيْهِ. ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ، ثُمَّ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ هَكَذَا.

ترجمه: حضرت سالم بَرّاد تابعی رحمه الله روایت می کند که ما چند نفر نزد حضرت ابومسعود انصاری رضی الله عنه رفتیم و دربارۀ افعالِ نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از او سوال کردیم. وی فرمود که آیا به همان شکلی که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز می خواندند برای شما نماز نخوانم؟ (گفتیم بلی). حضرت ابومسعود انصاری رضی الله عنه ایستاده شد و تکبیر گفت و رفع یَدَیْن کرد، سپس (بعد قرائت) به رکوع رفت و هر دو دست خود را بر روی زانوهای خود گذاشت و بازوهای خود را از پهلوی خود دور گرفت. سپس از رکوع برخاسته ایستاده شد تا آنکه هر عضو بدن در جای خود قرار گرفت. سپس به سجده رفت و بازوهای خود را از پهلوی خود دور گرفت. سپس از

سجده برخاسته نشست حتی که هر عضو بدن در جایش قرار گرفت. حضرت ابو مسعود انصاری ﷺ چهار رکعت نماز را به همین شکل اداء فرمود.[۱]

﴿❁﴾ راویان این حدیث شریف، همگان از راویان صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف می باشند الا عَطَاء بنِ السَّائِب و احادیث وی در درجهٔ «حدیث حَسَن» قرار دارد،[۲] ولی مطابق اصول حدیث در موجودیت یک شاهد یا متابع و یا مؤیِّد دیگر در درجهٔ اولی صحت یعنی «حدیث صحیح» قرار می گیرد،[۳] و سراسر احادیث مسطورهٔ کتاب حاضر؛ شواهد و مؤیِّدات این حدیث شریف است. پس این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

﴿❁﴾ در این حدیث شریف حضرت ابومسعود انصاری ﷺ آن افعال نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را بیان می کند که با چشمان خود دیده بود و در سلسلهٔ این افعال نماز، رفع یَدَیْن آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را نیز ذکر می نماید و به صراحت می گوید که حضرت رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از ابتداء تا انتهای چهار رکعت نماز فقط یکبار رفع یَدَیْن کردند، آنهم در شروع نماز و بس.

از اینجا به وضاحت دانسته می شود که در چهار رکعت نماز تنها یک رفع یَدَیْن وجود دارد و بس، و حضرت رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بجز آغاز نماز همهٔ رفع یَدَیْن های دیگر در داخل نماز را متروک و منسوخ گردانیده بودند.

---

(۱) مسند احمد: ۴۳/۳۷ حدیث ۲۲۳۵۹ حَدِيثُ أَبِي مَسْعُودٍ عُقْبَةَ بْنِ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيِّ

(۲) مسند احمد: ۴۳/۳۷ حدیث ۲۲۳۵۹

(قال محققوا المسند فی الحاشية): إسناده حسن من أجل عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، وباقي رجال الإسناد ثقات رجال الشيخين. أبو عوانة: هو الوضاح بن عبد الله اليشكري.

(۳) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ۳۴ و ۷۸ و ۸۰ | تدريب الراوي: ۱۹۱/۱ النوع الثانی: الحسن

حدیث جامع المسانید والسنن

﴿۱۸۴﴾ این حدیث شریف را علامه ابن کثیر شافعی دمشقی رحمه الله (متوفی ۷۷۴ هـ) در کتاب خود «**جامع المسانید والسنن**» تخریج نموده است.

سَالِمٌ الْبَرَّادُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ فَسَأَلْنَاهُ عَنِ الصَّلَاةِ فَقَالَ: أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي؟ قَالَ: فَقَامَ فَكَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ، ثُمَّ رَكَعَ فَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَجَافَى بَيْنَ إِبْطَيْهِ. قَالَ: ثُمَّ قَامَ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ، ثُمَّ سَجَدَ فَوَضَعَ كَفَّيْهِ وَجَافَى بَيْنَ إِبِطَيْهِ. ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ، ثُمَّ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ.

ترجمه: حضرت سالم بَرّاد تابعی رحمه الله روایت می کند که من نزد حضرت ابومسعود انصاری رضی الله عنه رفتم و با چند نفر دیگر دربارۀ افعالِ نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از او سوال نمودیم. وی فرمود که آیا به همان شکلی که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز می خواندند برای شما نماز نخوانم؟ (گفتیم بلی). پس حضرت ابومسعود انصاری رضی الله عنه ایستاده شد و تکبیر گفت و رفع یَدَیْن کرد، سپس (بعد قرائت) به رکوع رفت و هر دو دست خود را بر روی زانوهای خود گذاشت و بازوهای خود را از پهلوی خود دور گرفت. سپس از رکوع برخاست ایستاده شد تا آنکه هر عضو بدن در جای خود قرار گرفت. سپس به سجده رفت و بازوهای خود را از پهلوی خود دور گرفت. سپس از سجده برخاسته نشست حتی که هر عضو بدن در جایش قرار گرفت. حضرت ابو مسعود انصاری رضی الله عنه چهار رکعت نماز را به همین شکل خواند.[1]

﴿❁﴾ در این حدیث شریف نیز حضرت ابومسعود انصاری رضی الله عنه به

---

(۱) جامع المسانيد والسُّنَن الهادي لأقوم سَنَن لابن كثير: ۲۲۹/۱۰ حديث ۱۲۹٦٤

صراحت تمام می گوید که حضرت رسول خدا صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در سراسر چهار رکعت نماز فقط یکبار آنهم در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس.

از اینجا به وضوح دانسته می شود که در چهار رکعت نماز، حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم تنها در آغاز نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس، و رفع یَدَیْن دیگری در سراسر این چهار رکعت نماز وجود نداشت.

﴿❁﴾ راویان این حدیث شریف، همگان از راویان صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف می باشند الا عَطَاء بنِ السَّائِب و احادیث وی در درجۀ «حدیث حَسَن» قرار دارد،[۱] ولی مطابق اصول حدیث در موجودیت یک شاهد یا متابع و یا مؤیِّد دیگر در درجۀ اولی صحت یعنی «حدیث صحیح» قرار می گیرد،[۲] و سراسر احادیث مسطورۀ کتاب حاضر؛ شواهد و مؤیِّدات این حدیث شریف است. پس این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

---

(۱) مسند احمد: ۴۳/۳۷ حدیث ۲۲۳۵۹

(قال محققوا المسند فی الحاشیة): إسناده حسن من أجل عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، وباقي رجال الإسناد ثقات رجال الشيخين. أبو عوانة: هو الوضاح بن عبد الله اليشكري.

(۲) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ۳۴ و ۷۸ و ۸۰ | تدریب الراوي: ۱۹۱/۱ النوع الثانی: الحسن

احادیث حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ

﴿احادیث حضرت انس بن مالک رضی الله عنه﴾

حدیث الکامل ابن عدی

﴿۱۸۵﴾ این حدیث شریف را محدث بزرگ امام ابن عدی رحمه الله (متوفی ۳۶۵ هـ ق) روایت کرده است.

كثير بن عَبد الله أبو هَاشِمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: قَال لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسلَّمَ يَا بُنَيَّ إِذَا تَقَدَّمْتَ إِلَى الصَّلاةِ فَاسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَارْفَعْ يَدَيْكَ وَكَبِّرْ وَاقْرَأْ مَا بَدَا لَكَ فَإِذَا رَكَعْتَ فَضِعْ كَفَّيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ وَفَرِّقْ بَيْنَ أَصَابِعِكَ وَسَبِّحْ فَإِذَا رَفَعْتَ رَأْسَكَ فَأَقِمْ صُلْبَكَ حَتَّى يَقَعَ كُلُّ عُضْوٍ مَكَانَهُ، وَإِذا سَجَدْتَ فَأَمْكِنْ جَبْهَتَكَ مِنَ الأَرْضِ وَسَبِّحْ، وَإِذا رَفَعْتَ رَأْسَكَ فَأَقِمْ رَأْسَكَ فَإِذَا قَعَدْتَ فَضِعْ عَقْبَيْكَ تَحْتَ أَلْيَتِكَ وَأَقِمْ صُلْبَكَ فَإِنَّهَا مِنْ سُنَّتِي، وَمَنِ اتَّبَعَ سُنَّتِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ هُوَ مِنِّي فَهُوَ مَعِي فِي الْجَنَّةِ.

ترجمه: ابوهاشم تابعی رحمه الله روایت می کند که از حضرت انس بن مالک رضی الله عنه خادم حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شنیدم که می گفت: حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به من فرمودند که ای فرزند! هنگامی که برای نماز ایستاده شدی، رو به جانب قبله ایستاده شو، و رفع یَدَیْن کن و الله اکبر بگو، و از هرجای قرآن که می خواهی قرائت کن، و چون می خواستی به رکوع بروی، کف دستهای خود را بر روی زانوهای خود بگذار و در بین انگشتان دستت فاصله بگذار، و سبحان ربی العظیم بگو. و چون سر از رکوع بلند می کردی، راست ایستاده شو تا هر عضو در جایش قرار گیرد،

و هنگامی که برای سجود رفتی، پیشانی ات را بر روی زمین قرار بده و سبحان ربی الاعلی بگو. و چون سر از سجود برداشتی، راست بنشین. و زمانی که قعده نمودی، پاشنۀ پاهایت را در زیر سرین قرار بده و کمر را راست بگیر.

و (ای فرزند، بدان که) این طریقۀ نماز سنّت من است، و هرکسی از سنّت من پیروی کند، او از من است و هر کسی از من باشد، او در بهشت به همراه من خواهد بود.[۱]

﴿❁﴾ حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ در این حدیث شریف طریقۀ نمازی را تعلیم داده اند که طریقۀ سنت مبارک آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ است، و آنگاه هرکسی را که به این طریقۀ مسنون نماز بخواند مژده داده اند که او از پیروان کامل حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ است و به همراه آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ در بهشت خواهد بود.

بر این مژده گر جان فشانند رواست

و چنانکه مشاهده می کنید در این حدیث شریف به صراحت تمام وارد است که در طول نماز فقط یک رفع یَدَیْن وجود دارد، آنهم در آغاز نماز و بس، و هیچ رفع یَدَیْن دیگر در هیچ جای دیگر در داخل این نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وجود ندارد، و در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع تنها گفتن الله اکبر وجود دارد و بس.

خوشا به حال آن کسانی که مطابق این طریقۀ مسنون نماز می خوانند و مژدۀ همراهی و معیّت سید المرسلین و رحمة للعالمین و محبوب رب العالمین را می یابند.

﴿❁﴾ سند این حدیث شریف در درجۀ ثانی صحت یعنی «حدیث

---

(۱) الکامل لابن عدی: ۲۰۲/۷ كثير بْن عَبد الله الناجي الأبلي | حدیث و اهل حدیث: ۳۹۸ و ۳۹۹ از انوار خورشید، ناشر: جمعیة اهل سنت لاهور، چاپ بیستم، سال ۱٤۲۸ هـ ۲۰۰٦ م

حَسَن» بوده و مطابق اصول حدیث در موجودیت یک شاهد یا متابع و یا مؤیِّد دیگر در درجهٔ اولی صحت یعنی «حدیث صحیح» قرار می گیرد،[۱] و سراسر احادیث مسطورهٔ کتاب حاضر؛ شواهد، متابعات و مؤیِّدات این حدیث شریف است. پس این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث کتاب الْعِلَل دارقُطْنِی

﴿۱۸۶﴾ این حدیث شریف را امام دارقُطْنی شافعی رحمه الله (متوفی ۳۸۵ هـ ق) در «**سُنَن الدارقُطنی**» روایت کرده است.

عَنْ عَاصِمٍ الْأَحْوَلِ ، عَنْ أَنَسٍ ، قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَبَّرَ حَتَّى حَاذَى بِإِبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ رَكَعَ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ مَفْصِلٍ مِنْهُ فِي مَوْضِعِهِ ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ مَفْصِلٍ مِنْهُ فِي مَوْضِعِهِ».

ترجمه: عاصم أحْوَل تابعی رحمه الله روایت می کند که حضرت انس بن مالک رضی الله عنه خادم حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرمود: من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که (در آغاز نماز) الله اکبر گفته شصت های مبارک را برابر با گوش های مبارک در رفع یَدَیْن بلند نمودند و سپس (بعد فراغت از قرائت) به رکوع رفتند، و در حالت رکوع همهٔ اعضای بدن ایشان بر جایش قرار گرفت، سپس از رکوع برخاسته ایستادند و در قیام همهٔ مهره های بدن ایشان بر جایش قرار گرفت.[۲]

﴿❁﴾ این حدیث شریف به صراحت تمام واضح می گرداند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در وقت تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن

---

(۱) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ٣٤ و ٧٨ و ٨٠ | تدریب الراوي: ١٩١/١ النوع الثانی: الحسن

(۲) سنن الدارقطنی: ١٥٠/٢ حدیث ١٣٠٨ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ ذِكْرِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ وَمَا يُجْزِي فِيهِمَا

می کردند و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز، چه در وقت رکوع و چه در وقت برخاستن از رکوع رفع يَدَيْن نمی کردند، زیرا اگر رفع يَدَيْن می کردند، حضرت انس بن مالک ﷺ خادم حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چنانکه رفع يَدَيْن در تکبیر اولی را صریحاً یادآوری کرده است، آن رفع يَدَيْن های دیگر داخل نماز را نیز حتماً یادآوری می کرد. و چون رفع يَدَيْن های وقت رکوع و وقت برخاستن از رکوع و غیره متروک و منسوخ شده بود و حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آنها را ترک کرده بودند و حضرت انس بن مالک ﷺ آنها را نمی دید، لذا آنها را یادآوری هم نکرد.

حدیث السُّنَن الْكُبْرَى

﴿۱۸۷﴾ این حدیث شریف را امام بَيْهَقِي شافعی ﷬ (متوفی ۴۵۸ هـ) در کتاب خود «**السُّنَن الكبرى**» روایت کرده است.

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَبَّرَ فَحَاذَى بِإِبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ رَكَعَ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ مَفْصِلٍ مِنْهُ فِي مَوْضِعِهِ، وَرَفَعَ رَأْسَهُ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ مَفْصِلٍ مِنْهُ فِي مَوْضِعِهِ.

ترجمه: حضرت انس بن مالک ﷺ خادم حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرماید: من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که (در آغاز نماز) الله اکبر گفته شصت های مبارک را برابر با گوشهای مبارک در رفع يَدَيْن بلند نمودند و سپس (بعد فراغت از قرائت) به رکوع رفتند، و در حالت رکوع همهٔ اعضای بدن ایشان بر جایش قرار گرفت، سپس از رکوع برخاسته ایستادند و در قیام همهٔ مهره های بدن ایشان بر جایش قرار گرفت.[۱]

---

(۱) السنن الكبرى للبيهقى: ١٤٣/٢ حديث ٢٦٣٢

﴿❁﴾ این حدیث شریف نیز به صراحت تمام واضح می گرداند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در وقت تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کردند و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز، چه در وقت رکوع و چه در وقت برخاستن از رکوع رفع یَدَیْن نمی کردند، زیرا اگر رفع یَدَیْن می کردند، حضرت انس بن مالک رضي الله عنه خادم حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چنانکه رفع یَدَیْن در تکبیر اولی را صریحاً یادآوری کرده است، آن رفع یَدَیْن های دیگر داخل نماز را نیز حتماً یادآوری می کرد. و چون رفع یَدَیْن های وقت رکوع و وقت برخاستن از رکوع و غیره متروک و منسوخ شده بود و حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آنها را ترک کرده بودند و حضرت انس بن مالک رضي الله عنه آنها را نمی دید، لذا آنها را یادآوری هم نکرد.

﴿❁﴾ سند این دو حدیث شریف در درجۀ ثانی صحت یعنی «حدیث حَسَن» قرار دارد، و مطابق اصول حدیث در موجودیت یک شاهد یا متابع و یا مؤیِّد دیگر در درجۀ اولی صحت یعنی «حدیث صحیح» قرار می گیرد،[1] و سراسر احادیث مسطورۀ کتاب حاضر؛ شواهد، متابعات و مؤیِّدات این حدیث شریف است. پس این دو حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» است.

﴿❁﴾ این دو حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشند.

---

(۱) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ۳٤ و ۷۸ و ۸۰ | تدریب الراوي: ۱۹۱/۱ النوع الثانی: الحسن

احادیث حضرت عبداللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ

﴿احادیث حضرت عبد الله بن زبیر رضي الله عنه﴾

﴿حدیث مَجْمَعُ الزوائد﴾

﴿۱۸۸﴾ این حدیث شریف را علامه هَیْثَمی شافعی رحمه الله (متوفی ۸۰۷ هـ) در کتاب معروف خود «**مجمع الزوائد ومنبع الفوائد**» تخریج نموده است.

وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي يَحْيَى قَالَ: رَأَيْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ الزُّبَيْرِ، وَرَأَى رَجُلًا رَافِعًا يَدَيْهِ يَدْعُو قَبْلَ أَنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْهَا قَالَ: «إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ».

ترجمه: محمد بن ابو یحیی رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن زبیر رضي الله عنهما شخصی را مشاهده کرد که در (آخر نماز) در وقت دعا رفع یَدَیْن می کرد. هنگامی که آن مرد نماز را به پایان رسانید، حضرت عبد الله بن زبیر رضي الله عنهما به او گفت که جناب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در داخل نماز تا هنگامی که از نماز فارغ نمی شدند رفع یَدَیْن نمی کردند.[۱]

﴿❁﴾ علامه هَیْثَمی رحمه الله به دنبالۀ حدیث می نویسد: وَرِجَالُهُ ثِقَاتٌ. تمام راویان این حدیث، ثقه می باشند.[۲]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

﴿❁﴾ رفع یَدَیْن در وقت دعا مانند رفع یَدَیْن در وقت رکوع و در

---

(۱) مجمع الزوائد للهیثمی: ۱۶۹/۱۰ حدیث ۱۷۳۴۵ كِتَابُ الْأَدْعِيَةِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْإِشَارَةِ فِي الدُّعَاءِ...

(۲) مجمع الزوائد للهیثمی: ۱۶۹/۱۰ حدیث ۱۷۳۴۵ كِتَابُ الْأَدْعِيَةِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْإِشَارَةِ فِي الدُّعَاءِ ...

وقت برخاستن از رکوع در داخل نماز قرار دارد و حضرت عبد الله بن زبیر رضي الله عنهما در این حدیث شریف، شکل اصولی مسئلهٔ رفع یَدَیْنِ داخل نماز را بیان می کند و می فرماید که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی نمودند.

﴿۞﴾ از روی این حدیث صحیح نیز دانسته می شود که جناب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند. اگر رفع یَدَیْن در وقت رکوع وجود می داشت، حضرت عبد الله بن زبیر رضي الله عنهما آن را مستثنی می ساخت.

﴿۞﴾ و باید دانست که حتی اولادهٔ حضرت عبد الله بن زبیر رضي الله عنهما نیز بجز آغاز نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند، چنانکه در احادیث حضرت عَبّاد رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن زبیر رضي الله عنهما خواهد گذشت.

بلکه از اولادهٔ وی کسانی چون پسرش حضرت عَبَّاد رحمه الله به صراحت تمام روایت می کند که پدر بزرگوارم حضرت عبد الله بن زبیر رضي الله عنهما می فرمود که جناب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در ابتدای نماز رفع یَدَیْن می کردند و بعد از آن دیگر در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی نمودند.[۱]

و خود حضرت عبد الله بن زبیر رضي الله عنهما نیز چنانکه در احادیث آینده خواهد آمد شخصاً مردم را از رفع یَدَیْن در داخل نماز منع می کرد و می فرمود که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در ابتدای اسلام اینکار را می کردند، ولی بعداً آن را ترک نمودند.[۲]

---

(۱) التجرید للقدوری: ۵۲۰/۲ لا ترفع الیَدَیْن فی تکبیر الرکوع

(۲) عمدة القاری شرح صحیح البخاری للعینی: ۲۷۳/۵ کتاب الصلاة، بابُ رَفْعِ الیَدَیْنِ فِي التَّكْبِيرَةِ الأُولَى مَعَ الافْتِتَاحِ سَوَاءً

حدیث جامع المسانید والسنن

﴿۱۸۹﴾ این حدیث شریف را علامه ابن کثیر شافعی دمشقی رحمه الله (متوفی ۷۷۴ هـ) در کتاب خود «**جامع المسانید والسنن**» تخریج نموده است.

«إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ».

ترجمه: از حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در داخل نماز تا هنگامی که از نماز فارغ نمی شدند رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ امام العصر علامه انورشاه کشمیری رحمه الله می نویسد: **رِجَالُهُ ثِقَاتٌ.** راویان این حدیث، همگی ثقات اند.[2]

﴿❁﴾ و محققین جامع المسانید نیز می نویسند: **رِجَالُهُ ثِقَاتٌ.** راویان این حدیث شریف همگی ثقات می باشند.[3]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث المُعْجَم الکبیر

﴿۱۹۰﴾ این حدیث شریف را امام محدث سلیمان بن احمد ابو القاسم طبرانی رحمه الله (متوفی ۳۶۰هـ) در کتاب خود «**المُعْجَم الکبیر**» روایت نموده است.

---

(۱) جامع المسانید والسنن لابن کثیر: ۲۲۸/۵ حدیث ٦٣٩٦ محمّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى الأَسْلَميّ عَنْهُ
(۲) مجموعة الرسائل للکشمیری: ۱/ ١٤٤ نیل الفرقدین فی مسئلة رفع اليَدَيْن
(۳) جامع المسانید والسنن لابن کثیر: ۲۲۸/۵ حدیث ٦٣٩٦ محمّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى الأَسْلَميّ عَنْهُ (حاشیه)

﴿۲۳۷﴾

مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى، قَالَ: رَأَيْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ الزُّبَيْرِ وَرَأَى رَجُلًا رَافِعًا يَدَيْهِ بِدَعَوَاتٍ قَبْلَ أَنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْهَا، قَالَ: «إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ».

ترجمه: محمد بن ابو یحیی رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما شخصی را مشاهده کرد که در (آخر نماز) در وقت دعا رفع یَدَیْن می کرد. هنگامی که آن مرد نماز را به پایان رسانید، حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما به او گفت که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تا هنگامی که از نماز فارغ نمی شدند در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ امام العصر علامه انورشاه کشمیری رحمه الله می نویسد: رِجَالُهُ ثِقَاتٌ. راویان این حدیث، همگی ثقات می باشند.[2]

﴿❁﴾ و محققین مُعجَم کبیر طَبَرانی نیز می نویسند: رِجَالُهُ ثِقَاتٌ. راویان این حدیث شریف همگی ثقات می باشند.[3]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث المُخْتارة للمقدسی

﴿۱۹۱﴾ این حدیث شریف را امام محدث ضیاءُ الدین ابو عبد الله محمد بن عبد الواحد مقدسی حنبلی رحمه الله (متوفی ۶۴۳ هـ ق) در «**الأحاديث المختارة أو المستخرج من الأحاديث المختارة مما لم يخرجه البخاري ومسلم في صحيحيهما**» که شامل آن احادیثی است که حضرت امام بخاری رحمه الله و امام مُسْلِم رحمه الله در دو کتاب صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف

(۱) المعجم الکبیر للطبرانی: ۱۲۹/۱۳ حدیث ۳۲٤ محمد بن یحیی الاسلمی عن ابن الزبیر
(۲) مجموعة الرسائل للکشمیری: ۱/ ۱٤٤ نیل الفرقدین فی مسئلة رفع الیَدَیْن
(۳) المعجم الکبیر للطبرانی: ۲٦٦/۱٤ حدیث ۱٤۹۰۷ محمد بن یحیی الاسلمی عن ابن الزبیر (حاشیه)

تخریج نکرده اند روایت نموده است.

وَبِهِ أبنا سُلَيْمَانُ الطَّبَرَانِيُّ ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْحَسَنِ الْعَطَّارُ ثَنَا أَبُو كَامِلٍ الجحدري ثَنَا الْفَضْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى قَالَ رَأَيْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ الزُّبَيْرِ وَرَأَى رَجُلاً رَافِعًا يَدَيْهِ قَبْلَ أَنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلاتِهِ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْهَا قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ صلَاته.

ترجمه: محمد بن ابو یحیی رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما شخصی را مشاهده کرد که در (آخر نماز) در وقت دعا رفع یَدَیْن می کرد. هنگامی که آن مرد نماز را به پایان رسانید، حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما به او گفت که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تا هنگامی که از نماز فارغ نمی شدند در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

امام العصر علامه انورشاه کشمیری رحمه الله می نویسد: رِجَالُهُ ثِقَاتٌ. راویان این حدیث، همگی ثقات اند.[2]

امام سیوطی شافعی رحمه الله در رسالهٔ خود «**فَضُّ الْوِعَاءِ**» می نویسد: رِجَالُهُ ثِقَاتٌ. راویان این حدیث، همگی ثقات می باشند.[3]

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث عُمْدَةُ القاری شرح صحیح البخاری

۱۹۲ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در کتاب مشهور خود «**عُمْدَةُ القاری شرح صحیح البخاری**» تخریج نموده است.

---

(۱) الاحادیث المختارة للمقدسی: ۳۳۶/۹ حدیث ۳۰۳ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى الْأَسْلَمِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ

(۲) مجموعة الرسائل للكشميری: ۱/ ۱٤٤ نیل الفرقدین فی مسئلة رفع الیَدَیْن

(۳) تحفة الاحوذی للمبارکفوری السلفی: ۱۷۱/۲ أبواب الصَّلَاةِ، بَاب مَا يَقُولُ إِذَا سَلَّمَ مِنْ الصَّلَاةِ

أَنَّ عَبدَ اللهِ بنِ الزُّبَيرِ رَأَى رَجُلًا يَرفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِندَ رَفعِ رَأسِهِ مِنَ الرُّكُوعِ، فَقَالَ لَهُ: لَا تَفعَل، فَإِن هَذَا شَيْءٌ فَعَلَهُ رَسُولُ اللهِ صَـلَّى اللهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ تَرَكَهُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن زبير ﭭ روايت است که شخصی را مشاهده کرد که در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع، رفع یَدَیْن می کرد. (چون آن مرد از نماز فارغ شد) حضرت عبد الله بن زبير ﭭ به او گفت که اینکار را دیگر نکن، زیرا این رفع یَدَیْن کاری بود که جناب رسول الله ﷺ آن را کرده بود و سپس ترکش نمود.[1]

﴿❁﴾ علامه بدر الدين عَيْنِى ﷫ در ادامه می نویسد: و منسوخ بودن این رفع یَدَیْنِ داخل نماز را حدیث حضرت عبد الله بن عمر ﭭ که با سند صحیح (همپایهٔ احادیث صحیح بخاری شریف [2]) وارد شده تأئید می کند. در آن حدیث وارد است که حضرت مجاهد ﷫ (شاگرد چندین سالهٔ حضرت عبد الله بن عمر ﭭ) می فرماید که من در پشت سر حضرت عبد الله بن عمر ﭭ نماز خوانده ام، و آنجناب بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[3]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در موجودیت احادیث قبلی و بعدی حضرت عبد الله بن زبير ﭭ و همچنین در موجودیت شواهد و مؤیِّدات دیگری که سراسر این کتاب انباشته از آنهاست، «حدیث صحیح» می باشد.

---

(١) عمدة القاری شرح صحيح البخاری للعينی: ٢٧٣/٥ كتاب الصلاة، بابُ رَفْعِ اليَدَيْنِ فِي التَّكْبِيرَةِ الأولَى مَعَ الافْتِتَاحِ سَوَاءً

(٢) المصنف لابن أبی شيبة به تحقيق محمد عوامة: ٤١٧/٢ حديث ٢٤٦٧ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ | مصنف ابن ابی شيبة به تحقيق حوت: ٢١٤/١ حديث ٢٤٥٢ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ | البخاری، قُرَّةَ العَيْنَيْنِ بِرفعِ اليَدَيْنِ: ص ٧٠ حديث ٩٨ | شرح معانی الآثار: ٢٢٥/١ حديث ١٣٥٧ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ ...

(٣) عمدة القاری شرح صحيح البخاری للعينی: ٢٧٣/٥ كتاب الصلاة، بابُ رَفْعِ اليَدَيْنِ فِي التَّكْبِيرَةِ الأولَى مَعَ الافْتِتَاحِ سَوَاءً

حدیث العنایة

۱۹۳ این حدیث شریف را امام فقیه محدث علامه اکمل الدین بابرتی رحمه الله (متوفی ۷۸۶ هـ ق) در کتاب مشهور خود «**العنایة**» تخریج نموده.

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رُوِيَ عَنْهُ أَنَّهُ رَأَى رَجُلًا يُصَلِّي فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنْهُ، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ قَالَ لَهُ: لَا تَفْعَلْ فَإِنَّ هَذَا شَيْءٌ فَعَلَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ تَرَكَهُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما روایت است که شخصی را در مسجد الحرام شریف مشاهده کرد که در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع، رفع یَدَیْن می کرد. هنگامی که آن مرد نمازش را به پایان رسانید، حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما به او گفت که اینکار را دیگر نکن، زیرا این رفع یَدَیْن کاری بود که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آن را می کرد و سپس ترکش نمود.[1]

این حدیث شریف در موجودیت احادیث قبلی و بعدی حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما و همچنین در موجودیت شواهد و مؤیِّدات دیگری که سراسر این کتاب انباشته از آنهاست، «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث البنایة شرح الهدایة

۱۹۴ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**البنایة شرح الهدایة**» خود تخریج نموده است.

أَنَّ ابنِ الزُّبَيرِ رَأَى رَجُلًا يَرفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِندَ رَفعِ الرَأسِ

(۱) العنایة شرح الهدایة للبابرتی: ۳۱۰/۱ باب صفة الصلاة

مِنَ الرُّكُوعِ، فَقَالَ لَهُ: لَا تَفعَل، فَإِن هَذَا شَيْءٌ فَعَلَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ تَرَكَهُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما روایت است که شخصی را به نظرش خورد که در وقت رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع رفع یَدَیْن می کرد. حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما به او گفت که اینکار را دیگر نکن، زیرا این رفع یَدَیْن کاری بود که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آن را کرده بود و سپس ترکش نمود.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در موجودیت احادیث قبلی و بعدی حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما و همچنین در موجودیت شواهد و مؤیِّدات دیگری که سراسر این کتاب انباشته از آنهاست، «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث البناية شرح الهداية

﴿۱۹۵﴾ این حدیث شریف را نیز امام بدر الدین عَیْنِی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**البناية شرح الهداية**» خود تخریج نموده است.

عَنْ ابْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ رَأَى رَجُلًا يَرْفَعُ يَدَيْهِ مِنَ الرُّكُوعِ، فَقَالَ: مَهْ فَإِنَّ هَذَا شَيْءٌ فَعَلَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ تَرَكَهُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما روایت است که شخصی را دید که در وقت رکوع رفع یَدَیْن می کرد. حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما به او گفت که اینکار را نکن، زیرا این رفع یَدَیْن کاری بود که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آن را کرده بود و سپس ترکش نمود.[2]

﴿❁﴾ علامه عَیْنِی رحمه الله در ادامه این گفتهٔ ابن الجَوزی حنبلی رحمه الله را نقل می کند که «این دو حدیث اصلاً معروف نیستند».

(۱) البناية شرح الهداية للعينى: ۲۵۸/۲
(۲) البناية شرح الهداية للعينى: ۲۵۸/۲

علامه عینی رحمه الله در جواب می نویسد: «معروف نبودن آنها (نزد بعضیها) مُستَلْزِمِ آن نیست که فقهاء و محدثین ما نیز به آنها معرفت نداشته باشند. و قاعده نیز اینست که ادعای مُنْکِرِ چیزی بر مُثْبِت آن حُجّت نیست. فقهاء و محدثین ما نیز در روایت حدیث ثقات می باشند و تا صحت حدیث نزد شان ثابت نباشد، بر آن حدیث استدلال نمی کنند». (۱)

این حدیث شریف در موجودیت احادیث قبلی و بعدی حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما و همچنین در موجودیت شواهد و مؤیِّدات دیگری که سراسر این کتاب انباشته از آنهاست، «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث شرح سِفْر سعادت

۱۹۶ این حدیث شریف را امام علامهٔ محدِّث، عارف بالله، شیخ محقِّق، شاه عبد الحق محدث دِهْلَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۵۲هـ ق) در کتاب مشهور خود «**شرح سِفْر سعادت**» ذکر نموده است.

«از عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما روایت کرده اند که مردی را دید که نماز می گذارد در مسجد حرام و بر می داشت دو دست خود را نزد رکوع و نزد رفع رأس از رکوع، پس گفت ابن زبیر؛ این چنین مکن، این چیزیست که کرد آن را رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، بعد از آن ترک داد. یعنی این حُکم در اوائل بود، سپس منسوخ شد». (۲)

این حدیث شریف در موجودیت احادیث قبلی و بعدی حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما و همچنین در موجودیت شواهد و مؤیِّدات دیگری که سراسر این کتاب انباشته از آنهاست، «حدیث صحیح» می باشد.

---

(۱) البناية شرح الهداية للعينى: ۲۵۸/۲
(۲) شرح سِفْر سعادت: ص ٦٦

حدیث تَیْسِیرُ القاری شرح فارسی صحیح بخاری

۱۹۷ این حدیث شریف را عالِم و محدث ناقد کامل مولانا نور الدین دِهْلَوِی بن مولانا عبد الحق محدث دِهْلَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۷۳هـ) در کتاب خود «**تَیْسِیرُ القاری شرح فارسی صحیح بخاری**» تخریج نموده است.

«عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما دید مردی را که نماز می گذارد در مسجد حرام و بر می داشت دست ها را نزد رکوع و نزد سر برداشتن از رکوع. چون آن مرد فارغ شد از نماز، گفت او را که چنین مکن، به تحقیق این چیزی بود که کرده بود رسول خدا، بعد از آن ترک کرده است». [(۱)]

حدیث شرح شیخ الاسلام بر صحیح بخاری

۱۹۸ این حدیث شریف را شیخ الاسلام، نبیرۀ شیخ عبد الحق محدث دهلوی رحمه الله در شرح فارسی خود بر صحیح بخاری شریف موسوم به «**شرح شیخ الاسلام**» تخریج نموده است.

«مرویست که عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما دید مردی را که بر می داشت دستها را در نماز نزد رکوع و نزد برداشتن سر از رکوع، پس گفت مرد را ، مکن این را، زیرا چه این چیزیست که کرده بود آن را پیغمبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، بعد از آن ترک نمود». [(۲)]

این دو احادیث شریف در موجودیت احادیث قبلی و بعدی حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما و همچنین در موجودیت شواهد و مؤیِّدات

---

(۱) تیسیر القاری شرح فارسی صحیح بخاری: ۲۵۵/۱ باب اذا قام من الرکعتین

(۲) شرح شیخ الاسلام بر صحیح بخاری: ۱۰۹/۲ و ۱۱۰ باب رفع الیَدَیْن اذا کبر واذا رکع واذا رفع

دیگری که سراسر این کتاب انباشته از آنهاست، «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث اَوْجَزُ المَسَالِک

۱۹۹ این حدیث شریف را امام محدث داعی کبیر حضرت شیخ زکریا کانْدِهْلَوِی مدنی رحمه‌الله (متوفی ۱۴۰۲ هـ ق) در شرح شهرهٔ آفاق خود بر موطای امام مالک رحمه‌الله «**أوجَزُ المَسَالِكِ إلَى مُوَطَّأَ الإمَامِ مَالِكٍ**» تخریج نموده است.

أَنَّ ابْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا رَأَى رَجُلًا يُصَلِّي فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ رَأْسِهِ عَنْهُ، فَنَهَاهُ عَن ذَلِك، وَقَالَ: هَذَا أمرٌ فَعَلَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ تَرَكَهُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن زبیر رضی‌الله‌عنهما روایت است که شخصی را در مسجد الحرام شریف به نظرش خورد که در وقت رفتن به رکوع و در وقت برخاستن از رکوع، رفع یَدَیْن می کرد. حضرت عبد الله بن زبیر رضی‌الله‌عنهما او را از رفع یَدَیْن منع کرد و به او گفت؛ این کاری بود که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آن را کرده بود و سپس ترکش نمود.(۱)

حدیث التجرید

۲۰۰ این حدیث شریف را امام ابی الحسین احمد بن محمد بغدادی قدّوری رحمه‌الله (ولادت ۳۶۲ و وفات ۴۹۸هـ ق) در دایرة المعارف فقه تقابلی خود «**التجرید**» تخریج کرده است.

---

(۱) اوجز المسالک الی موطا الامام مالک: ۹۰/۲ چاپ دار القلم، دمشق، الطبعة الاولی، ١٤٢٤ هـ ـ۲۰۰۳م

وَرَوَى عَبَّادُ بْنِ عبدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ أَبِيْهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي إِبْتِدَاءِ الصَّلَاةِ، وَلَا يَرْفَعُ بَعدَ ذَلِك.

ترجمه: حضرت عَبَّاد فرزند حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما از پدر بزرگوار خود حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما روایت می کند که جناب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقط در ابتدای نماز رفع یَدَیْن می کردند و بعد از آن دیگر در سراسر نماز رفع یَدَیْن نمی نمودند.[۱]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

﴿حدیث المُعْجَم الکبیر﴾

﴿۲۰۱﴾ این حدیث شریف را امام محدث سلیمان بن احمد ابو القاسم طبرانی رحمه الله (متوفی ۳۶۰هـ ق) در کتاب خود «**المُعْجَم الکبیر**» خود روایت نموده است.

مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى، قَالَ: رَأَيْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ الزُّبَيْرِ وَرَأَى رَجُلًا رَافِعًا يَدَيْهِ بِدَعَوَاتٍ قَبْلَ أَنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْهَا، قَالَ: «إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ».

ترجمه: محمد بن ابو یحیی رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما شخصی را مشاهده کرد که در (آخر نماز) در وقت دعا رفع یَدَیْن می کرد. هنگامی که آن مرد نماز را به پایان رسانید، حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما به او گفت که جناب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در داخل نماز تا هنگامی که از نماز فارغ نمی شدند رفع یَدَیْن نمی کردند.[۲]

﴿❁﴾ امام سیوطی شافعی رحمه الله در رسالهٔ خود «**فَضُّ الْوِعَاءِ**» می

---

(۱) التجرید للقدوری: ۵۲۰/۲ لا ترفع الیَدَیْن فی تکبیر الرکوع

(۲) المعجم الکبیر للطبرانی: ۲٦٦/۱٤ حدیث ۱٤۹۰۷ محمد بن یحیی الاسلمی عن ابن الزبیر

نویسد: رِجَالُهُ ثِقَاتٌ. راویان این حدیث، همگی ثقات می باشند. [۳]

﴿❁﴾ امام العصر علامه انورشاه کشمیری رحمه الله می نویسد: رِجَالُهُ ثِقَاتٌ. راویان این حدیث، همگی ثقات می باشند. [۲]

﴿❁﴾ و محققین مُعجَم کبیر طَبَرانی نیز می نویسند: رِجَالُهُ ثِقَاتٌ. راویان این حدیث شریف همگی ثقات می باشند. [۲]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

---

(۳) تحفة الاحوذی للمبارکفوری السلفی: ۱۷۱/۲ أبواب الصَّلَاةِ، بَاب مَا يَقُولُ إِذَا سَلَّمَ مِنْ الصَّلَاةِ

(۲) مجموعة الرسائل للکشمیری: ۱/ ۱۴۴ نیل الفرقدین فی مسئلة رفع الیَدَیْن

(۳) المعجم الکبیر للطبرانی: ۲٦٦/۱٤ حدیث ۱٤۹۰۷ محمد بن یحیی الاسلمی عن ابن الزبیر (حاشیه)

احادیث حضرت عباد بن عبد اللہ بن زبیر رضی اللہ عنہم

﴿احادیث حضرت عبّاد فرزند حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهم﴾

﴿حدیث نَصْبُ الرَّایَة﴾

﴿۲۰۲﴾ این حدیث شریف را امام جمال الدین ابو محمد عبد الله بن یوسف بن محمد زَیْلَعِی حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲هـ) در کتاب لا مثال خود «**نَصْبُ الرَّایَةِ فِیْ تَخْرِیْجِ أحَادِیْثِ الْهِدَایَةِ**» تخریج نموده است.

أَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي الْخِلَافِيَّاتِ أَيْضًا، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ الْحَسَنِ بْنِ الرَّبِيعِ عَنْ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي يَحْيَى عَنْ عَبَّادِ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهَا فِي شَيْءٍ حَتَّى يَفْرُغَ. انْتَهَى.

ترجمه: حضرت عَبَّاد رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهم می فرماید که هنگامی که جناب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را شروع می نمودند تنها در آغاز نماز رفع یَدَیْن می کردند و سپس تا آنگاه که از نماز فارغ نمی شدند، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۱]

﴿۞﴾ حضرت عَبَّاد رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما و تابعی گرانقدر و از شاگردان خصوصی بی بی عایشهٔ صدیقه رضی الله عنها است. او در زمان خلافت پدرش حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما قاضی مکهٔ مُعظَّمه بود.[۲] آن

---

(۱) نصب الرایة فی تخریج احادیث الهدایة: ۴۰۴/۱ باب صفة الصلاة

(۲) تقریب التهذیب لابن حجر: ص ۲۹۰ شمارهٔ ۳۱۳۵

جناب جز استاد خاص خود حضرت بی بی عایشهٔ صدیقه رضي الله عنها از بسیاری دیگر از صحابهٔ کرام رضي الله عنهم نیز حدیث اخذ کرده است و احادیثش در اکثر کتاب های حدیث موجود است.[1]

﴿❁﴾ حضرت عَبَّاد رحمه الله در این حدیث شریف بدون نام گرفتن صحابی‌ای می فرماید که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بجز آغاز نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند. دلیل اینکارش آن است که آنجناب رحمه الله ده ها صحابهٔ کرام را می دید و از آنها می شنید که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند، و آنجناب رحمه الله از میان این همه صحابه کدام یک را نام می گرفت، بنابرین آن جناب بدون نامگیری یکی دو صحابه بیان کرد که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند و به این گونه واضح گرداند که همهٔ صحابهٔ کرام که وی از آنها حدیث اخذ نموده بود این عمل رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را روایت می کنند.

﴿❁﴾ از روی این «حدیث مُرْسَل جیِّد السند» این نکته نیز دانسته می شود که در زمانهٔ ابتدای اسلام این امر نزد شاگردان صحابهٔ کرام یعنی تابعین بزرگوار چون آفتاب نیم روز معلوم و معروف بود که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها و تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

﴿❁﴾ امام زَیْلَعِی رحمه الله در ادامهٔ حدیث می نویسد: امام تقی الدین بن عبد السلام رحمه الله در کتاب «**ألإمام**» می گوید: **وَعَبَّاد هَذَا تَابِعِي، فَهُوَ مُرْسَلٌ.** حضرت عَبَّاد رحمه الله تابعی است لذا این حدیث «حدیث مُرْسَل» می باشد.

---

(۱) به طور مثال: صحیح البخاری: ۱۱۳/۲ حدیث ۱٤٣٤ كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ الصَّدَقَةِ فِيمَا اسْتَطَاعَ | صحیح مسلم: ٦٦٨/٢ حدیث ٩٧٣ كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ | شرح معانی الآثار: ٢١٥/١ حدیث ١٢٨٣ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْإِمَامِ | و غیره کتب حدیث

نکاتی دربارهٔ این حدیث شریف:

﴿۞﴾ «حدیث مُرْسَل» نزد اهل سنّت و جماعت احناف و اکثر علماء حُجَّت است، و اگر روایت دیگری موافِق و مؤیِّد «حدیث مُرْسَل» موجود باشد، آن «حدیث مُرْسَل» به اتفاق علمای اسلام حُجت می گردد.

﴿۞﴾ چنانچه علامه نَوَوِی شافعی رحمه الله می نویسد: **وَمَذهَبُ مَالِكٍ وَأَبِي حَنِيفَةَ وَأَحمَدَ وَأَكثَرِ الفُقَهَاءِ أَنَّهُ يحتَجُّ بِهِ وَمَذهَبُ الشَّافِعِيِّ أَنَّهُ إِذَا انضَمَّ إِلَى الْمُرْسَلِ مَا يَعضَدُهُ احتَجَّ بِهِ.** امام مالک رحمه الله، امام ابوحنیفه رحمه الله، امام احمد رحمه الله و اکثر فقهاء «حدیث مُرْسَل» را حُجت می دانند. و نزد امام شافعی رحمه الله هنگامی که «حدیث مُرْسَل» توسط حدیث دیگری تائید شود، آن «حدیث مُرْسَل» حجت می گردد. (۱)

﴿۞﴾ امام زَیْلَعِی رحمه الله می فرماید: **وَالْمُرْسَلُ إِذَا وُجِدَ لَهُ مَا يُوَافِقُهُ، فَهُوَ حُجَّةٌ بِاتِّفَاقٍ.** هنگامی که روایت دیگری موافق «حدیث مُرْسَل» موجود باشد، آن «حدیث مُرْسَل» به اتفاق علمای اسلام حُجت می گردد. (۲)

﴿۞﴾ و باید دانست که این حدیث مُرْسَل توسط روایات بسیاری و احادیث بی شماری که موافِق آن می باشد و سراسر این کتاب انباشته از آنهاست تأئید می شود، لذا هیچ اعتراضی بر حجیّت آن باقی نمی ماند بلکه نزد همهٔ علمای اسلام حُجت می گردد.

﴿۞﴾ امام العصر و فقیه و محدث و استاذ کبیر حضرت مولانا محمد انورشاه کشمیری دیوبندی رحمه الله (متوفی ۱۳۵۲ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می گوید: **فَهُوَ مُرْسَلٌ جَيِّدٌ، قَدْ سَاعَدَهُ الْعَمَلُ.** این حدیث شریف «حدیث مُرْسَل جَیِّد» است و عمل (صحابه و تابعین و اکثر اُمت اسلامیه) مُؤَیِّد آن می باشد. (۳)

---

(۱) شرح مسلم للنووی: ۳۰/۱

(۲) نصب الراية فی تخریج احادیث الهداية: ۳۵۳/۱ باب صفة الصلاة

(۳) مجموعة الرسائل للکشمیری: ۱۴۲/۱ و ۱۴۳ نیل الفرقدین فی مسئلهٔ رفع الیدین

﴿❁﴾ حضرت امام العصر رحمه الله در جای دیگری می فرماید: سند این حدیث شریف «صحیح» است. [۱]

حدیث الدرایة فی تخریج احادیث الهدایة

﴿۲۰۳﴾ این حدیث شریف را علامه ابن حَجَر شافعی رحمه الله (متوفی ۸۵۲ هـ) در کتاب خود «**الدرایة فی تخریج احادیث الهدایة**» تخریج نموده است.

عَنْ عَبَّادِ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهَا فِي شَيْءٍ حَتَّى يَفْرُغَ.

ترجمه: از حضرت عَبَّاد رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهم روایت است که هنگامی که جناب حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم نماز را شروع می نمودند تنها در آغاز نماز رفع یَدَیْن می کردند و سپس تا آنگاه که از نماز فارغ نمی شدند، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند. [۲]

﴿❁﴾ حافظ ابن حَجَر رحمه الله بعد از تخریج حدیث می نویسد که سند این حدیث ملاحظه شود. امام العصر علامه سید محمد انورشاه کشمیری رحمه الله می فرماید که حکم حافظ ابن حَجَر رحمه الله را تعمیل کردیم و سند آن را ملاحظه نمودیم و سند آن «صحیح» است. [۳]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

---

(۱) مجموعة الرسائل للکشمیری: ۱۴۲/۱ و ۱۴۳ نیل الفرقدین فی مسئلة رفع الیَدَیْن

(۲) الدرایة فی تخریج احادیث الهدایة: ۱۵۲/۱

(۳) مجموعة الرسائل للکشمیری: ۱۴۲/۱ و ۱۴۳ نیل الفرقدین فی مسئلة رفع الیَدَیْن

حدیث شرح ابی داؤد عَیْنِی

۲۰۴ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**شرح سُنَن ابی داود**» تخریج نموده است.

وَمِنْهَا ...: عَنْ عَبَّادِ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا فِي شَيْءٍ حَتَّى يَفْرُغَ. انْتَهَى.

ترجمه: حضرت عَبَّاد فرزند حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهم روایت می کند که هنگامی که جناب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را شروع می نمودند تنها در آغاز نماز رفع یَدَیْن می کردند و سپس تا آنگاه که از نماز فارغ نمی شدند، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

شیخ الاسلام مفتی محمد تقی عثمانی مُدَّ ظِلُّهُ در مورد این حدیث شریف می نویسد: همهٔ راویان آن ثقات است، البته عَبّاد رحمه الله تابعی می باشد، لذا این حدیث «مُرْسَل» است، و «حدیث مُرْسَل» نزد ما احناف و جمهور محدثین حُجت می باشد.[2]

حدیث اَوْجَزُ المَسَالِک

۲۰۵ این حدیث شریف را امام محدث داعی کبیر حضرت شیخ زکریا کانْدِهْلَوِی مدنی رحمه الله (متوفی ۱۴۰۲ هـ ق) در شرح شهرهٔ آفاق خود بر موطای امام مالک رحمه الله «**أوجَزُ المَسَالِكِ إلَى مُوَطَّأ الإمَامِ مَالِكٍ**» تخریج نموده است.

---

(۱) شرح ابی داؤد للعینی: ۲۹۸/۳ و ۲۹۹ كِتابُ الصَلاَةِ، بابٌ في رَفع اليدين

(۲) درس ترمذی: ۳۵/۲

﴾۲۵۳﴿

أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا فِي شَيْءٍ حَتَّى يَفْرُغَ.

ترجمه: حضرت عَبَّاد فرزند حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهم روایت می کند که هنگامی که جناب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را شروع می نمودند تنها در آغاز نماز رفع یَدَیْن می کردند و سپس تا آنگاه که از نماز فارغ نمی شدند، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۱]

﴾❁﴿ حضرت شیخ رحمه الله در ادامۀ حدیث می نویسد: حضرت عَبَّاد رحمه الله تابعی است، لذا این حدیث «مُرْسَل» می باشد و لیکن «حدیث مُرْسَل» نزد جمهور علماء حُجت است، خصوصاً هنگامی که با حدیث دیگری تأئید گردد.[۲]

﴾❁﴿ و باید دانست که این حدیث مُرْسَل توسط روایات بسیاری و احادیث بی شماری که موافِق آن می باشد و سراسر این کتاب انباشته از آنهاست تأئید می گردد، لذا هیچ اعتراضی بر حجیّت آن باقی نمانده نزد همۀ علمای اسلام حُجت می باشد.

حدیث بَذْلُ المَجْهُوْد

﴾۲۰۶﴿ این حدیث شریف را امام محدث کبیر، حضرت مولانا خلیل احمد سَهَارَنْپُوری رحمه الله (متوفی ۱۴۰۲ هـ ق) در شرح شهرۀ آفاق خود «**بَذْلُ المَجْهُوْدِ فِیْ حَلِّ سُنَنِ اَبِیْ دَاوٗد**» تخریج نموده است.

مِنْهَا حديث عَبَّادِ بْنِ الزُّبَيْرِ : ... أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهُمَا فِي شَيْءٍ حَتَّى يَفْرُغَ.

---

(۱) شرح ابی داؤد للعینی: ۲۹۸/۳ و ۲۹۹ كِتابُ الصَلاَةِ، بابٌ في رَفعِ اليدين

(۲) اوجز المسالک الی موطا الامام مالک: ۹۰/۲ چاپ دار القلم، دمشق، الطبعة الاولی، ۱۴۲۴ هـ ق

ترجمه: از حضرت عَبَّاد رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهم روایت است که هنگامی که جناب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را شروع می نمودند تنها در آغاز نماز رفع یَدَیْن می کردند و سپس تا آنگاه که از نماز فارغ نمی شدند، دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ حضرت مولانا سَهَارَنْپُوری رحمه الله سپس می نویسد: امام ابن دقیق العید رحمه الله نوشته است که عَبَّاد رحمه الله تابعی است نه صحابی، لذا این حدیث «مُرْسَل» می باشد.

و علامه محمد هاشم مدنی رحمه الله در جواب می نویسد که «حدیث مُرْسَل» نزد اهل سنت و جماعت احناف قابل قبول و حُجت است، خصوصاً «احادیث مُرْسَل» سه طبقهٔ ابتدائی اسلام (صحابه، تابعین و تبع تابعین)، و همچنین آن «احادیث مُرْسَل» که با احادیث و فتاوای صحابهٔ کرام رضی الله عنهم تأئید می گردند، قابل قبول و حجت می باشند، بلکه به همین گونه «احادیث مُرْسَل» در مذهب امام مالک رحمه الله و امام احمد بن حنبل رحمه الله و جمهور فقهای اسلام حُجت است.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث شرح ابن ماجهٔ مُغَلطائی

﴿۲۰۷﴾ این حدیث شریف را امام ابو عبد الله علاء الدین مُغَلطائی حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲ هـ ق) در شرح سُـنَن ابن ماجه تخریج نموده است.

(۱) بذل المجهود في حل أبي داؤد: ٢٨/٤
(۲) بذل المجهود في حل أبي داؤد: ٤٣/٤

وَفِي الْخِلَافِيَّاتِ لِلْبَيْهَقِيِّ مِنْ حَدِيْثِ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ عَنْ أَبِي يَحْيَى مُحَمَّدٍ قَالَ: صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ عَبَّادِ عبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ ، فَجَعَلْتُ أَنْ أرْفَعَ يَدَيَّ فِي رَفْعٍ وَوَضْعٍ. قَالَ: يَا ابنَ أَخِى، إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَمْ يَعُدْ فِي شَيْءٍ حَتَّى فَرَغَ.

ترجمه: محمد ابو یحیی رحمه‌الله روایت می کند که من در کنار حضرت عَبَّاد فرزند حضرت عبد الله بن زبیر رضی‌الله‌عنهم نماز خواندم و در داخل نماز شروع به رفع یَدَیْن نمودم. حضرت عَبَّاد رحمه‌الله فرمود: ای برادرزاده! جناب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها هنگامی که نماز را آغاز می نمودند رفع یَدَیْن می کردند و دیگر در هیچ جا در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۱]

﴿❁﴾ امام مُغَلطائی رحمه‌الله در ادامه می نویسد: **وَهَذَا حُجَّةٌ.** این حدیث شریف، «حُجَّت» است.[۲]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث نَیْلُ الفَرْقَدَیْن

﴿۲۰۸﴾ این حدیث شریف را امام العصر و فقیه و محدث و استاذ کبیر حضرت مولانا محمد انورشاه کشمیری دیوبندی رحمه‌الله (متوفی ۱۳۵۲ هـ ق) در کتاب لامثال خود در مورد رفع یَدَیْن «**نَيْلُ الفَرْقَدَيْن**» تخریج نموده است.

وَفِي الْمَوَاهِبِ اللَّطِيْفَةِ ... بِسَنَدِهِ إِلَى حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ عَنْ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي يَحْيَى قَالَ: صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ عَبَّادِ بْنِ عبدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ ، قَالَ: فَجَعَلْتُ أَنْ أرْفَعَ يَدَيَّ فِي كُلِّ رَفْعٍ وَوَضْعٍ. قَالَ: يَا ابنَ أَخِى، رَأَيْتُكَ تَرْفَعُ فِي كُلِّ رَفْعٍ وَوَضْعٍ، وَإِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَمْ يَرْفَعْهَا فِي شَيْءٍ حَتَّى فَرَغَ.

---

(۱) شرح سنن ابن ماجه لمغلطای: ۱۴۷۳/۱ باب رفع اليدين إذا ركع وإذا رفع رأسه من الركوع

(۲) شرح سنن ابن ماجه لمغلطای: ۱۴۷۳/۱ باب رفع اليدين إذا ركع وإذا رفع رأسه من الركوع

ترجمه: محمد ابو یحیی رحمه‌الله روایت می کند که من در کنار حضرت عَبَّاد فرزند حضرت عبد الله بن زبیر رضی‌الله‌عنهم نماز خواندم و در داخل نماز شروع به رفع یَدَیْن نمودم. حضرت عَبَّاد رحمه‌الله فرمود: ای برادرزاده! می بینم که تو در داخل نماز رفع یَدَیْن می کنی، حالآنکه جناب حضرت رسول الله صَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها هنگامی که نماز را آغاز می نمودند در اول نماز رفع یَدَیْن می کردند و سپس تا زمانی که از نماز فارغ نمی شدند در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۱]

امام العصر رحمه‌الله در ادامه می نویسد: **وَهَذَا مُرْسَلٌ.** این حدیث شریف، «مرْسَل» است.[۲]

چنانکه قبلاً گفته شده است «حدیث مُرْسَل» نزد اهل سنّت و جماعت احناف و اکثر علماء حُجَّت است، و اگر روایت دیگری موافِق و مؤیِّد «حدیث مُرْسَل» موجود باشد، آن «حدیث مُرْسَل» به اتفاق علماء حُجت می گردد.

چنانچه علامه نَوَوِی شافعی رحمه‌الله می نویسد:

وَمَذهَبُ مَالِكٍ وَأَبِي حَنِيفَةَ وَأَحمَدَ وَأَكثَرِ الفُقَهَاءِ أَنَّهُ يحتَجُّ بِهِ وَمَذهَبُ الشَّافِعِيِّ أَنَّهُ إِذَا انضَمَّ إِلَى الْمُرْسَلِ مَا يَعضَدُهُ احتَجَّ بِهِ.

امام مالک رحمه‌الله، امام ابوحنیفه رحمه‌الله، امام احمد رحمه‌الله و اکثر فقهاء «حدیث مُرْسَل» را حُجت می دانند. و نزد امام شافعی رحمه‌الله هنگامی که «حدیث مُرْسَل» توسط حدیث دیگری تائید شود، آن «حدیث مُرْسَل» حجت می گردد.[۳]

امام زَیْلَعِی رحمه‌الله می فرماید: **وَالْمُرْسَلُ إِذَا وُجِدَ لَهُ مَا يُوَافِقُهُ، فَهُوَ**

---

(۱) مجموعة الرسائل للکشمیری: ۱۴۲/۱ و ۱۴۳ نیل الفرقدین فی مسئلۀ رفع الیَدَیْن | تجلیات صفدر: ۳۰۰/۲ اسوۀ سرور کونین فی رفع یَدَیْن

(۲) مجموعة الرسائل للکشمیری: ۱۴۲/۱ و ۱۴۳ نیل الفرقدین فی مسئلۀ رفع الیَدَیْن

(۳) شرح مسلم للنووی: ۳۰/۱

حُجَّةٌ بِاتِّفَاقٍ. هنگامی که روایت دیگری موافق «حدیث مُرْسَل» موجود باشد، آن «حدیث مُرْسَل» به اتفاق علمای اسلام حُجت می باشد.[1]

و باید دانست که این حدیث مُرْسَل توسط روایات بسیاری و احادیث بی شماری که موافِق آن می باشد و سراسر این کتاب انباشته از آنهاست تأئید می گردد، لذا هیچ اعتراضی بر حجیّت آن باقی نمانده نزد همهٔ علمای اسلام حُجت می گردد.

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث التجرید

۲۰۹ این حدیث شریف را امام ابی الحسین احمد بن محمد بغدادی قدّوری رحمه الله (ولادت ۳۶۲ و وفات ۴۹۸هـ ق) در دایرة المعارف فقه تقابلی خود «**التجرید**» تخریج کرده است.

وَرَوَى عَبَّادُ بْنِ عبدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ أَبِيْهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي إِبْتِدَاءِ الصَّلَاةِ، وَلَا يَرْفَعُ بَعدَ ذَلِك.

ترجمه: حضرت عَبَّاد فرزند حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهم از پدر بزرگوار خود حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنهما روایت می کند که جناب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در ابتدای نماز رفع یَدَیْن می کردند و بعد از آن دیگر در سراسر نماز رفع یَدَیْن نمی نمودند.[2]

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

---

(۱) نصب الراية فی تخریج احادیث الهداية: ۳۵۳/۱ باب صفة الصلاة

(۲) التجريد للقدوری: ۵۲۰/۲ لا ترفع اليَدَيْن فی تكبير الركوع

احادیث حضرت وائل بن حجر رضی اللہ عنہ

احادیث حضرت وائل بن حجر رضی الله عنه

حدیث سُنَن ابو داود

۲۱۰ امام محدث بزرگ ابو داود سلیمان بن الأشعث سَجِسْتانی رحمه الله (متوفی ۲۷۵ هـ) این حدیث شریف را در کتاب معروف خود «**سُنَن ابی داؤد**» که یکی از کتب «**صِحَاح سِتَّه**» به شمار می رود روایت نموده است.

حضرت وائل بن حُجْر رضی الله عنه دو مرتبه بخدمت پربرکت حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر گردید. در مرتبهٔ اول هنگامی که بخدمت مبارک آنحضرت رسید مشاهده کرد که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در وقت رکوع و بعد رکوع و در سجده ها در داخل نماز رفع یَدَیْن می نمودند، و وی همهٔ این رفع یَدَیْن های مشاهدهٔ خود را نیز روایت نمود.[1]

و سپس بعد از گذر مدتی هنگامی که در مرتبهٔ دوم به خدمت حضرت نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رسید این بار مشاهده کرد که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و صحابهٔ کرام رضی الله عنهم حالا فقط در وقت شروع نماز رفع یَدَیْن می نمایند و بس. حضرت وائل بن حُجْر رضی الله عنه این مشاهدهٔ خود را نیز روایت نمود.

و همچنین بخاطر آنکه نسلهای آینده بدانند که تنها یک رفع یَدَیْن در سرتاسر نماز، آخرین طریقهٔ عملی نماز حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ

---

(۱) سنن ابي داود: ۱۹۲/۱ حديث ۷۲۳ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ، باب فی رفع اليَدَيْن فی الصلاة

وَسَلَّمَ و تمامی صحابۀ کرام رضی الله عنهم بوده باقیماندۀ رفع یَدَیْن های که در مرتبۀ قبلی آمدنش مشاهده کرده بود اکنون متروک و منسوخ شده است صریحاً اعلام کرد که همۀ صحابۀ کرام رضی الله عنهم در مرتبۀ دوم آمدنش به مدینۀ منوَّره در محضر حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در سراسر نماز فقط یکبار رفع یَدَیْن انجام می دادند و بس، بنابرین رفع یَدَیْن های رکوع و بعد رکوع و سجده ها همه منسوخ و متروک می باشد.

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، قَالَ:... قَالَ: ثُمَّ أَتَيْتُهُمْ فَرَأَيْتُهُمْ يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَى صُدُورِهِمْ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَعَلَيْهِمْ بَرَانِسُ وَأَكْسِيَةٌ.

ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر رضی الله عنه می فرماید که من جناب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم ... و سپس چون مرتبۀ دوم به مدینۀ منوَّره آمدم، اینبار دیدم که تمامی اصحاب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقط در آغاز نماز تا سینه رفع یَدَیْن می نمایند. به سبب آنکه از شدت سردی دست های شان در زیر شال ها و لباس های شان بود.[۱]

❁ راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف اند و این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

❁ حضرت وائل بن حُجْر رضی الله عنه در این حدیث شریف طریقۀ عملی نماز تمامی صحابۀ کرام رضی الله عنهم را مشاهده و ذکر نموده و حتی یک صحابی را از اینکار مستثنی نساخته است. از اینجا دانسته می شود که تمامی صحابۀ کرام رضی الله عنهم در مرتبۀ دوم آمدن حضرت وائل بن حُجْر رضی الله عنه به مدینۀ شریف، بلا استثناء تنها در وقت شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و رفع یَدَیْن در

(۱) سنن ابي داود: ۱۹۳/۱ حدیث ۷۲۸ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ، باب فی رفع الیَدَیْن فی الصلاة

سایر جاهای داخل نماز را به کُلّی ترک کرده بودند. و همین است مذهب اهل سنّت و جماعت احناف كَثَرَهُمُ اللهُ تَعَالَى سَوَادَهُمْ.

حدیث شرح ابی داؤد عَیْنِی

﴿۲۱۱﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**شرح سُنَن ابی داود**» تخریج نموده است.

عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، قَالَ: رأيتُ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حِيَالَ أُذُنَيهِ. قَالَ: ثُمَّ أَتَيْتُهُمْ فَرَأَيْتُهُمْ يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَى صُدُورِهِمْ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَعَلَيْهِمْ بَرَانِسُ وَأَكْسِيَةٌ.

ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر رضی الله عنه می فرماید که من جناب حضرت رسول خدا عَلَيْهِ السَّلَامُ را دیدم ... و سپس چون مرتبۀ دوم به مدینۀ منوَّره آمدم، اینبار دیدم که تمامی اصحاب کرام حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در آغاز نماز تا سینه رفع یَدَیْن می نمایند. و سببش این بود که از شدت سردی، دست های شان در زیر شال ها و لباس های شان بود.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت، همپایۀ احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث المُعْجَم الکبیر

﴿۲۱۲﴾ این حدیث شریف را امام محدث سلیمان بن احمد طبرانی رحمه الله (متوفی ۳۶۰هـ) در کتاب خود «**المُعْجَم الکبیر**» خود روایت نموده است.

---

(۱) شرح سنن ابي داود للعينى: ۳۱۲/۳ باب فی رفع اليَدَيْن

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَضْرَمِيُّ قَالَ: حَدَّثَتْنِي مَيْمُونَةُ بِنْتُ حُجْرِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ قَالَتْ: سَمِعْتُ عَمَّتِي أُمَّ يَحْيَى بِنْتَ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، عَنْ أَبِيهَا عَبْدِ الْجَبَّارِ، عَنْ عَلْقَمَةَ عَمِّهَا، **عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ قَالَ: جِئْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ... فَقَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا وَائِلُ بْنَ حُجْرٍ، إِذَا صَلَّيْتَ فَاجْعَلْ يَدَيْكَ حِذَاءَ أُذُنَيْكَ، وَالْمَرْأَةُ تَجْعَلُ يَدَيْهَا حِذَاءَ ثَدْيَيْهَا.**

ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر رضي الله عنه روایت می کند که زمانی که به خدمت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر شدم، آنحضرت به من فرمودند: ای وائل بن حُجْر! چون به نماز آغاز کنی، برابر با گوش هایت رفع یَدَیْن کن، و زن، برابر با سینه اش رفع یَدَیْن کند.[1]

﴿❁﴾ حضرت وائل بن حُجْر رضي الله عنه در این «حدیث قولی» رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نیز روایت می کند که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دو حکم دادند.

یکی اینکه چون نماز زنان و نماز مردان در بعضی امور تفاوت دارد، آنحضرت امر کردند که مردان برابر با گوش و زنان برابر با سینه رفع یَدَیْن کنند. و ثانیاً امر کردند که تنها در آغاز نماز رفع یَدَیْن گردد و بس.

والحمد لله که ما اهل سنت و جماعت احناف مطابق این فرمان حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، هم نماز مردان و نماز زنان را در بعضی امور متفاوت می دانیم و هم مطابق این فرمان حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در آغاز نماز رفع یَدَیْن می نمائیم و بس.

میندار سعدی که راه صفا
توان رفت جز بر پی مصطفی

﴿❁﴾ همچنین باید دانست که حضرت وائل بن حُجْر رضي الله عنه در اواخر

---

(۱) المعجم الکبیر للطبرانی: ۱۹/۲۲ حدیث ۲۸ بَابُ الْوَاوِ، أُمُّ يَحْيَى بِنْتُ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، عَنْ عَمِّهَا عَلْقَمَةَ

عمر خویش در شهر کوفه سکونت گزید و این حقیقت تاریخی است که در خیر القرون اسلام، اهالی شهر کوفه بر متروک بودن رفع یَدَیْن در داخل نماز اجماع داشتند. و همچنین هرگز ثابت نیست که حضرت وائل بن حُجْر ﷺ بعد سکونت در شهر کوفه در وقت رکوع و سجود در داخل نماز همیشه رفع یَدَیْن کرده باشد.

تمامی راویان این حدیث شریف همگان ثقات می باشند. و این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

اُم یحیی که علامه هَیْثَمی رحمه الله درباره اش می گوید او را نمی شناسم نامش «جَشَّه» و «کِشَّه» است و دختر عبد الجبار بن وائل رحمه الله می باشد. اُم یحیی کنیهٔ او است.[1]

حدیث مَجْمَعُ الزوائد

﴿۲۱۳﴾ این حدیث شریف را علامه هَیْثَمی شافعی رحمه الله (متوفی ۸۰۷ هـ ق) در کتاب معروف خود «**مجمع الزوائد ومنبع الفوائد**» تخریج نموده است.

وَعَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ إِذَا صَلَّيْتَ فَاجْعَلْ يَدَيْكَ حِذَاءَ أُذُنَيْكَ، وَالْمَرْأَةُ تَجْعَلُ يَدَيْهَا حِذَاءَ ثَدْيَيْهَا».

ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر ﷺ روایت می کند که زمانی که به خدمت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر شدم، آنحضرت به من فرمودند: ای وائل بن حُجْر! چون نماز را آغاز کنی، برابر با گوش هایت رفع یَدَیْن

(۱) تبصير المنتبه بتحرير المشتبه لابن حجر: ٤٤٢/١ | المؤتَلِف والمختَلِف للدارقطني: ١٩٧٥/٤ | إكمال الإكمال: ٢٥٠/٢ شمارهٔ ١٥٢٠ | توضيح المشتبه في ضبط أسماء الرواة وأنسابهم وألقابهم وكناهم: ٢٤٣/٣ | تاريخ دمشق لابن عساكر: ٣٩٠/٦٢

کن، و زن، برابر با سینه اش رفع یَدَیْن کند.[۱]

تمامی راویان این حدیث شریف همگان ثقات می باشند. و این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

علامه هَیْثَمی رحمه الله در دنبالۀ حدیث می نویسد: یکی از راویان این حدیث اُم یحیی بنت عبد الجبار است و من او را نمی شناسم. و سایر راویان این حدیث، همگان ثقات اند.[۲]

اما علامه ابن حَجَر شافعی رحمه الله، امام دارقطنی شافعی رحمه الله و سایر علماء فن حدیث، اُم یحیی بنت عبد الجبار را می شناسند و دربارۀ او می نویسند که اسمش «جَشَّه» است و دختر عبد الجبار بن وائل رحمه الله و عمۀ میمونه بنت حُجْر و مُحمَّد بن حُجْر بن عَبد الجَبَّار بن وَائِل می باشد. اُم یحیی کنیت او است و هر دوی ایشان از او حدیث روایت می کنند.[۳]

حدیث جامع المسانید والسنن

۲۱۴ این حدیث شریف را علامه ابن کثیر شافعی دمشقی رحمه الله (متوفی ۷۷۴ هـ) در کتاب خود «**جامع المسانید والسنن**» تخریج نموده است.

وللطبراني من حديث أم يحي بنت عبد الجبار بن وائل عن أبيها وعمها علقمة

عَن وَائِلٍ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ: «يَا وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ إِذَا صَلَّيْتَ فَاجْعَلْ يَدَيْكَ حِذَاءَ أُذُنَيْكَ، وَالْمَرْأَةُ تَجْعَلُ يَدَيْهَا حِذَاءَ ثَدْيَيْهَا».

ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر رضی الله عنه روایت می کند که زمانی که به

---

(۱) مجمع الزوائد ومنبع الفوائد للهيثمى: ۱۰۳/۲ حديث ۲۵۹٤ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ التَّكْبِيرِ

(۲) مجمع الزوائد ومنبع الفوائد للهيثمى: ۱۰۳/۲ حديث ۲۵۹٤ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ التَّكْبِيرِ

(۳) تبصير المنتبه بتحرير المشتبه لابن حجر: ٤٤۲/۱ | المؤتَلِف والمختَلِف للدارقطنى: ۱۹۷٥/٤ | إكمال الإكمال: ۲٥۰/۲ شمارۀ ۱٥۲۰ | توضيح المشتبه في ضبط أسماء الرواة وأنسابهم وألقابهم وكناهم: ۲٤۳/۳ | تاريخ دمشق لابن عساكر: ۳۹۰/٦۲

خدمت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر شدم، آنحضرت به من فرمودند: ای وائل بن حُجْر! چون به نماز را آغاز کنی، برابر با گوش هایت رفع یَدَیْن کن، و زن، برابر با سینه اش رفع یَدَیْن کند.[1]

﴿❁﴾ تمامی راویان این حدیث شریف همگان ثقات می باشند. و این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث کنز العمال

﴿۲۱۵﴾ این حدیث شریف را علامه حسام الدین متقی هندی حنفی رَحِمَهُ الله (متوفی ۹۷۵ هـ ق) در کتاب مشهور خود «**كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال**» تخریج نموده است.

«يَا وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ إِذَا صَلَّيْتَ فَاجْعَلْ يَدَيْكَ حِذَاءَ أُذُنَيْكَ، وَالْمَرْأَةُ تَجْعَلُ يَدَيْهَا حِذَاءَ ثَدْيَيْهَا».

ترجمه: از حضرت وائل بن حُجْر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: ای وائل بن حُجْر! چون به نماز آغاز کنی، برابر با گوش هایت رفع یَدَیْن کن، و زن، برابر با سینه اش رفع یَدَیْن کند.[2]

حدیث إعلاءُ السُّنَن

﴿۲۱۶﴾ این حدیث شریف را محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رَحِمَهُ الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ) در کتاب لا مثال خود «**إعلاءُ السُّنَن**» تخریج نموده است.

---

(۱) جامع المسانيد والسنن لابن كثير: ٤٠٦/٨ حديث ١٠٦٥٠ وائل بن حجر بن سعد بن مسروق

(۲) كنز العمال: ٤٣١/٧ حديث ١٩٦٤٠ كتاب الصلاة من قسم الأقوال؛ الفصل الثاني في أركان الصلاة

عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ رَضِىَ اللهُ عَنهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ إِذَا صَلَّيْتَ فَاجْعَلْ يَدَيْكَ حِذَاءَ أُذُنَيْكَ، وَالْمَرْأَةُ تَجْعَلُ يَدَيْهَا حِـذَاءَ ثَدْيَيْهَا».

ترجمه: از حضرت وائل بن حُجْر رضی الله عنه روایت می کند که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: ای وائل بن حُجْر! چون نماز را آغاز کنی، برابر با گوش هایت رفع یَدَیْن کن، و زن، برابر با سینه اش رفع یَدَیْن کند.[1]

﴿❁﴾ چنانکه گذشت تمامی راویان این حدیث شریف همه ثقات اند و این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث الجامع الصغیر

﴿۲۱۷﴾ این حدیث شریف را امام جلال الدین سیوطی شافعی رحمه الله (متوفی ۹۱۱ هـ) در کتاب مشهور خود «**الجامع الصغیر**» تخریج کرده است.

«يَا وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ إِذَا صَلَّيْتَ فَاجْعَلْ يَدَيْكَ حِذَاءَ أُذُنَيْكَ، وَالْمَرْأَةُ تَجْعَلُ يَدَيْهَا حِذَاءَ ثَدْيَيْهَا».

ترجمه: از حضرت وائل بن حُجْر رضی الله عنه روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: ای وائل بن حُجْر! چون به نماز آغاز کنی، برابر با گوش هایت رفع یَدَیْن کن، و زن، برابر با سینه اش رفع یَدَیْن کند.[2]

﴿❁﴾ چنانکه گذشت تمامی راویان این حدیث شریف همه ثقات می باشند و این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

---

(۱) إعلاء السنن للتهانوی: ۱۸۱/۲ حدیث ٦٥٦ باب افتراض التحریمة وسننها

(۲) جامع الاحادیث للسیوطی: ٤٣٩/٢٣ حدیث ٢٦٣٧٤ یاء النداء مع الواو

حدیث مَجْمَعُ الزوائد

۲۱۸ این حدیث شریف را علامه هَیْثَمی شافعی رحمه الله (متوفی ۸۰۷ هـ ق) در «**مجمع الزوائد ومنبع الفوائد**» تخریج نموده است.

وَعَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ إِذَا صَلَّيْتَ فَاجْعَلْ يَدَيْكَ حِذَاءَ أُذُنَيْكَ، وَالْمَرْأَةُ تَجْعَلُ يَدَيْهَا حِذَاءَ ثَدْيَيْهَا».

ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر رضی الله عنه روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به من فرمودند: ای وائل بن حُجْر! چون نماز را آغاز کنی، برابر با گوش هایت رفع یَدَیْن کن، و زن برابر با سینه اش رفع یَدَیْن کند.[۱]

تمامی راویان این حدیث شریف همگان ثقات می باشند. و این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

علامه هَیْثَمی رحمه الله در جای دیگری به دنبالۀ حدیث می نویسد: یکی از راویان این حدیث اُم یحیی بنت عبد الجبار است و من او را نمی شناسم. و سایر راویان این حدیث، همگان ثقات اند.[۲]

اما اُم یحیی بنت عبد الجبار را علامه ابن حَجَر شافعی رحمه الله، امام دارقطنی شافعی رحمه الله و سایر علماء فن حدیث می شناسند و دربارۀ او می نویسند که اسمش «جَشَّه» است و دختر عبد الجبار بن وائل رحمه الله و عمۀ میمونه بنت حُجْر و مُحمَّد بن حُجْر بن عَبد الجَبَّار بن وَائِل می باشد. اُم یحیی کنیت او است و هر دوی ایشان از او حدیث روایت می کنند.[۳]

---

(۱) مجمع الزوائد للهیثمی: ۳۷٤/۹ حدیث ۱٦۰۰۵ كِتَابُ الْمَنَاقِبِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ

(۲) مجمع الزوائد ومنبع الفوائد للهیثمی: ۱۰۳/۲ حدیث ۲۵۹٤ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ التَّكْبِيرِ

(۳) تبصیر المنتبه بتحریر المشتبه لابن حجر: ٤٤۲/۱ | المؤتَلِف والمختَلِف للدارقطنی: ۱۹۷۵/٤ | إكمال الإكمال: ۲۵۰/۲ شمارۀ ۱۵۲۰ | توضیح المشتبه في ضبط أسماء الرواة وأنسابهم وألقابهم وكناهم: ۲٤۳/۳ | تاریخ دمشق لابن عساکر: ۳۹۰/٦۲

احادیث حضرت بی بی عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا

حدیث ام‌ّ المؤمنین حضرت عایشه صدیقه رضی الله عنها

حدیث مُسْنَد اسحاق بن راهویه

۲۱۹ این حدیث شریف را امام ابو یعقوب اسحاق بن ابراهیم بن مخلد بن ابراهیم حنظلی مَروَزِی معروف به ابن راهویه رحمه الله (متوفی ۲۳۸ هـ ق) در «**مُسْنَد**» خود روایت نموده است.

عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: سَأَلْتُهَا عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُومُ فَيَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ حِذَاءَ مِنْكَبَيْهِ وَيُكَبِّرُ، ثُمَّ يَرْكَعُ فَيَضَعُ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَيُجَافِي بِعَضُدَيْهِ، ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَيُقِيمُ صُلْبَهُ وَيَقُومُ قِيَامًا هُوَ أَطْوَلُ مِنْ قِيَامِكُمْ هَذَا قَلِيلًا، ثُمَّ يَسْجُدُ فَيَضَعُ يَدَيْهِ تُجَاهَ الْقِبْلَةِ وَيُجَافِي بِعَضُدَيْهِ مَا اسْتَطَاعَ فِيمَا رَأَيْتُ حَتَّى إِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِ إِبْطَيْهِ مِنْ خَلْفِهِ، ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ فَيَجْلِسُ عَلَى قَدَمِهِ الْيُسْرَى وَيَنْصِبُ الْيُمْنَى وَيَكْرَهُ أَنْ يَسْقُطَ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْسَرِ».

ترجمه: حضرت عَمْرَه روایت می کند که من از اُم المؤمنین بی بی عایشهٔ صدیقه رضی الله عنها پرسیدم که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به چه شکلی نماز می خواندند. بی بی عایشهٔ صدیقه رضی الله عنها فرمود: حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چون برای نماز می ایستادند رفع یَدَیْن می کردند و الله اکبر می گفتند، سپس (بعد قرائت) به رکوع می رفتند و دست های مبارک را بر روی زانوهای خویش می نهادند و بازوهای مبارک را از پهلو دور نگه می

داشتند. سپس از رکوع بر می خاستند و راست ایستاده می شدند و کمی بیشتر از مقدار ایستادن شما ایستاده می شدند، سپس برای سجده می رفتند و (انگشتان) دست های مبارک را به سمت قبله می گرفتند، و بازوهای مبارک را از بدن دور نگه می داشتند... سپس از سجده بر می خاستند و پای چپ را بر روی زمین هموار می کردند و پای راست را ایستاده می نمودند و سپس بر آنها می نشستند، و مکروه می دانستند که (مانند نشستن زنان در نماز) خود را بر سمت چپ خویش بیندازند.[1]

راویان این حدیث شریف، همگان از راویان صحیح مُسْلِم شریف اند الا حارثه بن محمد که راوی ضعیف است، اما این حدیثش مطابق اصول حدیث در موجودیت یک شاهد یا متابع و یا مؤیِّد دیگر در درجۀ اولی صحت یعنی «حدیث صحیح» قرار می گیرد[2] و سراسر احادیث کتاب حاضر، شواهد و مؤیِّدات این حدیث شریف است.[3]

پس این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

در این حدیث شریف حضرت اُم المؤمنین بی بی عایشۀ صدیقه رضی الله عنها آن افعال نماز حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را بیان می کند که با چشمان خود می دید و در سلسلۀ این افعال نماز، رفع یَدَیْن آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را نیز ذکر می نماید و به صراحت می گوید که حضرت رسول

---

(۱) مسند اسحاق بن راهویه: ٤٤١/٢ حدیث ١٠٠٨ چاپ مدینۀ منوره

(۲) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ٣٤ و ٧٨ و ٨٠ | تدريب الراوي: ١٩١/١ النوع الثانی: الحسن

(۳) شیخ ناصر آلبانی که نزد فرقۀ جدید التاسیس سلفی مانند پیغمبر ثانی در حدیث خوانی پنداشته می شود، بسا احادیث **حارثه بن محمد** را صحیح قرار داده است. مثلاً:

جامع الترمذی: ١١/٢ حدیث ٢٤٣ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ مَا يَقُولُ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ (الشاملة)

سنن ابن ماجه: ٥٧١/١ حدیث ١٧٩٢ كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَنِ اسْتَفَادَ مَالًا (الشاملة)

شیخ شعیب ارناؤوط نیز دربارۀ حدیث **حارثه بن محمد** می نویسد: **صَحِيحٌ لِغَيرِهِ**. این حدیث در موجودیت روایت مؤید و موافق آن «**حدیث صحیح**» می باشد.

سنن ابن ماجه: ١٢/٣ حدیث شماره ١٧٩٢ كِتَابُ الزَّكَاةِ، بَابُ مَنِ اسْتَفَادَ مَالًا (تحقیق ارناؤوط)

خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از ابتداء تا انتهای نماز تنها یکبار رفع یَدَیْن می کردند و بس، آنهم فقط در شروع نماز.

﴿❁﴾ از روی این حدیث شریف دانسته می شود که در طریقهٔ مسنون نماز رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که خانم آن مبارک صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حضرت اُم المؤمنین بی بی عایشهٔ صدیقه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا به مسلمانان تعلیم می داد، در سرتاسر آن نماز فقط یکبار رفع یَدَیْن وجود دارد و بس، آنهم در شروع نماز. از اینجا ثابت می شود که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رفع یَدَیْن در وقت رکوع و بعد از رکوع در داخل نماز را به کلّی ترک گفته بودند و منسوخ گردانیده بودند.

در مقابل این حدیث شریف:

﴿❁﴾ بعضی از کسانی که در داخل نماز رفع یَدَیْن می کنند ادعاء می نمایند که حضرت اُم المؤمنین بی بی عایشهٔ صدیقه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نیز در وقت رکوع و بعد رکوع در داخل نماز رفع یَدَیْن می کرد و در مقابل این حدیث صحیح، روایت ذیل را به عنوان استدلال می آورند:

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَأَرْسَلْتُ بَرِيرَةَ فِي أَثَرِهِ لِتَنْظُرَ أَيْنَ يَذْهَبُ فَسَلَكَ نَحْوَ **بَقِيعِ** الْغَرْقَدِ فَوَقَفَ فِي أَدْنَى الْبَقِيعِ ثُمَّ **رَفَعَ يَدَيْهِ**، ثُمَّ انْصَرَفَ، فَرَجَعَتْ بَرِيرَةُ فَأَخْبَرَتْنِي فَلَمَّا أَصْبَحْتُ سَأَلْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَيْنَ خَرَجْتَ اللَّيْلَةَ؟ قَالَ: «بُعِثْتُ إِلَى **أَهْلِ الْبَقِيعِ** لِأُصَلِّيَ عَلَيْهِمْ».

ترجمه: از اُم المؤمنین بی بی عایشهٔ صدیقه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که که یک شب حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از خانه خارج رفتند. من بریرهٔ خادمه را فرستادم تا بنگرد که آنحضرت کجا می روند. حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به جانب قبرستان «**بقیع**» رفتند و در آنجا ایستادند و دست های مبارک را بلند نمودند و سپس برگشتند. چون صبح شد از

آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ پرسیدم که یا رسول الله! دیشب کجا رفته بودید؟ آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ فرمودند: به قبرستان «**بقیع**» رفته بودم تا برای مرده ها دعاء کنم.[۱]

﴿❁﴾ اما این رفع یَدَیْنِ دعاء در قبرستان برای مرده ها در کجا و آن رفع یَدَیْنِ وقت رکوع و بعدِ رکوع در داخل نماز در کجا؟ دِه کجا درختها در کجا.

چو ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

---

(۱) قرة العینین بخاری: ص ٦٤ حدیث ٨٨

احادیث حضرات عشرۂ مبشرہ

احادیث حضرات عشرۂ مبشره رضی الله عنهم

حدیث شرح ابی داؤد عَیْنِی

۲۲۰ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**شرح سُنَن ابی داود**» خود تخریج نموده است.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ إِنَّ الْعَشَرَةَ الَّذِينَ شَهِدَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجَنَّةِ مَا كَانُوا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا لِافْتِتَاحِ الصَّلَاةِ،

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت است که فرمود: عَشَرَه مُبَشَّرَه که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به بهشتی بودن ایشان گواهی داده اند، بجز آغاز نماز، دیگر در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۱]

علامه عَیْنِی رحمه الله بعد از تخریج حدیث فوق می فرماید: «بر این اساس، مذهب امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله مذهب صحابه و تابعین و تبع تابعین می باشد.

از میان صحابه، متروک بودن رفع یَدَیْن، مذهب ده بزرگان عشرۂ مُبَشَّره یعنی حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه، حضرت عمر فاروق رضی الله عنه، حضرت عثمان ذو النُّورَین رضی الله عنه، حضرت علی مرتضی رضی الله عنه، حضرت طلحه بن عبید الله رضی الله عنه، حضرت زبیر بن العوام رضی الله عنه، حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه، حضرت

---

(۱) شرح أبی داود للعینی: ۳۰۳/۳ باب فی رفع الیَدَیْن

سعید بن زید رضی الله عنه، حضرت عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه، و حضرت ابو عبیده بن الجراح رضی الله عنه می باشد.

و همچنین متروک بودن رفع یَدَیْن، مذهب حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه، حضرت جابر بن سَمُرَه رضی الله عنه، حضرت براء بن عازب رضی الله عنه، حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنه، حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه، حضرت ابو سعید خُدری رضی الله عنه، (حضرت ابو مالک اشعری رضی الله عنه، حضرت ابوهریره رضی الله عنه، حضرت عایشهٔ صدیقه رضی الله عنها و ...) می باشد.

و از میان تابعین و تبع تابعین، متروک و منسوخ بودن رفع یَدَیْن، مذهب (حضرت عباد رحمه الله فرزند حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنه)، حضرت إبراهیم نَخَعِی رحمه الله، حضرت ابن ابی لیلی رحمه الله، حضرت عَلْقَمَه رحمه الله، حضرت اَسْوَد رحمه الله، حضرت شعْبی رحمه الله، حضرت أبی إسحاق رحمه الله، حضرت خیْثمه رحمه الله، حضرت قیْس رحمه الله، حضرت سفیان ثوری رحمه الله، حضرت امام مالک رحمه الله، حضرت ابن القاسم رحمه الله، حضرت مغیره رحمه الله، حضرت وکیع رحمه الله، حضرت عاصم بن کلیْب رحمه الله، (حضرت امام ابویوسف رحمه الله، حضرت امام محمد بن حسن شَیْبانی رحمه الله) و بسیار بزرگان دیگر می باشد». (۱)

﴿❁﴾ این حدیث شریف در موجودیت متابعات و شواهد و مُؤیّدات، مطابق اصول حدیث در درجهٔ «**حدیث صحیح**» قرار دارد. (۲)

﴿حدیث تحفة الفقهاء﴾

﴿۲۲۱﴾ این حدیث شریف را امام محمد بن احمد بن ابی احمد، ابو بکر علاء الدین السمرقندی رحمه الله (متوفی حوالی ۵۴۰ هـ ق) در کتاب مشهور

(۱) شرح أبی داود للعینی: ۳۰۳/۳ باب فی رفع الیَدَیْن

(۲) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ٣٤ و ۷۸ و ۸۰ | تدریب الراوي: ۱۹۱/۱ النوع الثانی: الحسن

خود «**تحفةُ الفقهاء**» تخریج کرده است.

وَالصَّحِيح مَذْهَبُنَا لِمَا رُوِيَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ إِنَّ الْعَشَرَةَ الَّذِينَ شَهِدَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجَنَّةِ مَا كَانُوا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا لِافْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، وَخِلَاف هَؤُلَاءِ الصَّحَابَةِ قَبِيحٌ.

ترجمه: مسلک درست در مورد رفع یَدَیْن، مذهب ماست (که رفع یَدَیْن در داخل نماز متروک و منسوخ می باشد)، زیرا از حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت است که (بزرگترین صحابۀ کرام یعنی) عَشَرَۀ مُبشَّرَه که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به بهشتی بودن ایشان گواهی داده اند، بجز آغاز نماز در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند،[1] و مخالفت کردن با این بزرگان صحابه، قبیح است.

از روی این حدیث شریف دانسته می شود که خلفای راشدین به همراهی سایر بزرگان عَشَرَۀ مُبشَّرَه رضی الله عنهم که در همین جهان به بهشتی بودن بشارت یافته بودند بجز در آغاز نماز در هیچ جای دیگر داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند. چرا؟ جز این چه می تواند باشد که آن بزرگان به چشمان سر دیدند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رفع یَدَیْن در داخل نماز را ترک کردند و منسوخ ساختند.

این حدیث شریف در موجودیت متابعات و شواهد و مُؤیّدات، مطابق اصول حدیث در درجۀ «**حدیث صحیح**» قرار دارد.[2]

حدیث العنایة

۲۲۲ این حدیث شریف را امام فقیه محدث علامه اکمل الدین

(۱) تحفة الفقهاء لأبی بکر علاء الدین السمرقندی: ۱۳۱/۱ باب افتتاح الصلاة

(۲) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ۳٤ و ۷۸ و ۸۰ | تدریب الراوي: ۱۹۱/۱ النوع الثانی: الحسن

بابرتی رحمه الله (متوفی ۷۸۶ هـ) در کتاب مشهور خود «**العنایة**» تخریج نموده.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ الْعَشَرَةَ الَّذِينَ شَهِدَ لَهُمْ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجَنَّةِ لَمْ يَكُونُوا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت است که فرمود: عَشَرَه مُبَشَّرَه که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به بهشتی بودن ایشان شهادت داده اند، بجز در شروع نماز، در هیچ جای داخلِ نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❀﴾ این حدیث شریف در موجودیت متابعات و شواهد و مُؤیّدات، مطابق اصول حدیث در درجهٔ «**حدیث صحیح**» قرار دارد.[2]

﴿حدیث شرح التلقین مازری﴾

﴿۲۲۳﴾ این حدیث شریف را امام ابو عبد الله محمد بن علی بن عمر تَمِیمی مازری مالکی رحمه الله (متوفی۵۳۶ هـ ق) در کتاب مشهور مذهب مالکی «**شرح التلقین**» تخریج کرده است.

وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ الْعَشَرَةَ الَّذِينَ شَهِدَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجَنَّةِ مَا كَانُوا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا لِافْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت می کند که عَشَرَه مُبَشَّرَه که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به بهشتی بودن ایشان گواهی داده اند، بجز در شروع نماز، در هیچ جا در داخلِ نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[3]

(۱) العنایة شرح الهدایة: ۳۱۰/۱ و ۳۱۱ باب صفة الصلاة

(۲) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ۳٤ و ۷۸ و ۸۰ | تدریب الراوي: ۱۹۱/۱ النوع الثانی: الحسن

(۳) شرح التلقین للمازری المالکی: ۵۵۰/۱ فصل

حدیث بدائع الصنائع

۲۲۴ این حدیث شریف را امام علاء الدین کاسانی رحمه‌الله (متوفی ۵۸۷ هـ ق) در کتاب بی‌نظیر خود «**بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع**» تخریج نموده است.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ إِنَّ الْعَشَرَةَ الَّذِينَ شَهِدَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجَنَّةِ مَا كَانُوا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا لِافْتِتَاحِ الصَّلَاةِ، وَخِلَاف هَؤُلَاءِ الصَّحَابَةِ قَبِيحٌ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما روایت است که بزرگان صحابهٔ کرام ـ عَشَرَهٔ مُبشَّرَه ـ که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به جنّتی بودن ایشان گواهی داده اند، بجز آغاز نماز در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1] و مخالفت کردن با این بزرگان صحابه، کاری زشت است.

این حدیث شریف در موجودیت متابعات و شواهد و مُؤیّدات، مطابق اصول حدیث در درجهٔ «**حدیث صحیح**» قرار دارد.[2]

حدیث عُمْدَةُ القاری شرح صحیح البخاری

۲۲۵ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه‌الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در کتاب مشهور خود «**عُمْدَةُ القاری شرح صحیح البخاری**» تخریج نموده است.

---

(۱) بدائع الصنائع للکاسانی: ۲۰۷/۱ فَصْلٌ فِي سُنَنِ حُكْمِ التَّكْبِيرِ أَيَّام التَّشْرِيق

(۲) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ۳٤ و ۷۸ و ۸۰ | تدریب الراوي: ۱۹۱/۱ النوع الثانی: الحسن

﴿۲۸۱﴾

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ: الْعَشَرَةُ الَّذِينَ شَهِدَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجَنَّةِ مَا كَانُوا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس ﵄ روایت است که فرمود: بزرگان صحابۀ کرام ـ عَشَرَۀ مُبشَّرَه ـ که حضرت رسول خدا ﷺ به جنّتی بودن ایشان گواهی داده اند، بجز آغاز نماز در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در موجودیت متابعات و شواهد و مُؤیّدات، مطابق اصول حدیث در درجۀ «**حدیث صحیح**» قرار دارد.[2]

حدیث شرح سِفْر سعادت

﴿**۲۲۶**﴾ این حدیث شریف را امام علامۀ محدِّث، عارف بالله، شیخ محقِّق، شاه عبد الحق محدث دِهلَوِی ﵀ (متوفی ۱۰۵۲هـ ق) در کتاب مشهور خود «**شرح سِفْر سعادت**» ذکر نموده است.

«و از ابن عباس ﵄ روایت کرده اند که گفت: عَشَرَۀ مُبشَّرَه بر نمی داشتند دست ها را مگر نزد افتتاحِ (نماز)».[3]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در موجودیت متابعات و شواهد و مُؤیّدات، مطابق اصول حدیث در درجۀ «**حدیث صحیح**» قرار دارد.[4]

---

(۱) عمدة القاری للعینی: ۲۷۲/۵ بابُ رَفْعِ اليَدَيْنِ فِي التَّكْبِيرَةِ الأولَى مَعَ الافْتِتَاحِ سَوَاءً

(۲) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ۳٤ و ۷۸ و ۸۰ | تدریب الراوي: ۱۹۱/۱ النوع الثانی: الحسن

(۳) شرح سِفْر سعادت: ص ٦٦

(٤) قواعد فی علوم الحدیث للتهانوی: ص ۳٤ و ۷۸ و ۸۰ | تدریب الراوي: ۱۹۱/۱ النوع الثانی: الحسن

احادیث امیرالمؤمنین حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ

احادیث امیرالمؤمنین حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه

حدیث مُسْنَد ابِی یَعْلِی

۲۲۷ این حدیث شریف را امام ابو یَعلِی موصلِی رحمه الله (متوفی ۳۰۷ هـ ق) در کتاب خود «**مُسْنَد ابِی یَعْلِی**» روایت کرده است.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ أَبِي إِسْرَائِيلَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ. وَقَدْ قَالَ مُحَمَّدٌ: فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ بَعْدَ التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می فرماید: من با حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه، و حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نماز خواندم، ایشان همه بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۱)

مناظر و متکلم اسلام حضرت مولانا الیاس گُمَّن مُدَّ ظِلُّهُ دربارۀ این حدیث شریف در کتاب خود «**مسئلۀ ترک رفع یَدَیْن**» می نویسد: إِسْنَادُهُ حَسَنٌ وَرُوَاتُهُ ثِقَاتٌ. اسناد این حدیث شریف «حَسَن» است و راویان آن ثقات می باشند.(۲)

---

(۱) مسند ابي يعلي الموصلي: ۸/۴۵۳ حديث ۵۰۳۹ مُسْنَدُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ

(۲) مسئلۀ ترک رفع یدین: صفحۀ ۱۴

﴿❁﴾ و باید دانست که «حدیث حَسَن» حدیثی است که مطابق اصول حدیث در صحت در درجهٔ بعد از «حدیث صحیح» قرار دارد و به اتفاق محدثین مانند «حدیث صحیح» قابل قبول و واجب العمل می باشد.[(۱)]

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است. و نزد بعضی از محدثین «حَسَن» و نزد بعضی دیگر «صحیح» می باشد.

آنچه از این حدیث پاک ثابت می شود:

﴿❁﴾ سید الانبیاء والمرسلین حضرت رسول خدا محمد مصطفی صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در وقت شروع نماز رفع یَدَیْن می نمودند، و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

﴿❁﴾ امیر المؤمنین حضرت ابو بکر صدیق رضي الله عنه فقط در شروع نماز رفع یَدَیْن می کرد و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

﴿❁﴾ امیر المؤمنین حضرت عمر فاروق رضي الله عنه نیز فقط در شروع نماز رفع یَدَیْن می کرد و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

﴿❁﴾ از حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نیز ثابت است که فقط در شروع نماز رفع یَدَیْن می کرد و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

﴿❁﴾ این حدیث پاک به مانند آفتاب نیمروز روشن می گرداند که این شیوهٔ رفع یَدَیْن در نماز یعنی تنها یک رفع یَدَیْن در شروع نماز و بس، آن آخرین طریقهٔ نماز است که حضرت رسول خدا محمد مصطفی صَلَّى اللّٰهُ

---

(۱) «أَلْحَسَنُ كَالصَّحِيحِ فِي الِاحْتِجَاجِ بِهِ».

تدریب الراوی للسیوطی: ۱۷۱/۱ و ۱۷٤ أقسام الحسن وحکم الاحتجاج به | التقریب والتیسیر لمعرفة سنن البشیر النذیر فی أصول الحدیث للنووی: ص ۲۹ النوع الثانی: الحسن

عَلَيْهِوَسَلَّمَ ، حضرت ابوبکر صدیق ﷺ را بر آن پایدار و برقرار نهاده از دنیا رحلت فرمود، و به همین صورت حضرت ابوبکر ﷺ، حضرت عمر فاروق ﷺ را بر آن پایدار و برقرار نهاده از دنیا رحلت نمود.

﴿❁﴾ پس این حدیث پاک ثابت می گرداند که تنها یک رفع یَدَیْن در وقت شروع نماز، سنّت قایمه و برقرار و پایدار و غیر منسوخ نماز است و بس، و بجز آن همهٔ رفع یَدَیْن های دیگر در داخل نماز منسوخ و متروک شده است و حالا دیگر وجود ندارد. و همین مذهب اهل سنّت و جماعت احناف می باشد، وَالْحَمْدُ للهِ عَلَى ذَالِک.

﴿حدیث مُعْجَم اسامی شیوخ ابی بکر اسماعیلی﴾

﴿۲۲۸﴾ این حدیث شریف را امام ابوبکر اسماعیلی رحمه الله (متوفی ۳۷۱ هـ ق) در کتاب خود «**مُعْجَم اسامی شیوخ اسماعیلی**» روایت کرده است.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحِ بْنِ عَبْدِ اللهِ أَبُو مُحَمَّدٍ صَاحِبُ الْبُخَارِيِّ صَدُوقٌ ثَبْتٌ قَالَ: إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ (هو اسحاق بن ابي اسرائيل) ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ السُّحَيْمِيُّ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ، فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ می فرماید: من با حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حضرت ابوبکر صدیق ﷺ، و حضرت عمر فاروق ﷺ نماز خواندم، ایشان همه بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ امام محدث فقیه علاء الدين ماردینی مشهور به ابن ترکمانی

---

(۱) معجم اسامي شيوخ ابي بكر الاسماعيلي: ٦٩٢/٢ و ٦٩٣ حديث ٣١٨ حَرْفُ الْعَيْنِ

رحمه الله (متوفی ۷۵۰ هـ ق) می نویسد: إِسْنَادُهُ جَيِّدٌ. اسناد آن جیّد است.[۱]

این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است و نزد بعضی از محدثین «حَسَن» و نزد بعضی دیگر «صحیح» می باشد.

حدیث سُنَن الدارقُطْنی

۲۲۹ این حدیث شریف را امام دارقُطْنی شافعی رحمه الله (متوفی ۳۸۵ هـ ق) در «**سُنَن الدارقطنی**» روایت کرده است.

عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَ أَبِي بَكْرٍ وَمَعَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ. قَالَ إِسْحَاقُ: بِهِ نَأْخُذُ فِي الصَّلَاةِ كُلِّهَا.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می فرماید: من با حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه، و حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نماز خواندم، ایشان همه بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۲]

راوی حدیث حضرت اسحاق بن ابی اسرائیل رحمه الله می گوید: و همین مذهب ما در تمامی نمازهاست.

محدث فقیه محقّق، علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ ق) می فرماید: إِسْنَادُهُ جَيِّدٌ. اسناد آن جیّد است.[۳]

این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

---

(۱) الجوهر النقی فی الرد علی البیهقی: ۱۳۸/۱ بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ إِلَّا عِنْدَ الِافْتِتَاحِ

(۲) سنن الدارقطني: ۵۲/۲ حدیث ۱۱۳۳ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ التَّكْبِيرِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الِافْتِتَاحِ وَ الرُّكُوعِ وَالرَّفْعِ مِنْهُ وَقَدْرِ ذَلِكَ وَاخْتِلَافِ الرِّوَايَاتِ

(۳) إعلاء السنن للتهانوي: ۶۷/۳ حدیث ۸۲۱ باب ترک رفع الیَدَیْن في غیر الافتتاح

حدیث السُّنَن الْكُبْرَى

۲۳۰ این حدیث شریف را امام بَيْهَقِی شافعی رحمه‌الله (متوفی ۴۵۸ هـ) در کتاب خود «**السُّنَن الكبری**» روایت کرده است.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه می فرماید: من با حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه، و حضرت عمر فاروق رضی‌الله‌عنه نماز خواندم، ایشان همه بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۱]

محدث کبیر هند حضرت مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه‌الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید: إِسْنَادُهُ جَيِّدٌ. اسناد آن جیّد است، و راوی آن اسحاق بن ابی اسرائیل رحمه‌الله می گوید که همین مذهب ما در همۀ نمازها است.[۲]

این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث معرفةُ الآثارِ وَالسُّنَن

۲۳۱ این حدیث شریف را امام بَيْهَقِی شافعی رحمه‌الله (متوفی ۴۵۸ هـ) در کتاب «**معرفةُ الآثارِ وَالسُّنَن**» خود روایت کرده است.

---

(۱) السنن الکبری للبیهقی: ۱۱٤/۲ حدیث ۲٥۳٤ بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ إِلَّا عِنْدَ الِافْتِتَاحِ

(۲) تحقیق مسئلۀ رفع یَدَیْن: ص ٥۰ چاپ جمعیة علماء هند، دهلی، سال ۱٤۲۲ هـ ق، ۲۰۰۱ عیسوی

﴿۲۸۹﴾ عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: «صَلَّيْتُ خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ، فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ».

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود ﵁ می فرماید: من با حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق ﵁، و حضرت عمر فاروق ﵁ نماز خواندم، ایشان همه بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۱]

﴿❁﴾ فخر المحدثین حضرت مولانا سید فخر الدین احمد ﵀ صدر المحدثین اسبق دار العلوم دیوبند دربارۀ این حدیث می گوید: سندش قابل اعتماد است ... از درجۀ حَسَن پائین تر نیست.[۲]

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث الکامل ابن عدی

﴿۲۳۲﴾ این حدیث شریف را محدث بزرگ امام ابن عدی جرجانی ﵀ (متوفی ۳۶۵هـ) در کتاب خود «**الکامل**» روایت کرده است.

عَنْ حَمَّادٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبد اللهِ قَالَ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إلاَّ عِنْدَ اسْتِفْتَاحِ الصَّلاةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود ﵁ می فرماید: من در معیت حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق ﵁، و حضرت عمر فاروق ﵁ نماز خواندم، ایشان همه بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۳]

---

(۱) معرفة السنن والآثار للبيهقي: ۴۲۴/۲ حديث ۳۲۸۶ مَنْ قَالَ: لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ إِلَّا عِنْدَ الِافْتِتَاحِ

(۲) رفع یَدَیْن صحیح بخاری میں پیش کرده دلایل کی روشنی میں: صفحۀ ۶۷

(۳) الکامل لابن عدی: ۳۳۹/۷ مُحَمد بن جابر أَبُو عَبد الله اليمامي

حضرت مولانا سیّد مشهود الحسن حسنی رحمه الله استاد بزرگوار ما در بخاری شریف، تصریح نموده است: «تمام راویان این روایت ثقه و قابل اعتبار هستند».[۱]

این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث خلافیات بیهقی

۲۳۳ این حدیث شریف را امام بَیْهَقِی شافعی رحمه الله (متوفی ۴۵۸ هـ) در کتاب «**الخلافیات**» خود روایت کرده است.

عَنْ حَمَّادِ بن أَبِي سُلَيْمَان عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبد اللهِ قَالَ صَلَّيْتُ خَلفَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلاَّ عِنْدَ اسْتِفْتَاحِ الصَّلاةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می فرماید: من در پشت سر حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم، حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه، و حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نماز خواندم، ایشان همه بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۲]

مولانا محمد شَبِّیر احمد حنفی مُدَّظِلُّهُ در رسالۀ سه ماهۀ «قافلۀ حق» تصرح می کند که این حدیث بلا شبهه صحیح است.[۳]

این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است و نزد بعضی از محدثین «حدیث حَسَن» و نزد بعضی دیگر «حدیث صحیح» می باشد.

---

(۱) رفع یَدَیْن کی منسوخیت کا ثبوت: ص ۱۹ چاپ کتاب فروشی ربانی، لال کنوان، دهلی، هند، سال ۱۳۹۸ هـ ق، ۱۹۷۸ عیسوی

(۲) مختصر خلافیات البیهقي: ۷۸/۲

(۳) قافلۀ حق (سه ماهه): ج ٦، مارچ ۲۰۱۳ م، ص ٥٤ چاپ سرگودا، پاکستان

حدیث امام بخاری

۲۳۴ این حدیث شریف را امام بخاری رحمه الله (متوفی ۲۵۶ هـ) در «قُرَّةُ الْعَيْنَيْنِ بِرَفْعِ الْيَدَيْنِ» ذکر نموده است.

عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ حَمَّادٍ سَأَلْتُ إِبْرَاهِيمَ فَقَالَ: يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ التَّكْبِيرَةِ. وَخَالَفَهُ مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ ، وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا [صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلاَّ عِنْدَ اسْتِفْتَاحِ الصَّلاةِ.] قَالَ الْبُخَارِيُّ: وَحَدِيثُ الثَّوْرِيِّ أَصَحُّ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ.

ترجمه: حضرت سفیان رحمه الله ... روایت می کند که حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله فرمود که آنحضرت در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن می کرد و بس. و حضرت محمد بن جابر رحمه الله ... از حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه می فرماید: من به همراه حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه، و حضرت عمر فاروق رضي الله عنه نماز خواندم، ایشان همه بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.

امام بخاری رحمه الله در ادامۀ حدیث می فرماید: و نزد محدثین، حدیث روایت شدۀ حضرت سفیان ثَوری رحمه الله «أَصَحُّ» یعنی صحیح تر است.[1]

امام بخاری رحمه الله روایت اولی را ذکر نموده آن را «أَصَحُّ» یعنی «صحیح تر» قرار می دهد. در مقابل حدیث «أَصَحُّ» یعنی «صحیح تر»، حدیث «صَحِيْحٌ» یعنی «صحیح» قرار می گیرد، بنابرین از اینجا دانسته می شود که حدیث حضرت محمد بن جابر رحمه الله نزد امام بخاری رحمه الله صحیح می باشد.

---

(۱) البخاری، قرة العینین برفع الیدین في الصلاة: ص ۷۸ حدیث ۱۱۵

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است و نزد بعضی از محدثین «حدیث حَسَن» و نزد بعضی دیگر از محدثین به شمول امام بخاری رحمه الله «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث فتح القدیر

﴿۲۳۵﴾ این حدیث شریف را امام مجتهد محدث فقیه محقق کمال الدین ابن الْهُمَام حنفی رحمه الله (متوفی ۸۶۱ هـ ق) در شرح خود بر هدایهٔ شریف موسوم به «**فتح القدیر**» تخریج نموده است.

عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ «صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ».

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می فرماید: من در معیت حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه، و حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نماز خواندم، ایشان همه بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع يَدَيْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ مولانا محمد شَبِّیر احمد حنفی مُدَّظِلُّهُ در رسالهٔ سه ماههٔ «قافلهٔ حق» تحت عنوان «حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه و رفع يَدَيْن» تصریح می کند که این حدیث به «سند صحیح» ثابت است.[2]

حدیث التجرید

﴿۲۳۶﴾ این حدیث شریف را امام ابی الحسین احمد بن محمد

---

(۱) فتح القدیر لابن الهمام: ۳۱۱/۱ باب صفة الصلاة

(۲) قافلهٔ حق (سه ماهه): ج ۷، مارچ ۲۰۱۳ م، ص ۳۵ چاپ سرگودا، پاکستان

بغدادی قدّوری رحمه‌الله (ولادت ۳۶۲ و وفات ۴۹۸هـ ق) در دایرة المعارف فقه تقابلی خود «**التجرید**» تخریج کرده است.

وَرَوَى حَمَّاد عَن إِبْرَاهِيم عَن عَلْقَمَة عَن عَبدِ اللهِ قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ النَّبِي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم وَأَبِي بكرٍ وَعُمَرَ رَضِي اللهُ عَنْهُمَا فَكَانُوا لايَرْفَعُونَ أَيْدِيْهِم إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاح الصَّلَاة.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه می فرماید: من در پشت سر حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه، و حضرت عمر فاروق رضی‌الله‌عنه نماز خواندم، همهٔ ایشان بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۱)

﴿❁﴾ حضرت مولانا محمد امین صفدر اُکارْوِی رحمه‌الله در تجلیات صفدر: جلد چهارم از صفحهٔ ۱۳۶ تا ۱۴۳ تفصیلاً ثابت نموده که این حدیث شریف «حدیث صحیح» است.

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است و نزد عدهٔ محدثین، «حدیث حَسَن» و نزد بعضی دیگر «حدیث صحیح» می باشد.

حدیث بدائع الصنائع

﴿۲۳۷﴾ این حدیث شریف را امام علاء الدین کاسانی رحمه‌الله (متوفی ۵۸۷ هـ ق) در کتاب بی‌نظیر خود «**بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع**» تخریج نموده است.

وَعَنْ عَلْقَمَةَ أَنَّهُ قَالَ: صَلَّيْت خَلْفَ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنْ الرُّكُوعِ فَقُلْتُ لَهُ: لِمَ لَا تَرْفَعُ يَدَيْكَ؟ فَقَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَلْفَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا فِي

---

(۱) التجرید للقدوری: ۵۱۸/۲ مسألة ۱۱۵ لاترفع الیَدَیْن فی تکبیر الرکوع

التَّكْبِيرَةِ الَّتِي تُفْتَتَحُ بِهَا الصَّلَاةُ.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه ﷫ روایت می کند که باری چون در پشت سر حضرت عبد الله بن مسعود ﵁ نماز خواندم و (طبق معمول) آنمبارک ﵁ در وقت رفتن به رکوع و در وقت برخاستن از رکوع رفع یَدَیْن نکرد. (این بار) من عرض کردم که دلیل عدم رفع یَدَیْن در این دو جا چه است؟ حضرت عبد الله بن مسعود ﵁ فرمود: من در پشت سر حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق ﵁، و حضرت عمر فاروق ﵁ نماز خوانده ام و همهٔ ایشان بجز تکبیر اولی شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۱)

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

حدیث الجوهر النقی

﴿۲۳۸﴾ این حدیث شریف را امام علاء الدین ماردینی مشهور به ابن ترکمانی ﷫ (متوفی ۷۵۰ هـ ق) در کتاب شهرهٔ آفاق خود «**الجوهر النقی فی الرد علی البیهقی**» تخریج کرده است.

عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبدِ اللهِ قَالَ: صَلَّيتُ خَلفَ النَّبِي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم وَأَبي بكرٍ وَعُمَرَ رَضِي اللهُ عَنْهُمَا فَكانُوا لا يَرفَعُونَ أَيْديهم إِلَّا عِنْد افْتِتَاح الصَّلَاة.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود ﵁ می فرماید: من در پشت سر حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق ﵁، و حضرت عمر فاروق ﵁ نماز خواندم، همهٔ ایشان بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۲)

(۱) بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع: ۲۰۷/۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ، فَصْلٌ فِي سُنَنِ حُكْمِ التَّكْبِيرِ أَيَّام التَّشْرِيق
(۲) الجوهر النقي فی الرد علی سنن البيهقي: ۷۸/۲

﴾❁﴿ امام محدث اصولی سید محمد مرتضی زُبَیدی رحمه الله (متوفی ۱۲۰۵ هـ) در کتاب «**تخریج احادیث احیاء علوم الدین**» بر این حدیث شریف بعد بحث ثابت ساخته که این حدیث شریف حُجَّت است.[۱]

﴾❁﴿ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

حدیث إتِّحَافُ المَهَرَةِ ابن حَجَر

﴾**۲۳۹**﴿ این حدیث شریف را علامه ابن حَجَر شافعی رحمه الله (متوفی ۸۵۲ هـ) در «**إتِّحَافُ المَهَرَةِ بالفوائد المبتكرة من أطراف العشرة**» تخریج نموده.

صَلَّيتُ مَعَ النَّبِي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم وَمَعَ أَبِي بَكرٍ وَمَعَ عُمَرَ رَضِي اللهُ عَنْهُمَا فَلَم يَرفَعُوا أَيْدِيهم إِلَّا عِنْدَ التَّكبِيرَةِ الأولَى فى افْتِتَاح الصَّلَاة.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می فرماید: من به همراه حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، و به همراه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه، و به همراه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نماز خواندم، و همهٔ ایشان بجز تکبیر اولی در آغاز نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۲]

﴾❁﴿ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

حدیث زَجَّاجَةُ المَصَابِيح

﴾**۲۴۰**﴿ این حدیث شریف را العلامة الشیخ سید ابو الحسنات عبد الله شاه بن مُظفَّرحسین هندی حیدرآبادی حنفی رحمه الله در کتاب خود «**زَجَّاجَةُ**

---

(۱) تخریج احادیث احیاء علوم الدین: ۳۵۲/۱

(۲) إتحاف المهرة بالفوائد المبتكرة من أطراف العشرة لابن حجر العسقلانی: ۳۵۵/۱۰ حدیث ۱۲۹۲۳ علقمة بن قیس، عن ابن مسعود

المْصَابيحِ» که شامل احادیث فقه شریف حنفی بر منوال کتاب «**مِشكاة المصابيح**» است تخریج نموده است.

عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَ أَبِي بَكْرٍ وَمَعَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ می فرماید: من به همراه حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، و به همراه حضرت ابوبکر صدیق ﷺ، و به همراه حضرت عمر فاروق ﷺ نماز خواندم، و همۀ ایشان بجز تکبیر اولی در آغاز نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

❁ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

حدیث إعلاءُ السُّنَن

۲۴۱ این حدیث شریف را نیز محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ) در «**إعلاءُ السُّنَن**» تخریج نموده است.

إِسْرَائِيل عَن مُحَمَّد بن جَابر عَن حَمَّاد بن أبي سُلَيْمَان عَن إِبْرَاهِيم عَن عَلْقَمَة عَن عبد الله قَالَ: صَلَّيتُ خَلفَ النَّبِي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم وَأبي بَكرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَلَم يرفَعُوا أَيْديهم إِلَّا عِنْد افْتِتَاح الصَّلَاة.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ می فرماید: من در پشت سر حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق ﷺ، و حضرت عمر فاروق ﷺ نماز خواندم، همۀ ایشان بجز آغاز نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[2]

---

(۱) زجاجة المصابيح: ۲۳۰/۱ باب صفة الصلاة

(۲) إعلاء السنن للتهانوي: ۶۷/۳ حديث ۸۲۱ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

﴾❁﴿ علامه تهانوی رحمه الله در ادامه می نویسد: **إسْنَادُهُ جَيِّدٌ.** و اسـناد این حدیث شریف جیّد است.[۱]

﴾❁﴿ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

حدیث تخریج احادیث احیاء علوم الدین

﴾۲۴۱﴿ این حدیث شریف را امام حافظ محدث اصولی مرتضی زُبَیْدی رحمه الله (متوفی ۱۲۰۵ هـ) در «**تخریج احادیث احیاء علوم الدین**» تخریج نموده است.

عَنْ إبنِ مَسْعُودٍ قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ النَّبِي صَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم وَأَبي بَكْـرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيهِمْ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاة.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می فرماید: من در پشت سر حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه، و حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نماز خواندم، همهٔ ایشان بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۲]

﴾❁﴿ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

حدیث تبیین الحقائق

﴾۲۴۳﴿ این حدیث شریف را امام محدث فقیه عثمان بن علی بن محجن البارعی فخر الدین زَیْلَعِی رحمه الله (متوفی ۷۴۳ هـق) در کتاب معروف خود «**تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق**» تخریج نموده است.

---

(۱) إعلاء السنن للتهانوي: ۶۸/۳ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

(۲) تخریج احادیث احیاء علوم الدین: ۳۵۲/۱

وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ أَيْضًا:صَلَّيْت مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ؛ وَعُمَرَ فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ می فرماید: من به همراه حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، و به همراه حضرت ابوبکر صدیق ﷺ، و به همراه حضرت عمر فاروق ﷺ نماز خواندم، و همهٔ ایشان بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(١)

اين حديث شريف «حديث حَسَن و صحيح» است.

حديث شرح سِفْر سعادت

٢٤٤ اين حديث شريف را امام علامهٔ محدِّث، عارف بالله، شيخ محقِّق، شاه عبد الحق محدث دِهْلَوِى ﷺ (متوفى ١٠٥٢هـ ق) در كتاب مشهور خود «**شرح سِفْر سعادت**» ذكر نموده است.

«از عبد الله ﷺ آورده كه گفت: (نماز) گذاردم با رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ و ابى بكر ﷺ و عمر ﷺ، پس برنداشتند دست هاى خود را مگر نزد استفتاح صلوة».(٢)

اين حديث شريف «حديث حَسَن و صحيح» است.

حديث عُقُوْدُ الْجَوَاهِرِ المُنِيْفَة

٢٤٥ اين حديث شريف را حافظ محدِّث اصولى سيد محمد مرتضى زُبَيْدِى ﷺ (متوفى ١٢٠٥ هـ ق) در «**عُقُوْدُ الْجَوَاهِرِ الْمُنِيْفَةِ فِىْ أَدِلَّةِ مَذْهَبِ**

---

(١) تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق للزيلعى: ١٢٠/١ فَصْل: الشروع فِي الصَّلَاة وَبَيَان إحرامها وأحوالها

(٢) شرح سِفْر سعادت: ص ٦٦

الْإِمَامِ أَبِیْ حَنِیْفَةَ» تخریج نموده است.

عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ أَيْضًا:صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ؛ وَعُمَرَ فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ می فرماید: من به همراه حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، و به همراه حضرت ابوبکر صدیق ﷺ، و به همراه حضرت عمر فاروق ﷺ نماز خواندم، و همهٔ ایشان بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۱)

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

﴿حدیث تنسیق النظام فی مسند الامام﴾

﴿۲۴۶﴾ این حدیث شریف علامهٔ متأخرین شیخ محدث مولانا محمد حسن سَنْبَلی ﷫ (متوفی ۱۳۰۵ هـ ق) در «**تنسیق النظام فی مسند الامام**» تخریج نموده است.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ أَيْضًا:صَلَّيْت مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ؛ وَعُمَرَ فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ استِفْتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ می فرماید: من به همراه حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، و به همراه حضرت ابوبکر صدیق ﷺ، و به همراه حضرت عمر فاروق ﷺ نماز خواندم، و همهٔ ایشان بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۲)

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

---

(۱) عقود الجواهر المنیفة فی ادلّة مذهب الامام ابی حنیفة: ۶۱/۱ بیان الخبر الدال علی ان رفع الیَدَیْن فی تکبیرة الافتتاح فقط

(۲) تنسیق النظام فی مسند الامام: ص ۱۵۹ و ۱۶۱ مسألة رفع الیَدَیْن

﴿حدیث التحقیق فی احادیث الخلاف﴾

﴿۲۴۷﴾ این حدیث شریف را امام جمال الدین ابو الفرج عبد الرحمن بن علی بن محمد الجوزی حنبلی رحمه الله (متوفی ۵۹۷ هـ ق) که در حدیث آنقدر بسیار سخت متشدّد بود که حتی بعضی از احادیث صحیح بخاری شریف را نیز «حدیث ساختگی» قرار داده بود، در کتاب خود «**التحقیق فی احادیث الخلاف**» که پیرامون مذهب حنبلی نوشته تخریج نموده است.

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْقَزَّازُ أَنْبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ ثَابِتٍ أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ التَّمِيمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ أَحْمَدَ الْوَاعِظُ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ أَبِي إِسْرَائِيلَ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ومَعَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رحمه الله روایت می کند که حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می فرماید: من به همراه حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، و به همراه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه، و به همراه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه نماز خواندم، و همهٔ ایشان بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۱]

﴿❁﴾ این حدیث شریف «حدیث حَسَن و صحیح» است.

(۱) التحقيق في أحاديث الخلاف لابن الجوزی: ۳۳۳/۱ حدیث ٤٢٤

احادیث امیر المومنین حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه

﴿ احادیث امیرالمؤمنین حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه ﴾

﴿حدیث مُصَنَّف ابن ابی شَیْبَه﴾

﴿۲۴۸﴾ این حدیث شریف را امام ابوبکر ابن ابی شَیْبَه رحمه الله (متوفی ۲۳۵هـ ق) استاذ امام بخاری رحمه الله در کتاب مشهور خود «**أَلْمُصَنَّف**» روایت نموده است.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، عَنْ حَسَنِ بْنِ عَيَّاشٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبْجَرَ، عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ عَدِيٍّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ. وَقَالَ عبدُ المَلِكِ: «وَرَأَيْتُ الشَّعْبِيَّ، وَإِبْرَاهِيمَ، وَأَبَا إِسْحَاقَ، لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا حِينَ يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ».

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله روایت می کند که حضرت اَسْوَد رحمه الله گفت: من با امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه نماز خواندم و آنجناب بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.

و عبد الملک رحمه الله راوی این حدیث می گوید: و من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله، حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله و حضرت ابو اسحاق سَبِیعِی تابعی رحمه الله را دیدم و ایشان نیز بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگر نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

---

(۱) مصنّف ابن ابی شیبة: ۲۱٤/۱ حدیث ۲٤٥٤ کتاب الصلاة، مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ

❁ حضرت شَعْبِی رحمه الله، حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله و حضرت ابو اسحاق سَبِیْعِی رحمه الله از بزرگان تابعین کرام می باشند. بخصوص حضرت شَعْبِی رحمه الله نه یکی دو بلکه پنج صد تن از صحابهٔ کرام را دیده بود.[1] بنابرین رفع یَدَیْن نکردن ایشان در قبل و بعد رکوع در نماز، گویا نماز آن پنج صد تن صحابهٔ بزرگوار رضی الله عنهم می باشد.

❁ امام محدث فقیه علاء الدین ماردینی مشهور به ابن ترکمانی رحمه الله (متوفی ۷۵۰ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می گوید:

وَهَذَا السَّنَدُ أَيْضاً صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. این سند نیز مطابق شرایط صحت احادیث نزد امام مُسْلِم رحمه الله صحیح است.[2]

❁ محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می گوید:

وَسَنَدُهُ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. سند این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» صحیح است.[3]

❁ پس این حدیث شریف در صحت برابر با درجهٔ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» می باشد.

حدیث شرح معانی الآثار

❁۲۴۹❁ این حدیث شریف را امام فقیه مجتهد اصولی محدّث مفسّر امام ابو جعفر طحاوی رحمه الله (متوفی ۳۲۱ هـ ق) در کتاب معروف خود «**شرح معانی الآثار**» که به نام «**سُنَن طحاوی**» نیز مشهور است روایت کرده است.

---

(۱) تهذیب التهذیب لابن حجر: ٦٧/٥ عامر بن شراحیل الشعبی، شمارهٔ ۱۱۰

(۲) الجوهر النقي على سنن البيهقي: ۷٥/۲

(۳) إعلاء السنن للتهانوي: ٦٢/٣ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ ، قَالَ: ثنا الْحِمَّانِيُّ ، قَالَ: ثنا يَحْيَى بْنُ آدَمَ ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَيَّاشٍ ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبْجَرَ ، عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ عَدِيٍّ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ ، عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ، ثُمَّ لَا يَعُودُ، قَالَ: وَرَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ ، وَالشَّعْبِيَّ يَفْعَلَانِ ذَلِكَ.

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله روایت می کند که حضرت اَسْوَد رحمه الله گفت: من نماز امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

عبد الملک رحمه الله راوی این حدیث می گوید: و من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله و حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله را دیدم و ایشان نیز تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس.[1]

﴿❁﴾ امام طحاوی رحمه الله در ادامهٔ حدیث می نویسد:

این هستی بزرگ چنانکه می بینید حضرت عمر رضی الله عنه است که بجز در تکبیر اولی در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد، و این «حدیث صحیح» هست، زیرا گرچه مدار حدیث، الْحَسَنَ بْنَ عَيَّاش می باشد، اما وی (از راویان صحیح مُسْلِم شریف و) ثقهٔ حجت است، چنانکه امام یَحْیَی بن مَعِین و غیره برآن تصریح نموده اند.

پس آیا می پندارید که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در رکوع و سجود رفع یَدَیْن می کردند و کسانی که در رتبه پائین تر از جناب امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه بودند، بر این رفع یَدَیْن آگاهی داشتند، ولی این رفع یَدَیْن از چشمان امیر المؤمنین عمر فاروق رضی الله عنه پنهان ماند؟ و آیا می پندارید که کسانی که در همراهی حضرت عمر رضی الله عنه بودند، او را می دیدند که کاری

---

(١) شرح معانی الآثار للطحاوی: ٢٢٧/١ حدیث ١٣٦٤ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ هَلْ مَعَ ذَلِكَ رَفْعٌ أَمْ لَا؟

را ترک می کند که حضرت رسول خدا صَلَّىٰللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ آن را انجام می داد، ولی بازهم بر او انکار نمی کردند؟ آیا شما چنین پنداری در مورد امیر المؤمنین حضرت عمر رضي الله عنه و سایر صحابۀ کرام رضي الله عنهم دارید؟

حاشا و کلّا؛ این پندار نزد ما (اهل سنت و جماعت احناف) محال است. زیرا رفع یَدَیْن نکردن امیر المؤمنین حضرت عمر رضي الله عنه در داخل نماز و عدم انکار صحابۀ کرام بر آنجناب در اینکار، دلیل صحیح است بر آنکه متروک بودن رفع یَدَیْن در داخل نماز همان حق صریح می باشد که خلاف آن کردن برای هیچ مسلمانی سزاوار نیست.[1]

﴿❁﴾ امام طحاوی رحمه الله دربارۀ این حدیث شریف می نویسد: وَهُوَ حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حدیث شرح مشکل الآثار

﴿۲۵۰﴾ این حدیث شریف را امام فقیه مجتهد اصولی محدّث مفسّر امام ابو جعفر طحاوی رحمه الله (متوفی ۳۲۱ هـ ق) در کتاب مشهور خود «**شرح مشکل الآثار**» روایت کرده است.

... عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ.

---

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۲۷/۱ حدیث ۱۳٦٤ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ هَلْ مَعَ ذَلِكَ رَفْعٌ أَمْ لَا؟

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۲۷/۱ حدیث ۱۳٦٤ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ هَلْ مَعَ ذَلِكَ رَفْعٌ أَمْ لَا؟

ترجمه: حضرت اَسْوَد رحمه الله می فرماید: من امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿❁﴾ امام طحاوی رحمه الله دربارۀ این حدیث شریف می نویسد: وَهُوَ حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حديث الأوسَطُ فِي السُّنَنِ وَالإجماعِ وَالإختِلاف

﴿۲۵۱﴾ این حدیث شریف را امام ابوبکر محمد بن ابراهیم منذر نیشاپوری رحمه الله (متوفی ۳۱۹ هـ ق) در کتاب خود «**الأوسَطُ فِي السُّنَنِ وَالإجماَعِ وَالإختِلافِ**» روایت نموده است.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: «صَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا حِينَ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ» وَقَالَ عَبْدُ الْمَلِكِ: وَرَأَيْتُ الشَّعْبِيَّ، وَإِبْرَاهِيمَ، وَأَبَا إِسْحَاقَ لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا حِينَ يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ.

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله روایت می کند که حضرت اَسْوَد رحمه الله گفت: من با امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه نماز خواندم و آنجناب فقط در شروع نماز رفع یَدَیْن کرد و بجز آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.

---

(۱) شرح مشكل الآثار للطحاوی: ۵۰/۱۵ بَابُ بَيَانِ مُشْكِلِ مَا رُوِيَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي هَذَا الْمَعْنَى

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۲۷/۱ حديث ١٣٦٤ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ هَلْ مَعَ ذَلِكَ رَفْعٌ أَمْ لَا؟

عبد الملک ﷬ راوی این حدیث می گوید: و من حضرت شَعْبِی تابعی ﷬، حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی ﷬ و حضرت ابو اسحاق سَبِیعِی تابعی ﷬ را دیدم و ایشان نیز بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۱)

﴿❁﴾ امام فقیه محدث فقیه شهیر بلا منازع حافظ جمال الدین زَیْلَعِی حنفی ﷬ (متوفی ۷۶۲هـ ق) دربارۂ این حدیث می گوید: وَالْحَدِيْثُ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.(۲)

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجۂ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حدیث التجرید

﴿۲۵۲﴾ این حدیث شریف را امام ابی الحسین احمد بن محمد بغدادی قدّوری ﷬ (ولادت ۳۶۲ و وفات ۴۹۸هـ ق) در دایرة المعارف فقه تقابلی خود «**التجرید**» تخریج کرده است.

رَوَى الْأَسْوَدُ، قَالَ: «صَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا حِينَ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ».

ترجمه: حضرت اَسْوَد ﷬ می گوید که من با امیر المؤمنین حضرت عمر ﷛ نماز خواندم و آنجناب فقط در شروع نماز رفع یَدَیْن کرد و بجز آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.(۳)

---

(۱) الأوسط في السنن والإجماع والاختلاف: ۱۴۸/۳ و ۱۴۹ حدیث ۱۳۹۱ ذِكْرُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنَ الرُّكُوعِ

(۲) نصب الراية لأحاديث الهداية مع حاشيته بغية الألمعي في تخريج الزيلعي: ۴۰۵/۱ باب صفة الصلاة

(۳) التجرید للقدوری: ۵۲۳/۲ مسألة ۱۱۵ لا ترفع الیَدَیْن فی تکبیر الرکوع

﴿❁﴾ امام ابوعبد الله علاء الدين مُغَلطائی حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید:

بِسَنَدٍ صَحِيْحٍ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. سند این حدیث شریف در صحت همپایۀ احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» صحیح است.[1]

﴿❁﴾ پس این حدیث شریف در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» صحیح می باشد.

حديث الجوهر النقى

﴿۲۵۳﴾ این حدیث شریف را امام علاء الدین ماردینی مشهور به ابن ترکمانی رحمه الله (متوفی ۷۵۰ هـ ق) در کتاب شهرۀ آفاق خود «**الجوهر النقى فى الرد على البيهقى**» تخریج کرده است.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ. وقال عبد الملك: «وَرَأَيْتُ الشَّعْبِيَّ، وَإِبْرَاهِيمَ، وَأَبَا إِسْحَاقَ، لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا حِينَ يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ».

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله روایت می کند که حضرت اَسْوَد رحمه الله گفت: من با امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه نماز خواندم و آنجناب فقط در شروع نماز رفع یَدَیْن کرد و بجز آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.

عبد الملک رحمه الله راوی این حدیث می گوید: و من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله، حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله و حضرت ابو اسحاق سَبِیعِی تابعی رحمه الله را دیدم و ایشان نیز بجز شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل

(۱) شرح سنن ابن ماجه لمغلطاى: ١٤٧٢/١ باب رفع اليدين إذا ركع وإذا رفع رأسه من الركوع

نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۱]

﴿❁﴾ امام ابن ترکمانی رحمه الله (متوفی ۷۵۰ هـ ق) سپس می گوید: وَهَذَا السَّنَدُ أَيْضاً صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. این سند نیز مطابق شرایط صحت احادیثِ امام مُسْلِم رحمه الله صحیح است.[۲]

﴿❁﴾ پس این حدیث شریف در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حدیث شرح ابن ماجۀ مُغلطائی

﴿۲۵۴﴾ این حدیث شریف را امام ابو عبد الله علاء الدین مُغَلطائی حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲ هـ ق) در شرح خود بر سُـنَن ابن ماجه تخریج نموده است.

قَالَ إِبنُ أَبِي شَيبَةَ فِي مُصَنَّفِهِ بِسَنَدٍ صَحِيحٍ عَلَى شَرطِ مُسلِمٍ ... عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ. قَالَ الطَّحَاوِيُّ: هُوَ حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ.

ترجمه: ابن ابی شیبه در مُصَنَّف خود با سندی که در صحت مطابق شرایط احادیث صحیح مُسْلِم است از حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله روایت می کند که حضرت اَسْوَد رحمه الله می گوید که من به همراه امیر المؤمنین حضرت عمر رضي الله عنه نماز خوانده ام و آنجناب بجز در وقت شروع نماز در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد. امام طحاوی رحمه الله نیز می فرماید که این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[۳]

(۱) الجوهر النقي على سنن البيهقي: ۷۵/۲
(۲) الجوهر النقي على سنن البيهقي: ۷۵/۲
(۲) شرح سنن ابن ماجه لمغلطای: ۱۴۷۲/۱ باب رفع اليدين إذا ركع وإذا رفع رأسه من الركوع

﴿حدیث نَصْبُ الرَّايَة﴾

﴿۲۵۵﴾ این حدیث شریف را امام جمال الدین ابو محمد عبد الله بن یوسف بن محمد زَيْلَعِی حنفی رحمه‌الله (متوفی ۷۶۲هـ) در کتاب لا مثال خود «**نَصْبُ الرَّايَةِ فِیْ تَخْرِيْجِ أَحَادِيْثِ الْهِدَايَةِ**» تخریج نموده است.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ الْأَسْوَدِ، قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ، قَالَ: وَرَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ. وَالشَّعْبِيَّ يَفْعَلَانِ ذَلِكَ.

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه‌الله روایت می کند که حضرت اَسْوَد رحمه‌الله گفت: من امیر المؤمنین حضرت عمر رضی‌الله‌عنه دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

عبد الملک رحمه‌الله راوی این حدیث می گوید: و من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه‌الله و حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه‌الله را دیدم و ایشان نیز تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس.[1]

﴿❁﴾ امام زَيْلَعِی رحمه‌الله در ادامهٔ حدیث می گوید: وَالْحَدِيْثُ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[2]

﴿حدیث البدر المنیر﴾

﴿۲۵۶﴾ این حدیث شریف را علامه سراج الدین شافعی معروف به ابن مُلَقّن رحمه‌الله (متوفی ۸۰۴ هـق) در کتاب بزرگ خود «**البدر المنير في تخريج**

---

(۱) نصب الراية لأحاديث الهداية مع حاشيته بغية الألمعي في تخريج الزيلعي: ٤٠٥/١ باب صفة الصلاة

(۲) نصب الراية لأحاديث الهداية مع حاشيته بغية الألمعي في تخريج الزيلعي: ٤٠٥/١ باب صفة الصلاة

الأحاديث والأثار الواقعة في الشرح الكبير» تخریج نموده است.

وَعَن إِبْرَاهِيم، عَن الْأسود قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بنَ الْخَطَّابِ يَرفَعُ يَدَيْهِ فِي أوّلِ تَكْبِيرَة ثمَّ لَا يعود، وَقَالَ: رَأَيْت إِبْرَاهِيم وَالشعْبِيّ يفْعَلَانِ ذَلِك.

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله روایت می کند که حضرت أسْوَد رحمه الله گفت: من امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

عبد الملک رحمه الله راوی این حدیث می گوید: و من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله و حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله را دیدم و ایشان نیز تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس.[۱]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجهٔ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حدیث أَلْمُعْتَصَرُ مِنَ أَلْمُخْتَصَرِ

﴿۲۵۷﴾ این حدیث شریف را علامه ابو المحاسن جمال الدین المَلَطی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۰۳ هـ) در کتاب خود «**أَلمُعْتَصَرُ مِنَ أَلمُخْتَصَرِ مِن مشكل الآثار**» تخریج نموده است.

وَقد رَوَى الْأَسْوَدُ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ. وَرَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ، وَالشَّعْبِيَّ يَفْعَلَانِ ذَلِكَ.

ترجمه: حضرت اَسْوَد رحمه الله روایت می کند که من امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می

---

(۱) البدر المنير في تخريج الأحاديث والأثار الواقعة في الشرح الكبير: ۴۸۴/۳

کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

و حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله و حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله نیز تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس.[۱]

﴿*﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

﴿حدیث إتِّحَافُ المَهَرَة ابن حَجَر﴾

﴿۲۵۸﴾ این حدیث شریف را علامه ابن حَجَر شافعی رحمه الله (متوفی ۸۵۲ هـ) در «**إتِّحَافُ المَهَرَةِ بالفوائد المبتكرة من أطراف العشرة**» تخریج نموده.

(حدیث «طح»): رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: حضرت اَسْوَد رحمه الله روایت می کند که من امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۲]

﴿*﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

﴿حدیث الدراية فی تخريج احاديث الهداية﴾

﴿۲۵۹﴾ این حدیث شریف را علامه ابن حَجَر شافعی رحمه الله (متوفی ۸۵۲ هـ) در کتاب خود «**الدراية فی تخريج احاديث الهداية**» تخریج نموده.

---

(۱) المعتصر من المختصر من مشكل الآثار: ۳۸/۱ فی رفع اليَدَيْن

(۲) إتحاف المهرة بالفوائد المبتكرة من أطراف العشرة: ۱۰۱/۱۲ حديث ۱۵۱٦۹

وَأخرج الطَّحَاوِيّ وَالْبَيْهَقِيّ من طَرِيق الزبير بن عدي عَن إِبْرَاهِيم عَن الْأسود رَأَيْت عمر مثله [كَانَ يرفع يَدَيْهِ فِي أول تَكْبِيرَة من الصَّلَاة ثمَّ لَا يعود]. قَالَ الزبير بن عدي وَرَأَيْت إِبْرَاهِيم وَالشعْبِيّ يفْعَلَانِ ذَلِك.

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله روایت می کند که حضرت اَسْوَد رحمه الله گفت: من امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

راوی این حدیث می گوید: من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله و حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله را دیدم و ایشان نیز تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس.(۱)

﴿❁﴾ علامه ابن حَجَر عَسقلانی رحمه الله در ادامهٔ حدیث شریف می نویسد: وَهَذَا رِجَالُهُ ثِقَاتٌ.راویان این حدیث شریف همگی ثقات هستند.(۲)

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجهٔ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حدیث شرح ابی داؤد عَیْنِی

﴿۲۶۰﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**شرح سُنَن ابی داود**» خود تخریج نموده است.

عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ. وَقَالَ عبدُ المَلِكُ: «وَرَأَيْتُ الشَّعْبِيَّ، وَإِبْرَاهِيمَ، وَأَبَا إِسْحَاقَ، لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا حِينَ يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ».

---

(۱) الدراية في تخريج أحاديث الهداية: ۱۵۲/۱

(۲) الدراية في تخريج أحاديث الهداية: ۱۵۲/۱

ترجمه: حضرت اَسْوَد رحمه الله روایت می کند که من امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

راوی حدیث می گوید: من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله و حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله را دیدم و ایشان نیز تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس.(۱)

﴿❁﴾ علامه عَیْنِی رحمه الله می فرماید: وَالحَدِيْثُ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.(۲)

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

﴿حدیث شرح ابی داؤد عَیْنِی﴾

﴿۲۶۱﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَینی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در شرح سنن ابی داود خود تخریج نموده است.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ. قَالَ: وَرَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ، وَالشَّعْبِيَّ يَفْعَلَانِ ذَلِكَ.

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله روایت می کند که حضرت أسْوَد رحمه الله گفت: من امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

راوی حدیث می گوید: من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله و حضرت

---

(۱) شرح سنن ابی داود للعینی: ۳۰۲/۳ باب، فی رفع الیَدَیْن

(۲) شرح سنن أبی داود للعینی: ۳۰۰/۳ باب، فی رفع الیَدَیْن

ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه‌الله را دیدم و ایشان نیز تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس.[۱]

چنانکه گذشت علامه عَیْنِی رحمه‌الله در بارۀ این حدیث شریف می فرماید: وَالحَدِیْثُ صَحِیْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[۲]

این حدیث شریف در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حدیث فتح القدیر

۲۶۲ این حدیث شریف را امام مجتهد محدث فقیه محقق کمال الدین ابن الْهُمَام حنفی رحمه‌الله (متوفی ۸۶۱ هـ ق) در شرح خود بر هدایۀ شریف موسوم به «**فتح القدیر**» تخریج نموده است.

مِنْ حَدِيثِ الْحَسَنِ بْنِ عَيَّاشٍ بِسَنَدٍ صَحِيحٍ عَنْ الْأَسْوَدِ قَالَ: رَأَيْت عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ. قَالَ: وَرَأَيْت إبْرَاهِيمَ وَالشَّعْبِيَّ يَفْعَلَانِ ذَلِكَ.

ترجمه: حدیث حسن بن عیاش: حضرت اَسْوَد رحمه‌الله روایت می کند که من حضرت عمر رضی‌الله‌عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

راوی حدیث می گوید: من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه‌الله و حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه‌الله را دیدم و ایشان نیز تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس.[۳]

---

(۱) شرح سنن ابی داود للعینی: ۳۰۰/۳ باب، فی رفع الیَدَیْن
(۲) شرح سنن أبی داود للعینی: ۳۰۰/۳ باب، فی رفع الیَدَیْن
(۳) فتح القدیر لابن الهمام: ۳۱۱/۱ باب صفة الصلاة

﴿❁﴾ علامه ابن الْهُمَام ﷀ در بارهٔ این حدیث شریف می فرماید: بِسَنَدٍصَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «سند صحیح» دارد.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجهٔ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حدیث جامع الاحادیث

﴿۲۶۳﴾ عن الأسود قال رأيتُ عمر بن الخطاب يرفع يديه فى أول تكبيرة ثم لا يعود.

ترجمه: حضرت اَسْوَد ﷀ روایت می کند که من امیر المؤمنین حضرت عمر ﷠ را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[2]

﴿❁﴾ امام محدث اصولی متکلم ملا علی بن سلطان محمد، ابو الحسن نور الدین، مشهور به قاری هِرَوِی ﷀ (متوفی ۱۰۱۴هـ ق) دربارهٔ این حدیث می نویسد: بِسَنَدٍصَحِيْحٌ، این حدیث شریف با «سند صحیح» روایت شده است.[3]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجهٔ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حدیث کنز العمال

﴿۲۶۴﴾ این حدیث شریف را علامه حسام الدین متقی هندی حنفی

---

(۱) فتح القدیر لابن الهمام: ۳۱۱/۱ باب صفة الصلاة

(۲) جامع الاحادیث: ۲۷۵/۲۷ حدیث ۳۰۰۵۱ مسند عمر الخطاب

(۳) مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح: ٦٦٩/٢ باب صفة الصلاة

رحمه الله (متوفی ۹۷۵ هـ ق) در کتاب مشهور خود «**كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال**» تخریج نموده است.

عَنْ الْأَسْوَدِ قَالَ: رَأَيْت عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: حضرت اَسْوَد رحمه الله روایت می کند که من حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.(۱)

﴿❁﴾ امام حافظ محدث اصولی مرتضی زُبَیْدی رحمه الله (متوفی ۱۲۰۵ هـ ق) دربارهٔ این حدیث شریف می گوید:

وَهَذَا السَّنَدُ أَيْضاً صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. این سند نیز مطابق شرایط صحت احادیث نزد امام مُسْلِم رحمه الله صحیح است.(۲)

حدیث شرح ابن ماجه

﴿۲۶۵﴾ الْحسن بن عَيَّاش بِسَنَدِهِ الى الْأَسْوَدِ قَالَ: رَأَيْت عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: امام محدث حسن بن عیَّاش به سند خود از حضرت اَسْوَد رحمه الله روایت می کند که من حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.(۳)

﴿❁﴾ امام محدث اصولی متکلم ملا علی بن سلطان محمد، ابو

---

(۱) كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال: ۹٤/۸ حديث ۲۲۰٥٦ فصل في أذكار التحريمة ومايتعلق بها

(۲) تخريج احاديث احياء علوم الدين: ۳٥۰/۱

(۳) شرح سنن ابن ماجه: ص ٦۲ باب الترجيع

الحسن نور الدین، مشهور به قاری هِرَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۱۴هـ ق) دربارهٔ این حدیث می نویسد: بِسَنَدٍصَحِیْحٌ، این حدیث شریف با «سند صحیح» روایت شده است.[۱]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجهٔ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حدیث مِرْقَاةُ المَفَاتِیْح

﴿۲۶۶﴾ این حدیث شریف را امام محدث اصولی متکلم ملا علی بن سلطان محمد، ابو الحسن نور الدین، قاری هِرَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۱۴هـ) در کتاب خود «**مِرْقَاةُ المَفَاتِیْحِ شرح مشکاة المصابیح**» تخریج نموده است.

مِنْ حَدِيثِ الْحَسَنِ بْنِ عَيَّاشٍ بِسَنَدٍ صَحِيحٍ، عَنِ الْأَسْوَدِ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: امام محدث حسن بن عیّاش با «**سند صحیح**» از حضرت اَسْوَد رحمه الله روایت می کند که من حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۲]

حدیث شرح مُسْنَد ابی حنیفه

﴿۲۶۷﴾ این حدیث شریف را نیز امام قاری هِرَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۱۴هـ) در کتاب خود «**شَرْح مُسْنَد ابی حنیفة**» تخریج نموده است.

---

(۱) شرح مسند ابی حنیفة للقاری الهروی: ص ۳۸ اجتماع ابی حنیفة والاوزاعی

(۲) مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح: ٦٦٩/٢ باب صفة الصلاة

مِنْ حَدِيثِ الْحَسَنِ بْنِ عَيَّاشٍ بِسَنَدٍ صَحِيحٍ، عَنِ الْأَسْوَدِ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: امام محدث حسن بن عیَّاش با «**سند صحیح**» از حضرت اَسْوَد رحمه‌الله روایت می کند که من حضرت عمر بن خطاب رضی‌الله‌عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿❁﴾ این دو حدیث شریف در صحت برابر با درجهٔ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» می باشند.

حدیث شرح سِفْر سعادت

﴿۲۶۸﴾ این حدیث شریف را امام علامهٔ محدِّث، عارف بالله، شیخ محقِّق، شاه عبد الحق محدث دِهْلَوِی رحمه‌الله (متوفی ۱۰۵۲هـ ق) در کتاب مشهور خود «**شرح سِفْر سعادت**» ذکر نموده است.

«و اَسْوَد روایت کرد؛ گفت: دیدم عمر بن الخطاب رضی‌الله‌عنه را، بر نمی داشت دو دست خود را مگر در تکبیر اولی».[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجهٔ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حدیث تَیْسِیرُ القاری شرح فارسی صحیح بخاری

﴿۲۶۹﴾ این حدیث شریف را عالِم و محدث ناقد کامل مولانا نور الدین

(۱) شرح مسند ابی حنیفة للقاری الهروی: ص ۳۸ اجتماع ابی حنیفة والاوزاعی
(۲) شرح سِفْر سعادت: ص ٦٥

دِهْلَوِی بن مولانا عبد الحق محدث دِهْلَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۷۳هـ ق) در کتاب خود «**تَیْسِیرُ القاری شرح فارسی صحیح بخاری**» تخریج نموده است.

«و همچنین منقول است به «**روایات صحیحه**» از عمر بن خطاب رضی الله عنه و علی بن ابی طالب رضی الله عنه که دیدند ایشان را که بر نمی داشتند دستها را مگر در اول نماز».[1]

این حدیث شریف در صحت برابر با درجهٔ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حدیث تخریج احادیث احیاء علوم الدین

۲۷۰ این حدیث شریف را امام حافظ محدث اصولی مرتضی زُبَیْدی رحمه الله (متوفی ۱۲۰۵ هـ) در «**تخریج احادیث احیاء علوم الدین**» تخریج نموده است.

عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ.

ترجمه: حضرت اَسْوَد رحمه الله روایت می کند که من با حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه را نماز خواندم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[2]

علامه زُبَیْدی رحمه الله (متوفی ۱۲۰۵ هـ ق) در ادامه می گوید: وَهَذَا السَّنَدُ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. این سند مطابق شرایط صحت احادیث نزد امام مُسْلِم رحمه الله صحیح است.[3]

---

(۱) تیسیر القاری شرح فارسی صحیح بخاری: ۲۵٤/۱ باب اذا قام من الرکعتین
(۲) تخریج احادیث احیاء علوم الدین: ۳۵۰/۱
(۳) تخریج احادیث احیاء علوم الدین: ۳۵۰/۱

﴿حدیث آثار السُّنَن﴾

﴿۲۷۱﴾ این حدیث شریف را العلامة الاجل و محدث اکمل مولانا محمد بن علی نیموی حنفی رحمه الله (متوفی ۱۳۲۲ هـ) در کتاب مشهور خود «**آثارُ السُّنَن**» تخریج نموده است.

عن الْأَسود قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بنَ الْخطابِ يَرفَع يَدَيْهِ فِي أول تَكْبِيرَة ثمَّ لَا يعود. قَالَ وَرَأَيْت إِبْرَاهِيم وَالشعْبِيّ يفْعَلَانِ ذَلِك.

ترجمه: حضرت اَسْوَد رحمه الله روایت می کند که من امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

راوی می گوید: من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله و حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله را دیدم و ایشان نیز تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بس.[1]

﴿❁﴾ سپس علامه نیموی رحمه الله می نویسد: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است. و در تعلیق آن می افزاید: رِجَالُهُ رِجَالُ الصَّحِيْحَيْنِ أَوْ أَحَدُهُمَا. راویان این حدیث شریف، راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف یا یکی از آنها هستند.[2]

﴿حدیث التعلیق المُمَجَّد﴾

﴿۲۷۲﴾ این حدیث شریف را علامه ابو الحسنات عبد الحی لَکْنَوی

---

(۱) آثار السنن: ص ١٣٤ حديث ٤٠٣

(۲) آثار السنن: ص ١٣٤ حديث ٤٠٣ مع التعليق الحسن

رحمه‌الله (متوفی ۱۳۰۴هـ) در «**التعليق المُمَجَّد على موطّأ مُحمَّد**» تخريج نموده است.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ. قَالَ: وَرَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ، وَالشَّعْبِيَّ يَفْعَلَانِ ذَلِكَ.

ترجمه: حضرت ابراهيم نَخَعِی رحمه‌الله روايت می کند که حضرت اَسْوَد رحمه‌الله گفت: من نماز امير المؤمنين حضرت عمر رضی‌الله‌عنه ديدم و آنجناب تنها در تکبير اولی نماز رفع يَدَيْن می کرد و سپس در هيچ جای ديگری در داخل نماز رفع يَدَيْن نمی کرد.

راوی اين حديث می گويد: من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه‌الله و حضرت ابراهيم نَخَعِی تابعی رحمه‌الله را ديدم و ايشان نيز تنها در شروع نماز رفع يَدَيْن می کردند و بس.[1]

﴿❁﴾ علامه لَکْنَوی رحمه‌الله سپس می نويسد: وَ الحَدِيْثُ صَحِيْحٌ. اين حديث شريف، «حديث صحيح» است.[2]

﴿❁﴾ اين حديث شريف در صحت برابر با درجهٔ صحت احاديث «صحيح مُسْلِم شريف» است.

حديث نَيْلُ الفرْقَدَيْن

﴿۲۷۳﴾ اين حديث شريف را امام العصر و فقيه و محدث و استاذ کبير حضرت مولانا محمد انورشاه کشميری ديوبندی رحمه‌الله (متوفی ۱۳۵۲ هـ ق) در کتاب لامثال خود در مورد رفع يَدَيْن «**نَيْلُ الفَرْقَدَيْن**» تخريج نموده است.

وَعَنِ الْأَسْوَدِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

---

(۱) التعليق المُمَجَّد على موطّأ مُحمَّد: ۳۸۵/۱ باب افتتاح الصلاة

(۲) التعليق المُمَجَّد على موطّأ مُحمَّد: ۳۸۵/۱ باب افتتاح الصلاة

يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: از حضرت اَسْوَد رحمه الله روایت است که من نماز امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.(۱)

﴿❁﴾ امام انورشاه کشمیری رحمه الله سپس می نویسد: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.(۲)

حدیث نَیْلُ الفرْقدَیْن

﴿۲۷۴﴾ این حدیث شریف را امام العصر و فقیه و محدث و استاذ کبیر حضرت مولانا محمد انورشاه کشمیری دیوبندی رحمه الله (متوفی ۱۳۵۲ هـ ق) در کتاب لامثال خود در مورد رفع یَدَیْن «**نَیْلُ الفَرْقَدَیْن**» تخریج نموده است.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ. قال عبد الملك: «وَرَأَيْتُ الشَّعْبِيَّ، وَإِبْرَاهِيمَ، وَأَبَا إِسْحَاقَ، لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا حِينَ يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ». انتهی.

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله روایت می کند که حضرت اَسْوَد رحمه الله گفت: من با امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه نماز خواندم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

راوی می گوید: من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله و حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله و حضرت ابو اسحاق تابعی رحمه الله را دیدم و ایشان نیز

---

(۱) نَیْلُ الفَرْقَدَیْن مع حاشیته بسط الیَدَیْن فی مسئلة رفع الیَدَیْن: ۲۷۵/۱ اثر عمر رضی الله عنه و...

(۲) نَیْلُ الفَرْقَدَیْن مع حاشیته بسط الیَدَیْن فی مسئلة رفع الیَدَیْن: ۲۷۵/۱ اثر عمر رضی الله عنـه ومـا یتعلق به

تنها در شروع نماز رفع يَدَيْن می کردند و بس.[۱]

﴿❁﴾ سپس علامه کشمیری رحمه الله می آورد که: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است. رِجَالُهُ رِجَالُ الصَّحِيْحَيْنِ أَوْ أَحَدُهُمَا. راویان این حدیث شریف، راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف یا یکی از آنها هستند.[۲]

﴿حدیث فتح الْمُلْهِم شرح صحیح مُسْلِم﴾

﴿۲۷۵﴾ این حدیث شریف را امام محدث و داعی بزرگ حضرت مولانا شبّیر احمد عثمانی رحمه الله (متوفی ۱۳۶۹ هـ ق) صاحب تفسیر کابلی شریف در کتاب مشهور خود «**فتح المُلهِم شرح صحیح الامام مسلم**» تخریج نموده است.

بِإِسنَادٍ صَحِيحٍ عَنِ الْأَسوَدِ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بنَ الْخَطَّابِ يَرفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله روایت می کند که حضرت اَسْوَد رحمه الله گفت: من نماز امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع يَدَيْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع يَدَيْن نمی کرد.

﴿❁﴾ علامه عثمانی رحمه الله در ادامۀ حدیث می نویسد:

هُوَ حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است ... و در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است ... و همۀ راویان آن ثقات می باشند.[۳]

---

(۱) نَيْلُ الفَرْقَدَيْن مع حاشیته بسط اليَدَيْن فی مسئلة رفع اليَدَيْن: ۲۷۵/۱ و ۲۷٦ اثر عمر رضی الله عنه..

(۲) نَيْلُ الفَرْقَدَيْن مع حاشیته بسط اليَدَيْن فی مسئلة رفع اليَدَيْن: ۲۷۵/۱ و ۲۷٦ اثر عمر رضی الله عنه..

(۳) فتح الملهم بشرح صحیح الامام مسلم: ۱٦۰/۲ المجلد الثالث

حدیث زَجَاجَةُ المصَابیح

﴿۲۷۶﴾ این حدیث شریف را العلامة الشیخ سید ابو الحسنات عبد الله شاه بن مُظَفَّرحسین هندی حیدرآبادی حنفی رحمه الله در کتاب خود «**زَجَّاجَةُ المْصَابيحِ**» که شامل احادیث فقه شریف حنفی بر منوال کتاب «**مِشكاة المصابيح**» است تخریج نموده است.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله روایت می کند که حضرت اَسْوَد رحمه الله گفت: من نماز امیر المؤمنین حضرت عمر رضي الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.(۱)

﴿❁﴾ علامه حیدرآبادی رحمه الله در ادامۀ حدیث می نویسد: وَهُوَ حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ. و این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.(۲)

حدیث إعلاءُ السُّنَن

﴿۲۷۷﴾ این حدیث شریف را محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ) در کتاب لا مثال خود «**إعلاءُ السُّنَن**» تخریج نموده است.

عَنِ الْأَسوَدِ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بنَ الْخَطَّابِ يَرفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكبِيرَة ثمَّ لَا يَعُودُ.

---

(۱) زجاجة المصابيح: ۲۳۰/۱ باب صفة الصلاة

(۲) زجاجة المصابيح: ۲۳۰/۱ باب صفة الصلاة

ترجمه: حضرت اَسْوَد رحمه الله روایت می کند که من نماز امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴾❁﴿ علامه ظفر احمد عثمانی رحمه الله در ادامۀ حدیث می نویسد:

هُوَ حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است ... وَ رِجَالُهُ ثِقَاتٌ. و همۀ راویان آن ثقات می باشند.[2]

﴾❁﴿ این حدیث شریف در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حدیث إعلاءُ السُّنَن

﴾۲۷۸﴿ این حدیث شریف را نیز محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ) در کتاب لا مثال خود «**إعلاءُ السُّنَن**» تخریج نموده است.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ. «وَرَأَيْتُ الشَّعْبِيَّ، وَإِبْرَاهِيمَ، وَأَبَا إِسْحَاقَ، لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا حِينَ يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ».

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله روایت می کند که حضرت اَسْوَد رحمه الله گفت: من با امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه نماز خواندم و آنجناب بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.

و راوی حدیث می گوید: و من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله، حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله و حضرت ابو اسحاق سَبِیعِی تابعی رحمه الله را دیدم

---

(۱) إعلاء السنن للتهانوي: ٦٢/٣ حديث ٨١٥ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

(۲) إعلاء السنن للتهانوي: ٦٢/٣ حديث ٨١٥ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

و ایشان نیز بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگر نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۱]

﴿❁﴾ علامه ظفر احمد عثمانی رحمه‌الله در ادامۀ حدیث می نویسد: وَسَنَدُهُ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. سند این حدیث شریف در صحت همپایۀ احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» صحیح است.[۲]

حدیث جامع الاحادیث الاحکام

﴿۲۷۹﴾ این حدیث شریف را نیز محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه‌الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ) در کتاب خود «**جامع الاحادیث الاحکام**» تخریج نموده است.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ. «وَرَأَيْتُ الشَّعْبِيَّ، وَإِبْرَاهِيمَ، وَأَبَا إِسْحَاقَ، لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا حِينَ يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ».

ترجمه: حضرت اَسْوَد رحمه‌الله روایت می کند که من با امیر المؤمنین حضرت عمر رضی‌الله‌عنه نماز خواندم و آنجناب بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.

و راوی همچنین می گوید: من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه‌الله، حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه‌الله و حضرت ابو اسحاق سَبِیعِی تابعی رحمه‌الله را دیدم و ایشان نیز بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگر نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[۳]

---

(۱) إعلاء السنن للتهانوي: ٦٢/٣ و ٦٣ حديث ٨١٦ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

(۲) إعلاء السنن للتهانوي: ٦٢/٣ و ٦٣ حديث ٨١٦ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

(۳) جامع احاديث الاحكام: ٢١١/١ حديث ٨١٦ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

«۞» علامه ظفر احمد عثمانی رحمه الله در ادامهٔ می نویسد:

وَسَنَدُهُ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. سند این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» صحیح است.[1]

حدیث معارف السنن

«۲۸۰» این حدیث شریف را علامهٔ بزرگ سید محمد یوسف بن سید محمد زکریا حسینی بنّوری رحمه الله (متوفی ۱۳۹۷ هـ) در شرح مشهور ترمذی شریف «**مَعَارِفُ السُّنَن**» تخریج نموده است.

رَوَى الْأَسوَدُ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بنَ الْخَطَّابِ يَرفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثمَّ لَايَعُودُ.

ترجمه: حضرت اَسْوَد رحمه الله روایت می کند که من نماز امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[2]

«۞» علامه بنّوری رحمه الله سپس می نویسد:

وَ رِجَالُهُ ثِقَاتٌ. و همهٔ راویان آن ثقات می باشند. فَإِسنَادُهُ صَحِيْحٌ. اسناد این حدیث شریف، «صحیح» است.[3]

«۞» این حدیث شریف در صحت برابر با درجهٔ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

---

(۱) جامع احادیث الاحکام: ۲۱۱/۱ حدیث ۸۱٦ باب ترک رفع الیدین في غیر الافتتاح

(۲) معارف السنن للبنّوری: ٤۹٤/۲ ادلة الحنفية فی ترک الرفع ما عدا حدیث ابـن مسـعود و حـدیث البراء بن عازب

(۳) معارف السنن للبنّوری: ٤۹٤/۲ ادلة الحنفية فی ترک الرفع ما عدا حدیث ابـن مسـعود و حـدیث البراء بن عازب

حدیث أدِلَّةُ الْحَنَفِيَّة

﴿۲۸۱﴾ این حدیث شریف را شیخ محدث مفسر مولانا محمد عبد الله بن مسلم بهلوی حنفی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۸ هـ ق) در کتاب خود «**ادلّةُ الحنفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية**» تخریج نموده است.

عَنِ الْأَسوَدِ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بنَ الْخَطَّابِ يَرفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَة ثمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: حضرت اَسْوَد رحمه الله روایت می کند که من نماز امیر المؤمنین حضرت عمر رضي الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿❁﴾ علامه نیموی رحمه الله آنگاه می نویسد: وَهُوَ حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است ... رِجَالُهُ ثِقَاتٌ. و همهٔ راویان آن ثقات می باشند.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجهٔ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

حدیث اَوْجَزُ المَسَالِک

﴿۲۸۲﴾ این حدیث شریف را امام محدث داعی کبیر حضرت شیخ زکریا کانْدِهْلَوِی مدنی رحمه الله (متوفی ۱۴۰۲ هـ ق) در شرح شهرهٔ آفاق خود بر موطای امام مالک رحمه الله «**أوجَزُ المَسَالِکِ إلَى مُوَطَّأ الإمَامِ مَالِكٍ**» تخریج

---

(۱) ادلّةُ الحنفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية: ص ١٦٧ حديث ٣٩٧

(۲) ادلّةُ الحنفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية: ص ١٦٧ حديث ٣٩٧ لايرفع يديه الا فى تكبيرة الافتتاح

نموده است.

عَنِ الْأَسْوَدِ ، قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ، ثُمَّ لَا يَعُودُ ، قَالَ: وَرَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ ، وَالشَّعْبِيَّ يَفْعَلَانِ ذَلِكَ.

ترجمه: حضرت أسْوَد رحمه الله روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت عمر رضي الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کرد و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

و راوی همچنین می گوید: من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله و حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله را دیدم و ایشان نیز بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگر نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

❁ حضرت شیخ رحمه الله آنگاه می نویسد: وَالحَدِيْثُ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است ... وَهَذَا السَّنَدُ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. و سند این حدیث شریف همپایهٔ احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» صحیح است ... رِجَالُهُ ثِقَاتٌ. و همهٔ راویان آن ثقات می باشند.[2]

حدیث بَذْلُ المَجْهُوْد

❁۲۸۳❁ این حدیث شریف را امام محدث کبیر، حضرت مولانا خلیل احمد سَهَارَنْپُوری رحمه الله (متوفی ۱۴۰۲ هـ ق) در شرح شهرهٔ آفاق خود «**بَذْلُ المَجْهُوْدِ فِیْ حَلِّ سُنَنِ اَبِیْ دَاوٗد**» تخریج نموده است.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ. قَالَ: وَرَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ، وَالشَّعْبِيَّ يَفْعَلَانِ ذَلِكَ.

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخَعِی رحمه الله از أسْوَد رحمه الله روایت می کند که

---

(۱) أوجَزُ المَسَالِكِ إلَى مُوَطَّأ الإمَامِ مَالِكٍ: ۹۰/۲

(۲) أوجَزُ المَسَالِكِ إلَى مُوَطَّأ الإمَامِ مَالِكٍ: ۹۰/۲

من امیر المؤمنین حضرت عمر ﷺ را دیدم و آنجناب تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کرد و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

و راوی حدیث می گوید: و من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله و حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله را دیدم و ایشان نیز بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگر نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۱)

﴿❁﴾ حضرت مولانا سَهَارَنْپُوری رحمه الله سپس می نویسد: وَهُوَ حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است ... وَهَذَا السَّنَدُ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. و سند این حدیث شریف همپایۀ احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» صحیح است.(۲)

حدیث فتح باب العناية بشرح النقاية

﴿۲۸۴﴾ این حدیث شریف را امام محدث اصولی متکلم ملا علی بن سلطان محمد، ابو الحسن نور الدین، قاری هِرَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۱۴هـ) در کتاب خود «**فتح باب العناية بشرح النقاية**» تخریج نموده است.

مِنْ حَدِيثِ الْحَسَنِ بْنِ عَيَّاشٍ بِسَنَدِهِ إِلَى الْأَسْوَدِ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَرفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ. وَقَالَ: وَرَأَيْت إِبْرَاهِيم وَالشعْبِيّ يفْعَلَانِ ذَلِك.

ترجمه: امام محدث حسن بن عیّاش با سند خود از حضرت أسْوَد رحمه الله روایت می کند که من حضرت عمر بن خطاب ﷺ را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

(۱) بذل المجهود في حل أبي داؤد: ٤٥/٤ تحت حديث ٧١٩
(۲) بذل المجهود في حل أبي داؤد: ٤٥/٤ تحت حديث ٧١٩

و راوی حدیث می گوید: و من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله و حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله را دیدم و ایشان نیز بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگر نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.(۱)

﴿❁﴾ علامه ملا علی قاری هِرَوِی رحمه الله در ادامهٔ حدیث می نویسد: امام طحاوی رحمه الله بعد از تخریج این حدیث می گوید: وَهُوَ حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است. زیرا گرچه مدار حدیث، اَلْحَسَنَ بْنَ عَيَّاش می باشد، اما او (از راویان صحیح مُسْلِم شریف و) ثقهٔ حجت است، چنانکه امام یَحْیَی بن مَعِین و غیره برآن تصریح نموده اند.

پس آیا می پندارید که کسانی که در رتبه پائین تر از جناب امیر المؤمنین عمر رضي الله عنه بودند، بر رفع یَدَیْن در داخل نماز آگاهی داشتند، ولی این رفع یَدَیْن از چشمان امیر المؤمنین عمر فاروق رضي الله عنه پنهان ماند؟ و آیا می پندارید که کسانی که در همراهی حضرت عمر رضي الله عنه بودند، او را می دیدند که کاری را ترک می کند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آن را انجام می داد، ولی بازهم بر او انکار نمی کردند؟ آیا شما چنین پنداری در مورد امیر المؤمنین حضرت عمر رضي الله عنه و سایر صحابهٔ کرام رضي الله عنهم دارید؟

حاشا و کلّا؛ این پندار نزد ما (اهل سنت و جماعت احناف) محال است. زیرا رفع یَدَیْن نکردن امیر المؤمنین حضرت عمر رضي الله عنه و عدم انکار صحابهٔ کرام بر آنجناب، دلیل صحیح است بر آنکه متروک بودن رفع یَدَیْنِ داخل نماز همان حق صریح می‌باشد که خلاف آن برای هیچ مسلمانی شایسته نیست.(۲)

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجهٔ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

---

(۱) فتح باب العناية بشرح النقاية لعلى القارى الهروى: ۲۸۹/۱

(۲) فتح باب العناية بشرح النقاية لعلى القارى الهروى: ۲۸۹/۱

حدیث درس ترمذی

﴿۲۸۵﴾ این حدیث شریف را شیخ الاسلام مفتی محمد تقی عثمانی مد ظله شیخ الحدیث دار العلوم کراچی در شرح ترمذی خود که مشهور به «**درس ترمذی**» است تخریج نموده است.

عَنِ الْأَسْوَدِ ، قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: حضرت اَسْوَد رحمه الله روایت می کند که من حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿❁﴾ محدث کبیر هند شیخ حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله دربارۀ این حدیث شریف می گوید: وَهُوَ حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسلِم شریف» است.

حدیث إحياءُ السُّنَن

﴿۲۸۶﴾ این حدیث شریف در «**إحياءُ السُّنَن**» تخریج گردیده است.

عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ، فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ. وَقَالَ عَبْدُ المَلِكُ: «وَرَأَيْتُ الشَّعْبِيَّ، وَإِبْرَاهِيمَ، وَأَبَا إِسْحَاقَ، لَا يَرْفَعُونَ

---

(۱) درس ترمذی: ۳۷/۲ آثار صحابه و مسلک حنفیه

(۲) تحقیق مسئله رفع یَدَیْن: ص ۲۱

أَيْدِيَهُمْ إِلَّا حِينَ يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ».

ترجمه: حضرت اَسْوَد ﷫ روایت می کند که من با امیر المؤمنین حضرت عمر ﷛ نماز خواندم و آنجناب تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نکرد.

و راوی همچنین می گوید: من حضرت شَعْبِی تابعی ﷫، حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی ﷫ و حضرت ابو اسحاق سَبِیعِی تابعی ﷫ را دیدم و ایشان نیز بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگر نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ فخر المحدثین حضرت مولانا سید فخر الدین احمد ﷫ صدر المحدثین اسبق دار العلوم دیوبند دربارۀ این حدیث می گوید: به «سند صحیح» ... منقول است.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

﴿حدیث تنسیق النظام فی مسند الامام﴾

﴿۲۸۷﴾ این حدیث شریف علامۀ متأخرین شیخ محدث مولانا محمد حسن سَنْبَلی ﷫ (متوفی ۱۳۰۵ هـ ق) در «**تنسیق النظام فی مسند الامام**» تخریج نموده است.

الْحَسَنِ بْنِ عَيَّاشٍ، بسندٍ صحيحٍ عَنِ الْأَسْوَدِ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، ثُمَّ لَا يَعُودُ. قَالَ: وَرَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ، وَالشَّعْبِيَّ يَفْعَلَانِ ذَلِكَ... وَالحَدِيث صَحِيحٌ.

---

(۱) إحیاء السنن، ترجمه و تشریح اعلاء السنن: ٤٤٠/١ حدیث ٨١٦ باب ترک رفع الیدین في غیر الافتتاح

(۲) رفع یَدَیْن صحیح بخاری میں پیش کرده دلایل کی روشنی میں: ص ٦٨

ترجمه: امام محدث حسن بن عیَّاش با «**سند صحیح**» از حضرت أسْوَد رحمه الله روایت می کند که من امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه را دیدم و آنجناب تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

و راوی حدیث می گوید: و من حضرت شَعْبِی تابعی رحمه الله و حضرت ابراهیم نَخَعِی تابعی رحمه الله را دیدم و ایشان نیز بجز در شروع نماز در هیچ جای دیگر نماز رفع یَدَیْن نمی کردند. وَالحدِیْثُ صَحِیْحٌ. و این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[1]

﴿❁﴾ شیخ الحدیث، صدر المدرّسین دار العلوم دیوبند و مفتی اعظم هند، حضرت مولانا سعید احمد پالَن پوری مد ظله در «**تحفة الألمعی شرح سنن الترمذی**» دربارۀ این حدیث شریف می نویسد:

این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت برابر با درجۀ صحت احادیث «صحیح مُسْلِم شریف» است.

---

(۱) تنسیق النظام فی مسند الامام: ص ۱٦۳ مسألة رفع الیَدَیْن

(۲) تحفة الالمعی شرح سنن الترمذی: ٤۹/۲ باب رفع الیَدَیْن عند الرکوع

احادیث امیرالمومنین حضرت علی مرتضی رضی اللہ عنہ

﴿احادیث امیرالمؤمنین حضرت علی مرتضی رضی الله عنه﴾

﴿حدیث کتاب الْعِلَل دارقُطْنِی﴾

﴿۲۸۸﴾ این حدیث شریف را امام دارقُطْنی شافعی رحمه الله (متوفی ۳۸۵ هـ ق) در «**کتابُ الْعِلَل**» خود، روایت کرده است.

حَدِيث كُلَيْبِ بْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَلِيٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وسلم؛ أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: حضرت کُلَیْب بن شهاب رضی الله عنه روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن ابِی طالِب کَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ می فرماید که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کردند و بجز آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کردند.[1]

﴿❁﴾ امام محدث فقیه حافظ بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید:

وَإِسْنَادُ حَدِيْثِ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. و اسناد حدیث عَاصِم بن کُلَیْب در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[2]

﴿❁﴾ امام دارقُطْنی رحمه الله در ادامه حدیث می نویسد: مَوْقُوفًا عَلَى عَلِيٍّ،

---

(۱) العلل للدارقطني: ۱۰۶/٤ سؤال ٤٥٧

(۲) عمدة القاري شرح صحيح البخاري: ۲۷٤/٥ بابُ رَفْعِ اليَدَيْنِ إذَا كَبَّرَ وإذَا رَكَعَ وإذَا رَفَعَ

وَهُوَ الصَّوَابُ. این حدیث موقوفاً نیز از حضرت علی ﷺ روایت شده و آن درست است.[1]

﴿❁﴾ گرچه امام دارقُطْنی ﷫ روایت موقوف حضرت امیر المؤمنین علی مرتضی ﷺ را درست دانسته است، اما «روایت مرفوع» آن نیز مطابق اصول حدیث صحیح می باشد، زیرا روایت مرفوع را عبد الرحیم بن سلیمان روایت نموده و او از راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم و بالاجماع ثقه است، لذا این روایت مرفوع، «**زیادت ثقه**» می باشد و «**زیادت ثقه**» نزد همهٔ محدثین، قابل قبول است.

﴿❁﴾ چنانچه امام بخاری ﷫ در صحیح بخاری شریف تصریح می کند: وَالزِّيَادَةُ مَقْبُولَةٌ. «**زیادت ثقه**» قبول می شود.[2]

﴿❁﴾ همچنین امام سیوطی شافعی ﷫ نیز تصریح می نماید که الزِّيَادَة مِنَ الثِّقَةِ مَقْبُولَةٌ، «**زیادت ثقه**» قبول می گردد.[3]

﴿❁﴾ راویان این حدیث شریف همگان از راویان صحیح مُسْلِم شریف اند، و این حدیث شریف در صحت، همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث مُوَطَّای محمد

﴿۲۸۹﴾ این حدیث شریف را امام مجتهد محدث فقیه بلامنازع امام محمد بن حسن شَیْبَانی حنفی ﷫ (متوفی ۱۷۹هـ ق) در «**مُوَطَّای**» خود روایت نموده است.

---

(۱) العلل للدارقطني: ١٠٦/٤ سؤال ٤٥٧

(۲) صحيح البخارى: ١٢٦/٢ تحت حديث ١٤٨٣ كِتَابُ الزَّكَاةِ؛ بَابُ العُشْرِ فِيمَا يُسْقَى مِنْ مَاءِ السَّمَاءِ، وَبِالْمَاءِ الجَارِي وَلَمْ يَرَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ العَزِيزِ: «فِي العَسَلِ شَيْئًا»

(۳) تدريب الراوى للسيوطى: ٦٦٢/٢ | تدريب الراوى للسيوطى: ٢٥٣/١

قَالَ مُحَمَّدٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ النَّهْشَلِيُّ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ الْجَرْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ عَلِيٍّ، أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ، «كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي التَّكْبِيرَةِ الأُولَى الَّتِي يَفْتَتِحُ بِهَا الصَّلاةَ ثُمَّ لا يَرْفَعُهُمَا فِي شَيْءٍ مِنَ الصَّلاةِ»

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود که از یاران امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب کَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ بود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب کَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ تنها در شروع نماز در وقت تکبیر تحریمه رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿❁﴾ امام العصر و فقیه و محدث و استاذ کبیر حضرت مولانا محمد انورشاه کشمیری دیوبندی رحمه الله (متوفی ۱۳۵۲ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. اه رِجَالُهُ رِجَالُ الصَّحِيْحَيْنِ أَوْ أَحَدُهُمَا. این حدیث شریف «حدیث صحیح» است. راویان آن، راویان صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف یا یکی از آنها می باشند.[2]

﴿❁﴾ پس این حدیث شریف در صحت همپایۀ احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف یا یکی از آنها صحیح می باشد.

حدیث المُدَوَّنَةُ الْكُبْرَى

﴿۲۹۰﴾ این حدیث شریف در کتاب «**أَلْمُدَوَّنَةُ الْكُبْرَى**» امام دار الهجره حضرت امام مالک بن انس رحمه الله (متوفی ۱۷۹ هـ ق) روایت گردیده است.

قَالَ وَكِيعٌ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ قَطَّافٍ النَّهْشَلِيِّ عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ

(۱) موطا محمد: ۵۹/۱ حدیث ۱۰۹ باب افتتاح الصلاة

(۲) نَیْلُ الفَرْقَدَیْن مع حاشیته بسط الیدین فی مسئلة رفع الیدین: ۲۸٦/۱ اثر علی رضی الله عنه وما یتعلق به

عَنْ أَبِيهِ «أَنَّ عَلِيًّا كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ ثُمَّ لَا يَعُودُ». قَالَ: وَكَانَ قَدْ شَهِدَ مَعَهُ صِفِّينَ وَكَانَ أَصحَابُ ابْنِ مَسْعُودٍ يَرْفَعُونَ فِي الْأُولَى ثُمَّ لَا يَعُودُونَ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه‌الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن ابِی طالِب کَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

راوی ادامه می دهد که حضرت کُلَیْب رضی‌الله‌عنه در واقعهٔ صِفِّیْن به همراه حضرت علی رضی‌الله‌عنه بود. و (هزاران) اصحاب و یاران و شاگردان حضرت عبد الله بن مسعود رضی‌الله‌عنه نیز فقط در تکبیر اولی رفع یَدَیْن می کردند و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی نمودند.[1]

﴿❁﴾ علامة الاجَل و محدث اکمل مولانا محمد بن علی نیموی حنفی رحمه‌الله (متوفی ۱۳۲۲ هـ ـ ق) دربارۂ این حدیث می گوید: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. اهـ رِجَالُهُ رِجَالُ الصَّحِيْحَيْنِ أَوْ أَحَدُهُمَا. این حدیث شریف «حدیث صحیح» است. راویان آن، راویان صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف یا یکی از آنها می باشند.[2]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف یا یکی از آنها صحیح می باشد.

حدیث مُصَنَّف ابن ابی شَیْبَه

﴿۲۹۱﴾ این حدیث شریف را امام ابوبکر ابن ابی شَیْبَه رحمه‌الله (متوفی ۲۳۵هـ ـ ق) استاذ امام بخاری رحمه‌الله در کتاب مشهور خود «أَلْمُصَنَّف» روایت

(۱) المدونة للامام مالک: ۱۶٦/۱ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الرُّكُوعِ وَالْإِحْرَامِ
(۲) آثار السنن: ص ۱۳٤ حدیث ٤۰۳

نموده است.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ قِطَافٍ النَّهْشَلِيِّ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، «أَنَّ عَلِيًّا، كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، ثُمَّ لَا يَعُودُ».

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب رضی الله عنه چون نماز را شروع می نمود رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

امام محدث فقیه حافظ بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**البنایة**» دربارۀ این حدیث می گوید:

وَحَدِيْثُ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. و حدیث عَاصِمِ بن كُلَيْب در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[2]

حدیث شرح معانی الآثار

۲۹۲ این حدیث شریف را امام فقیه مجتهد اصولی محدّث مفسّر امام ابو جعفر طحاوی رحمه الله (متوفی ۳۲۱ هـ ق) در کتاب معروف خود «**شرح معانی الآثار**» که به نام «**سُنَن طحاوی**» نیز مشهور است روایت کرده است.

قَالَ: ثَنَا عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ: «أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بَعْدُ».

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب رضی الله عنه تنها در تکبیر اولی نماز

(۱) مصنف ابن ابی شیبه: ۲۱۳/۱ حدیث ۲۴۴۲ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ

(۲) البناية شرح الهداية للعينى: ۲۶۱/۲ قول سبحان ربي الأعلى في السجود

رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿❁﴾ امام طحاوی رحمه الله این حدیث شریف را «حدیث صحیح» قرار داده است.[2]

﴿❁﴾ امام طحاوی رحمه الله در ادامهٔ حدیث می نویسد: و باید متوجه بود که امیر المؤمنین حضرت علی مرتضی رضی الله عنه کسی نیست که به چشم سر ببیند که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رفع یَدَیْن نماید، ولی او بعد از رحلت آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رفع یَدَیْن را ترک کند، اینکار محال است، الا آنکه نزد آن بزرگوار ثابت گردیده باشد که رفع یَدَیْن منسوخ است ... این حدیث بزرگترین دلیل و حجت جهت اثبات منسوخ و متروک بودن رفع یَدَیْن در داخل نماز می باشد.[3]

حدیث الحُجَّةُ عَلَی اهلِ المدینة

﴿۲۹۳﴾ این حدیث شریف را امام مجتهد محدث فقیه بلامنازع امام محمد بن حسن شَیْبَانی حنفی رحمه الله (متوفی ۱۷۹هـ-ق) در «**ألحُجَّةُ عَلَى أهلِ المدينة**» روایت نموده است.

عَن عَاصِمِ بن كُلَيْب الجَرْمِي عَن ابيه قَالَ «رايتُ عَلِيّ بن ابي طَالِبٍ رَضِي الله عَنهُ رفع يَدَيْهِ فِي التَّكْبِيرَة الاولى من الصَّلَاة الْمَكْتُوبَة وَلَمْ يَرْفَعْهُمَا فِيمَا سِوَى ذَلِكَ.»

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که من امیر المؤمنین حضرت علی بن ابِی طالِب رضی الله عنه را دیدم که تنها در

---

(۱) شرح معانی الآثار: ۲۲۵/۱ حدیث ۱۳۵۳ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ ...
(۲) الجوهر النقي على سنن البيهقي: ۷۸/۲
(۳) شرح معانی الآثار: ۲۲۵/۱ تحت حدیث ۱۳۵٦

تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۱]

سند این حدیث شریف در درجۀ ثانی صحت یعنی «حَسَن» بوده و مطابق اصول حدیث در موجودیت یک شاهد یا متابع و یا مؤیِّد دیگر در درجۀ اولی صحت یعنی «حدیث صحیح» قرار می گیرد، و سراسر احادیث موجودۀ کتاب حاضر، شواهد و متابعات و مؤیِّدات این حدیث شریف است.

پس این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث مُوَطَّای محمد

۲۹۴ این حدیث شریف را امام مجتهد محدث فقیه بلامنازع امام محمد بن حسن شَیْبَانی حنفی رحمه الله (متوفی ۱۷۹هـ ق) در «**مُوَطَّای**» خود روایت نموده است.

عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ الْجَرْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: «رَأَيْتُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي التَّكْبِيرَةِ الأُولَى مِنَ الصَّلاةِ الْمَكْتُوبَةِ، وَلَمْ يَرْفَعْهُمَا فِيمَا سِوَى ذَلِكَ».

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که من امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب رضی الله عنه را دیدم که تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۲]

سند این حدیث شریف در درجۀ ثانی صحت یعنی «حَسَن» بوده و مطابق اصول حدیث در موجودیت یک شاهد یا متابع و یا مؤیِّد دیگر در درجۀ اولی صحت یعنی «حدیث صحیح» قرار می گیرد، و سراسر احادیث

(۱) الحجة على اهل المدينة: ۹٦/۱ بَاب افْتِتَاح الصَّلَاة وَترك الْجَهْر بِبسْم الله الرَّحْمَن الرَّحِيم
(۲) موطا محمد: ۵۸/۱ حدیث ۱۰۵ باب افتتاح الصلاة

موجودۀ کتاب حاضر، شواهد و متابعات و مؤیِّدات این حدیث شریف است.

﴿❁﴾ پس این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

حدیث مُسْنَد زید

﴿۲۹۵﴾ این حدیث شریف را امام زَیْد بن علی زین العابدین بن حضرت حسین بن امیر المؤمنین علی مرتضی رضی الله عنهم (متوفی ۱۲۲هـ) در کتاب خود «**مُسْنَدُ الإمَامِ زَید**» روایت نموده است.

حَدَّثَنِیْ زَیْدُ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیْهِ، عَنْ جَدّهِ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنْ عَلِیِّ بْنِ اَبِیْ طَالِبٍ کَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ «أَنَّهُ کَانَ یَرْفَعُ یَدَیْهِ فِی التَّکبِیرَةِ الأُولَی إِلی فُرُوْعِ أُذُنَیْه ثُمَّ لَا یَرْفَعُهُمَا حَتَّی یَقْضِیْ صَلَاتَهُ.»

ترجمه: حضرت زَیْد رحمه الله از پدر بزرگوار خود امام زین العابدین رحمه الله و آنجناب از پدر بزرگوار خود حضرت حُسین رضی الله عنه نواسۀ حضرت رسول خدا صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی کَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ تنها در تکبیر اولی نماز برابر با نرمۀ گوشهای خویش رفع یَدَیْن می کرد و سپس تا اختتام نماز در هیچ جای دیگرِ داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۱]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است و همۀ راویان آن افراد خاندان حضرت رسول خدا محمد مصطفی صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ می باشند.

حدیث الأوسَطُ فِي السُّنَنِ وَالإجماعِ وَالإختِلاف

﴿۲۹۶﴾ این حدیث شریف را امام ابوبکر محمد بن ابراهیم منذر

---

(۱) مسند الامام زید: ص ۸۹ و ۹۰ باب التکبیر فی الصلاة

نیشاپوری رحمه الله (متوفی ۳۱۹ هـ ق) در کتاب خود «**الأوسَطُ فِي السُّنَنِ وَالإجماَعِ وَالإختِلافِ**» روایت نموده است.

عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ كَانَ مَعَ عَلِيٍّ بِصِفِّينَ، قَالَ: «فكَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الْأُولَى، وَلَا يَرْفَعُ فِيمَا سِوَى ذَلِكَ».

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه الله از پدر خود که در «صِفِّين» به همراهی امیر المؤمنین حضرت علی بن ابی طالِب كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ بود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کرد و بجز آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿❁﴾ محدث فقیه محقّق، علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ ق) می فرماید: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ ... وَإِسنَادُ حَدِيْثُ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. این حدیث شریف «حدیث صحیح» است و اسناد حدیث عَاصِم بن كُلَيْب در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[2]

حدیث ابو جعفر بَخْتَری

﴿۲۹۷﴾ این حدیث شریف را امام محدث ابوجعفر محمد بن عمرو بَخْتَرِی رحمه الله (متوفی ۳۳۹ هـ ق) روایت نموده است.

عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ الْجَرْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، «عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي التَّكْبِيرَةِ الأُولَى مِنَ الصَّلاةِ ثُمَّ لا يَرْفَعُ.» قَالَ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ: رَوَى وَكِيعٌ هَذَا عَنْ أَبِي بَكْرٍ النَّهْشَلِيِّ كَأَنِّي أَسْمَعُهُ يرويه عنه.

---

(۱) الأوسط في السنن والإجماع والاختلاف: ۱٤٨/۳ حديث ۱۳۸۹ ذِكْرُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَ...

(۲) إعلاء السنن للتهانوي: ٦٣/۳ و ٦٤ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه‌الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن ابِی طالِب کَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کرد و بجز آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

و روای حدیث اضافه میکند: این حدیث را امام وکیع بن جراح رحمه‌الله از ابوبکر نَهْشَلِی روایت می کند و من همین اکنون گویا از او می شنوم که آن را از وی روایت می کرد.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.

حدیث معرفةُ الآثارِ وَالسُّنَن

﴿۲۹۸﴾ این حدیث شریف را امام بَیْهَقِی شافعی رحمه‌الله (متوفی ۴۵۸ هـ) در کتاب «**معرفةُ الآثارِ وَالسُّنَن**» خود روایت کرده است.

عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ، أَنَّهُ: «كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ فِي شَيْءٍ مِنْهَا».

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه‌الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن ابِی طالِب کَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ تنها در شروع نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[2]

﴿❁﴾ حضرت علامه شیخ سید محمد یوسف بن سید محمد زکریا حسینی بنّوری رحمه‌الله (متوفی ۱۳۹۷ هـ ق) می فرماید: وَرِجَالُهُ ثِقَاتٌ ... صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. راویان این حدیث شریف همه ثقات هستند ... و این حدیث

---

(۱) مجموع فيه مصنفات أبي جعفر ابن البختري: ص ۳۷۳ حديث ٥٤٢

(۲) معرفة الآثار والسنن للبيهقى: ٤٢١/٢ حديث ٣٢٧٦ مَنْ قَالَ: لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ إِلَّا عِنْدَ الِافْتِتَاحِ

شریف در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[۱]

حدیث السُّنَن الْکُبْرَی

۲۹۹ این حدیث شریف را امام بَیْهَقِی شافعی رحمه الله (متوفی ۴۵۸ هـ) در کتاب خود «**السُّنَن الکبری**» روایت کرده است.

وَرَوَى أَبُو بَكْرٍ النَّهْشَلِيُّ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ فِي شَيْءٍ مِنْهَا.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب کَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۲]

امام محدث کبیر حضرت مولانا خلیل احمد سهارَنْپُوری رحمه الله (متوفی ۱۴۰۲ هـ ق) می نویسد: وَرِجَالُهُ ثِقَاتٌ ... وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ ... وَإِسنَادُ حَدِيْثُ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ.

ترجمه: این حدیث شریف «حدیث صحیح» است و اسناد حدیث عَاصِم بن کُلَیْب در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[۳]

پس این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح بخاری شریف و صحیح مُسْلِم شریف یا یکی از آنها صحیح می باشد.

---

(۱) معارف السنن للبنّوری: ٤٩٤/٢ ادلة الحنفية فی ترک الرفع ما عدا حديث ابن مسعود و حديث البراء بن عازب

(۲) السنن الکبری للبیهقی: ١١٤/٢ تحت حديث ٢٥٣٤ بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ إِلَّا عِنْدَ الِافْتِتَاحِ

(۳) بذل المجهود في حل أبي داؤد: ٤٥/٤ تحت حديث ٧١٩

نکته ای دربارهٔ روایت بیهقی:

﴿❁﴾ در اینجا مناسب است یادآور شد که امام بیهقی شافعی رحمه الله بعد از تخریج این حدیث می نویسد که امام دارمی شافعی رحمه الله سند این حدیث را «واهی» می خواند و می گوید که این حدیث را امام ابوبکر نَهْشَلِی روایت کرده و او کسی نیست که حدیث روایت شده اش قابل قبول باشد.[1]

﴿❁﴾ امام فقیه محدث علاء الدین ماردینی حنفی مشهور به ابن ترکمانی رحمه الله (متوفی ۷۵۰ هـ) در مقابل این سخنِ غیر عادلانه می نویسد:

«چگونه سند این حدیث «**واهی**» می تواند باشد در حالی که همهٔ راویان آن ثقات هستند. و این حدیث را بسیاری از راویان ثقه مانند عبد الرحمن بن مهدی، احمد بن یونس و غیره از امام ابوبکر نَهْشَلِی روایت کرده اند. و ابن ابی شَیْبَه آن را از روایت وکیع بن جراح در «مُصَنَّف» خود آورده است. و ابوبکر نَهْشَلِی کسی است که امام مُسْلِم رحمه الله در صحیح مُسْلِم شریف و همچنین امام ترمذی رحمه الله و امام نسائی رحمه الله و غیره از او حدیث روایت کرده اند، و امام احمد بن حنبل رحمه الله و امام ابو حاتم رازی رحمه الله وی را توثیق کرده اند، و علامه ذهبی رحمه الله درباره اش می نویسد که او راوی درست است و ابن حِبان به ناحق درباره اش زبان درازی کرده است ... و امام طحاوی رحمه الله در کتابش «**الرد علی الکرابیسی**» این حدیث شریف را «حدیث صحیح» قرار داده است ...

پس با این همه دلایل چگونه می توان سند این حدیث را «واهی» گفت، بلکه «**روایت واهی**» همان روایتی است که ابن ابی رافع از حضرت علی مرتضی رضی الله عنه روایت می کند و در سندش، عبد الرحمن بن ابی الزناد قرار دارد».[2]

---

(۱) السنن الکبری للبیهقی: ۱۱٤/۲ تحت حدیث ۲٥۳٤ بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ إِلَّا عِنْدَ الِافْتِتَاحِ

(۲) الجوهر النقي على سنن البيهقي: ۷۸/۲ و ۷۹

﴿❁﴾ و این «**روایت واهی**» شامل رفع یَدَیْن در وقت برخاستن بعد از ادای دو سجده در آغاز رکعت دوم و رکعت چهارم نماز می باشد و این روایت در سُنَن ابو داود و ترمذی موجود است.[۱] در حالی که به اتفاق همهٔ اهل اسلام، رفع یَدَیْنی در وقت برخاستن بعد از ادای دو سجده در آغاز رکعت دوم و در آغاز رکعت چهارم نماز وجود ندارد.

حدیث التجرید

﴿**۳۰۰**﴾ این حدیث شریف را امام ابی الحسین احمد بن محمد بغدادی قدّوری رحمه الله (ولادت ۳۶۲ و وفات ۴۹۸هـ ق) در دایرة المعارف فقه تقابلی خود «**التجرید**» تخریج کرده است.

عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ، روى عَنْ أَبِيهِ: «أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بَعْدُه».

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی رضی الله عنه تنها در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۲]

﴿❁﴾ امام محدث داعی کبیر، حضرت شیخ مولانا زکریا کانْدِهْلَوِی مدنی رحمه الله (متوفی ۱۴۰۲ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می نویسد: رِجَالُهُ ثِقَاتٌ ... وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ ... وَإِسنَادُهُ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. راویان این حدیث شریف همه ثقات هستند و این حدیث شریف حدیث صحیح است، و سندش در صحت همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[۳]

---

(۱) سنن ابی داود: ۲۰۲/۱ حدیث ۷۶۱ بَابُ مَا يُسْتَفْتَحُ بِهِ الصَّلَاةُ مِنَ الدُّعَاء

(۲) التجرید للقدوری: ۵۲۱/۲ مسألة ۱۱۵ لا ترفع الیَدَیْن فی تکبیر الرکوع

(۳) اوجز المسالک الی موطا الامام مالک: ۹۱/۲

حدیث التحقیق فی احادیث الخلاف

﴿۳۰۱﴾ این حدیث شریف را امام جمال الدین ابو الفَرَج عبد الرحمن بن علی بن محمد الجوزی حنبلی رحمه الله (متوفی ۵۹۷ هـ ق) که در حدیث آنقدر بسیار سخت متشدّد بود که حتی بعضی از احادیث صحیح بخاری شریف را نیز «حدیث ساختگی» قرار داده بود، در کتاب خود «**التحقیق فی احادیث الخلاف**» که پیرامون مذهب حنبلی نوشته تخریج نموده است.

وَعَنْ عَلِيٍّ أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ بَعْدُ.

ترجمه: از حضرت امیر المؤمنین حضرت عَلِیؓ مرتضی رضی الله عنه روایت است که ایشان در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن می کرد و بجز آن در هیچ جای دیگر نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿❁﴾ محدث کبیر هند حضرت مولانا حبیب الرحمن اعظمی رحمه الله (متوفی ۱۴۱۲ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید:

رِجَالُهُ ثِقَاتٌ ... وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ ... صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ.

ترجمه: راویان این حدیث شریف همه ثقات هستند و این حدیث شریف حدیث صحیح است، و در صحت همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[2]

حدیث مختصر خلافیات بیهقی

﴿۳۰۲﴾ این حدیث شریف را علامه این حدیث را احمد بن فَرْح

---

(۱) التحقيق في أحاديث الخلاف: ۳۳٤/۱ تحت حدیث ٤۲۹

(۲) تحقیق مسئله رفع یَدَیْن: ص ۵۲

اِشْبیْلِی شافعی رحمه الله (متوفی ۶۹۹ هـق) در «**مختصر خلافیات بیهقی**» تخریج کرده است.

أبي بكر النَّهْشَلِي عَن عَاصِم بن كُلَيْب عَن أَبِيه عَن عَلِيّ رَضِي الله عَنهُ أَنه كَانَ يرفع يَدَيْهِ فِي التَّكْبِيرَة الأولى مِنَ الصَّلَاة ثمَّ لَا يرفع فِي شَيْء مِنْهَا.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب رضی الله عنه تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿❁﴾ امام محدث فقیه علاء الدین ماردینی حنفی مشهور به ابن ترکمانی رحمه الله (متوفی ۷۵۰ هـ ق) می نویسد: رِجَالُهُ ثِقَاتٌ ... تَقَدَّمَ تَصْحِيْحُ الطَّحَاوِيِّ. راویان این حدیث شریف همگان ثقات هستند و چنانکه گذشت امام طحاوی رحمه الله این حدیث شریف را «حدیث صحیح» قرار داده است.[2]

حدیث الجوهر النقی

﴿۳۰۳﴾ این حدیث شریف را امام علاء الدین ماردینی مشهور به ابن ترکمانی رحمه الله (متوفی ۷۵۰ هـ ق) در کتاب شهرهٔ آفاق خود «**الجوهر النقی فی الرد علی البیهقی**» تخریج کرده است.

ثُمَّ خَرَّجَ البيهقى عَن أبي بكر النَّهْشَلِي عَن عَاصِم بن كُلَيْب عَن أَبِيه عَن عَلِيّ رَضِي الله عَنهُ أَنه كَانَ يرفع يَدَيْهِ فِي التَّكْبِيرَة الأولى من الصَّلَاة ثمَّ لَا يرفع فِي شَيْء مِنْهَا.

ترجمه: امام بیهقی رحمه الله سپس حدیث حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدرش روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی رضی الله عنه در نماز

---

(۱) مختصر خلافيات البيهقي: ۸٦/۲

(۲) الجوهر النقي على سنن البيهقي: ۷۸/۲

تنها در تکبیر اولی رفع یَدَیْن می کرد و بجز آن در هیچ جای دیگر نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۱]

﴿❁﴾ امام ابن ترکمانی رحمه الله در ادامه می نویسد: رِجَالُهُ ثِقَاتٌ ... تَقَدَّمَ تَصْحِيْحُ الطَّحَاوِيِّ. راویان این حدیث شریف همگان ثقات هستند و چنانکه گذشت امام طحاوی رحمه الله این حدیث شریف را «حدیث صحیح» قرار داده است.[۲]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشد.

حدیث شرح ابن ماجهٔ مُغَلطائی

﴿۳۰۴﴾ این حدیث شریف را امام ابو عبد الله علاء الدین مُغَلطائی حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲ هـ ق) در شرح خود بر سُـنَن ابن ماجه تخریج نموده است.

عَنْ عَاصِمِ بنِ كُلَيبٍ عَن أبِيهِ أَنَّ عَلِيّاً كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إذَا افتَتَحَ الصَّلَاةَ ثُمَّ لَا يَعُودُ،

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی رضی الله عنه تنها هنگامی که نماز را شروع می نمود رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۳]

﴿❁﴾ امام فقیه محدث فقیه شهیر، حافظ جمال الدین زَیْلَعی حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲هـ ق) دربارهٔ این حدیث می نویسد: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. این

---

(۱) الجوهر النقي على سنن البيهقي: ۷۸/۲ و ۷۹
(۲) الجوهر النقي على سنن البيهقي: ۷۸/۲
(۳) شرح سنن ابن ماجه لمغلطاى: ۱۴۷۳/۱ باب رفع اليدين إذا ركع وإذا رفع رأسه من الركوع

حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.(۱)

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشد.

حدیث نَصْبُ الرَّایَة

﴿۳۰۵﴾ این حدیث شریف را امام جمال الدین ابو محمد عبد الله بن یوسف بن محمد زَیْلَعِی حنفی رحمه الله (متوفی ۷۶۲هـ) در کتاب لا مثال خود «**نَصْبُ الرَّایَةِ فِیْ تَخْرِیْجِ أحَادِیْثِ الْهِدَایَةِ**» تخریج نموده است.

عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنْ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ يَرْفَعُ، انْتَهَى. وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيحٌ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اَبِی طالِب رضی الله عنه تنها در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد. امام زَیْلَعِی رحمه الله در ادامه می نویسد: و این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.(۲)

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشد.

حدیث نَصْبُ الرَّایَة

﴿۳۰۶﴾ این حدیث شریف را نیز امام زَیْلَعِی رحمه الله (متوفی ۷۶۲هـ) در

(۱) نصب الراية لأحاديث الهداية مع حاشيته بغية الألمعي في تخريج الزيلعي: ٤٠٦/١ باب صفة الصلاة
(۲) نصب الراية لأحاديث الهداية مع حاشيته بغية الألمعي في تخريج الزيلعي: ٤٠٦/١ باب صفة الصلاة

«**نَصْبُ الرَّايَةِ فِیْ تَخْرِيْجِ أَحَادِيْثِ الْهِدَايَةِ**» تخریج نموده است.

عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنْ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بَعْدَهُ... فَلَمْ يَكُنْ عَلِيٌّ لِيَرَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ، ثُمَّ يَتْرُكُهُ، إِلَّا وَقَدْ ثَبَتَ عِنْدَهُ نَسْخُهُ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن ابِی طالِب رضی الله عنه تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

امام زَيْلَعِی رحمه الله در ادامه می نویسد: امیر المؤمنین حضرت علی مرتضی رضی الله عنه کسی نیست که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را در حال رفع یَدَیْن بنگرد و سپس خودش رفع یَدَیْن را رها کند، این محال است مگر آنکه منسوخ بودن رفع یَدَیْن نزد آن جناب ثابت گردیده باشد.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشد.

﴿حدیث المُعتصر من المختصر من مشکل الآثار﴾

﴿۳۰۷﴾ این حدیث شریف را علامه ابوالمحاسن جمال الدین مَلَطی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۰۳ هـ) در کتاب خود «**المعتصر من المختصر من مشکل الآثار**» تخریج نموده است.

عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةِ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بَعْدُ. ولا يفعل علي رضي الله عنه بعد النبي صلى الله عليه وسلم خلافه إلا بعد قيام الحجة عنده على نسخ ما كان النبي صلى الله عليه وسلم يفعله.

---

(۱) نصب الراية لأحاديث الهداية مع حاشيته بغية الألمعي في تخريج الزيلعي: ۴۱۳/۱ باب صفة الصلاة

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب ﷺ از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب ﷺ تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.(۱)

﴿❁﴾ علامه ابن حَجَر عَسقلانی شافعی ﷺ (متوفی ۸۵۲ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید: وَرِجَالُهُ ثِقَاتٌ. راویان این حدیث شریف، همگان ثقات هستند.(۲)

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشد.

حديث البدر المنير

﴿۳۰۸﴾ این حدیث شریف را علامه سراج الدین شافعی معروف به ابن مُلَقّن ﷺ (متوفی ۸۰۴ هـق) در کتاب بزرگ خود «**البدر المنير في تخريج الأحاديث والأثار الواقعة في الشرح الكبير**» تخریج نموده است.

وَأما الْآثَار: فَعَن عَلّي رَضِيَ اللهُ عَنْه «أَنه كَانَ يرفع يَدَيْهِ فِي التَّكْبِيرَة الأُولَى من الصَّلَاة ثمَّ لَا يَرفَعُ فِي شَيْء مِنْهَا» . رَوَاهُ البُخَارِيّ.

ترجمه: از امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب ﷺ روایت است که آنحضرت فقط در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد. این حدیث را امام بخاری روایت نموده است.(۳)

---

(۱) المعتصر من المختصر من مشكل الآثار: ۳٦/۱ فی رفع اليَدَيْن
(۲) الدراية في تخريج أحاديث الهداية: ۱٥۲/۱
(۳) البدر المنير في تخريج الأحاديث والأثار الواقعة في الشرح الكبير: ٤۸٤/۳

﴿❁﴾ امام محدث و فقیه، حافظ بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می گوید: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[۱]

حدیث شرح ابی داؤد عَیْنِی

﴿۳۰۹﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**شرح سُنَن ابی داود**» تخریج نموده است.

عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ يَرْفَعُ. انتهى. وهو أثرٌ صحيحٌ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن ابی طالِب كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

﴿❁﴾ علامه عَیْنِی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ) در ادامهٔ حدیث می نویسد: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.[۲]

﴿❁﴾ این دو حدیث شریف هر دو در صحت همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشد.

حدیث شرح ابی داؤد عَیْنِی

﴿۳۱۰﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَیْنِی حنفی

---

(۱) شرح سنن ابی داود للعینی: ۳۰۱/۳ باب فی رفع الیَدَیْن

(۲) شرح سنن ابی داود للعینی: ۳۰۱/۳ باب فی رفع الیَدَیْن

رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**شرح سُنَن ابی داود**» تخریج نموده است.

عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بَعْدَهُ ... فلم يكن علي رضي الله عنه ليرى النبي عليه السلام يرفع ثم يتركه إلا وقد ثبت عنده نسخه.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَيْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن ابِی طالِب کَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ تنها در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

علامه عَینی رحمه الله در ادامه می نویسد: امیر المؤمنین حضرت علی مرتضی رضي الله عنه کسی نیست که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را بنگرد که رفع یَدَیْن می کند و سپس خودش رفع یَدَیْن را رها کند، مگر آنکه منسوخ بودن رفع یَدَیْن نزدش ثابت گردیده باشد.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشد.

﴿حدیث عُمْدَةُ القاری شرح صحیح البخاری﴾

﴿۳۱۱﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در کتاب مشهور خود «**عُمْدَةُ القاری شرح صحیح البخاری**» تخریج نموده است.

فَإِن احْتج الْخصم بِحَدِيث عَلِيّ، رَضِي الله تَعَالَى عَنهُ ... وَفِيه: رفع يَدَيْهِ حَذْو مَنْكِبَيْه، ويصنع مثل ذَلِك، إِذا قضى قِرَاءَته إِذا أَرَادَ أَن يرْكَع، ويصنعه إِذا ركع وَرفع من الرُّكُوع،[... وَإِذَا قَامَ مِنَ السَّجْدَتَيْنِ رَفَعَ يَدَيْهِ كَذَلِكَ، وَكَبَّر]، فَجَوَابه أَنه رُوِيَ عَنهُ أَيْضا مَا يُنَافِيهِ ويعارضه، فَإِنَّ:

---

(۱) شرح سنن ابی داود: ۳۳۲/۳ باب افتتاح الصلاة

عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بَعْدُ.

رَوَاهُ الطَّحَاوِيّ وَأَبُو بكر بن أبي شيبَة فِي (مُصَنفه)، وَلَا يجوز لعَلي أَن يرى ذَلِك من النَّبِي، صلى الله عَلَيْهِ وَسلم، ثمَّ يتْرك هُوَ ذَلِك إلاّ وَقد ثَبت نسخ الرّفْع فِي غير تَكْبِيرَة الْإِحْرَام، وَإِسْنَاد حَدِيث عَاصِم بن كُلَيْب صَحِيح على شَرط مُسلِم.

ترجمه: اگر مخالفين ما آن روايت حضرت على ﷺ را به عنوان استدلال بياورند كه آن مبارک يكبار در وقت شروع نماز و در وقت رفتن به ركوع و در وقت برخاستن از ركوع و در برخاستن از دو سجده در آغاز ركعت دوم و و در آغاز ركعت چهارم رفع يَدَيْن كرده بود، جواب آنها اينست كه حديث ديگرى از ايشان نيز موجود است كه با اين روايت منافات و مخالفت دارد. و آن حديث شريف اينست كه:

«حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب ﷺ از پدر خود روايت مى كند كه امير المؤمنين حضرت على بن اِبِى طالِب كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ تنها در اولين تكبير نماز رفع يَدَيْن مى كرد و سپس بعد از آن در هيچ جاى ديگرى در داخل نماز رفع يَدَيْن نمى كرد».

و براى امير المؤمنين حضرت على مرتضى ﷺ كجا جايز است كه حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را بنگرد كه رفع يَدَيْن مى كنند ولى خودش رفع يَدَيْن را رها كند، اينكار ممكن نيست مگر آنكه منسوخ بودن رفع يَدَيْنِ داخلِ نماز نزد ايشان ثابت باشد.

و بايد دانست كه اين حديث شريف عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب ﷺ در صحت همپايۀ احاديث صحيح مُسْلِم شريف صحيح مى باشد. اهـ.[1]

﴿❁﴾ پس از روى امير المؤمنين حضرت على بن اِبِى طالِب كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ دانسته مى شود كه رفع يَدَيْن در داخلِ نماز منسوخ است.

---

(۱) عمدة القاري شرح صحيح البخاري للعينى: ۲۷٤/۵ (بابُ رَفْعِ اليَدَيْنِ فِي التَّكْبِيرَةِ الأولَى مَعَ الافْتِتَاحِ سَوَاءً)

﴿حدیث شرح سُنَن ابن ماجه﴾

﴿۳۱۲﴾ این حدیث شریف را در شرح سنن ابن ماجه روایت شده است.

وَرَوَى عَاصِمُ بنُ كُلَيْبٍ أَنَّ عَلِياً رَضِي الله عَنهُ يَرفَعُ يَدَيْهِ فِي أول تَكْبِيرَة الصَّلَاة ثمَّ لَا يَرفَعُ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه‌الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب کَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ تنها در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿۞﴾ علامه ابن حَجَر عَسقلانی شافعی رحمه‌الله (متوفی ۸۵۲ هـ ق) دربارهٔ این حدیث می گوید: وَرِجَالُهُ ثِقَاتٌ. راویان این حدیث شریف، همگان ثقات هستند.[2]

﴿۞﴾ این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشد.

﴿حدیث إتِّحَافُ المَهَرَة ابن حَجَر﴾

﴿۳۱۳﴾ این حدیث شریف را علامه ابن حَجَر شافعی رحمه‌الله (متوفی ۸۵۲ هـ) در «**إتِّحَافُ المَهَرَةِ بالفوائد المبتكرة من أطراف العشرة**» تخریج نموده.

حَدِيثٌ (طح): أَنَّ عَلِيًّا كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلاةِ ثُمَّ لا يَرْفَعُ بَعْدُ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه‌الله از پدر خود روایت می کند که

---

(۱) شرح سنن ابن ماجه: ص ٦٢ باب الترجيع

(۲) الدراية في تخريج أحاديث الهداية: ١٥٢/١

امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب کَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ تنها در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.(۱)

﴿۞﴾ امام محدث اصولی متکلم علی بن سلطان محمد ابو الحسن نور الدین هِروِی، مشهور به ملا علی قاری رحمه الله (متوفی ۱۰۱۴هـ ق) می نویسد: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف، «حدیث صحیح» است.(۲)

﴿۞﴾ این حدیث شریف در صحت همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشد.

حدیث الدرایة فی تخریج احادیث الهدایة

﴿۳۱۴﴾ این حدیث شریف را علامه ابن حَجَر شافعی رحمه الله (متوفی ۸۵۲ هـ) در کتاب خود «**الدرایة فی تخریج احادیث الهدایة**» که بخاطر ارائۀ مراجع احادیث موجود در هدایۀ شریف نوشته تخریج نموده است.

وَأخرج الطَّحَاوِيّ من طَرِيق عَاصِم بن كُلَيْب عَن أَبِيه أَن علياً كَانَ يرفع يَدَيْهِ فِي أول تَكْبِيرَة من الصَّلَاة ثمَّ لَا يعود. وَرِجَالُهُ ثِقَاتٌ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب کَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.(۳)

﴿۞﴾ علامه ابن حَجَر رحمه الله سپس دربارۀ این حدیث می افزاید:

---

(۱) إتحاف المهرة بالفوائد المبتكرة من أطراف العشرة: ۵۹۹/۱۱ حديث ۱۴۷۰۴

(۲) فتح باب العناية: ۲۵۷/۱

(۳) الدراية في تخريج أحاديث الهداية: ۱۵۲/۱

وَرِجَالُهُ ثِقَاتٌ. راویان این حدیث شریف، همگان ثقات هستند.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشد.

حدیث البناية شرح الهداية

﴿۳۱۵﴾ این حدیث شریف را امام فقیه محدث بدر الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**البناية شرح الهداية**» خود تخریج نموده است.

عَاصِمُ بنُ كُلَيْبٍ رَوَى عَن أَبِيهِ أَنَّ عَلِياً رَضِي الله عَنهُ يَرفَعُ يَدَيْهِ فِي تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ ثمَّ لَا يَرفَعُهُ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن ابِی طالِب کَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

﴿❁﴾ علامه عَینی رحمه الله در ادامه می نویسد: وَحَدِيْثُ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. و حدیث عَاصِمِ بن کُلَیْب در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[2]

حدیث فتح القدير

﴿۳۱۶﴾ این حدیث شریف را امام مجتهد محدث فقیه محقق کمال الدین ابن الْهُمَام حنفی رحمه الله (متوفی ۸۶۱ هـ ق) در شرح خود بر هدایهٔ

---

(۱) الدراية في تخريج أحاديث الهداية: ۱۵۲/۱

(۲) البناية شرح الهداية للعينى: ۲۶۱/۲ قول سبحان ربي الأعلى في السجود

شریف موسوم به «**فتح القدیر**» تخریج نموده است.

عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ التَّكْبِيرِ ثُمَّ لَمْ يَعُدْ. وَمَا فِي التِّرْمِذِيِّ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَانَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ وَيَصْنَعُ مِثْلَ ذَلِكَ إِذَا قَضَى قِرَاءَتَهُ وَأَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ، وَيَصْنَعُهُ إِذَا رَفَعَ مِنْ الرُّكُوعِ وَلَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ الصَّلَاةِ وَهُوَ قَاعِدٌ، وَإِذَا قَامَ مِنْ السَّجْدَتَيْنِ رَفَعَ كَذَلِكَ»، صَحَّحَهُ التِّرْمِذِيُّ، فَمَحْمُولٌ عَلَى النَّسْخِ لِلِاتِّفَاقِ عَلَى نَسْخِ الرَّفْعِ عِنْدَ السُّجُودِ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و سپس بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

امام ابن الهُمَام رحمه الله سپس می نویسد: اما حدیثی که امام ترمذی رحمه الله از «حضرت علی رضي الله عنه روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در شروع نماز و در وقت رفتن به رکوع و در وقت بلند شدن از رکوع و در وقت برخاستن بعد ادای دو سجده رفع یَدَیْن می کردند»، و امام ترمذی آن را صحیح قرار داده است، این حدیث منسوخ است، زیرا همگان اتفاق دارند که رفع یَدَیْن عند السجود منسوخ می باشد.[1]

حدیث شرح مسند ابی حنیفة

﴿۳۱۷﴾ این حدیث شریف را امام محدث اصولی متکلم ملا علی بن سلطان محمد، ابو الحسن نور الدین، قاری هِرَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۱۴هـ) در کتاب خود «**شرح مُسنَد أبی حنیفة**» تخریج نموده است.

---

(۱) فتح القدیر لابن الهمام: ۳۱۱/۱ باب صفة الصلاة

وَرَوَى الطَّحَاوِيُّ وَبِسَنَدِهِ إِلَى عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ التَّكْبِيرِ ثُمَّ لَمْ يَعُدْ. وَمَا فِي التِّرْمِذِيِّ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، ... فَمَحْمُولٌ عَلَى النَّسْخِ لِلِاتِّفَاقِ عَلَى نَسْخِ الرَّفْعِ عِنْدَ السُّجُودِ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه‌الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن ابِی طالِب كَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ تنها در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

ملا علی قاری رحمه‌الله سپس می افزاید: اما حدیثی که امام ترمذی رحمه‌الله از «حضرت علی رضی‌الله‌عنه روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در شروع نماز و در وقت رفتن به رکوع و در وقت بلند شدن از رکوع و در وقت برخاستن بعد ادای دو سجده رفع یَدَیْن می کردند». ... این حدیث منسوخ است، زیرا همگان اتفاق دارند که رفع یَدَیْن عند السجود منسوخ می باشد.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشد.

حدیث مِرْقَاةُ المَفَاتِيْح

﴿۳۱۸﴾ این حدیث شریف را امام محدث اصولی متکلم ملا علی بن سلطان محمد، ابو الحسن نور الدین، قاری هِرَوِی رحمه‌الله (متوفی ۱۰۱۴هـ) در کتاب خود «**مِرْقَاةُ المَفَاتِيْحِ شرح مشكاة المصابيح**» تخریج نموده است.

وَرُوِيَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، أَنَّ عَلِيًّا - رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ - كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةِ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ. وَلَا يَفْعَلُ عَلِيٌّ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِلَافَهُ

---

(۱) شرح مسند ابی حنیفة للقاری الهروی: ص ۳۸ اجتماع ابی حنیفة والاوزاعی

إِلَّا بَعْدَ قِيَامِ الْحُجَّةِ عِنْدَهُ عَلَى نَسْخِ مَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ.

ترجمه: از حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه‌الله روایت است که امیر المؤمنین حضرت علی مرتضی رضی‌الله‌عنه فقط در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

ملا علی قاری رحمه‌الله سپس می افزاید: و امیر المؤمنین حضرت علی مرتضی رضی‌الله‌عنه بعد از وفات حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هرگز خلاف آن مبارک نمی کند مگر آنکه منسوخ بودن آنچه آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کرده بودند نزدش ثابت باشد.[1]

حدیث شرح سِفْر سعادت

﴿۳۱۹﴾ این حدیث شریف را امام علامۀ محدِّث، عارف بالله، شیخ محقِّق، شاه عبد الحق محدث دِهْلَوِی رحمه‌الله (متوفی ۱۰۵۲هـ ق) در کتاب مشهور خود «**شرح سِفْر سعادت**» ذکر نموده است.

«عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب جَرمی از پدرش که از تابعین امیر المومنین علی بن ابی طالب رضی‌الله‌عنه است به تعدُّد روایات آورده که وی رفع یَدَیْن نمی کرد جز در تکبیر اولی».[2]

حدیث اشعة اللمعات

﴿۳۲۰﴾ این حدیث شریف را امام علامۀ محدِّث، عارف بالله، شیخ محقِّق، شاه عبد الحق محدث دِهْلَوِی رحمه‌الله (متوفی ۱۰۵۲هـ ق) در کتاب

---

(۱) مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح: ٦٥٦/٢ باب صفة الصلاة

(۲) شرح سِفْر سعادت: ص ٦٥

مشهور خود «اَشِعَّةُ اللَّمَعَات» ذکر نموده است.

«و از امیر المؤمنین علی مرتضی رضی الله عنه نیز عدم رفع روایت می کنند».[۱]

این احادیث شریف در صحت همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشند.

حدیث شرح شیخ الاسلام بر صحیح بخاری

۳۲۱ این حدیث شریف را شیخ الاسلام، نبیرۀ شیخ عبد الحق محدث دهلوی رحمه الله در شرح فارسی خود بر صحیح بخاری شریف موسوم به «**شرح شیخ الاسلام**» تخریج نموده است.

«و امام محمد رحمه الله در مُوَطَّا از محمد بن ابان بن صالح و ابی بکر بن عبد الله نَهْشَلِی از عاصم بن کُلَیب جَرمی از پدرش روایت کرده که علی بن ابی طالب رضی الله عنه رفع [یَدَیْن] می کرد در تکبیر اولی از نماز فرض و رفع [یَدَیْن] نمی کرد در ماسوی. و روایت کرده آن را طحاوی و ابن ابی شیبه، و عاصم بن کُلَیب از رجال مُسْلِم است».[۲]

این حدیث شریف در صحت همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشند.

حدیث تَیْسِیرُ القاری شرح فارسی صحیح بخاری

۳۲۲ این حدیث شریف را عالِم و محدث ناقد کامل مولانا نور الدین دِهْلَوِی بن مولانا عبد الحق محدث دِهْلَوِی رحمه الله (متوفی ۱۰۷۳هـ ق) در

(۱) اَشِعَّةُ اللَّمَعَات ترجمۀ فارسی مشکات: ۳۸٤/۱ کتاب الصلاة، باب صفة الصلاة، فصل اول

(۲) شرح شیخ الاسلام: الجزء الثالث شیخ الاسلام : ۲/ ۱۱۰

کتاب خود «**تَیْسِیرُ القاری شرح فارسی صحیح بخاری**» تخریج نموده است.

«و روایت کرده طحاوی به «اسناد صحیح» که علی بن ابی طالب ﷺ برداشت دو دست (را) در اول تکبیر، پستر اعاده نکرد».(۱)

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشند.

حدیث تخریج احادیث احیاء علوم الدین

﴿۳۲۳﴾ این حدیث شریف را امام حافظ محدث اصولی مرتضی زُبَیْدی ﷺ (متوفی ۱۲۰۵هـ) در «**تخریج احادیث احیاء علوم الدین**» تخریج نموده است.

وقد روى أبو بكر النهشلي عن عاصم بن كليب عن أبيه عن علي أنه كان يرفع يديه في التكبيرة الأولى من الصلاة ثم لا يرفع في شيء منها.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب ﷺ از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب کَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.(۲)

﴿❁﴾ علامه مرتضی زُبَیْدی ﷺ سپس دربارهٔ این حدیث می نویسد: رِجَالُهُ ثِقَاتٌ. راویان این حدیث شریف همگان ثقات هستند.(۳)

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایهٔ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشند.

---

(۱) تیسیر القاری شرح فارسی صحیح بخاری: ۲٥٤/۱ باب اذا قام من الرکعتین

(۲) تخریج احادیث احیاء علوم الدین: ۳٤۹/۱ و ۳٥۰

(۳) تخریج احادیث احیاء علوم الدین: ۳٤۹/۱ و ۳٥۰

حدیث التعلیق المُمَجَّد

۳۲۴ این حدیث شریف را علامه ابو الحسنات عبد الحی لَکْنَوی رحمه الله (متوفی ۱۳۰۴هـ) در «التعلیق المُمَجَّد علی مُوَطَّأ مُحَمَّد» تخریج نموده است.

عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن ابی طالِب کَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

علامۀ محدث مولانا محمد بن علی نِیمَوِی رحمه الله (متوفی ۱۳۲۲ هـ ق) دربارۀ این حدیث می گوید: وَإِسنَادُهُ صَحِيْحٌ. اهـ اسناد این حدیث شریف صحیح است.[2]

این حدیث شریف در صحت همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشند.

حدیث زَجَّاجَةُ المَصَابِیح

۳۲۵ این حدیث شریف را العلامة الشیخ سید ابوالحسنات عبد الله شاه بن مُظفَّرحسین هندی حیدرآبادی حنفی رحمه الله در کتاب خود «زَجَّاجَةُ

(۱) التعلیق المُمَجَّد علی مُوَطَّأ مُحَمَّد: ۳۸۹/۱ باب افتتاح الصلاة
(۲) آثار السنن مع التعلیق الحسن: ص ۱۳۷ حدیث ٤٠٤

المَصَابيحِ» که شامل احادیث فقه شریف حنفی بر منوال کتاب «**مِشکاة المصابیح**» است تخریج نموده است.

عَنْ عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ الجرمى عَنْ أَبِيهِ وكان مِن أصحَابِ عَلِيٍّ، أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي التَكْبِيرَةِ الاولى الَّتِي يَفتَتَحُ الصَّلوَةَ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُهُمَا فِي شَيئٍ مِنَ الصَّلَوةِ. انْتَهَى.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه‌الله از پدر خود که از یاران امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب كَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ بود روایت می کند که حضرت علی كَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿۞﴾ علامه حیدرآبادری رحمه‌الله در ادامه می نویسد: إسنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. اسناد این حدیث شریف در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[2]

حدیث تنسیق النظام فی مسند الامام

﴿۳۲۶﴾ این حدیث شریف علامۀ متأخرین شیخ محدث مولانا محمد حسن سَنْبَلی رحمه‌الله (متوفی ۱۳۰۵ هـ ق) در «**تنسیق النظام فی مسند الامام**» تخریج نموده است.

عن عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ الجرمى عَنْ أَبِيهِ قال: «رایتُ عَلِيًّا بن ابی طالب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ رَفَعَ يَدَيْهِ فِي التَكْبِيرَة الاول مِنَ الصَّلَاةِ المكتوبة وَلَم يَرْفَعهُمَا فِيمَا سِوَى ذَلِك».

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه‌الله از پدر خود روایت می کند که من امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب كَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ را دیدم و ایشان

---

(۱) زجاجة المصابيح: ۲۳۰/۱ باب صفة الصلاة

(۲) زجاجة المصابيح: ۲۳۰/۱ باب صفة الصلاة

فقط در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.

﴿❁﴾ علامه حسن سَنْبَلی رحمه الله در ادامه می نویسد: در اسناد این حدیث هیچ کلامی وجود ندارد، الا در مورد محمد بن ابَّان که بعضی از محدثین او را ثقه دانسته اند و بعضی ضعیف؛ و ترجیح، جانبِ توثیق و تعدیل او می باشد.(۱)

﴿❁﴾ این حدیث شریف، «حدیث حَسَن و صحیح» می باشد.

﴿❁﴾ سند این حدیث شریف در درجۀ ثانی صحت یعنی «حَسَن» بوده و مطابق اصول حدیث در موجودیت یک شاهد یا متابع و یا مؤیِّد دیگر در درجۀ اولی صحت یعنی «حدیث صحیح» قرار می گیرد، و سراسر احادیث موجودۀ کتاب حاضر، شواهد و متابعات و مؤیِّدات این حدیث شریف است.

حدیث تنسیق النظام فی مسند الامام

﴿۳۲۷﴾ این حدیث شریف علامۀ متأخرین شیخ محدث مولانا محمد حسن سَنْبَلی رحمه الله (متوفی ۱۳۰۵ هـ ق) در «**تنسیق النظام فی مسند الامام**» تخریج نموده است.

عَن عَاصِمٍ، عَنْ أَبِيهِ: «أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ».

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن ابِی طالِب کَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ تنها در تکبیر اولی نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع

---

(۱) تنسیق النظام فی مسند الامام: ص ۱٦۰ مسألة رفع اليَدَيْن

يَدَيْن نمی کرد.[1]

﴿❁﴾ این حدیث شریف در صحت همپایۀ احادیث صحیح مُسْلِم شریف، صحیح می باشند.

﴿حدیث آثار السُّنَن﴾

﴿۳۲۸﴾ این حدیث شریف را العلامة الاجل و محدث اکمل مولانا محمد بن علی نیموی حنفی رحمه الله (متوفی ۱۳۲۲ هـ ق) در کتاب مشهور خود «**آثارُ السُّنَن**» تخریج نموده است.

عَن عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ: «أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بَعْدُ».

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب کَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ تنها در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[2]

﴿❁﴾ سپس علامه نیموی رحمه الله می نویسد: وَإِسنَادُهُ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف به اعتبار اسناد، «حدیث صحیح» می باشد.

و در تعلیق آن می افزاید: رِجَالُهُ رِجَالُ الصَّحِيْحَيْنِ أَوْ أَحَدُهُمَا. روایان این حدیث شریف، راویان صحیح بخاری و صحیح مُسْلِم شریف یا یکی از آنها هستند.[3]

---

(۱) تنسیق النظام فی مسند الامام: ص ۱٦۰ مسألة رفع اليَدَيْن

(۲) آثار السنن: ص ۱۳٤ حدیث ٤۰۳ مع التعلیق الحسن

(۳) آثار السنن: ص ۱۳٤ حدیث ٤۰۳ مع التعلیق الحسن

حدیث نَیْلُ الفَرْقَدَیْن

﴿۳۲۹﴾ این حدیث شریف را امام العصر و فقیه و محدث و استاذ کبیر حضرت مولانا محمد انورشاه کشمیری دیوبندی رحمه الله (متوفی ۱۳۵۲ هـ ق) در کتاب لامثال خود در مورد رفع یَدَیْن «**نَیْلُ الفَرْقَدَیْن**» تخریج نموده است.

عَنْ عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنْ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بعدُ، انْتَهَى.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن ابِی طالِب کَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ تنها در اولین تکبیر نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگری در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿۞﴾ سپس علامه کشمیری رحمه الله می نویسد: وَإِسنَادُهُ صَحِيْحٌ. این این حدیث شریف به اعتبار اسناد، «حدیث صحیح» می باشد.[2]

حدیث نَیْلُ الفَرْقَدَیْن

﴿۳۳۰﴾ این حدیث شریف را امام العصر و فقیه و محدث و استاذ کبیر حضرت مولانا محمد انورشاه کشمیری دیوبندی رحمه الله (متوفی ۱۳۵۲ هـ ق) در کتاب لامثال خود در مورد رفع یَدَیْن «**نَیْلُ الفَرْقَدَیْن**» تخریج نموده است.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ قِطَافٍ النَّهْشَلِيِّ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، «أَنَّ عَلِيًّا، كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ، ثُمَّ لَا يَعُودُ». انتهى.

---

(۱) نَیْلُ الفَرْقَدَیْن مع حاشیته بسط الیَدَیْن فی مسئلة رفع الیَدَیْن: ۲۸٦/۱ اثر علی رضی الله عنه ...

(۲) نَیْلُ الفَرْقَدَیْن مع حاشیته بسط الیَدَیْن فی مسئلة رفع الیَدَیْن: ۲۸٦/۱ اثر علی رضی الله عنه ...

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب رضی الله عنه تنها در آغاز نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.(۱)

﴿۞﴾ علامه انورشاه کشمیری دیوبندی رحمه الله در ادامه می نویسد: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف «حدیث صحیح» است. وَإِسْنَادُ حَدِيْثِ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. و اسناد حدیث عَاصِم بن کُلَیْب در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.(۲)

حدیث فتح الْمُلْهِم شرح صحیح مُسْلِم

﴿۳۳۱﴾ این حدیث شریف را امام محدث و داعی بزرگ حضرت مولانا شبّیر احمد عثمانی رحمه الله (متوفی ۱۳۶۹ هـ ق) صاحب تفسیر کابلی شریف در کتاب مشهور خود «**فتح الملُهِم شرح صحیح الامام مسلم**» تخریج نموده است.

بِإِسنَادٍ صَحِيْحٍ عَنْ عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنْ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بعدُ.

ترجمه: به اسناد صحیح، حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب رضی الله عنه تنها در تکبیر اول نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.(۳)

﴿۞﴾ این حدیث شریف، «حدیث صحیح» با شروط مُسلِم است.

---

(۱) نَيْلُ الفَرْقَدَيْن مع حاشيته بسط اليَدَيْن فی مسئلة رفع اليَدَيْن: ٢٨٦/١ اثر علی رضی الله عنه ...

(۲) نَيْلُ الفَرْقَدَيْن مع حاشيته بسط اليَدَيْن فی مسئلة رفع اليَدَيْن: ٢٨٦/١ اثر علی رضی الله عنه ...

(۳) فتح الملهم بشرح صحيح الامام مسلم: ١٦١/٢ و ١٦٢ المجلد الثالث

﴿حدیث جامع الاحادیث الاحکام﴾

﴿۳۳۲﴾ این حدیث شریف را نیز محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۴ هـ) در کتاب خود «**جامع الاحادیث الاحکام**» تخریج نموده است.

عَنْ عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنْ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بعدُ.

ترجمه: به اسناد صحیح، حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب رضی الله عنه تنها در تکبیر اول نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿۞﴾ علامه تهانوی رحمه الله در ادامه می نویسد: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف «حدیث صحیح» است. وَإِسْنَادُ حَدِيْثِ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. و اسناد حدیث عَاصِمِ بن کُلَیْب در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[2]

﴿حدیث أدِلَّةُ الْحَنَفِيَّة﴾

﴿۳۳۳﴾ این حدیث شریف را شیخ محدث مفسر مولانا محمد عبد الله بن مسلم بهلوی حنفی رحمه الله (متوفی ۱۳۹۸ هـ ق) در کتاب خود «**ادلّةُ الحنفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية**» تخریج نموده است.

---

(۱) جامع احادیث الاحکام: ۱/ ۲۱۲ حدیث ۸۱۷ باب ترک رفع الیدین في غیر الافتتاح

(۲) نَيْلُ الفَرْقَدَيْن مع حاشيته بسط اليَدَيْن فی مسئلة رفع اليَدَيْن: ۲۸٦/۱ اثر علی رضی الله عنه ...

﴿۳۷۵﴾

عَنْ عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا رِضِيَ اللهِ عَنهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنْ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بعدُ، انْتَهَى.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب ﷫ از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبِی طالِب ﷛ تنها در تکبیر اول نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿❁﴾ علامه بهلوی ﷫ می نویسد: وَإِسنَادُهُ صَحِيْحٌ. این این حدیث شریف به اعتبار اسناد، «حدیث صحیح» می باشد.[2]

حدیث إعلاءُ السُّنَن

﴿۳۳۴﴾ این حدیث شریف را نیز محدث فقیه محقق علامه ظفر احمد عثمانی تهانوی ﷫ (متوفی ۱۳۹۴ هـ) در کتاب لا مثال خود «**إعلاءُ السُّنَن**» تخریج نموده است.

عَنْ عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا رِضِيَ اللهِ عَنهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنْ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بعدُ، انْتَهَى.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب ﷫ از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبِی طالِب ﷛ تنها در تکبیر اول نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[3]

﴿❁﴾ علامه تهانوی ﷫ در ادامه می نویسد: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. این

---

(۱) جامع احاديث الاحكام: ۱/ ۲۱۲ حديث ۸۱۷ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

(۲) ادلّةُ الحنفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية: ص ۱٦۷ حديث ۳۹۸ لايرفع يديه الا...

(۳) إعلاء السنن للتهانوي: ۳/ ٦۳ و ٦٤ حديث ۸۱۷ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

حدیث شریف «حدیث صحیح» است. وَإِسْنَادُ حَدِيْثِ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. و اسناد حدیث عَاصِمِ بن کُلَیْب در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِمِ شریف صحیح می باشد.[۱]

حدیث معارف السُّنَن

﴿۳۳۵﴾ این حدیث شریف را علامۀ بزرگ سید محمد یوسف بن سید محمد زکریا حسینی بنّوری رحمه الله (متوفی ۱۳۹۷ هـ ق) در شرح مشهور ترمذی شریف «**مَعَارِفُ السُّنَن**» تخریج نموده است.

عَنْ عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا رِضِيَ اللهِ عَنهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنْ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بعدُ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن ابِی طالِب رضی الله عنه تنها در تکبیر اول نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۲]

﴿❁﴾ حضرت علامه بنّوری رحمه الله در ادامه می فرماید:

وَرِجَالُهُ ثِقَاتٌ ... عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. راویان این حدیث شریف همه ثقات هستند، و این حدیث شریف در صحت همپایه با احادیث صحیح مُسْلِمِ شریف صحیح می باشد.[۳]

---

(۱) إعلاء السنن للتهانوي: ۳/ ۶۳ و ۶٤ حديث ۸۱۷ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

(۲) معارف السنن للبنّوری: ۲/٤۹٤ ادلة الحنفية فی ترک الرفع ما عدا حديث ابن مسعود و حديث البراء بن عازب

(۳) معارف السنن للبنّوری: ۲/٤۹٤ ادلة الحنفية فی ترک الرفع ما عدا حديث ابن مسعود و حديث البراء بن عازب

حدیث اَوْجَزُ المَسَالِک

﴿۳۳۶﴾ این حدیث شریف را امام محدث داعی کبیر حضرت شیخ زکریا کانْدِهْلَوِی مدنی رحمه‌الله (متوفی ۱۴۰۲ هـ ق) در شرح شهرهٔ آفاق خود بر موطای امام مالک رحمه‌الله «**أوجَزُ المَسَالِکِ إلَی مُوَطَّأ الإمَامِ مَالِکٍ**» تخریج نموده است.

عَنْ عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا رِضِيَ اللهِ عَنهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنْ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ يَرْفَعُ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه‌الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب رضی‌الله‌عنه تنها در تکبیر اول نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[1]

﴿❁﴾ حضرت شیخ رحمه‌الله در ادامه می نویسد: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف «حدیث صحیح» است. وَإِسْنَادُهُ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. و اسناد آن در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[2]

حدیث بَذْلُ المَجْهُوْد

﴿۳۳۷﴾ این حدیث شریف را امام محدث کبیر، حضرت مولانا خلیل احمد سَهَارَنْپُوری رحمه‌الله (متوفی ۱۴۰۲ هـ ق) در شرح شهرهٔ آفاق خود «**بَذْلُ**

---

(۱) اوجز المسالک الی موطا الامام مالک: ۹۰/۲ و ۹۱

(۲) اوجز المسالک الی موطا الامام مالک: ۹۰/۲ و ۹۱

المَجْهُوْدِ فِیْ حَلِّ سُنَنِ اَبِیْ دَاؤد» تخریج نموده است.

فَإِنَّ أَبَا بَكْرَةَ قَدْ حَدَّثَنَا قَالَ: ثنا أَبُو أَحْمَدَ، قَالَ: ثنا أَبُو بَكْرٍ النَّهْشَلِيُّ، قَالَ: ثنا عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ: «أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بَعْدُ».

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی رضی الله عنه تنها در تکبیر اول نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.(۱)

﴿❁﴾ حضرت مولانا سهارَنْپُوری رحمه الله سپس می نویسد: وَرِجَالُهُ ثِقَاتٌ ... وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ ... وَإِسنَادُ حَدِيْثُ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ.

ترجمه: راویان این حدیث شریف همگان ثقات هستند و این حدیث شریف «حدیث صحیح» است و اسناد حدیث عَاصِم بن کُلَیْب در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.(۲)

حدیث درس ترمذی

﴿۳۳۸﴾ این حدیث شریف را شیخ الاسلام مفتی محمد تقی عثمانی مدظله شیخ الحدیث دار العلوم کراچی در شرح ترمذی خود که مشهور به «**درس ترمذی**» است تخریج نموده است.

«أَنَّ عَلِيًّا رضی الله عنه كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بَعْدُ».

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی رضی الله عنه تنها در تکبیر اول نماز رفع یَدَیْن می کرد و

(۱) بذل المجهود في حل أبي داؤد: ٤٥/٤ تحت حديث ۷۱۹
(۲) بذل المجهود في حل أبي داؤد: ٤٥/٤ تحت حديث ۷۱۹

بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۱]

﴾❁﴿ این حدیث شریف در صحت همپایه با احادیث صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.

حدیث إحیاءُ السُّنَن

﴾۳۳۹﴿ این حدیث شریف در «**إحیاءُ السُّنَن**» تخریج گردیده است.

عَنْ عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا رِضِيَ اللهِ عَنهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنْ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَرْفَعُ بَعدُ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ کُلَیْب ﷺ از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی بن اِبی طالِب ﷺ تنها در تکبیر اول نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۲]

﴾❁﴿ و در ادامه می نگارد: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف «حدیث صحیح» است. وَإِسْنَادُ حَدِيْثِ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. و اسناد حدیث عَاصِمِ بن کُلَیْب در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[۳]

حدیث شرح ابی داود عَیْنِی

﴾۳۴۰﴿ این حدیث شریف را امام محدث فقیه بلا منازع علامه بدر

(۱) درس ترمذی: ۳۷/۲ آثار صحابه و مسلک حنفیه

(۲) إحياء السنن: ٤٤١/١ حديث ٨١٧ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

(۳) إحياء السنن: ٤٤١/١ حديث ٨١٧ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح

الدین عَیْنِی حنفی رحمه الله (متوفی ۸۵۵ هـ ق) در «**شرح سنن ابی داود**» خود تخریج نموده است.

عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا رِضِيَ اللهِ عَنهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ مِنْ الصَّلَاةِ، ثُمَّ لَا يَعُودُ يَرفَعُ. وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ.

ترجمه: حضرت عَاصِمِ بْنِ كُلَيْب رحمه الله از پدر خود روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی رضی الله عنه تنها در تکبیر اول نماز رفع یَدَیْن می کرد و بعد از آن در هیچ جای دیگر در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کرد.[۱]

❁ علامه عَیْنِی رحمه الله در ادامه می نگارد: وَهُوَ أَثَرٌ صَحِيْحٌ. این حدیث شریف «حدیث صحیح» است.[۲]

❁ و علامه عَیْنِی رحمه الله در جای دیگری می نویسد: وَإِسْنَادُ حَدِيْثِ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ صَحِيْحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. و اسناد حدیث عَاصِم بن كُلَيْب در صحت، همپایه با شرایط صحت احادیث در صحیح مُسْلِم شریف صحیح می باشد.[۳]

---

(۱) شرح سنن ابی داود للعَیْنِی: ۳۰۱/۳ باب فی رفع الیَدَیْن

(۲) شرح سنن ابی داود للعَیْنِی: ۳۰۱/۳ باب فی رفع الیَدَیْن

(۳) عمدة القاري شرح صحيح البخاري للعينى: ٢٧٤/٥ (بابُ رَفْعِ اليَدَيْنِ فِي التَّكْبِيرَةِ الأولَى مَعَ الافْتِتَاحِ سَوَاءً)

فهرست مراجع و مآخذ کتاب

﴿فهرست مراجع وماخذ كتاب﴾

﴿١﴾ **القرآن الكريم:**

﴿٢﴾ **الآثار:**

المؤلف: الإمام الأعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). رواية: الامام الحافظ القاضي أبي يوسف يعقوب بن إبراهيم بن حبيب بن سعد بن حبتة الأنصاري (المتوفى: ١٨٢هـ). المحقق: أبو الوفا الافغاني. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت.

﴿٣﴾ **الآثار:**

المؤلف: الإمام الأعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). رواية: الامام الحافظ ابي عبد الله محمد بن الحسن الشيباني (المتوفى: ١٨٩هـ). المحقق: أبو الوفا الأفغاني. دار النشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان. عدد الأجزاء: ٢

﴿٤﴾ **مسند أبي حنيفة:**

المؤلف: الامام الاعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). رواية: القاضي الامام المحدث العلامة صدر الدين موسي بن زكريا الحصكفي (المتوفى: ٦٥٠هـ). تحقيق: عبد الرحمن حسن محمود. الناشر: الآداب، مصر.

﴿٥﴾ **مسند الإمام أبي حنيفة:**

للامام الاعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). رواية: أبي نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق بن موسى بن مهران الأصبهاني (المتوفى: ٤٣٠هـ). المحقق: نظر محمد الفاريابي. الناشر: مكتبة الكوثر، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤١٥ هـ

﴿٦﴾ **مسند الإمام الأعظم أبي حنيفة:**

للامام الاعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). رواية: الأمام الحافظ الفقيه العلامة المحدث الشيخ أبي محمد عبد الله بن يعقوب بن الحارث بن الخليل الحارثي البخاري (المتوفى: ٣٤٠هـ). المحقق: لطيف الرحمن البهرائجي القاسمي، الناشر: المكتبة الامدادية، مكة المكرمة، ١٤٣١ هـ. عدد الأجزاء: ٢

﴿٧﴾ **مسند الأمام الأعظم:**

للامام الاعظم أبي حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). رواية: القاضي الامام المحدث العلامة صدر الدين موسي بن زكريا الحصكفي (المتوفى: ٦٥٠هـ). ترتيب: خاتمة الحفاظ محمد عابد السندي الانصاري (المتوفى: ١٢٥٧هـ). مع شرح: تنسيق النظام في مسند الامام للعلامة المحدث الشيخ محمد حسن السنبلي (المتوفى: ١٣٠٥هـ). الناشر: مكتبة البشري، كراچي، الطبعة الاولي، ١٤٣١ هـ

﴿٨﴾ **صحيح البخاري:**

الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله ﷺ وسننه وأيامه. المؤلف: محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي. المحقق: محمد زهير بن ناصر الناصر. الناشر: دار طوق النجاة (مصورة عن السلطانية بإضافة ترقيم محمد فؤاد عبد الباقي). الطبعة: الأولى، ١٤٢٢هـ عدد الأجزاء: ٩

﴿٩﴾ **صحيح مسلم:**

المسند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله هـ. المؤلف: مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري (المتوفى: ٢٦١هـ). المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي. الناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت. عدد الأجزاء: ٥

﴿١٠﴾ **سنن النسائي:**

المؤلف: أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني، النسائي (المتوفى: ٣٠٣هـ). تحقيق: عبد الفتاح أبو غدة. الناشر: مكتب المطبوعات الإسلامية، حلب. الطبعة: الثانية، ١٤٠٦ – ١٩٨٦، عدد الأجزاء: ٩

﴿١١﴾ **جامع الترمذي:**

= سنن الترمذي. المؤلف: محمد بن عيسى بن سَوْرة بن موسى بن الضحاك، الترمذي، أبو عيسى (المتوفى: ٢٧٩هـ). تحقيق وتعليق: أحمد محمد شاكر (جـ ١، ٢). ومحمد فؤاد عبد الباقي (جـ ٣) وإبراهيم عطوة عوض المدرس في الأزهر الشريف (جـ ٤، ٥). الناشر: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي، مصر، الطبعة: الثانية، ١٣٩٥ هـ - ١٩٧٥ م، عدد الأجزاء: ٥ أجزاء

﴿١٢﴾ **سنن أبي داود:**

المؤلف: أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السِّجِسْتاني (المتوفى: ٢٧٥هـ). المحقق: محمد محيي الدين عبد الحميد. الناشر: المكتبة العصرية، صيدا، بيروت، عدد الأجزاء: ٤

﴿١٣﴾ **سنن ابن ماجه:**

المؤلف: ابن ماجة أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، (المتوفى: ٢٧٣هـ). تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي. الناشر: دار إحياء الكتب العربية، فيصل عيسى البابي الحلبي، عدد الأجزاء: ٢

﴿١٤﴾ **سنن ابن ماجه (تحقيق الأرنؤوط):**

المؤلف: ابن ماجة - وماجة اسم أبيه يزيد - أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني (المتوفى: ٢٧٣هـ)، المحقق: شعيب الأرنؤوط - عادل مرشد - محمَّد كامل قره بللي - عَبد اللّطيف حرز الله، الناشر: دار الرسالة العالمية، الطبعة: الأولى، ١٤٣٠ هـ - ٢٠٠٩ م، عدد الأجزاء: ٥

﴿١٥﴾ **سنن أبي داود (تحقيق الأرنؤوط):**

المؤلف: أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السِّجِسْتاني (المتوفى: ٢٧٥هـ)، المحقق: شعَيب الأرنؤوط - محَمَّد كامِل قره بللي، الناشر: دار الرسالة العالمية، الطبعة: الأولى، ١٤٣٠ هـ - ٢٠٠٩ م، عدد الأجزاء: ٧

﴿١٦﴾ **موطأ مالك برواية محمد بن الحسن الشيباني:**

المؤلف: مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبحي المدني (المتوفى: ١٧٩هـ). تعليق وتحقيق: عبد الوهاب عبد اللطيف. الناشر: المكتبة العلمية. الطبعة: الثانية، مَزِيَدة منقحَة.

﴿١٧﴾ **موطأ الإمام مالك:**

المؤلف: مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبحي المدني (المتوفى: ١٧٩هـ). المحقق: بشار عواد معروف - محمود خليل. الناشر: مؤسسة الرسالة. سنة النشر: ١٤١٢ هـ عدد الأجزاء: ٢

﴿١٨﴾ **الحجة على أهل المدينة:**

المؤلف: الامام أبو عبد الله محمد بن الحسن بن فرقد الشيباني (المتوفى: ١٨٩هـ). المحقق: مهدي حسن الكيلاني القادري. الناشر: عالم الكتب، بيروت. الطبعة: الثالثة، ١٤٠٣. عدد الأجزاء: ٤

﴿١٩﴾ **شرح معاني الآثار:**

المؤلف: أبو جعفر أحمد بن محمد بن سلامة بن عبد الملك بن سلمة الأزدي الحجري المصري المعروف بالطحاوي (المتوفى: ٣٢١هـ). حققه وقدم له: (محمد زهري النجار - محمد سيد جاد الحق) من علماء الأزهر الشريف. راجعه ورقم كتبه وأبوابه وأحاديثه: د يوسف عبد الرحمن المرعشلي - الباحث بمركز خدمة السنة بالمدينة النبوية. الناشر: عالم الكتب. الطبعة: الأولى - ١٤١٤ هـ ١٩٩٤ م. عدد الأجزاء: ٥ (٤ وجزء للفهارس)

﴿٢٠﴾ **شرح مشكل الآثار:**

المؤلف: أبو جعفر أحمد بن محمد بن سلامة بن عبد الملك بن سلمة الأزدي الحجري المصري المعروف بالطحاوي (المتوفى: ٣٢١هـ). تحقيق: شعيب الأرنؤوط. الناشر: مؤسسة الرسالة. الطبعة: الأولى - ١٤١٥ هـ ١٤٩٤ م. عدد الأجزاء: ١٦ (١٥ وجزء للفهارس)

﴿٢١﴾ **مصنَّف عبد الرزاق:**

المؤلف: أبو بكر عبد الرزاق بن همام بن نافع الحميري اليماني الصنعاني (المتوفى: ٢١١هـ). المحقق: حبيب الرحمن الأعظمي. الناشر: المكتب الإسلامي، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤٠٣. عدد الأجزاء: ١١

﴿٢٢﴾ **مسند الإمام أحمد بن حنبل:**

المؤلف: أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني (المتوفى: ٢٤١هـ). المحقق: شعيب الأرنؤوط -عادل مرشد، وآخرون. إشراف: د عبد الله بن عبد المحسن التركي. الناشر: مؤسسة الرسالة. الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ -٢٠٠١ م

﴿٢٣﴾ **غاية المقصد فى زوائد المسند:**

المؤلف: أبو الحسن نور الدين علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي (المتوفى: ٨٠٧هـ). المحقق: خلاف محمود عبد السميع. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠١ م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٢٤﴾ **المعجم الكبير للطبراني:**

المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ٣٦٠هـ) المحقق: حمدي بن عبد المجيد السلفي، دار النشر: مكتبة ابن تيمية، القاهرة، الطبعة: الثانية، عدد الأجزاء:٢٥

﴿٢٥﴾ **المعجم الأوسط للطبراني:**

المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ٣٦٠هـ) المحقق: طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، الناشر: دار الحرمين،القاهرة، عدد الأجزاء: ١٠

﴿٢٦﴾ **المعجم الصغير للطبراني (الروض الداني):**

المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ٣٦٠هـ). المحقق: محمد شكور محمود الحاج أمرير. الناشر: المكتب الإسلامي ، دار عمار،بيروت ، عمان. الطبعة: الأولى، ١٤٠٥ – ١٩٨٥. عدد الأجزاء: ٢

﴿٢٧﴾ **كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال:**

المؤلف: علاء الدين علي بن حسام الدين ابن قاضي خان القادري الشاذلي الهندي البرهانفوري ثم المدني فالمكي الشهير بالمتقي الهندي (المتوفى: ٩٧٥هـ). المحقق: بكري حياني،صفوة السقا. الناشر: مؤسسة الرسالة. الطبعة: الطبعة الخامسة، ١٤٠١هـ/١٩٨١م

﴿٢٨﴾ **إتحاف الخيرة المهرة بزوائد المسانيد العشرة:**

المؤلف: أبو العباس شهاب الدين أحمد بن أبي بكر بن إسماعيل بن سليم بن قايماز بن عثمان البوصيري الكناني الشافعي (المتوفى: ٨٤٠هـ). تقديم: فضيلة الشيخ الدكتور أحمد معبد عبد الكريم. المحقق: دار المشكاة للبحث العلمي بإشراف أبو تميم ياسر بن إبراهيم. دار النشر: دار الوطن للنشر، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٢٠ هـ - ١٩٩٩ م. عدد الأجزاء: ٩ (٨ ومجلد فهارس)

﴿٢٩﴾ **مجمع الزوائد ومنبع الفوائد:**

المؤلف: أبو الحسن نور الدين علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي (المتوفى: ٨٠٧هـ). المحقق: حسام الدين القدسي. الناشر: مكتبة القدسي، القاهرة. عام النشر: ١٤١٤ هـ ١٩٩٤م. عدد الأجزاء: ١٠

﴿٣٠﴾ **السنن الكبرى للبيهقي:**

المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسْرَوْجِردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: ٤٥٨هـ). المحقق: محمد عبد القادر عطا. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان. الطبعة: الثالثة، ١٤٢٤ هـ -٢٠٠٣ م

﴿٣١﴾ **صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان:**

المؤلف: محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن مَعْبدَ، التميمي، أبو حاتم، الدارمي، البُستي (المتوفى: ٣٥٤هـ). المحقق: شعيب الأرنؤوط. الناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤١٤ – ١٩٩٣. عدد الأجزاء: ١٨ (١٧ جزء ومجلد فهارس)

﴿٣٢﴾ **المنتخب من مسند عبد بن حميد:**

المؤلف: أبو محمد عبد الحميد بن حميد بن نصر الكَسّي ويقال له: الكَشّي بالفتح والإعجام (المتوفى: ٢٤٩هـ).
تحقيق: الشيخ مصطفى العدوي. الناشر: دار بلنسية للنشر والتوزيع. الطبعة: الثانية ١٤٢٣هـ -٢٠٠٢م. عدد الأجزاء: ٢

﴿٣٣﴾ **مسند أبي يعلى:**

المؤلف: أبو يعلى أحمد بن علي بن المثُنى بن يحيى بن عيسى بن هلال التميمي، الموصلي (المتوفى: ٣٠٧هـ)
المحقق: حسين سليم أسد. الناشر: دار المأمون للتراث، دمشق. الطبعة: الأولى، ١٤٠٤ –١٩٨٤. عدد الأجزاء: ١٣

﴿٣٤﴾ **مسند أبى يعلى الموصلى:**

المؤلف: أبو يعلى أحمد بن علي بن المثُنى بن يحيى بن عيسى بن هلال التميمي، الموصلي (المتوفى: ٣٠٧هـ)،
تحقيق: الشيخ خليل مامون شيحا، دار المعرفة، بيروت لبنان، الطبعة الاولى، ١٤٢٦هـ-٢٠٠٥ م، عدد الأجزاء: ١

﴿٣٥﴾ **جامع الأحاديث:**

(ويشتمل على جمع الجوامع للسيوطى والجامع الأزهر وكنوز الحقائق للمناوى، والفتح الكبير للنبهانى).
المؤلف: عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين السيوطي (المتوفى: ٩١١هـ). ضبط نصوصه وخرج أحاديثه: فريق من الباحثين بإشراف د على جمعة (مفتي الديار المصرية). طبع على نفقة: د حسن عباس زكى. عدد الأجزاء: ١٣

﴿٣٦﴾ **صحيح ابن خزيمة:**

المؤلف: أبو بكر محمد بن إسحاق بن خزيمة بن المغيرة بن صالح بن بكر السلمي النيسابوري (المتوفى: ٣١١هـ). المحقق: د. محمد مصطفى الأعظمي. الناشر: المكتب الإسلامي، بيروت. عدد الأجزاء: ٤

﴿٣٧﴾ **مصنَّف إبن أبي شيبة:**

الكتاب المصنَّف في الأحاديث والآثار: المؤلف: أبو بكر بن أبي شيبة، عبد الله بن محمد بن إبراهيم بن عثمان بن خواستي العبسي (المتوفى: ٢٣٥هـ). المحقق: كمال يوسف الحوت. الناشر: مكتبة الرشد، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٠٩. عدد الأجزاء: ٧

﴿٣٨﴾ **مصنَّف إبن أبي شيبة:**

الكتاب المصنَّف في الأحاديث والآثار: المؤلف: أبو بكر بن أبي شيبة، عبد الله بن محمد بن إبراهيم بن عثمان بن خواستي العبسي (المتوفى: ٢٣٥هـ). المحقق: محمد عوامة. الناشر: مؤسسة علوم القرآن، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٢٧. عدد الأجزاء: ٢٦

﴿٣٩﴾ **سنن الدارقطني:**

المؤلف: أبو الحسن علي بن عمر بن أحمد بن مهدي بن مسعود بن النعمان بن دينار البغدادي الدارقطني (المتوفى: ٣٨٥هـ). حققه وضبط نصه وعلق عليه: شعيب الارنؤوط، حسن عبد المنعم شلبي، عبد اللطيف حرز الله، أحمد برهوم. الناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢٤ هـ -٢٠٠٤ م. عدد الأجزاء: ٥

﴿٤٠﴾ **جامع المسانيد والسُّنَن الهادي لأقوم سَنَن:**

المؤلف: أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: ٧٧٤هـ). المحقق: د عبد الملك بن عبد الله الدهيش. الناشر: دار خضر للطباعة والنشر والتوزيع بيروت، لبنان، طبع على نفقة المحقق ويطلب من مكتبة النهضة الحديثة، مكة المكرمة. الطبعة: الثانية، ١٤١٩ هـ -١٩٩٨ م. عدد الأجزاء: ١٠

﴿٤١﴾ **مسند أبي داود الطيالسي:**

المؤلف: أبو داود سليمان بن داود بن الجارود الطيالسي البصرى (المتوفى: ٢٠٤هـ). المحقق: الدكتور محمد بن عبد المحسن التركي. الناشر: دار هجر، مصر. الطبعة: الأولى، ١٤١٩ هـ -١٩٩٩ م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٤٢﴾ **حديث علي بن حجر السعدي عن إسماعيل بن جعفر المدني:**

المؤلف: إسماعيل بن جعفر بن أبي كثير الأنصاري الزرقي مولاهم، أبو إسحاق المدني -ويكنى أيضا: أبا إبراهيم (المتوفى: ١٨٠هـ). دراسة وتحقيق: عمر بن رفود بن رفيد السّفياني. الناشر: مكتبة الرشد للنشر والتوزيع، الرياض، شركة الرياض للنشر والتوزيع. الطبعة: الأولى: ١٤١٨ هـ -١٩٩٨ م.

﴿٤٣﴾ **مسند الحُمَيدي:**

المؤلف: أبو بكر عبد الله بن الزبير بن عيسى بن عبيد الله القرشي الأسدي الحميدي المكي (المتوفى: ٢١٩هـ)
حقق نصوصه وخرج أحاديثه: حسن سليم أسد الدَّارَانيّ. الناشر: دار السقا، دمشق سوريا. الطبعة: الأولى، ١٩٩٦م عدد الأجزاء: ٢ (ضمن الشاملة)

﴿٤٤﴾ مسند الحُمَيدي:

المؤلف: أبو بكر عبد الله بن الزبير بن عيسى بن عبيد الله القرشي الأسدي الحميدي المكي (المتوفى: ٢١٩هـ) حقق نصوصه وخرج أحاديثه: الاستاذ المحدث المحقق الشيخ حبيب الرحمن الاعظمىّ. الناشر: المكتب الاسلامى، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٩٨٨م عدد الأجزاء: ٢

﴿٤٥﴾ مسند الحُمَيدي:

المؤلف: أبو بكر عبد الله بن الزبير بن عيسى بن عبيد الله القرشي الأسدي الحميدي المكي (المتوفى: ٢١٩هـ) حقق نصوصه وخرج أحاديثه: الاستاذ المحدث المحقق الشيخ حبيب الرحمن الاعظمىّ. الناشر: دار الفكر، المدينة المنورة. الطبعة: الأولى، عدد الأجزاء: ٢

﴿٤٦﴾ شرح السنة:

المؤلف: محيي السنة، أبو محمد الحسين بن مسعود بن محمد بن الفراء البغوي الشافعي (المتوفى: ٥١٦هـ). تحقيق: شعيب الأرنؤوط - محمد زهير الشاويش. الناشر: المكتب الإسلامي، دمشق، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤٠٣هـ - ١٩٨٣م. عدد الأجزاء: ١٥

﴿٤٩﴾ مسند البزار المنشور باسم البحر الزخار:

المؤلف: أبو بكر أحمد بن عمرو بن عبد الخالق بن خلاد بن عبيد الله العتكي المعروف بالبزار (المتوفى: ٢٩٢هـ). المحقق: محفوظ الرحمن زين الله، (حقق الأجزاء من ١ إلى ٩). وعادل بن سعد (حقق الأجزاء من ١٠ إلى ١٧). وصبري عبد الخالق الشافعي (حقق الجزء ١٨). الناشر: مكتبة العلوم والحكم، المدينة المنورة. الطبعة: الأولى، (بدأت ١٩٨٨م، وانتهت ٢٠٠٩م). عدد الأجزاء: ١٨

﴿٥٠﴾ الأحاديث المختارة:

أو المستخرج من الأحاديث المختارة مما لم يخرجه البخاري ومسلم في صحيحيهما: المؤلف: ضياء الدين أبو عبد الله محمد بن عبد الواحد المقدسي (المتوفى: ٦٤٣هـ). دراسة وتحقيق: الدكتور عبد الملك بن عبد الله بن دهيش. الناشر: دار خضر للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت، لبنان. الطبعة: الثالثة، ١٤٢٠ هـ - ٢٠٠٠ م. عدد الأجزاء: ١٣

﴿٥١﴾ مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح:

المؤلف: علي بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نور الدين الملا الهروي القاري (المتوفى: ١٠١٤هـ). الناشر: دار الفكر، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢٢هـ - ٢٠٠٢م. عدد الأجزاء: ٩

﴿٥٢﴾ نصب الراية لأحاديث الهداية مع حاشيته بغية الألمعي في تخريج الزيلعي:

المؤلف: جمال الدين أبو محمد عبد الله بن يوسف بن محمد الزيلعي (المتوفى: ٧٦٢هـ). قدم للكتاب: محمد يوسف البَنُوري. صححه ووضع الحاشية: عبد العزيز الديوبندي الفنجاني، إلى كتاب الحج، ثم أكملها محمد يوسف الكاملفوري. المحقق: محمد عوامة. الناشر: مؤسسة الريان للطباعة والنشر، بيروت، لبنان/ دار القبلة للثقافة الإسلامية، جدة، السعودية. الطبعة: الأولى، ١٤١٨هـ/١٩٩٧م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٥٣﴾ إعلاء السنن:

المؤلف: المحدث الناقد العلام مولانا ظفر احمد العثماني التهانوي. الناشر: ادارة القرآن والعلوم الاسلامية، كراچي، الطبعة: الثالث، ١٤١٥ . عدد الأجزاء: ٢٢

﴿٥٤﴾ الجوهر النقي على سنن البيهقي:

المؤلف: علاء الدين علي بن عثمان بن إبراهيم بن مصطفى المارديني، أبو الحسن، الشهير بابن التركماني (المتوفى: ٧٥٠هـ)، الناشر: دار الفكر

﴿٥٥﴾ مختصر خلافيات البيهقي:

المؤلف: أحمد بن فَرح (بسكون الراء) بن أحمد بن محمد بن فرح اللَّخمى الإشبيلى، نزيل دمشق، أبو العباس، شهاب الدين الشافعي (المتوفى: ٦٩٩هـ). المحقق: د. ذياب عبد الكريم ذياب عقل. الناشر: مكتبة الرشد، السعودية / الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤١٧هـ - ١٩٩٧م. عدد الأجزاء: ٥

﴿٥٦﴾ المعجم في أسامي شيوخ أبي بكر الإسماعيلي:

المؤلف: أبو بكر أحمد بن إبراهيم بن إسماعيل بن العباس بن مرداس الإسماعيلي الجرجاني (المتوفى: ٣٧١هـ). المحقق: د. زياد محمد منصور. الناشر: مكتبة العلوم والحكم، المدينة المنورة. الطبعة: الأولى، ١٤١٠. عدد الأجزاء: ٣

﴿٥٧﴾ **علل الدارقطني:**

العلل الواردة في الأحاديث النبوية. المؤلف: أبو الحسن علي بن عمر بن أحمد بن مهدي بن مسعود بن النعمان بن دينار البغدادي الدارقطني (المتوفى: ٣٨٥هـ). المجلدات من الأول، إلى الحادي عشر:تحقيق وتخريج: محفوظ الرحمن زين الله السلفي. الناشر: دار طيبة، الرياض. الطبعة: الأولى ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥ م. والمجلدات من الثاني عشر، إلى الخامس عشر: علق عليه: محمد بن صالح بن محمد الدباسي. الناشر: دار ابن الجوزي، الدمام. الطبعة: الأولى، ١٤٢٧ هـ

﴿٥٨﴾ **مستخرج أبي عوانة:**

= مسند ابي عوانة. المؤلف: أبو عوانة يعقوب بن إسحاق بن إبراهيم النيسابوري الإسفراييني (المتوفى: ٣١٦هـ) تحقيق: أيمن بن عارف الدمشقي. الناشر: دار المعرفة، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤١٩هـ-١٩٩٨م.. عدد الأجزاء: ٥

﴿٥٩﴾ **اخبار الفقهاء والمحدثين:**

المؤلف: محمد بن الحارث الخشني القيرواني المتوفي ٣٦١ هـ ق: الطبعة: مادريد، الطبعة: بيروت و لاهور.

﴿٦٠﴾ **المستدرك على الصحيحين:**

المؤلف: أبو عبد الله الحاكم محمد بن عبد الله بن محمد بن حمدويه بن نُعيم بن الحكم الضبي الطهماني النيسابوري المعروف بابن البيع (المتوفى: ٤٠٥هـ). تحقيق: مصطفى عبد القادر عطا. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤١١ – ١٩٩٠. عدد الأجزاء: ٤

﴿٦١﴾ **ناسخ الحديث ومنسوخه:**

المؤلف: أبو حفص عمر بن أحمد بن عثمان بن أحمد بن محمد بن أيوب بن أزداذ البغدادي المعروف بـ ابن شاهين(المتوفى: ٣٨٥هـ). المحقق: سمير بن أمين الزهيري. الناشر: مكتبة المنار، الزرقاء. الطبعة: الأولى، ١٤٠٨هـ

﴿٦٢﴾ **عمدة القاري شرح صحيح البخاري للإمام العيني:**

المؤلف: أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابى الحنفى بدر الدين العينى (المتوفى: ٨٥٥هـ). الناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت. عدد الأجزاء: ٢٥ × ١٢

﴿٦٣﴾ **شرح سنن أبي داود:**

المؤلف: أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابى الحنفى بدر الدين العينى (المتوفى: ٨٥٥هـ). المحقق: أبو المنذر خالد بن إبراهيم المصري. الناشر: مكتبة الرشد، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٢٠ هـ - ١٩٩٩ م. عدد الأجزاء: ٧ (٦ ومجلد فهارس)

﴿٦٤﴾ **البذل المجهود في حل أبي داؤد:**

المؤلف: الإمام المحدث الكبير الشيخ خليل احمد السهارنفوري (المتوفى: ١٣٤٦هـ). المحقق: الدكتور تقي الدين الندوي. الناشر: دار البشائر الاسلامية، بيروت، الطبعة: الأولى ١٤٢٧ هـ -٢٠٠٦ م. عدد الأجزاء: ١٤

﴿٦٥﴾ **المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج:**

المؤلف: أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: ٦٧٦هـ). الناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٣٩٢. عدد الأجزاء: ١٨ (في ٩ مجلدات)

﴿٦٦﴾ **فتح الملهم شرح صحيح مسلم:**

المؤلف: ألعلامة المحدث الداعية الكبير الشيخ شبير احمد العثماني (المتوفى: ١٣٦٩هـ). الناشر: دار القلم، دمشق. الطبعة: ١٤٢٧ هـ عدد الأجزاء: ١١ (في ٦ مجلدات)

﴿٦٧﴾ **المبسوط للسرخسي:**

المؤلف: محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة السرخسي (المتوفى: ٤٨٣هـ). الناشر: دار المعرفة، بيروت، الطبعة: بدون طبعة. تاريخ النشر: ١٤١٤هـ-١٩٩٣م. عدد الأجزاء: ٣٠

﴿٦٨﴾ **الكامل في ضعفاء الرجال:**

المؤلف: أبو أحمد بن عدي الجرجاني (المتوفى: ٣٦٥هـ). تحقيق: عادل أحمد عبد الموجود-علي محمد معوض، شارك في تحقيقه: عبد الفتاح أبو سنة. الناشر: الكتب العلمية، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤١٨هـ١٩٩٧م

﴿٦٩﴾ **قرة العينين برفع اليدين في الصلاة:**

المنسوب إلى: محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة البخاري، أبو عبد الله (المتوفى: ٢٥٦هـ). تحقيق: أحمد الشريف، الناشر: دار الأرقم للنشر والتوزيع، الكويت. الطبعة: الأولى، ١٤٠٤ هـ -١٩٨٣ م

﴿٧٠﴾ **معرفة السنن والآثار:**

المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسْرَوْجِردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: ٤٥٨هـ) المحقق: عبد المعطي أمين قلعجي. الناشرون: جامعة الدراسات الإسلامية (كراتشي،باكستان)، دار قتيبة (دمشق،بيروت)، دار الوعي (حلب، دمشق)، دار الوفاء (المنصورة، القاهرة). الطبعة: الأولى، ١٤١٢هـ - ١٩٩١م. عدد الأجزاء: ١٥

﴿٧١﴾ **تهذيب التهذيب:**

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ). الناشر: مطبعة دائرة المعارف النظامية، الهند. الطبعة: الطبعة الأولى، ١٣٢٦هـ عدد الأجزاء: ١٢

﴿٧٢﴾ **الفتاوى الهندية: (فتاوى عالمگيرى)**

المؤلف: لجنة علماء برئاسة نظام الدين البلخي. الناشر: دار الفكر. الطبعة: الثانية، ١٣١٠ هـ عدد الأجزاء: ٦

﴿٧٣﴾ **تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق وحاشية الشِّلْبِيِّ:**

المؤلف: عثمان بن علي بن محجن البارعي، فخر الدين الزيلعي الحنفي (المتوفى: ٧٤٣ هـ). الحاشية: شهاب الدين أحمد بن محمد بن أحمد بن يونس بن إسماعيل بن يونس الشِّلْبِيُّ (المتوفى: ١٠٢١ هـ). الناشر: المطبعة الكبرى الأميرية، بولاق، القاهرة. الطبعة: الأولى، ١٣١٣ هـ

﴿٧٤﴾ **التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير:**

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ). الناشر: دار الكتب العلمية. الطبعة: الطبعة الأولى ١٤١٩هـ ١٩٨٩م.عدد الأجزاء: ٤

﴿٧٥﴾ **الاستذكار:**

المؤلف: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمري القرطبي (المتوفى: ٤٦٣هـ) تحقيق: سالم محمد عطا، محمد علي معوض. الناشر: دار الكتب العلمية ، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ ٢٠٠٠ عدد الأجزاء: ٩

﴿٧٦﴾ **مشكاة المصابيح:**

المؤلف: محمد بن عبد الله الخطيب العمري، أبو عبد الله، ولي الدين، التبريزي (المتوفى: ٧٤١هـ). المحقق: محمد ناصر الدين الألباني. الناشر: المكتب الإسلامي، بيروت. الطبعة: الثالثة، ١٩٨٥. عدد الأجزاء: ٣

﴿٧٧﴾ **المحلى بالآثار:**

المؤلف: أبو محمد علي بن أحمد بن سعيد بن حزم الأندلسي القرطبي الظاهري (المتوفى: ٤٥٦هـ). الناشر: دار الفكر، بيروت. الطبعة: بدون طبعة وبدون تاريخ. عدد الأجزاء: ١٢

﴿٧٨﴾ **نيل الأوطار:**

المؤلف: محمد بن علي بن محمد بن عبد الله الشوكاني اليمني (المتوفى: ١٢٥٠هـ) تحقيق: عصام الدين الصبابطي. الناشر: دار الحديث، مصر. الطبعة: الأولى، ١٤١٣هـ -١٩٩٣م. عدد الأجزاء: ٨

﴿٧٩﴾ **مختصر الأحكام = مستخرج الطوسي على جامع الترمذي:**

المؤلف: أَبو عَلِيٍّ الحسنُ بنُ عَليِّ بنِ نَصْرٍ الطُّوْسِيُّ، المُلَقَّبُ: بِكَرْدُوْشٍ (المتوفى: ٣١٢هـ). المحقق: أنيس بن أحمد بن طاهر الأندونوسي. الناشر: مكتبة الغرباء الأثرية ، المدينة المنورة، السعودية. الطبعة: الأولى، ١٤١٥هـ عدد الأجزاء: ٤

﴿٨٠﴾ **آثار السنن:**

مع التعليق الحسن. المؤلف: العلامة الاجل والحمدث الاكمل محمد بن علي النيموي (المتوفي ١٣٢٢ ه ق). چاپ مكتبه امداديه، ملتان پاكستان. عدد الأجزاء: ١

﴿٨١﴾ **زجاجة المصابيح:**

زجاجة المصابيح على ترتيب مشكاة المصابيح للخطيب التبريزى. المؤلف: العلامة الشيخ السيد ابو الحسنات عبد الله شاه بن مظفرحسين الهندى الحيدرآبادى الحنفى. چاپ حيدرآباد دكن، هند، به سال ١٣٧١ هـ ق مطابق ١٩٥٢ عيسوى، عدد الأجزاء: ٣

﴿٨٢﴾ **المدونة الكبرى:**

المؤلف: مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبحي المدني رحمة الله عليه (المتوفى: ١٧٩هـ) الناشر: دار الكتب

العلمية. الطبعة: الأولى، ١٤١٥هـ - ١٩٩٤م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٨٣﴾ معارف السنن:

الكتاب: معارف السنن شرح جامع الترمذی. المؤلف: الشيخ السيد محمد يوسف بن السيد محمد زكريا الحسينی البَنُّوری (المتوفی ١٣٩٧ هـ ق) علی ضوء ما أفاده الحافظ الحجة الثبت، إمام العصر، الشيخ محمد أنورشاه الكشميری الديوبندی قدس الله سرّه (المتوفی: ١٣٥٢ هـ . ق). الناشر: ايچ، ايم؛ سعيد كمپنی، كراچی، پاكستان. الطبعة: الرابعة. عدد الاجزاء: ٦

﴿٨٤﴾ ادلّة الحنفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية:

المؤلف: الشيخ المحدث المفسر محمد عبد الله بن مسلم البهلوی (المتوفی ١٣٩٨ هـ ق). الناشر: دار القلم، دمشق، الطبعة: الثانية. عام ١٤٣١ هـ = ٢٠١٢ م

﴿٨٥﴾ التجريد:

المؤلف: الامام ابی الحسين احمد بن محمد بن جعفر البغدادی القدّوری رحمه الله (ولادت ٣٦٢ و متوفی: ٤٢٨هـ)، تحقيق: محمد احمد سراج و علی جمعه محمد، الناشر: دار السلام، الطبعة الثانية، سال ١٤٣٣ هـ ق، ٢٠١٢ م، قاهره، مصر. عدد الاجزاء: ١٢

﴿٨٦﴾ الامام الاعظم ابوحنيفة والثنائيات فی مسانيده:

گردآوری: عبد العزيز يحيی السعدی، منشورات محمد علی بيضوی، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، الطبعة الاولی، ٢٠٠٥ م

﴿٨٧﴾ عقود الجواهر المنيفة فی ادلّة مذهب الامام ابی حنيفة:

تاليف: السيد الامام العلام محمد مرتضی الزبيدی (متوفی ١٢٠٥ق)، چاپ اسكندرية، ١٢٩٢ هـ ق، مصر

﴿٨٨﴾ التمهيد لما في الموطأ من المعاني والأسانيد

المؤلف: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم، النمري القرطبي (المتوفى: ٤٦٣هـ)، تحقيق: مصطفى بن أحمد العلوي ، محمد عبد الكبير البكري، الناشر: وزارة عموم الأوقاف والشؤون الإسلامية – المغرب، عام النشر: ١٣٨٧ هـ عدد الأجزاء: ٢٤

﴿٨٩﴾ الاعتبار في الناسخ والمنسوخ من الآثار:

المؤلف: أبو بكر محمد بن موسى بن عثمان الحازمي الهمداني، زين الدين (المتوفى : ٥٨٤هـ)، الناشر : دائرة المعارف العثمانية - حيدر آباد ، الدكن، الطبعة: الثانية ، ١٣٥٩ هـ

﴿٩٠﴾ شرح سنن ابن ماجه (الإعلام بسنته عليه السلام):

المؤلف: مغلطاي بن قليج بن عبد الله البكجري المصري الحكري الحنفي، أبو عبد الله، علاء الدين (المتوفى: ٧٦٢هـ)، المحقق: كامل عويضة، الناشر: مكتبة نزار مصطفى الباز، المملكة العربية السعودية، الطبعة: الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٩ م، عدد الأجزاء: ٥

﴿٩١﴾ شرح سِفْر سعادت:

تاليف: مولانا عبد الحق محدث دهلوی رحمهما الله (متوفی ١٠٥٢هـ ق)، چاپ: مكتبۀ النوريه رضويه، لاهور، پاكستان، سال ١٤٣١ هـ، ٢٠١٠ م

﴿٩٢﴾ البناية شرح الهداية:

المؤلف: أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابى الحنفى بدر الدين العينى (المتوفى: ٨٥٥هـ)، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت، لبنان، الطبعة: الأولى، ١٤٢٠ هـ - ٢٠٠٠ م، عدد الأجزاء: ١٣

﴿٩٣﴾ التحقيق في أحاديث الخلاف:

المؤلف : جمال الدين أبو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي (المتوفى : ٥٩٧هـ)، المحقق: مسعد عبد الحميد محمد السعدني، الناشر : دار الكتب العلمية – بيروت، الطبعة : الأولى ، ١٤١٥، عدد الأجزاء : ٢

﴿٩٤﴾ تيسير القاری شرح فارسی صحيح بخاری:

تاليف: قاضی شيخ جليل و عالم نبيل و محدث ناقد كامل مولانا نور الدين دهلوی بن مولانا عبد الحق

محدث دهلوى رحمهما الله (متوفى ١٠٧٣هـ ق)، چاپ: مكتبۀ رشيديه، كويته، پاكستان،

﴿٩٥﴾ **شرح شيخ الاسلام بر صحيح بخارى:**

شرح شيخ الاسلام بر حاشيۀ تيسير القارى شرح فارسى صحيح بخارى، تاليف: شيخ الاسلام، نبيرۀ شيخ عبد الحق محدث دهلوى رحمهما الله، چاپ مكتبۀ رشيديه، كويته، پاكستان، بر هامش تيسير القارى

﴿٩٦﴾ **معالم السنن:**

وهو شرح سنن أبي داود، المؤلف: أبو سليمان حمد بن محمد بن إبراهيم بن الخطاب البستي المعروف بالخطابي (المتوفى: ٣٨٨هـ)، الناشر: المطبعة العلمية – حلب، الطبعة: الأولى ١٣٥١ هـ - ١٩٣٢ م

﴿٩٧﴾ **بيان الوهم والإيهام في كتاب الأحكام:**

المؤلف : علي بن محمد بن عبد الملك الكتامي الحميري الفاسي، أبو الحسن ابن القطان (المتوفى : ٦٢٨هـ)، المحقق : د. الحسين آيت سعيد، الناشر : دار طيبة – الرياض، الطبعة : الأولى، ١٤١٨هـ-١٩٩٧م، عدد الأجزاء : ٦ (٥ أجزاء ، ومجلد فهارس)

﴿٩٨﴾ **اللباب في الجمع بين السنة والكتاب:**

المؤلف: جمال الدين أبو محمد علي بن أبي يحيى زكريا بن مسعود الأنصاري الخزرجي المنبجي (المتوفى: ٦٨٦هـ)، المحقق: د. محمد فضل عبد العزيز المراد، الناشر: دار القلم - الدار الشامية - سوريا / دمشق - لبنان / بيروت، الطبعة: الثانية، ١٤١٤هـ - ١٩٩٤م، عدد الأجزاء: ٢

﴿٩٩﴾ **جامع الأصول في أحاديث الرسول:**

المؤلف : مجد الدين أبو السعادات المبارك بن محمد بن محمد بن محمد ابن عبد الكريم الشيباني الجزري ابن الأثير (المتوفى : ٦٠٦هـ)، تحقيق : عبد القادر الأرنؤوط - التتمة تحقيق بشير عيون، الناشر : مكتبة الحلواني - مطبعة الملاح - مكتبة دار البيان، الطبعة : الأولى، [ترقيم الكتاب موافق للمطبوع ومذيل بحواشي المحقق الشيخ عبد القادر الأرنؤوط، وأيضا أضيفت تعليقات أيمن صالح شعبان (ط : دار الكتب العلمية) في مواضعها من هذه الطبعة

﴿١٠٠﴾ **المقصد العلي في زوائد أبي يعلى الموصلي:**

المؤلف: أبو الحسن نور الدين علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي (المتوفى: ٨٠٧هـ)، تحقيق: سيد كسروي حسن، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت – لبنان، عدد الأجزاء: ٤

﴿١٠١﴾ **فتح القدير:**

المؤلف: كمال الدين محمد بن عبد الواحد السيواسي المعروف بابن الهمام (المتوفى: ٨٦١هـ)، الناشر: دار الفكر، الطبعة: بدون طبعة وبدون تاريخ، عدد الأجزاء: ١٠، بأعلى الصفحة كتاب الهداية للمرغيناني يليه - مفصولا بفاصل - «فتح القدير» للكمال بن الهمام وتكملته «نتائج الأفكار» لقاضي زاده.

﴿١٠٢﴾ **منحة السلوك في شرح تحفة الملوك:**

المؤلف: أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابى الحنفى بدر الدين العينى (المتوفى: ٨٥٥هـ)، المحقق: د. أحمد عبد الرزاق الكبيسي، الناشر: وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية – قطر، الطبعة: الأولى، ١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧م، عدد الأجزاء: ١

﴿١٠٣﴾ **الذخيرة:**

المؤلف: أبو العباس شهاب الدين أحمد بن إدريس بن عبد الرحمن المالكي الشهير بالقرافي (المتوفى: ٦٨٤هـ)، المحقق:، جزء ١، ٨، ١٣: محمد حجي، جزء ٢، ٦: سعيد أعراب، جزء ٣ - ٥، ٧، ٩ - ١٢: محمد بو خبزة، الناشر: دار الغرب الإسلامي- بيروت، الطبعة: الأولى، ١٩٩٤ م، عدد الأجزاء: ١٤ (١٣ ومجلد للفهارس)

﴿١٠٤﴾ **التمييز في تلخيص تخريج أحاديث شرح الوجيز المشهور بـ التلخيص الحبير:**

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ)، المحقق: الدكتور محمد الثاني بن عمر بن موسى، الناشر: دار أضواء السلف، الطبعة: الأولى، ١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧ م، عدد الأجزاء: ٧ (٦ ومجلد للفهارس)

﴿١٠٥﴾ **البدر المنير في تخريج الأحاديث والأثار الواقعة في الشرح الكبير:**

المؤلف: ابن الملقن سراج الدين أبو حفص عمر بن علي بن أحمد الشافعي المصري (المتوفى: ٨٠٤هـ)، المحقق: مصطفى أبو الغيط وعبد الله بن سليمان وياسر بن كمال، الناشر: دار الهجرة للنشر والتوزيع، الرياض،

السعودية، الطبعة: الاولى، ١٤٢٥هـ-٢٠٠٤م، عدد الأجزاء: ٩

﴿١٠٦﴾ تحفة الأشراف بمعرفة الأطراف:

المؤلف: جمال الدين أبو الحجاج يوسف بن عبد الرحمن المزي (المتوفى: ٧٤٢هـ)، المحقق: عبد الصمد شرف الدين، طبعة: المكتب الإسلامي، والدار القيّمة، الطبعة: الثانية: ١٤٠٣هـ ١٩٨٣م

﴿١٠٧﴾ إطراف المُسْنِد المعتَلِي بأطراف المسنَد الحنبلي:

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ)، الناشر: (دار ابن كثير - دمشق، دار الكلم الطيب - بيروت)، عدد المجلدات: ٩

﴿١٠٨﴾ جمع الفوائد من جامع الأصول ومجمع الزَّوائِد:

المؤلف: محمد بن محمد بن سليمان بن الفاسي بن طاهر السوسي الردواني المغربي المالكي (المتوفى: ١٠٩٤هـ)، تحقيق وتخريج: أبو علي سليمان بن دريع، الناشر: مكتبة ابن كثير، الكويت - دار ابن حزم، بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٨ م، عدد الأجزاء: ٤

﴿١٠٩﴾ التيسير بشرح الجامع الصغير:

المؤلف: زين الدين محمد المدعو بعبد الرؤوف بن تاج العارفين بن علي بن زين العابدين الحدادي ثم المناوي القاهري (المتوفى: ١٠٣١هـ)، الناشر: مكتبة الإمام الشافعي – الرياض، الطبعة: الثالثة، ١٤٠٨هـ - ١٩٨٨م، عدد الأجزاء: ٢

﴿١١٠﴾ السراج المنير فى شرح الجامع الصغير:

المؤلف: العالم العلامة الشيخ على ابن الشيخ احمد ابن الشيخ نور الدين محمد ابن الشيخ ابراهيم الشهير بالعزيزى تغمده الله برحمته، الطبعة الاولى، المطبعة الخيرية، جمالية، مصر، ١٣٠٥ هـ ق

﴿١١١﴾ العناية شرح الهداية:

المؤلف: محمد بن محمد بن محمود، أكمل الدين أبو عبد الله ابن الشيخ شمس الدين ابن الشيخ جمال الدين الرومي البابرتي (المتوفى: ٧٨٦هـ)، الناشر: دار الفكر، عدد الأجزاء: ١٠، «الهداية للمرغيناني» بأعلى الصفحة يليه - مفصولا بفاصل - شرحه «العناية شرح الهداية» للبابرتي

﴿١١٢﴾ صحيح أبي داود – الأم:

المؤلف: أبو عبد الرحمن محمد ناصر الدين، بن الحاج نوح بن نجاتي بن آدم، الأشقودري الألباني (المتوفى: ١٤٢٠هـ)، الناشر: مؤسسة غراس للنشر والتوزيع، الكويت، عدد الأجزاء: ٧ أجزاء، الطبعة: الأولى، ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٢ م

﴿١١٣﴾ مسند ابن أبي شيبة:

المؤلف: أبو بكر بن أبي شيبة، عبد الله بن محمد بن إبراهيم بن عثمان بن خواستي العبسي (المتوفى: ٢٣٥هـ)، المحقق: عادل بن يوسف العزازي و أحمد بن فريد المزيدي، الناشر: دار الوطن – الرياض، الطبعة: الأولى، ١٩٩٧م، عدد الأجزاء: ٢

﴿١١٤﴾ التقريب والتيسير لمعرفة سنن البشير النذير في أصول الحديث للنووى:

الكتاب: التقريب والتيسير لمعرفة سنن البشير النذير في أصول الحديث، المؤلف: أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: ٦٧٦هـ)، تقديم وتحقيق وتعليق: محمد عثمان الخشت، الناشر: دار الكتاب العربي، بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥ م، عدد الأجزاء: ١

﴿١١٥﴾ اللآلىء المصنوعة في الأحاديث الموضوعة:

المؤلف: عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين السيوطي (المتوفى: ٩١١هـ)، المحقق: أبو عبد الرحمن صلاح بن محمد بن عويضة، الناشر: دار الكتب العلمية – بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤١٧ هـ - ١٩٩٦م، عدد الأجزاء: ٢

﴿١١٦﴾ تنسيق النظام فى مسند الامام شرح مسند الامام الاعظم:

المؤلف: العلامة المحدث الشيخ محمد حسن السنبلي (المتوفى: ١٣٠٥هـ). الناشر: مكتبة البشري، كراچي، الطبعة الاولي، ١٤٣١ هـ چاپ مكتبة البشرى، كراچى، پاكستان، سال ١٤٣١ هـ ق، مطابق ٢٠١٠ م

﴿١١٧﴾ الكوكب الدّرى على جامع الترمذى:

المؤلف: الامام المحدث الفقيه المربى الجليل المصلح الكبير، الداعى الى عقيدة التوحيد الخالص والسنة السنيّة البيضاء، الامام رشيد احمد گنگوهى رحمه الله (المتوفى ١٣٢٣ هـ)، المحقق: الامام العلامة المحدث الشيخ

مولانا محمد زكريا الكاندهلوى، الناشر: مطبعة ندوة العلماء، لكنهو، الهند، العام: ١٣٩٥ هـ - ١٩٧٥ م

﴿١١٨﴾ إتحاف المهرة بالفوائد المبتكرة من أطراف العشرة:

المؤلف : أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى : ٨٥٢هـ)، تحقيق : مركز خدمة السنة والسيرة ، بإشراف د زهير بن ناصر الناصر (راجعه ووحد منهج التعليق والإخراج)، الناشر : مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف (بالمدينة) - ومركز خدمة السنة والسيرة النبوية (بالمدينة)، الطبعة : الأولى ، ١٤١٥ هـ - ١٩٩٤ م، عدد الأجزاء : ١٩

﴿١١٩﴾ درس ترمذی:

تاليف: شيخ الاسلام مفتى محمد تقى عثمانى مد ظله شيخ الحديث دار العلوم كراچى، چاپ: مكتبۀ دار العلوم كراچى، سال ١٤٢٦ هـ مطابق ٢٠٠٥ م،

﴿١٢٠﴾ الأوسط في السنن والإجماع والاختلاف:

المؤلف: أبو بكر محمد بن إبراهيم بن المنذر النيسابوري (المتوفى: ٣١٩هـ) ، تحقيق: أبو حماد صغير أحمد بن محمد حنيف، الناشر: دار طيبة - الرياض – السعودية، الطبعة: الأولى - ١٤٠٥ هـ ١٩٨٥ م، عدد الأجزاء: طُبع منه ٦ مجلدات: ١ - ٥، ١١

﴿١٢١﴾ الدراية في تخريج أحاديث الهداية:

المؤلف : أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى : ٨٥٢هـ)، المحقق : السيد عبد الله هاشم اليماني المدني، الناشر : دار المعرفة – بيروت، عدد الأجزاء : ٢

﴿١٢٢﴾ شرح سنن ابن ماجه:

مجموع من ٣ شروح: ١- «مصباح الزجاجة» للسيوطي (ت ٩١١ هـ)، ٢- «إنجاح الحاجة» لمحمد عبد الغني المجددي الحنفي (ت ١٢٩٦ هـ)، ٣- «ما يليق من حل اللغات وشرح المشكلات» لفخر الحسن بن عبد الرحمن الحنفي الكنكوهي (١٣١٥هـ)، الناشر: قديمي كتب خانة – كراتشي، عدد الأجزاء: ١

﴿١٢٣﴾ شرح مسند أبي حنيفة:

المؤلف: علي بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نور الدين الملا الهروي القاري (المتوفى: ١٠١٤هـ)، المحقق: الشيخ خليل محيي الدين الميس، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت – لبنان، الطبعة: الأولى، ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥ م، عدد الأجزاء: ١

﴿١٢٤﴾ جامع احاديث الاحكام:

تاليف: محدث فقيه محقق علامه ظفر احمد عثمانى تهانوى رحمه الله (متوفى ١٣٩٤ هـ ق)، با تحقيق: قاضى ومفتى و محدث بزرگ، شيخ الاسلام محمد تقى عثمانى، چاپ: ادارة القرآن والعلوم الاسلامية، كراچى، پاكستان، چاپ اول: ١٤٢١ هـ

﴿١٢٥﴾ فتح باب العناية بشرح النقاية:

المؤلف: الامام الفقيه المحدث المتكلم نور الدين ابى الحسن على بن سلطان محمد الهروى القارى (المتوفى ١٠١٤ هـ)، الناشر: شركة دار ارقم، بيروت، لبنان، الاجزاء: ٣

﴿١٢٦﴾ احياء السنن:

با ترجمه و تشريح مولانا نعيم احمد مدرس جامعۀ خير المدارسِ مُلتان، چاپ مكتبۀ امداديه، ملتان،

﴿١٢٧﴾ مسند الامام زيد بن على:

المؤلف: الامام زيد بن على بن الحسين بن على المرتضى، چاپ بيروت و چاپ لاهور.

﴿١٢٨﴾ رفع يَدَيْن صحيح بخارى ميں پيش كرده دلايل كى روشنى ميں:

تاليف: فخر المحدثين حضرت مولانا سيد فخر الدين احمد رحمه الله عليه اسبق صدر المحدثين دار العلوم ديوبند، چاپ: جمعية علماء هند دهلي، هند

﴿١٢٩﴾ تحفة القارى شرح صحيح البخارى:

تاليف: شيخ الحديث دار العلوم ديوبند ومفتى اعظم هند، حضرت مولانا سعيد احمد پالَن پورى مد ظله. چاپ: انتشارات حجاز، ديوبند، هند، سال ١٤٣٣ هـ ق، مطابق ٢٠١١ م

﴿١٣٠﴾ تحفة الالمعى شرح سنن الترمذى:

تاليف: شيخ الحديث دار العلوم ديوبند ومفتى اعظم هند، حضرت مولانا سعيد احمد پالَن پورى مد ظله. چاپ: انتشارات حجاز، ديوبند، هند، سال ١٤٢٨ هـ ق، مطابق ٢٠٠٧ م

﴿١٣١﴾ **مجموع فيه مصنفات أبي جعفر ابن البختري:**

المؤلف: أبو جعفر محمد بن عمرو بن البختري بن مدرك بن سليمان البغدادي الرزاز (المتوفى: ٣٣٩هـ)، المحقق: نبيل سعد الدين جرار، الناشر: دار البشائر الاسلامية - لبنان / بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤٢٢هـ - ٢٠٠١ م، عدد الأجزاء: ١

﴿١٣٢﴾ **المعتصر من المختصر من مشكل الآثار:**

المؤلف: يوسف بن موسى بن محمد، أبو المحاسن جمال الدين المَلَطي الحنفي (المتوفى: ٨٠٣هـ)، الناشر: عالم الكتب – بيروت، عدد الأجزاء: ٢

﴿١٣٣﴾ **تحفة الفقهاء:**

المؤلف: محمد بن أحمد بن أبي أحمد، أبو بكر علاء الدين السمرقندي (المتوفى نحو ٥٤٠هـ)، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت – لبنان، الطبعة: الثانية، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤ م. عدد الاجزاء: ٣

﴿١٣٤﴾ **اَشِعَّةُ اللَّمَعَات ترجمهٔ فارسى مشكات:**

تاليف: مولانا عبد الحق محدث دهلوى رحمهما الله (متوفى ١٢٠٥هـ ق)، چاپ: مكتبهٔ حقانيه، پشاور،

﴿١٣٥﴾ **التعليق الممجد على موطأ محمد:**

(شرح لموطأ مالك برواية محمد بن الحسن)، المؤلف: محمد عبد الحي بن محمد عبد الحليم الأنصاري اللكنوي الهندي، أبو الحسنات (المتوفى: ١٣٠٤هـ)، تعليق وتحقيق: تقي الدين الندوي أستاذ الحديث الشريف بجامعة الإمارات العربية المتحدة، الناشر: دار القلم، دمشق، الطبعة: الرابعة، ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥ م، عدد الأجزاء: ٣

﴿١٣٦﴾ **مناقب الامام الاعظم ابى حنيفة رضى الله عنه واكرم:**

المؤلف: الموفق بن احمدبن محمد بن سعيد المكى، خطيب خوارزم (المولد: ٤٨٤ هـ، المتوفى: ٥٦٨ هـ)، چاپ: مطبعة مجلس دائرة المعارف النظامية فى الهند، حيدرآبد، دكن، هند، سال ١٣٢١ ه ق.

﴿١٣٧﴾ **تحفة الأحوذي بشرح جامع الترمذي:**

المؤلف: أبو العلا محمد عبد الرحمن بن عبد الرحيم المباركفورى (المتوفى: ١٣٥٣هـ)، الناشر: دار الكتب العلمية – بيروت، عدد الأجزاء: ١٠

﴿١٣٨﴾ **شرح التلقين:**

المؤلف: أبو عبد الله محمد بن علي بن عمر التَّمِيمي المازري المالكي (المتوفى ٥٣٦هـ)، المحقق: سماحة الشيخ محمَّد المختار السّلامي، الناشر: دار الغرب الإِسلامي، الطبعة: الطبعة الأولى، ٢٠٠٨ م، عدد الأجزاء: ٥

﴿١٣٩﴾ **مسند إسحاق بن راهويه:**

المؤلف: أبو يعقوب إسحاق بن إبراهيم بن مخلد بن إبراهيم الحنظلي المروزي المعروف بـ ابن راهويه (المتوفى: ٢٣٨هـ)، المحقق: د. عبد الغفور بن عبد الحق البلوشي، الناشر: مكتبة الإيمان - المدينة المنورة، الطبعة: الأولى، ١٤١٢ – ١٩٩١، عدد الأجزاء: ٥

﴿١٤٠﴾ **المؤتَلِف والمختَلِف للدارقطنى:**

المؤلف: أبو الحسن علي بن عمر بن أحمد بن مهدي بن مسعود بن النعمان بن دينار البغدادي الدارقطني (المتوفى: ٣٨٥هـ)، تحقيق: موفق بن عبد الله بن عبد القادر، الناشر: دار الغرب الإسلامي – بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤٠٦هـ - ١٩٨٦م، عدد الأجزاء: ٥ (٤ ومجلد فهارس)

﴿١٤١﴾ **إكمال الإكمال:** (تكملة لكتاب الإكمال لابن ماكولا)

المؤلف: محمد بن عبد الغني بن أبي بكر بن شجاع، أبو بكر، معين الدين، ابن نقطة الحنبلي البغدادي (المتوفى: ٦٢٩هـ)، المحقق: د. عبد القيوم عبد ريب النبي، الناشر: جامعة أم القرى - مكة المكرمة، الطبعة: الأولى، ١٤١٠، عدد الأجزاء: ٥

﴿١٤٢﴾ **توضيح المشتبه في ضبط أسماء الرواة وأنسابهم وألقابهم وكناهم:**

المؤلف: محمد بن عبد الله (أبي بكر) بن محمد ابن أحمد بن مجاهد القيسي الدمشقي الشافعي، شمس الدين، الشهير بابن ناصر الدين (المتوفى: ٨٤٢هـ)، المحقق: محمد نعيم العرقسوسي، الناشر: مؤسسة الرسالة – بيروت،

الطبعة: الأولى، ١٩٩٣م، عدد الأجزاء: ١٠

﴿١٤٣﴾ **تبصير المنتبه بتحرير المشتبه لابن حجر:**

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ)، تحقيق: محمد علي النجار، مراجعة: علي محمد البجاوي، الناشر: المكتبة العلمية، بيروت –لبنان، عدد الأجزاء: ٤

﴿١٤٤﴾ **تاريخ دمشق:**

المؤلف: أبو القاسم علي بن الحسن بن هبة الله المعروف بابن عساكر (المتوفى: ٥٧١هـ)، المحقق: عمرو بن غرامة العمروي، الناشر: دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، عام النشر: ١٤١٥هـ ١٩٩٥ م، عدد الأجزاء: ٨٠ (٧٤ و ٦ مجلدات فهارس)

﴿١٤٥﴾ **منتقى من الجزء الأول والثالث من حديث المروزي:**

المؤلف: أَبُو القَاسِمِ، عَبْدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسْحَاقَ بنِ يَزِيْدَ، المَرْوَزِيُّ الأَصل، البَغْدَادِيُّ، وَيُعْرَفُ بحَامض رَأْسه (المتوفى: ٣٢٩هـ)، المحقق: محمد زكي عبد الدايم، الناشر: مكتبة الرشد - السعودية – الرياض، الطبعة: الأولى، ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٣م، عدد الأجزاء: ١

﴿١٤٦﴾ **تجليات صفدر:**

از حجة الاسلام مولانا محمد امين صفدر اُوكاروى. چاپ مكتبۂ امداديۂ مُلتان، پاكستان، ٦ جلد

﴿١٤٧﴾ **بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع:**

المؤلف: علاء الدين، أبو بكر بن مسعود بن أحمد الكاساني الحنفي (المتوفى: ٥٨٧هـ)، الناشر: دار الكتب العلمية، الطبعة: الثانية، ١٤٠٦هـ -١٩٨٦م، عدد الأجزاء: ٧

﴿١٤٨﴾ **تدريب الراوي في شرح تقريب النواوي:**

المؤلف: عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين السيوطي (المتوفى: ٩١١هـ)، حققه: أبو قتيبة نظر محمد الفاريابي، الناشر: دار طيبة، عدد الأجزاء: ٢

﴿١٤٩﴾ **صحيح وضعيف سنن أبي داود:**

المؤلف: محمد ناصر الدين الألباني (المتوفى: ١٤٢٠هـ)، مصدر الكتاب: برنامج منظومة التحقيقات الحديثية - المجاني - من إنتاج مركز نور، الإسلام لأبحاث القرآن والسنة بالإسكندرية

﴿١٥٠﴾ **تقريب التهذيب لابن حجر:**

الكتاب: تقريب التهذيب، المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ)، المحقق: محمد عوامة، الناشر: دار الرشيد – سوريا، الطبعة: الأولى، ١٤٠٦ – ١٩٨٦، عدد الأجزاء: ١، اعتمدنا على: نسخة محمد عوَّامة طبعة دار الرشيد بحلب الطبعة: الأولى ١٤٠٦هـ

﴿١٥١﴾ **ميزان الاعتدال في نقد الرجال:**

المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قَايْماز، الذهبي (المتوفى: ٧٤٨هـ)، تحقيق: علي محمد البجاوي، الناشر: دار المعرفة للطباعة والنشر، بيروت – لبنان، الطبعة: الأولى، ١٣٨٢ هـ - ١٩٦٣ م، عدد الأجزاء: ٤

﴿١٥٢﴾ **تخريج أحاديث إحياء علوم الدين:**

المؤلفون: العِراقي (٧٢٥ - ٨٠٦ هـ)، ابن السبكي (٧٢٧ - ٧٧١ هـ)، الزبيدي (١١٤٥ - ١٢٠٥ هـ)، استِخرَاج: أبي عبد الله مَحمُود بِن مُحَمّد الحَدّاد (١٣٧٤ هـ -؟)، الناشر: دار العاصمة للنشر – الرياض، الطبعة: الأولى، ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٧ م، عدد الأجزاء: ٧ (٦ ومجلد للفهارس)

﴿١٥٣﴾ **رفع يدين كى منسوخيت كا ثبوت:**

مولف: حضرت مولانا سيّد مشهود الحسن صاحب حسنى رحمه الله استاد بزرگوار ما در بخارى شريف، چاپ كتاب فروشى ربانى، لال كنوان، دهلى، هند، سال ١٣٩٨ هـ ق، ١٩٧٨ عيسوى

﴿١٥٤﴾ **نَيْلُ الفَرْقَدَيْن مع حاشيته بسط اليَدَيْن فى مسئلة رفع اليَدَيْن:**

المؤلف: الفقيه المحدث الاستاذ الكبير إمام العصر الشيخ محمد أنور الكشميري ثم الديوبندي (المتوفي ١٣٥٢ هـ. ق)، الناشر: ادارة القرآن والعلوم الاسلامية، كراچى، پاكستان، چاپ دوم ١٤٢٤ هـ مطابق ، ٢٠٠٤ م.

﴿١٥٥﴾ **تحفة الأحوذي بشرح جامع الترمذي:**

المؤلف: أبو العلا محمد عبد الرحمن بن عبد الرحيم المباركفورى السلفى (المتوفى: ١٣٥٣هـ)، الناشر: دار الكتب العلمية – بيروت، عدد الأجزاء: ١٠

﴿١٥٦﴾ تهذيب التهذيب:

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ)، الناشر: مطبعة دائرة المعارف النظامية، الهند، الطبعة: الطبعة الأولى، ١٣٢٦هـ عدد الأجزاء: ١٢

﴿١٥٧﴾ مسئلۂ ترک رفع يَدَيْن:

تالیف: مناظر و متکلم اسلام حضرت مولانا الیاس گھمّن مُدَّ ظِلُّهٗ

﴿١٥٨﴾ أصل صفة صلاة الآلبانی:

المؤلف: محمد ناصر الدين الألباني (المتوفى: ١٤٢٠هـ)، الناشر: مكتبة المعارف للنشر والتوزيع – الرياض، الطبعة: الأولى ١٤٢٧ هـ - ٢٠٠٦ م، عدد الأجزاء: ٣ مجلدات في ترقيم مسلسل واحد

﴿١٥٩﴾ تحقيق مسئله رفع يَدَيْن:

المؤلف: الشيخ المحدث حبيب الرحمن الاعظمی، چاپ جمعية علماء هند، دهلی، ١٤٢٢ هـ ق، ٢٠٠١ م

﴿١٦٠﴾ قواعد فی علوم الحديث:

المؤلف: المحدث الناقد العلام مولانا ظفر احمد العثماني التهانوي. حققه وراجع نصوصه وعلق عليه: عبد الفتاح ابوغدة، الناشر: دار السلام للطباعة والنشر والتوزيع والترجمة، الطبعة: السابعة، ١٤٣١ه . مصر.

﴿١٦١﴾ حديث اور اهل حديث:

تألیف: انوار خورشيد، ناشر: جمعية اهل سنت لاهور، چاپ: بيستم، سال ١٤٢٨ هـ ٢٠٠٦ م

اسم: محمد ابراهیم ولد محمد اعظم ولد محمد شفیع تیموری

تاریخ ولادت: ۱۴ سنبلۀ ۱۳۴۸ شمسی مطابق ۱۳۸۹ قمری

محل ولادت: جوی شیر، کابل، افغانستان

تحصیلات ابتدائی: مکتب قاری عبد الله، کابل

ادامۀ تحصیلات: هند، کالج دولتی کَرنال، کَرنال، هند (حیات شناسی)

پوهنتون جامعۀ ملیۀ اسلامیه، دهلی نو، هند (زبان عربی)

علوم دینی: دار العلوم دیوبند، هند

مدرسۀ رحیمیه، دهلی، هند (تا دورۀ مشکات)

مدرسۀ امینیه، دهلی، هند (دورۀ حدیث)

مدرسۀ امینیه، دهلی، هند (دورۀ افتاء)

کتب و تراجم: عقائد ما

مختصر عقائد

اسلام چیست

چگونه حج کنید

زیورهای بهشتی (پنج حصص)

گوهرهای بهشتی

عقیدۀ طحاوی (ترجمۀ فارسی)

زیورهای بهشتی (کامل در دو جلد)

نماز اهل السنت و الجماعت

اصول التجوید

چرا بیست رکعت تراویح

چرا در داخل نماز رفع یَدَیْن نمی کنیم

....

ترجمۀ نماز اهل السنت و الجماعت به انگلیسی

Salah of Ahlu-Sunnah wal-Jama’ah

ترجمۀ عقیدۀ طحاوی به انگلیسی

The Creed of Imam Tahawi

نشانی مؤلف:

تلفون:

۰۰۴۴۷۷۷۶۰۰۳۱۳۷

۰۰۴۴۷۸۸۶۷۰۷۹۲۷

نشانی ایمیل (Email)

miteymori@gmail.com